

IPS İletişim Vakfı Yayınları: 11
Hak Haberciliği Dizisi: 3

ÇOCUK ODAKLI HABERCİLİK

Hazırlayan:
SEVDA ALANKUŞ

IPS İletişim Vakfı Yayınları: 11

Hak Haberciliği Dizisi: 3

ÇOCUK ODAKLI HABERCİLİK

© IPS İletişim Vakfı

İlk Basım: Haziran 2007

IPS İletişim Vakfı

Faik Paşa Yokuşu No: 37, K. 3, D. 8-9

34433, Beyoğlu, İstanbul

Tel: +90 212 251 1503

Faks: +90 212 251 1609

e-posta: bia@bianet.org

web sitesi: www.bianet.org

•

Bu kitap Avrupa Birliği'nin mali desteğiyle yayımlanmıştır.

Burada dile getirilen görüşler IPS İletişim Vakfı'na aittir.

Dolayısıyla hiçbir biçimde Avrupa Birliği'nin

resmi görüşleri olarak değerlendirilemez.

•

Baskı ve Cilt:

Yaylacık Matbaacılık Ltd. Topkapı, İstanbul

Tel: 0212 567 8003

ÇOCUK ODAKLI HABERCİLİK

Hazırlayan:

SEVDA ALANKUŞ

Katkılar:

YASEMİN ONAT - SEDA AKÇO

SERDAR M. DEĞİRMENCİOĞLU

GÜLGÜN ERDOĞAN TOSUN

İNCİLAY CANGÖZ

ERHAN ÜSTÜNDAĞ - KEMAL ÖZMEN

AHMET ŞIK

RAGİP DURAN

EZGİ KOMAN

SEMA HOSTA

İÇİNDEKİLER

Vakıf'tan

Nadire Mater - Ertuğrul Kürkçü 7

BİA² ve Hak Haberciliği Eğitim Çalışmaları Üzerine

Sevda Alankuş 11

Önsöz: Neden Çocuk Odaklı Habercilik Kitabı?

Sevda Alankuş 25

Çocuk ve Habercilik

Yasemin Onat - Seda Akço 73

EK I: BM Çocuk Hakları Bildirgesi 93

EK II: BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 95

EK III: Yanlış Kullanılmaları Önlemek Üzere
Bazı Hukuki Terimler 121

EK IV: Bin Yılın Kalkınma Hedefleri 123

EK V: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
Sonuç Gözlemleri Raporu Hakkında Bilgi Notu 126

Çocuk Hakları Penceresinden Basın:

Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı bir Bakış

Serdar M. Değirmencioğlu 133

Çocuklar ve Çocuk Haklarının Medyada Temsili

Gülgün Erdoğan Tosun 172

Haberde "Çocuk Birey"

İncilay Cangöz 196

Çocukları Görünür Kılmak için

Erhan Üstündağ

Kemal Özmen 224

Çocuktan Ver Haberi

Ahmet Şık 248

Çocuk Hakları Odaklı Habercilik ve Röportaj

Ragıp Duran 253

Çocukların Medyaya Katılımı

Ezgi Koman 266

UNICEF - Çocuk Dostu Medya

Sema Hosta 274

EK I: 18 Yaşından Küçük Çocuklar ve Gençlerle İlgili

Etik Kurallar Çerçevesinde Habercilik için

İlkeler ve Kılavuzlar (UNICEF) 283

EK II: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin

Kitle İletişim Araçları ile İlgili Maddeleri 288

Çocuk Odaklı Habercilik Eğitim Seminerleri

ve Katılımcılar 293

Yazarlar 298

VAKIF'TAN

İşte yeni bir dizi daha, "Hak Haberciliği" dizisi de elimizde. *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik* kitapları, bu kez 2003-2006 arasındaki üç yıllık bir dönemin bütün emek, koşuşturmaca, telaş, kaygı, düşünme, tartışma ve keyiflerinin toplamı. Bu toplamı sizlerle, gazeteci adaylarıyla, gazetecilerle, bütün okurlarla paylaşıyoruz. Mutluyuz!

Çocuk Odaklı Habercilik kitabıyla IPS İletişim Vakfı'nın on birinci kitabı da yayımlanmış oluyor. Vakıf 1993'te Şahika Yüksel, Füsun Özbilgen, Tuğrul Eryılmaz, Ertuğrul Kürkçü ve Nadire Matter'in yaygın medya dışında da "bir şeyler yapmanın mümkün" olabileceği hayalleriyle kurulmuştu.

Bu hayaller yalnızca hayal olarak kalmadı. Kasım 2006'da tamamladığımız "Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı" (BİA²) ile "başka bir haberciliğin mümkün" olduğu iddiasını altıncı yılına taşıdık. Elinizdeki dizi, bu iddiayı meslektaşlarımızla paylaşırken ortaya çıkan ürünlerden biri yalnızca.

"Haklar için habercilik, haberciler için özgürlük" çağrısıyla sürdürdüğümüz çabalarımızın merkezinde altı yıldır her gün "hak haberciliği" anlayışıyla haber üreten *bianet* (www.bianet.org) yer

alıyor. Yerel haberciler, hak savunucuları ve bağımsız gazetecilerle kurduğumuz üretim temelindeki dayanışma üzerinde kadın, insan, çocuk ve ifade özgürlüğü odaklı bir yayın sürdürüyoruz. Dışlananların, ihmal edilenlerin, hakları çiğnenenlerin, susturulanların sesi olmaya çalışarak habercilik yapıyoruz. Türkiye ve dünyanın gündemine buradan bakıyor ve buradan her gün bir başka dünya sunuyoruz.

bianet haber sitesinde anahaber sayfasını Kadının Penceresi, Çocuk sitesi, News in English alt siteleri tamamlıyor. Haftalık on-line magazin dergisi BiaMag de her cumartesi yayında.

Vakfımızı kurduğumuz 1993'te büromuz Sultanahmet'teydi. Bizim Bağımsız İletişim Ağı'na (BİA) ulaştıran ilk fikirler, imkânların ipuçlarını bize sunan ilk araştırmalar orada ortaya çıktı. Gazeteler ve gazeteciler Çağaloğlu'nu terk ettikten sonra 1999'da Beyoğlu Kallavi Sokak'taki büromuza taşındık. 2000-2006 arasında çalışmalarımızın genişleyip daralmasına bağlı olarak yer değiştire değiştire şimdi Çukurcuma'dayız.

Bütün bu yıllar içinde haber yayını her gün *bianet* bürosunda başlamış ve bitmiş olsa da memleketin ve dünyanın başka şehirlerinden, kasabalarından tanıdık tanımadık gazetecilerin, izleyicilerin, meraklıların, katkıda bulunmak isteyen herkesin yazıları, haberleri, karikatürleri, fotoğrafları, çizimleri de bizimkilere katıldı. Yerel gazetelerin ve radyoların, yerel habercilerin emeklerinden çok yararlandık, onların da bizim emeklerimizden yararlanmaları için çaba gösterdik. Özetle yaptığımız her bir şeyde tam da hayal ettiğimiz gibi, belki hayallerimizi de aşan bir ortaklaşalık, bir dayanışma var oldu.

Geriye dönüp bakınca Vakfımızı kuralı 14 yıl olduğunu görüyoruz. İnanılır gibi değil. 1997, bu 14 yılın belki de en kritik anı. O yılın Nisan'ında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin (TMMOB) kışkırtmasıyla başladığımız, daha sonra Bağımsız İletişim Ağı (BİA) adıyla bileceğimiz bir araya gelişin ilk adımını attık. Türkiye'nin her yerinden gelen yerel medya temsilcileri, iletişim

akademisyenleri, TMMOB ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) temsilcileri Ankara'daki "Ulusal Konferans"ta "Yerel Medyanın sorunları ve çözüm imkânları"nı tartıştı ve BİA'nın çatısını çattı. Fikri sonucuna vardırmak IPS İletişim Vakfı'nın omuzlarına yüklendi. BİA'yı başlatacak kaynağı yaratmak için üç yıl beklemek gerekti. 2000'de Avrupa Birliği'nden TMMOB'un girişimleriyle sağlanan hibe gereken maddi gücü yarattı. "Başka bir iletişim" arayışımız BİA'nın Ocak 2001'de İzmir'deki "Kuruluş Konferansı"yla pratik adımlarını atmaya başladı: *bianet*, yerel medya eğitimleri, yerel radyolar için radyo programları, başı dertte gazeteciler için hukuksal destek birimi ve yeni bir habercilik anlayışını derinleştiren Habercinin Elkitabı dizisiyle tamamlanan projeyi; her bir alanın daha da zenginleşmesiyle BİA² izledi. Bu dizi yayına verilirken "Haklar için gazetecilik, gazeteciler için özgürlük" (BİA³) projesine başlıyoruz. Bu, BİA⁴, BİA⁵, BİA⁶... diye gidecek...

Yola çıkarken, "zamanı gelmiş bir fikir"ın peşinden gittiğimizden o kadar emin olmayabilirdik. Ancak geçtiğimiz yedi yıl boyunca aynı arayışla dünyanın başka birçok yerinde harekete geçen çok sayıda yayıncı, haberci, gazeteci ve iletişimcinin farklı kapsamlarda ve farklı yollardan da olsa aynı hayali gerçekleştirmeye giriştiklerini gördük. Türkiye'nin ve dünyanın "BİA"larından bizim ulaşabildiklerimizle Kasım 2006'da İstanbul'da düzenlediğimiz "Uluslararası Bağımsız Medya Forumu" ile bugün egemen olandan "başka bir iletişim"ın mümkün olduğunu hep birlikte uluslararası bir ölçekte bir kez daha doğruladık.

Şimdi çok daha umutluyuz. Yeryüzünün her bir köşesinde bağımsız medyaları yaratan gazetecilerle, bu alanı tartışmaya açık bu konuda durmadan yazıp çizen akademisyenlerle, bugün yarın medyaya ayak basacak iletişim öğrencileri ve haber alma hakkı peşinde koşan insanlarla bir araya geldik. Çoğalarak devam edeceğiz, sessizler seslerine kavuşana kadar...

Nadire Mater - Ertuğrul Kürkçü

BİA² ve HAK HABERCİLİĞİ EĞİTİM ÇALIŞMALARI ÜZERİNE

Sevda Alankuş

IPS İletişim Vakfı tarafından daha önce yayımlanan kitaplarımızı okuma fırsatı elde edenlerin ya da *bianet* okuru olanların bilebileceği gibi, 1997 yılında IPS İletişim Vakfı, iki meslek birliği, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) ve Türk Tabipleri Birliği (TTB), yerel medya kuruluşları, serbest gazeteciler ve birkaç akademisyenin rüyası olarak başlayan, 2000 yılında Avrupa Birliği (AB) destekli olarak hayata geçme imkânı bulan Bağımsız İletişim Ağı (BİA) projesinin bir ayağını yerel medyaya yönelik eğitim çalışmaları oluşturuyordu. Yerel medyaya yönelinmişti, çünkü BİA bir yanıyla bir yerel medya inisiyatifiydi, diğer yanıyla bu inisiyatifin yaygın medyanın haberciliğinden memnun olmayan diğer paydaşları, *bağımsız bir haber ağı etrafında toplanacak yerel medyanın içerik ve kalite olarak güçlenerek, yaygın medya dışında bir haber kaynağı haline gelmesini* Türkiye'deki medya ortamının çoğulculuşması ve demokratikleşmesi açısından elzem görüyorlardı. Dolayısıyla proje, yerel medya kuruluşlarıyla birlikte kendisini bağımsız bir haber ağına (*bianet*'e) dönüştürürken, bu ağın içinde yer alan ya da almak isteyecek yerel medyanın, *etik ve politik olarak sorumlu bir habercilik anlayışı* etrafında, nitelikli ve ortak haber üretimiyle haber paylaşımına

dayalı bir yayıncılık anlayışıyla varlığını sürdürebilmesini sağlamak üzere eğitim çalışmalarına başladı.

İki aşamalı olarak düzenlenen eğitim çalışmalarının birinci aşaması 9 bölgedeki kent merkezinde 141 yerel medya kuruluşundan 270, ikinci aşaması ise 3 bölgedeki kent merkezinde 169 yerel medya kuruluşundan 213 katılımcıya, dolayısıyla toplam 483 gazeteciye ulaşılarak tamamlanmış oldu. Eğitim çalışmaları çerçevesinde iletişim akademisyenleriyle, BİA'nın habercilik anlayışını paylaşan gazeteciler tarafından gerçekleştirilen seminer ve atölye çalışmalarının metinleri 2003 yılında Habercinin Elkitabı dizisini oluşturmak üzere; *Medya ve Toplum, Medya, Etik ve Hukuk, Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya, Gazetecilik ve Habercilik, Radyo ve Radyoculuk* başlıklarıyla kitaplaştırılmış, 2005 yılında ise içindeki kimi metinler yenilenerek dizideki kitapların ikinci baskısı yapılmıştı.

Elinizdeki kitabın bir parçası olduğu üçlü kitap dizisinin öyküsü ise, bu birincisinin benzeri, daha doğrusu onun devamı niteliğinde. Çünkü Habercinin Elkitabı dizisi de 2003 yılında BİA²'ye dönüştürerek yoluna devam eden projenin yine önemli bir ayağını oluşturacak şekilde yerel medya çalışanlarına yönelik gerçekleştirilen eğitim çalışmalarında kullanılan metinleri ve bunları destekleyen kimi eklerin kitaplaştırılmasıyla oluşturuldu ve *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik* olmak üzere üç kitaptan oluşuyor. Ancak hepsi bu kadar değil! Bu nedenle öykünün bu ikinci kısmı üzerine biraz daha vurgu yapayım.

...

Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı olarak da bilinen BİA²'nin amacı, toplumu enformasyonun sosyal ve kültürel değeri konusunda bilgilendirmek; her alandaki hak ihlalleri ile ifade özgürlüğünün sınırlarını genişletmek üzere gerçekleştirilen düzenlemelerin uygulanışını izlemek ve haberleştirmek;

çok sesliliği ve kamu yönetimine katılımı artırmak için yerel medyayı desteklemeye ve güçlendirmeye devam edebilmek; insan, kadın ve çocuk haklarının medyada daha sık ve daha nitelikli bir biçimde ele alınmasını özendirmek ve gazetecilik standartlarını ve profesyonel etik anlayışını yerleştirmek ve geliştirmek biçiminde belirlenmişti.

Böylelikle bir yandan hak haberciliği yapılarak bu kavram ve pratiğin akademik dünyada tartışılır, yaygın/yerel medyada ise uygulanır hale gelmesine çalışılırken, diğer yandan konuyla ilgili kamusal duyarlılık ve bilinç oluşması sağlanması, medyayı, insan, kadın ve çocuk haklarının korunması, geliştirilmesi ve uygulanması konularında takipçi haline getirilmesi amaçlanıyordu.

BİA²'nin eğitim çalışmalarının odağında yine yerel medya vardı. Ancak Türkiye'deki yaygın medya ortamında eksikliği duyulan etik ve politik olarak sorumlu habercilik anlayışını temsil etmesi ve onun zorunlu bir durağı olarak *hak haberciliği yapması beklenen* yerel medyanın yanı sıra, hak arayışlarıyla hak haberciliğinin korunması ve yaygınlaşmasında önemli rolleri olan iki grup –*hak örgütleri* ve *avukatlar*– ile de eğitim çalışmaları yapıldı. Eğitim çalışmalarının içeriği, odaklanılan bu üç grubun –*yerel medya, hak örgütleri, avukatlar*– hak arayışları ve hakların korunup geliştirilmesinde üstlendikleri ya da üstlenmeleri gereken rollere göre düzenlendi.

Hak örgütlerine yönelik olarak gerçekleştirilen eğitim çalışmaları bu örgütlerin takipçisi oldukları hak ihlallerini raporlaştırıp, haberleştirme ve yaygın/yerel medya ile ilişkiler konularında güçlendirilmesini hedefledi. Dört merkezde düzenlenen bu eğitimlerde kullanılan metinler de BİA eğitimcilerinden Gülgün Erdoğan Tosun'un editörlüğüyle bu elinizdekiler gibi kitaplaştırıldı. *Avukatlara yönelik çalışma* ise, BİA projesinin en başından beri yerel medyaya karşılaştıkları hukuki sorunlar karşısında yardımcı olmak üzere uygulamaya koyduğu "hukuki destek birimi"nin yerel medyaya sağladığı desteği, yeni dönemin koşullarına uygun

olarak geliştirebilmek üzere tasarlanmıştı. İstanbul merkezli olarak 2004 ve 2006'da 34 ilden ifade özgürlüğü alanında çalışan 57 avukatın katıldığı buluşmalarda Türk Ceza Kanunu, Basın Kanunu, 3984 sayılı "radyo ve televizyon yayınlarının düzenlenmesine, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'nun (RTÜK) görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin yasa" ile Türkiye'nin AB üyelik görüşmeleri nedeniyle gündeme gelen ve kısaca "Uyum Yasaları" olarak bilinen düzenlemeler tartışıldı. Avukatlar bulundukları illerde karşılaştıkları "ifade özgürlüğü" yargılamaları ve dolayısıyla ilgili dosyaları birbirleriyle paylaştı, deneyimlerini aktardı.

Buna karşılık yerel medyaya yönelik olarak düzenlenen ve Hak Haberciliği dizisinin yayımlanmasıyla sonlanan eğitim çalışmalarının hedefi, yerel medya mensubu gazetecilerin etik ve politik olarak sorumlu habercilik anlayışının bir uzantısı olarak hak haberciliği yapmanın gereği ve biçimleri konusunda düşüncelerini ve uygulamaya geçmelerini sağlamak, ayrıca habercilik yaparken –çoğu defa farkına varılmadan– neden olunan hak ihlallerinin önlenmesini sağlamaktır.

2003-06 döneminde "İnsan Hakları Haberciliği"nde 227, "Kadın Odaklı Habercilik"te 248, "Çocuk Odaklı Habercilik"te 257 yerel haberciyle buluştuk. Üç yılda gerçekleşen bu üç eğitim turunda Türkiye'nin 19 ilinde sırasıyla 42, 47 ve 62 ilden haberciye ulaşmış olduk. *İnsan Hakları Haberciliği* eğitimlerimiz, Çiler Dursun, Gülgün Erdoğan Tosun, Hüsnü Öndül, Levent Köker, Murat Çelikkhan, Oğuz Haksever, Ömer Madra, Ragıp Duran; Şerif Erol; *Kadın Odaklı Habercilik* eğitimlerimiz, Aksu Bora, Beyhan Demir, Eser Köker, Filiz Kerestecioğlu, Hülya Gülbahar, Hülya Uğur Tanrıöver, İpek Çalışlar, Nadire Mater, Nermin Yıldırım, Selen Doğan; *Çocuk Odaklı Habercilik* ise, Ahmet Şık, Ezgi Koman, Gülgün Erdoğan Tosun, İncilay Cangöz, Kemal Özmen, Ragıp Duran, Seda Akço, Sema Hosta, Serdar Değirmencioğlu, Tuğrul Eryılmaz, Yasemin Onat olmak üzere öğretim üyesi, hukukçu, gazetecilerden oluşan toplam 30 eğitmen tarafından yürütüldü.

Özetle, öykünün başlangıcını bilenler için çok önemli olan Ankara'daki "Yerel Medyanın Sorunları ve Çözüm Olanakları" başlıklı "Ulusal Konferans" ile 1997 yılında temeli atılan, 2000-03 döneminde *Bağımsız İletişim Ağı* (BİA), 2003-06 döneminde *Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı* (BİA²) adlarıyla yürütülen yüzde 80'i Avrupa Birliği destekli projeler kapsamında gerçekleştirilen yerel medyaya yönelik eğitim çalışmaları sonunda toplam 34 buluşma ile 1271 gazeteci, 51 eğitmen tarafından verilen BİA eğitim çalışmalarından yararlanmış oldu. Kadın Odaklı Habercilik eğitim programının İsveç İstanbul Başkonsolosluğu ve Çocuk Odaklı Habercilik eğitim programlarına UNICEF-Türkiye katkısını da ayrıca belirtmek istiyoruz. Hemen ve kıvançla söyleyeyim, bu Türkiye'de her açıdan emsalsiz bir örnek. Gerek katılımcıların ve eğitmenlerin sayısı ve çeşitliliği, gerek kapsanan konular, gerekse gerçekleştirilen eğitimlerin karşılıklı-etkileşimli ve uygulamalı atölye çalışması niteliğinde oluşu nedeniyle BİA/BİA² artık bir bağımsız habercilik projesi olmanın ötesine geçip alternatif bir gazetecilik/habercilik okuluna dönüşmüş durumda. Üstelik sadece, çoğunluğu iletişim eğitimi almamış kadrolarla çalışan, çalışanlarının meslek-içi eğitimleri için bütçe ayıramayacak durumda olan yerel medya çalışanları için değil, İletişim Liselerinde ve Fakültelerinde okuyan öğrenciler için de almış oldukları eğitimi tamamlayan bir uygulama okulu niteliği taşıyor.

Ancak hepsi bu kadar da değil: BİA/BİA² Projelerinin, BİA eğitmenlerinin eğitim çalışmalarının sonucunda katılımcıların katkılarıyla yeniden biçimledikleri sunuşları ile katılımcılarla birlikte biçimlenen seminer/atölye çalışması metinlerini kitaplaştırmak sözü vardı. Bu sözünü de önce beş kitaptan oluşan Habercinin Elkitabı dizisi ile tuttu, şimdi de üç kitaptan oluşan Hak Haberciliği dizisini yayımlıyor. Böylelikle IPS İletişim Vakfı tarafından yayımlanan kitapların sayısı 13'ü buldu. Bu da yukarıda "BİA'nın bir okula dönüşmüş olduğunu" söylerken haklı olduğumu doğruluyor aslında.

Çünkü, şimdiye kadar pek çok İletişim Fakültesi'nin programına ya da ders içerikleri arasına henüz gir(e)memiş konuları kapsayan içeriğiyle bu kitaplar, İletişim alanındaki telif kitaplar sayısı bakımından henüz yolun başında olan Türkiye'de önemli bir eğitim kitaplığı oluşturuyor. Ayrıca birçok kuruma/kişiye ise ücretsiz olarak ulaştırıldıkları, hiçbir kâr amacı gütmeyen fiyatlarla erişilebilir oldukları, dahası "www.bianet.org" internet adresinden temin edilebildikleri için yayınlarımıza erişim daha şimdiden hayal ettiğimiz rakamları çoktan aşmış durumda. Bunun bir anlamı da –artık adını koyalım– "Bağımsız İletişim Okulu"nun eğitimlerinden yararlananların sadece yukarıda sözünü ettiğim buluşmalara katılanlarla ya da İstanbul'daki BİA merkezine staj yapmak için uğrayan öğrencilerle sınırlı olmaması demek.

Bu kitaplar arasında başka hangileri var? BİA'nın 1997 Ankara buluşmasından sonra basılan *Bağımsız İletişim Ağı/BİA: Ulusal Konferans ve Belgeler*, ikisi de çeviri olmak üzere *Gazeteciler İçin Pratik Kılavuz* ile *Cins Bakışı Sözlüğü*; yukarıda sözünü ettiğim, Habercinin Elkitabı dizisinin *Medya ve Toplum*, *Medya, Etik ve Hukuk*, *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*, *Gazetecilik ve Habercilik*, *Radyo ve Radyoculuk* isimli beş kitabı; bu elinizdekiyle birlikte toplam üç kitaptan oluşan Hak Haberciliği dizisi; editörlüğünü Gülgün Tosun'un yaptığı *Hak Örgütleri ve Medya* ve 2006 Kasımında düzenlenen İstanbul Uluslararası Bağımsız Medya Forumu'nda yapılan sunumları İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki dilde bir araya getiren, editörlüğünü Sevilay Çelenk'in yaptığı *İstanbul Uluslararası Bağımsız Medya Forumu* başlıklı, Türkiye'de "bağımsız medya" ile ilgili olarak basılmış olan ilk/öncü kitap.

Hak haberciliği: Neden ve nasıl?

Hak Haberciliği dizisindeki bütün kitaplar bu iki soru etrafında kuruldu: "Neden insan, kadın, çocuk odaklı habercilik ve bunlar *Nasıl* (yapılmalı)?" Bu *soru(n)*lara aynı anda yaklaşılmaması, birlikte

cevaplanmaya çalışılması ise elinizdeki dizinin kitaplarını emsallerinden farklı kılıyor. Başka ifadeyle bu diziyi oluşturan kitaplar da sadece yaygın habercilik anlayışının ve uygulamalarının neden sorunlu olduğu tartışılmıyor, yerine konulabilecek gazetecilik/habercilik anlayışının çerçevesi de çiziliyor, gazeteci adaylarına, genç gazetecilere, yerel medya mensubu olup da, yaygın medyadan farklı bir gazetecilik/habercilik yapmak gibi bir derdi olanlara yeni adresler gösteriliyor. Oysa Türkiye'de özellikle de son yıllarda Eleştirel iletişim kuramlarının etkisiyle ve birkaç öncü çalışmayla izleyerek yaygın medyanın farklı türlerde/formatlarla sunduğu içerikler üzerine yoğunlaşarak gerçekleştirilen araştırmaların sayısı giderek arttı. Buna rağmen, örneğin "yaygın medyanın yaptığından 'farklı' türden bir haberciliğin nasıl yapılması gerektiği" konusunda, ilk kuşak akademisyenlerin yazmış olduğu geleneksel haberciliğin ABC'si niteliğindeki kitapların yerini alacak yeni bir kaynak kitap henüz yazılmadı.

Bu nedenle Hak Haberciliği dizisi kitaplarının "hak haberciliğinin neden ve nasıl yapılması gerektiği?" sorularına birlikte cevap vermeye çalışıyor olması önemli bir katkı. Dizinin bunu başarabilmesi ise büyük ölçüde, kitaplarımızın *bianet*'in bizzat hak haberciliğini amaç edinen bir haber sitesi olarak yaratmış olduğu bilgi ve uygulama birikimiyle, akademisyenler ve yerel gazetecilerin buluştuğu bir ortam –son altı yıla yayılarak bir okul/ekole dönüşen eğitim süreçleri– içinde biçimlenmiş olmasıyla ilgili.

Aslında IPS İletişim Vakfı tarafından daha önce yayımlanan Habercinin Elkitabı dizisini oluşturan kitaplarımızı bilenler, onların da bir yandan mevcut olanı eleştirirken, diğer yandan yerlerine farklı şeyler önerecek bir arayış çerçevesinde derlendiğini hatırlayabilirler. Nitekim özellikle *Medya Etik ve Hukuk* kitabımızın Önsöz'ünde gereksinim duyduğumuz "yeni" gazetecilik/habercilik anlayışına "etik ve politik olarak sorumlu gazetecilik" gibi genel bir ad koyarak bir kapı aralamaya çalışmış, bu arada böyle bir gazetecilik/habercilik anlayışını temsil eden arayışlardan ikisinin adını, *Gazetecilik ve Habercilik* kitabımızda telaffuz etmiştik. İn-

cilay Cangöz ve Ragıp Duran'a ait "Yurttaş Gazeteciliği" ile ilgili; Esra D. Arsan imzalı "Çatışma ve Savaş Dönemlerinde Gazetecilik" başlıklı sunuş metinleri dolayısıyla, Yurttaş Gazeteciliği ve Barış Gazeteciliği'ni yola koyulunabilecek adresler olarak göstermiştik.

Hak Haberciliği dizisinin kitaplarında ise bu arayış açısından önemli bir "uğrak"tayız. Çünkü *bianet*'in habercilik yapmaya başladığı andan itibaren uyguladığı bir şeyi artık, "hak haberciliği" olarak kavramsallaştırıp, hem bir model olarak gösteriyoruz hem de *etik ve politik olarak sorumlu gazeteciliğin olmazsa olmazı* sayıyoruz. Hak Haberciliği kavramını *İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik, Çocuk Odaklı Habercilik* gibi üç başlık altında ayrıntılandırarak daha önce Türkiye'de, gazetecilik/habercilik bağlamında kullanılmayan bütün bu kavramları da iletişim yazınına kazandırmış oluyoruz.

Ancak tabii ki bu iddiamız, *bianet* ve Habercinin Elkitabı dizisi ile başlayan *arayışımızın sona erdiği* biçiminde anlaşılmamalı. Dolayısıyla hak haberciliği ile ilgili metinlerimiz böyle bir arayışın sonucunda uğradığımız bir "durak", ancak –aynı metaforu sürdüreyim– bir "baş durak", yani durulmadan başka adreslere yol alınamayacak bir "olmazsa olmaz konum" olarak görülmeli. Bu arada da aralarındaki bu süreklilikten ötürü bu iki dizinin kitapları birlikte okunmalı. Ya da başka ifadeyle; eğer birincisi habercilik/gazetecilik anlayışı konusunda kapılar aralayarak bize nereye gidilmesi konusunda birkaç yol gösteren ise; ikincisi de bu aralanan kapılardan ilerlendiğinde mutlaka durulması gereken bir adrese götüren metinlerden oluştuğu için her iki dizideki kitapların birlikte okunduklarında daha yararlı olacaklarını düşünüyoruz.

Neden yeni bir habercilik kavramına/uygulamasına ihtiyaç var?

Aslında bütün bu eğitim çalışmaları içerisinde böyle yeni kavramların/uygulamaların peşine düşmek yerine, *Barış Gazeteciliği* kavramının kimi gazeteci ve akademisyenlerce "iyi gazetecilik" zaten Barış Gazeteciliğinin önerdiklerini kapsıyorsa, yeni bir kavrama ne gerek var? diye karşılanması gibi¹, biz de hak haberciliği yapmak yerine, sadece "iyi gazetecilik yapmak gerekliliğinden" söz edebildik. Ancak o zaman da "*iyi gazetecilik*" diye sanki bir zamanlar altın çağını yaşamışken, sonradan yolundan çıkmış bir gazetecilik pratiği ya da bütün zamanlar için geçerli ve değişmez kılınabilecek bir gazetecilik ideali varsaymış olurduk ki bu da "doğru" değil.

Kimi yazarlar "ideal/iyi" gazeteciliğin, örneğin 18. yüzyılda var olduğunu, ancak 19. yüzyıldan itibaren başlayan bir süreçle medyanın da bir endüstri halini alması, tekelleşmesi, küreselleşmesi nedeniyle yolundan çıktığı –bozulduğu– iddiasında olsalar bile, ben bizim burada önerdiğimiz anlamdaki bir haberciliğin ne gazeteciliğin ortaya çıktığı dönemde ne de daha sonra yaygın bir gazetecilik/habercilik anlayışı ya da pratiği olmadığı; böyle örneklerle ise ancak (o da olabildiği kadarıyla) "alternatif medya" anlayışı ve pratikleri içerisinde karşılaşıldığı iddiasındayım. Aslında, eğer tarihi –ilerlemeci ve teleolojik anlamda anlaşılmaksızın– ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel birlikte, dünyayı anlama biçimimizde de değişiklikler getiren bir süreç olarak görüyorsak, bu da çok anlaşılır bir şey. Dahası, geleneksel gazeteciliğin sorununun bu tekelleşme, küreselleşme gibi "gelişmeler"in neden olduklarıyla sınırlı olmadığını, başka ifadeyle "yapısal" bir sorundan mustarip olduğunu düşünenler arasındayım: Örneğin açıkça cinsiyetçi olan gündelik hayatın dilinin haber dili –ve aslında bütün anlatı türleri– içinde yeniden-üretiliyor olmasında, böylelikle

1. Değini Dov Şınar'ın ve Doğu Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi tarafından 9-11 Kasım 2006 tarihleri arasında düzenlenen Barış Gazeteciliği Konferansı'nda yaptığı çerçeve-konuşmadan.

en masum sözcük seçimiyle bile, örneğin bir kadın hakları ihlali bulunuluyor olmasında; geleneksel haberciliğin neyin haber değeri taşıyıp neyin taşımadığına dair yarattığı "uzlaşım"da, böylelikle yoksulların, kadınların, çocukların çoğunlukla "suçlu" ya da "kurban" olduklarında haber olabilmelerinde. Böyle alt alta sıralamaya kalkınca ise şöyle kışkırtıcı bir önerme ortaya çıkıyor: Haber bizatihi, hak ihlali yapan bir kurgu/kurmaca/yapındıran² ibaret hale geliyor.

Ancak dizilerimizdeki metinlerde imzası olan yazarların hepsi haberin bizatihi hak ihlali yapan bir anlatı olduğu konusunda benimle aynı fikirde değiller. Muhtemelen de iyi yapıyorlar ve benim örneğin dilin evrensel olarak seksist ya da (belirli bir feminist yaklaşım içinden söylersem) "fallusmerkezli"³ olarak yapılandırılmışlığından hareket ederek diğer bütün anlatılar gibi haberi de "toplumsal bir bildirme/bilme türü"⁴ olarak "erkek" sayan; dolaşısıyla okuyana sanki "bu" dilden ve haberden bütünüyle vazgeçmek gerektiği öneriliyormuş gibi düşündürten bir konumuma uğramadan ilerliyorlar⁵. Bir yandan kimlerin ve nelerin haber ya-

pıl(ma)dığını ve haber konusu olduklarında da bunun nasıl sorumsuzca ve cinsiyetçi, ırkçı, ayrımcı vb. biçimlerde yapıldığını sorgularken, diğer yandan "iyisini" koymanın mümkün olduğundan hareket ediyorlar ve "kötü" olanın yerine konulması gereken konusunda yol gösteriyorlar. Ortak iddiaları ise şunlar: Öncelikle yaygın medya için hak-ihlalleri haber değeri taşımıyor. İkinci olarak yaygın medya "mağdunları/çekinikleri" (yoksulları, kadınları, çocukları) temsil etmiyor, "ötekiler" söz konusu ise görmezden ve göstermezden gelmeyi tercih ediyor. Üçüncü olarak, "ötekiler" haber yapılmaya kalkıldığında bu *çoğunlukla* onları ya "suçlu/faili" ya da "kurban/nesne" gösteren bir temsil oluyor. Böylelikle aslında –belirli konuları ve kesimleri– haber yapmadığında da, yaptığında da yaygın medya hak ihlaliinde bulunuyor. Bütün bunlar da esas olarak ideal habercilik anlayışının günümüzde tekelleşme ve küreselleşmenin kazanmış olduğu boyutlar nedeniyle mecrasından çıkmış oluşuyla açıklanıyor. Ancak aralarında benim gibi, sorunun daha yapısal/içkin bir sorun olduğunu düşünenler de var.⁶

Hak haberciliğinden ne anlamalı?

O halde gazetecinin/habercinin yola çıkarken uğramak zorunda olduğu ilk durak *uç anlamıyla* da hak haberciliği olmalı. Yani; *hak ihlallerini görmezden gelmeyen, "ötekileri" haber yapmak için mutlaka bir hak ihlalinin konusu/faili olmalarını beklemeden, herhangi bir haberi yaparken hak ihlaline yol açmayan bir habercilik*. Ancak hak haberciliğinin "hak" kısmından ne anladığımızı burada biraz daha açmamız gerek. Dizimize "Hak Haberciliği" gibi genel bir ad koymakla birlikte, kitaplarımızın adlarının İnsan Hakları Haberciliği, Kadın Odaklı Habercilik ve Çocuk Odaklı Habercilik olmasının da gösterdiği gibi, aslında insan hakları haberciliğinden daha kapsamlı bir habercilik anlayışını

2. Bunların hepsini sıraladım, çünkü Hak Haberciliği dizisinin farklı metinlerinde bunlardan biri ya diğeri ile karşılaşabileceksiniz ve hepsi aşağı yukarı aynı şeyi anlatıyor: post-yapısalcı bir dil/söylem yaklaşımından hareketle bütün "gerçeklik" iddialarına rağmen, haberin diğer anlatı türlerinden bir üstünlüğü bulunmadığını, onlar gibi bir "kurmaca", bir başka bilgiyi söyleyen "öykü" anlatma yöntemi olduğunu ima ediyor, ayrıca bu bilgiyi söyleme biçimiyle toplumsal/siyasal iktidarın yeniden-üretilmesini sağladığı ima ediliyor. Bu iddialarla ilgili olarak, Habercinin Elkitabı dizisinin ilk kitabı *Medya ve Toplum*'un Önsöz'üne ve Ayşe İnal'ın ve Beybin D. Kejanlıoğlu'nun yazısına, ayrıca dördüncü kitabımız *Gazetecilik ve Habercilik*'te ise Çiler Dursun'un yazısına bakabilirsiniz. Bu dizimizde ise yine Dursun ile elinizdeki kitapta bulunan Cangöz imzalı yazılardaki tartışmalar dışında, artık ne demek istediğimizin anlaşılacağı varsayımıyla –bu dipnotla yapıldığı gibi– şöyle bir değinerek geçiyoruz.

3. Bu kavramı Luce Irigaray'den (*to Speak is never neutral*, Londra, New York: Continuum, 2002) alarak kullanıyorum. Kavramın daha kapsamlı bir açıklaması için *Kadın Odaklı Habercilik*'in Önsöz'üne bakılmalı.

4. Haberin toplumsalla ilgili bir bilgi olması konusundaki tartışma için bkz. Çiler Dursun, "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", Çiler Dursun (der.), *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips, 2004, s. 37-67 ile *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki yine aynı yazarın "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanığı" başlıklı yazısına bakınız.

5. Tabii ki böyle bir "konum"da değilim, ancak ilgili tartışmanın yeri bu Önsöz olmadığı için yanlış anlaşılma tehlikesini göze alıyorum.

6. Çiler Dursun'un, *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki "Haklar Haberciliğinin Doğası ve Olanığı" başlıklı yazısını kastediyorum.

anıyoruz. Acaba sadece İnsan Hakları Haberciliği başlıklı tek bir eğitim verip, tek bir kitap çıkaramaz mıydık? Öyle ya, kadın haklarından, kadınlara yönelik olumlu ayrımcılıktan her söz edildiğinde, adeta bir refleks ile "kadın, erkek olmaktan önce, insanız" diye tepki gösterenler burada da benzeri tepkiyi gösterip; "kadın ve çocuklar da insan değil mi? Neden onlar için yapılacak gazeteciliğin farklı olması gerektiğini düşünüyoruz?" diye sorabilirler. Gerekçemiz ise aslında, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilip üye ülkelerin imzasına açılan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) arkasından, ekonomik ve siyasal, kültürel eşitlikler ve bunları sağlamak üzere pozitif politikalar söz konusu olmayınca hak ve özgürlüklerin kâğıt üzerinde kalacağından hareketle –ve tabii uzun bir feminist mücadeleler süreci sonucunda– 1952 yılında Kadınların Siyasi Haklarına Dair Sözleşme'nin; 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi'nin; 1966 yılında Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin (MSHS) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin (ESKHS); bunlarla da yetinilmeyip, 1979 tarihinde Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin (CEDAW); 20 Kasım 1989 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Çocuk haklarına Dair Sözleşme'nin (ÇHS) ve diğer ilgili bütün uluslararası belgelerin kabul edilmesinin gerekçesi ile aynı. Çünkü, bütün "evrensel" olma iddiasına rağmen, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, "beyaz", *varsıl*, *erişkin erkeğin hak ve özgürlüklerini sıralıyordu*.⁷ Böyle olunca da önce kadınlarla, sonra da aynı mantığın uzantısı olarak çocuklarla ilgili sözleşmelerin kabul edilmesine gereksinim duyulmuştu.⁸

İşte biz de bu nedenle, Hak Haberciliği başlığı altında sadece *insan hakları haberciliği*'nden söz etmeyi yetersiz bulduk. "İnsan"

7. Tırnak içinde kullanarak "beyaz" derken, egemen ulustan olan varsılları anlatmak istiyorum, tırnak içinde kullanmadığımda ise *ırk* anlamında kullanıyorum. Böylelikle "beyaz", yerine göre, *ötekilerden* (örneğin *siyah*) olup da egemen olan varsılları, erkekleri vb. anlatmak üzere kullanılan bir metafor yerine geçiyor.

8. Bu konuda dizinin *İnsan Hakları Haberciliği* kitabında yer alan Levent Köker'e ait ve bütün dizinin hak haberciliğiyle ilgili sorunsalını çerçeveleyen yazıya bakılabilir.

denilirken hâlâ çoğunlukla "beyaz" erişkin erkek esas alındığı için; kadınlarla çocuklara, mevcut eşitsizlikler nedeniyle olumlu ayrımcılıklarla yaklaşılması gerektiğini düşündüğümüz için; kadın ve çocuk haklarına özel bir vurgu yapmak istediğimiz için; *kadın odaklı habercilik* ve *çocuk odaklı habercilik* gibi kavramsal ve pratik ayrımlara da gitmek gereksinimi duyduk.⁹ Ayrıca geleneksel haberin bizzat hak ihlali yapan bir anlatı türü olduğu kabulünden yola çıktığımız için, dizimizin adını Hak Haberciliği, ilk kitabımızın adını İnsan Hakları Haberciliği koymakla birlikte, esas olarak kastettiğimiz, sadece hak ihlallerini haber yapan sorumlu bir gazetecilik değil, geleneksel haber anlayışını da dönüştürecek şekilde rutin haberlerini yaparken de hak ihlali yapmayan, hakları gözetken bir gazetecilik. Bu nedenle ikinci ve üçüncü kitaplarımızı Kadın ve Çocuk Hak Haberciliği olarak değil, *Kadın Odaklı Habercilik* ve *Çocuk Odaklı Habercilik* olarak adlandırdık.

Ancak elinizdeki kitabın sorunsalını belirlemek üzere Önsöz'e geçmeden önce Çocuk Odaklı Habercilik eğitimleri ve kitabı-

9. Bu noktada "neden sadece kadın odaklı ve çocuk odaklı haberciliği insan hakları haberciliği'nden ayırmak gereksinimi duyduğumuz" sorusu ile karşılaşabilir, ya da örneğin "azınlık hakları haberciliği" gibi bir kavramı/pratiği dışarıda bırakmaktan ötürü eleştirilebiliriz. Bunun çeşitli nedenleri var. En önemlisi de projemizin kapsamı ve sınırları içinde kalmalıydık, öyle de yaptık. Ancak yine de –*bianet* haberciliğine bakıldığında görüleceği gibi– hak haberciliğini bir bütün olarak gördüğümüzü, birini diğerinden daha çok ya da daha az önemli saymadığımızı eklemeliyim. Ayrıca "azınlık" (*minority*) sözcüğünü sadece niceliksel anlamda almadığımızda, kadınlar ve çocuklar da birer azınlık (*minority group*) oluşturuyor. İkinci olarak, niceliksel anlamdaki azınlık (*minority*) durumunun kadın ve çocuk olduğunda daha da katmerleştiğini, örneğin Üçüncü dünyanın ucuz emeğinin en ucuz katmanını kadın/çocuk emeğinin oluşturduğunu biliyoruz. Dolayısıyla kadın ve çocuk vurgularımızla her iki (niceliksel ve niteliksel) anlamda da azınlık hakları haberciliği boyutunu kapsıyoruz. Bu arada bir başka eleştiri de "neden bu kadar (kadın/çocuk vurgulu) ama neden illa da insan-merkezli kaldığımız?" olabilir. Öyle ya, dünyayı insanlar, hayvanlar, bitkiler'den oluşan canlıların bütünlüklü bir sistemi olarak da düşünmek zorundayız ve sırf bunu böyle düşünebilmek yetisine sahip olmanın da bize, her şeye insan-merkezli olarak bakmak ayrıcalığını tanımaması gerekir. Ancak bununla ilgili olarak da hemen, yaptığımız ve yaygınlaşmasına çalıştığımız bütün haklara bütünlük içerisinde bakan haberciliğin, "bu kadar insan hakları, kadın ve çocuk hakları ihlalleri varken hayvan haklarından söz etmeye gerek olmayacağı" gibi bir anlayıştan ya da ontolojik tercihten kaynaklanmadığını belirtmeli, sadece projenin sınırları dolayısıyla vurgumuzun kadın ve çocuklar üzerine olduğunu tekrarlamalıyım.

mızla ilgili olarak belirtmek istediğim iki önemli konu var: Bu eğitimler ve sonucu olarak ortaya çıkan kitap Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) Türkiye desteği ve UNICEF-Türkiye ile ortaklaşa gerçekleşti. Aslında çocuk hakları, dolayısıyla da çocuk odaklı habercilik denilince zaten UNICEF'siz düşünüp davranmak mümkün değil. Bu nedenle kitabımızdaki metinler UNICEF'in yazılı kaynaklarına göndermelerde bulunuyor, dahası bu kaynakların kimisi çevrilerek kitaba dahil edildi. Bu arada da UNICEF'i tanıtan, ayrıca kurumun çocuk odaklı habercilik konusunda rehber alınması gereken metinlerini de içeren bir yazıyı da kitabımızda bulacaksınız. Söz konusu yazı dışındaki metinler ise çocuk haklarında uzmanlaşmış hukukçular, yaygın medyanın çocuklar üzerine etkisi ve çocukları temsil etme biçimi ile ilgili sorun kuran psikoloji ve iletişim alanlarından akademisyenler, hak haberciliğini ve çocuk odaklı haberciliği uygulayan gazetecilerden oluşan BİA eğitimcilerinin, Aralık 2005-Mart 2006 tarihleri arasında Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Muğla, Adana, Samsun ve Kocaeli merkezlerinde olmak üzere 7 bölgede düzenlenen Çocuk Odaklı Habercilik konulu eğitim seminerlerinde, 62 il ve ilçeden 83'ü kadın olmak üzere 257 yerel haberciyle gerçekleştirilen eğitim buluşmalarında yaptıkları sunuşların katılımcıların katkılarıyla biçimlenmesiyle oluştu.¹⁰

10. Tam çocuk hakları haberciliği eğitimlerimizi tamamlamıştık ki, Uşak Valiliği'nden gelen bir teklif üzerine, Uşak yerel medyasından katılımcılara yönelik olarak ek bir eğitim çalışması daha gerçekleştirdik.

ÖNSÖZ

NEDEN ÇOCUK ODAKLI HABERCİLİK KİTABI?

Sevda Alankuş

Şimdi gelelim dizimizin *Çocuk Odaklı Habercilik* kitabının sorunsalına: Çocuklar "yetişkin, varıl, 'beyaz' erkek" merkezli bu dünyada "eksik-yurttaşlar" olarak görüldükleri ölçüde –ve sadece derecesi gelişmişlik düzeyine, siyasi rejimin niteliğine ve "çocukluk" algısının kültürel olarak kurulma biçimine bağlı olacak şekilde değişmek üzere– hak ihlallerine uğruyorlar ve ülkemizdeki durum da bu açıdan hiç iç açıcı değil. Yaygın medya ise, bir yandan örgütlenme biçimi ve kısmen bu örgütlenme biçimi içerisinde biçimlenen editöryel süreçler ve profesyonel gazetecilik ideolojisi, diğer yandan "gerçeklik" iddiası ve etkisi olan bir tür olarak *haber*'in üstlendiği hegemonik rol çerçevesinde bu hak ihlallerinin yeniden-üretildiği bir mecra sağlıyor. Bunun anlamı, "yaygın medyanın gücü ve etkinliği" ölçüsünde 0-18 yaş arası dönem olarak tanımlanan çocukluk evresinde olanların –2 yaşında olan bir çocukla, 12 yaşında olanı aynı kefeye koyan bir anlayışla– korunmaları gerektiği ve yeterli ehliyetle sahip olmadıkları gerekçeyle, kamusal ve siyasal alandan dışlanmaya devam etmelerinin meşrulaşması demek. Bağlı olarak, çocukların kendi eylemlerinin öznesi değil, yetişkinlerin temsil ettiği iktidar(lar)ın bekası adına her türlü kontrol, disipline etme çabalarının, suistimallerin

nesnesi kılınmaları cinsel, entelektüel, emek olarak sömürülme-ye devam etmelerine göz yumulması demek. Dolayısıyla, medyanın katkısıyla katmerlenerek meşrulaşan çocuk hakları ihlalleri nedeniyle, hiyerarşik ilişkilerle değil, özerk bireylerin karşılıklı bağımlılığına dayanan bir ortaklık olarak tasarlanması gereken toplumsal, kamusal, siyasal yaşamımızın (yok bir klişeyi tekrarlayarak "çocuklar/gençler yarınlarımızın teminatı oldukları için geleceğimizi tehlikeye atıyoruz" demeyeceğim!),¹¹ "bugününü gözden çıkarmak" demek (Roche, 1999: 484 ve Minow, 1987: 1910' dan akt. Roche). O halde bu kitabımızla "çok uzun bir yolun başlangıcı" olarak görünse de yaygın ve yerel medyaya, gazeteci adaylarına, çocuk haklarıyla ilgili sorumluluğun, esas olarak bugünüme dair bir sorumluluk olduğunu hatırlatmak gibi bir iddia taşıyoruz.

Böylelikle bu Önsöz'ün şimdiden sonraki kurgusu içerisinde ise, öncelikle neden çocuk odaklı habercilik eğitimlerine ve kitabına gereksinim olduğunu açıklamak üzere örnekler üzerinden Türkiye'deki yaygın medyanın habercilik anlayışı üzerine odaklanıp, yapılan çocuk hakları ihlallerini belirlemeye çalışacağım, sonra da çocuğun bir yurttaş/birey olarak görülmesi gerektiğinden hareketle "çocukluk" ve "yurttaşlık" kavramlarını masaya yatırıp, ÇHS'nin çocuklar için sağladığı yurttaşlık anlayışı çerçevesinde çocuklarla ilgili haberlerin nasıl yapılması gerektiği konusundaki çerçeveyi çizmeye çalışacağım, ancak neler yapmak gerektiği konusundaki tartışmaları esas olarak bu önsözde değil, metinlerimizde bulacaksınız. Bunları yaparken, başlıca referanslarım doğa olarak kitabımızı oluşturan metinler olacak, ancak yer yer tartışmayı genişletmek ve başka bakış açılarını sergilemek üzere, ilgili diğer metinlere de göndermelerde bulunacağım.

11. Jeremy Roche'un (1999: 490) ve "Children and Citizenship in Britain" (*Childhood*, 5/1: 99-117) makalesinde gönderme yaptığı Cockburn (1998: 107); "sürekli olarak çocukların gelecek potansiyellerinden söz etmenin, onların bugünkü varlıklarının/yapmaya muktedir olduklarının azımsanmasına yol açıyor" diyerek bu söylemin tehlikesine karşı uyarıyorlar.

Neden çocuk odaklı habercilik gerekiyor?

Aslında bu soruya aşağıda yapmaya çalışacağım gibi uzun uzun cevap vermeye girişmeden, sadece bir-iki örnek vermem yeterli olabilirdi. Çünkü, tam bu Önsöz'ün yazıldığı günlerde, yaygın medya bir yandan "vahşetin görüntüleri" deyip "onaylamıyor-muş" gibi yaparak Saddam Hüseyin'in önce boynuna ip geçirildiği görüntüleri ve internet aracılığıyla cep telefonu ile çekildiği iddia edilen "saniye saniye ölüm görüntülerini" ailecek en fazla televizyon başında olunan saatlerde dakikalarca ve günlerce tekrarlayarak gösterirken, diğer yandan bu defa büyük bir ikiyüzlülükle "üzülmüş" gibi yaparak –birisi Türkiye'den diğeri Hindistan' dan– iki çocuğun nasıl bunların etkisi altında kalarak kendilerini astıkları haberlerini yayınlıyor(du). Yine aynı sıralarda çocuk pornosu müptelası oldukları, bunların ticaretini de yaptıkları iddiasıyla çeşitli mekânlara yapılan baskınları ve sorumluların yakalanmasını birbiri ardına yayınlayan medya, çok değil sadece birkaç ay önce, 17 aylık bir kız çocuğunun maruz kaldığı tecavüzleri –hep yaptığı gibi yaparak– günlerce ve adeta *pornografik bir teşhirle* haberleştirmişti. Bu arada, tam bu haberler öncesi/sonrasında araya giren Turkcell reklamlarında çok sevimli, çok güzel, çok sarışın ve mavi gözlü, yani çok "beyaz" bir kız çocuğu bir piyanonun üstünde (bu kadar "beyaz" bir çocuk için başka bir müzik aleti uygun olabilir miydi?) söylediği "Turkcell ile bağlan hayata" şarkısıyla "çocuk severliğin" bütün ikiyüzlülüklerini harekete geçirecek şekilde izleyicinin yüzlerini gülümsetiyor(du).

Bu örneklerle bakarak bir çırpıda "yaygın medyanın –özellikle de televizyon olmak üzere– gösterime soktuğu şiddet ile özellikle çocukları şiddetin failleri ve/veya mağdurları kılacak şekilde etkilediğini"¹²; mağdur –tercihan yoksul ve taciz/tecavüz mağduru kız– çocukları(nı) ona arzu duyabilen erkek gözlerini kışkırtacak şekilde gösterek pornografik bir nesne halinde teşhir ettiğini; ay-

12. "Çocukların medyadan etkilendikleri" iddiasını Önsöz'ün sonlarında, Serdar Değirmencioğlu'nun yazısını sunarken tartışıyorum.

nı anda bir başka gösterimle "melek kadar masum, güzel ve beyaz" bir başka kız çocuğu imgesini de dolaşıma sokarak bir taşla birden çok kuş vurduğunu; "böyle" kız çocuklarına karşı hissedilebilecek her türlü duyguyu serbest bıraktıracak onları sadece yetişkinlerin tüketim arzularını kıskırtmak için kullanmakla kalmayıp, bizzat tüketiciler haline getirmeyi hedeflediğini; böylelikle birden çok çocuk hakkı ihlalinde bulunduğunu" söylemek mümkün(dü).

Ancak daha uzun bir yoldan giderek, ilerlemek istiyorum, çünkü aşağıdaki tartışmalar sonunda sözü getirip bağlayacağım yer; *çocukların nasıl eksik bir yurttaş olarak görüldükleri ve bunun nasıl ataerkil bir birey/özne anlayışından kaynaklandığı meselesi* olacak. Bu da feminist perspektifin sağlayacağı bir zemin üzerinde olmak üzere, eleştirel iletişim kuramlarının yanı sıra siyaset, hukuk, sosyoloji gibi disiplinlerin yaklaşımlarını da yardıma çağırma gerektiriyor.

Çocuklar dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturdıkları halde medya onları yok sayıyor...

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'nun (FIJ) "Medyada Çocuk Haklarını Tanıtmak" konulu bir atölye çalışmasında belirtildiğine göre; çocuklar dünya nüfusunun üçte ikisinden fazlasını oluşturdıkları halde, medyanın kapsadığı konuların yüzde beşinden azı çocuklarla ilgili. Medya çocukları haber konusu yaptığında ise, bu "çocuk fuhuşu, organ kaçakçılığı, cinsel istismar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum bırakılmaları, çocuk emeği sömürüsü, sokak çocukları, yakınlar tarafından cinsel taciz, babanın (*ensest*) ya da öğretmenlerin cinsel tacizi" gibi konularda oluyor (<http://www.ifj.org/29.10.2003>). Dolayısıyla bu rapora göre yaygın medyanın çocuklar söz konusu olduğunda yaptığı iki önemli hak ihlali var ve tıpkı kadınlara yapıldığı gibi; çocuklara da *yoklarmış* gibi davranılıyor, *var oldukları* ise, çoğunlukla *olumsuz örnekler* üzerinden hatırlanıyor.

Bir başka çalışmaya göre, özellikle Batı'da ya da gelişmiş ülkelerde medyada çocuklar eskisine göre giderek "görünür" hale gelmiş durumda. Bunun bir nedeni –özellikle de Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (ÇHS) kabul edilmesinden sonra– kısmen bir bilinçlilik oluşması, ancak daha etkili olduğunu düşünebileceğimiz başka nedenler daha var (Ponte, 2005: 21-2). John Hartley'in (1998) "Juvenation: News, Girls and Power" başlıklı makalesindeki iddiasına göre, medya haber konuları anlamında "gençleşmeyi" (*juvenation*) izleyici/okuyucu yaratma stratejisinin bir parçası haline getirmiş durumda (aktaran Ponte 2005: 22). Ya da daha genel olarak söylenirse, günümüzde haber medyasının çocuklara/gençlere göstermiş olduğu artan ilgi, onların tüketim dünyasına olabildiğince erken yaşlardan başlayarak davet edilmek istenmesinden kaynaklanıyor.¹³ Dolayısıyla, gelişmiş kapitalist ülkelerde çocukların medyada görünürlüğünün artması, çoğunlukla yukarıda dikkat çektiğim ikinci türdeki, yani çocuklar haber konusu edildiğinde meydana gelen çocuk hak ihlallerinin artması anlamına geliyor. Nitekim, yine Hartley'e göre; haber medyası, çocukları –özellikle de "erkek çocukların uslanmazlığı", "kız çocukların da cinselliği" bağlamında– konu edinen negatif olayların "sansasyonel", dolayısıyla reyting artıran gücünün epeydir farkında (Hartley 1998: 51-2'den akt. Ponte, 2005: 22).

Buna karşılık yine *Ponte*'nin yazılı basına yönelik araştırması, gelişmiş kapitalist ülkelerle kıyaslandığında gelişmekte olan ülkelere ya da kapalı siyasal rejimlerde çocukların haber medyasında görünürlüğünün daha az olduğunu (2005: 31) ortaya koyuyor.

13. *Ponte*'nin çalışmasında kullanılan bir diğer kaynağa göre –Hallin, D. C, "Commercialism and Professionalism in American News Media", J. Curran ve M. Gurevitch (haz.), *Mass Media and Society* içinde, Londra: Edward Arnold, 1996: 243-264– ABD'de çocukların haber medyasında eskisinden daha fazla konu edilmeye başlanması, 1980'lerden itibaren yaygınlaşmaya başlayan "pazarlama haberciliği" taktığının bir uzantısı olan "kullanılabilecek haber yapma" ("*news you can use*") anlayışından kaynaklanıyor. Ancak *Ponte* bunun "*Yurttaş Gazeteciliği*" anlayışının savunup uyguladığı, problem-çözmeye yönelik habercilik anlayışının yaygınlaşmasıyla da ilgisi olduğunu söylüyor (2005: 25).

Çocukların haber medyasında temsil edilmesi açısından Türkiye'deki durumun ise, daha çok gelişmekte olan ülkelerdekine benzediği söylenebilir. Nitekim BİA² projesi çerçevesinde gerçekleştirilen Medya İzleme Raporları Türkiye'de yazılı basının sayısal olarak çocukları ne kadar az temsil ettiğini ortaya koyuyor. Bunlardan kitabımızda BİA editörleri Erhan Üstündağ ve Kemal Özmen'e ait "Çocukları Görünür Kılmak İçin" başlıklı metne de alınan bir veriye göre; Haziran 2004-Şubat 2005 tarihleri arasında taranan 12 büyük gazetede çocuklarla ilgili haberlerin oranı nadiren yüzde 1'i geçiyor, çok satışlılarda her zaman bunun altında kalıyor.¹⁴ Buna karşılık, Serdar Değirmencioğlu'nun "Çocuk Hakları Penceresinden Basın: Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı Bir Bakış" başlıklı yazısında verilerini kullandığı ve diğer iki araştırmacı E. Tartar ve Ö. Şirin ile birlikte yazılı basına yönelik olarak gerçekleştirdiği "Basında 23 Nisan" ve "Basında 19 Mayıs" araştırmaları, çocukların/gençlerin kendilerine atfedilen özel günlerde bile yeterince haber olamadıklarını gösteriyor.

Çocukların medya tarafından yok sayılmaları bir çocuk hakları ihlalidir...

Çocuklar eğer diğer *ötekilere* de yapıldığı gibi medyada yeterince temsil edilmiyorlarsa bu bir hak ihlalidir. Yasemin Onat ile Seda Akço'nun "Çocuk ve Habercilik" başlıklı yazılarında belirttikleri gibi, 20 Kasım 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmesinin ardından Türkiye Millet Meclisi tarafından onaylanarak 27 Ocak 1995 tarihinde bir iç hukuk kuralına dönüşen, dolayısıyla bağlayıcılığı açısından kanun hükmünde olan ÇHS'nin 1(1) Maddesi:

14. BİA Medya İzleme Raporları'nın tamamı için www.bianet.org/2006/05/12/hakhbr-clg.htm internet adresine, Ekim 2005 tarihine ait bir aylık ve sadece yüzde 2 olan verisi için, Gülgün Tosun'un "Çocuklar ve Çocuk haklarının Medyada Temsili", İncilay Cangöz'ün "Haberde Çocuk-Birey" başlıklı yazılarına bakılabilir. Bu arada bu verilerin daha anlamlı olabilmesi için, UNICEF ve Devlet İstatistik Enstitüsü rakamlarına göre Türkiye'de 18 yaşından küçük olanların toplam nüfusa oranının yaklaşık olarak yüzde 33 civarında olduğu hatırlatılabilir.

"Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmek-sizin tanır ve taahhüt ederler" demektedir. Buna karşılık Sözleşme'nin 13. Maddesi'ne göre; "Her çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir." 14. Maddesi'ne göre "Her çocuk din ve vicdan özgürlüğü ve düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir"; 17. Maddesi'ne göre ise; Her çocuk bilgi edinme, haberleşme hakkına sahiptir. Böylelikle çocukların yetişkinlerle kıyaslandığında medyada yeterince temsil edilmiyor olmaları bir ayrımcılıktır. Ayrıca bu ayrımcılık, onları düşüncelerini özgürce açıklamak, bilgi edinme ve haberleşme hakkını kullanmak haklarından da alıkonulması –ayrımcılığa uğraması– anlamına gelmektedir.

Nitekim kitabımızın çerçeve yazısını oluşturan metinlerinde Onat ve Akço diğer hak ve özgürlüklerin de kullanılabilmesinin başlıca aracı olmasından hareketle ÇHS'nin 17. Maddesi'ni özellikle vurgulayarak medyadan, *bilgilenme ve haberleşme hak ve özgürlüğü çerçevesinde çocukların ifade özgürlüklerini kullanabilmeleri ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlayıcı bir araç olma ve çocuk haklarının korunabilmesi için duyarlılık yaratmasının* beklendiğini belirtmektedir.

Çocuklar medyada temsil edildiklerinde de ayrımcılıklara konu oluyolar

Öte yandan, çocukların yok sayılması anlamındaki ayrımcılık, çocuklar medyada temsil edildiklerinde başka başka biçimler alıyor. En sıklıkla karşılaşılanlar da, sınıfsal, cinsiyetçi, etnik/ırksal kökene göre yapılan, engelli çocuklarla ilgili olan ayrımcılıklar. Yani "ötekinin de "ötekisi" olan; yoksul, azınlık, engelli ve niha-yet kız çocukların karşılaştığı ayrımcılıklar. Bu nedenle örneğin medyanın temsil etme biçimine baktığımızda varsıl "suçlu" (ka-

nunla ihtilafı)¹⁵ çocukların durumu, "tekil" ya da "olağandışı" örnekler olarak karşımıza çıkıyor; buna karşılık, yoksullarınki, "genel" ve "olağan". Yani orta/üst sınıf çocuklar, "hız kurbanı" değilse, "uyuşturucu âleminde" yakalanmamışlarsa rahatlar; onları potansiyel olarak suçlu, hırsız, katil gören, hepsini toparlayıp aynı kefeye koyan "sokak çocukları" kavramının muadili bir klişeyle anılmıyorlar örneğin. Nitekim bu nedenle, Gülgün Erdoğan Tosun'un yazısında kullandığı kaynaklardan örneklediği gibi, dünyanın her yerinde "sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar", "sokak çocukları" benzeri genelleyci sözcüklerle anılıyorlar: İngiltere'de onlara "yabanileşmiş (*feral*) çocuklar" deniliyor (Lister, 2005: 3), Kolombiya'da "yatak böcekleri", Ruanda'da "kötü çocuklar", Kamerun'da "sinekler", Vietnam'da "toz böcekleri", Brezilya'da "marjinaler" deniliyor ve Tosun'un dikkat çektiği gibi bunların hepsinde ortak tema –varsıl olmadıkları kesin olan bu çocukların– "haşereyle bir tutulmaları". Böyle olunca da "köklerini kurutmaktan" başka çare de çok az insanın aklına geliyor.¹⁶ Bu arada "sokak çocukları" neyse de (!), bir de neredeyse artık herkesin duyduğunda tüylerini diken diken eden "tinerci çocuklar" klişesini düşünün.

15. Yasemin Onat ve Seda Akço, yazılarının sonuna koydukları EK III'te Çocuk Odaklı Habercilik yapabilmek için geliştirdikleri kısa bir "sözlük" sunuyor ve medyanın yaygın olarak kullandığı "suçlu çocuk" veya "suça itilen çocuk" kavramları yerine "kanunla ihtilafı çocuk"; "sokak çocuğu" yerine de "sokakta yaşayan/çalışan çocuk" denilmesini öneriyorlar. Biz de kitabımızda eğer bu önerilenleri kullanmadığımız zamanlarda, yaygın medya tarafından "klişe" haline getirilen sözcükleri tırmak işareti içerisinde kullanmaya dikkat ettik. Bu arada Cangöz'ün yazısına/kullandığı kaynaklara gönderme yaparak, medyanın kullandığı bu klişelerin basitçe betimleyici olmadıkları "bu çocukların toplumsal yaşamda nasıl konumlandırılmaları" "onlara nasıl davranılması gerektiği" konularında da bir "gerçeklik" kurdukları hatırlatılmalıdır.

16. Nitekim Brezilya'da "marjinaler" yakın zamanlara kadar, kentin güzelliğini bozdukları, yabancılar karşısında kötü bir imaja neden oldukları ve tehlikeli bulundukları gerekçesiyle kaynağı belli olmayan bir para karşılığında öldürtülüyorlar, yani "temizleniyorlardı". İnsanın neyseki Türkiye'de bu kimsenin aklına gelmedi diyese geliyor (!) Ancak bu arada yaygın medyanın bu tür haberleriyle ilgili olarak verdiği bir zarara, sokakta yaşayan/çalışan çocuklara yönelik önemli bir sivil toplum girişimi olan Umud Çocukları Derneği'nin –Üstündağ ile Özmen'in yazılarında girişimin öncülüğünü yapan Yusuf Kulca'ya dayanarak belirttikleri gibi– aldığı yardımlar durma noktasına geldiği için neredeyse kapanmak üzere olması verilebilir.

Değirmencioğlu'nun, "Basında 23 Nisan" ve "Basında 19 Mayıs" araştırma bulguları bu bayramlar sırasında –örneğin 23 Nisan söz konusu olduğunda– ortaya çıkan milliyetçi söylemin onun nasıl "dünya çocuklarına armağan" edilmiş bir bayram olma anlatısıyla çeliştiğine dikkat çekiyor, hem de yapılan "biz/biricik/Türkler" ve "onlar" / "düşmanlar" vurgularına, dolayısıyla yapılan örtük etnik ayrımcılığa. Buna karşılık Üstündağ ve Özmen yaygın medyanın çok sevdiği [harika] "Türk Genci" ve "Türk Kızı" söyleminin içerdiği çifte –etnik ve cinsiyetçi– ayrımcılığı sergiliyor. Çünkü "Türk Genci" derken kastedilen "erkek" olduğundan, bir de "Türk Kızı" demeye gerek duyuluyor. Bu arada "Türk Oğlu" ve "Türk Erkeği" gibi "bekâreti" imleyen "seslenme"de hiç bulunulmazken, "Türk Kızı" demekteki ısrar, ataerkil kurgunun kadın-kız ayrımını, yeniden-üretiyor.

Aslında kız ve oğlan çocuklarının haber kurguları içerisindeki temsil farklarına bakıldığında cinsiyetçi ayrımcılığın nasıl bütün diğer farkları/ayrımcılıkları çapraz kesen bir nitelik taşıdığını görmek mümkün. Bunun için sadece, cinsel tacize uğrayan oğlan çocuklarla kız çocukların, medyanın en çok yaptığı etik ve hak ihlalleri arasında yer alan, ancak çocuklar söz konusu olunca ihlal edilmelerinin bedeli daha yüksek olan –kimlik gizlemek, mahremiyeti korumak gibi– ihlalleri karşılaştırmak bile yeterli olabilir. Çünkü, medya kız çocuklarına yönelik suistimallerde, en son olarak "17 aylık kız çocuğuna tecavüz" olarak bilinen travmatik olayla ilgili olarak yaptığı gibi, "mağdurun" kimliğini gözlerini flulaştırmakla sakladığını varsayıp, fotoğraflarını koymakta ısrar ederek; uğradığı tecavüzün –sözde "ibret olsun" diye– bütün ayrıntılarını haberleştirerek; "olayı" *pornografik bir temsil* haline getirmektedir.¹⁷ Bu da etik kod ve hak ihlali açısından oğlan ço-

17. *Radikal* gazetesindeki köşesinde Yıldırım Türker çocuk tacizi-çocuk pornosu konularında basının savunduğu "ibretlik" dilin aslında ticari bir kılıf, böylece ancak porno filmlerdeki "bahane konu" kadar inandırıcı olduğunu, 17 aylık bebeğin fotoğrafını –gözlerini flulaştırarak da olsa– ille de basmanın, ilgili adli tıp raporlarını en fütursuz ayrıntılarıyla vermenin, bir ibret sunmak maskesi altında nasıl pornografik bir teşhir olduğunu söylüyor (*Radikal*, 18 Aralık 2006).

cukların karşılaşmış olduğu benzer durumlarda yapılan habercilikle kıyaslanamayacak kadar sorumsuz bir tavır olarak, kadınlara yönelik tecavüz ve tacizlerde yapılan haberciliği akla getirmektedir.¹⁸

Dolayısıyla daha çarpıcı olan, bütün bu etik kod/hak ihlali yapan ve birbiriyle ilgisizmiş gibi duran haber metnlerinin birbiriyle ve gündelik hayatın diğer metinleriyle nasıl bir ataerkil kurgu içinde eklemlendiklerini ve tutarlılık kurduklarını görmek. Böylelikle ataerkil söylem bütün bu anlatılar arasındaki boşlukları dolduracak bir çimento işlevi görüyor. Ancak bu konuyu ayrıntılandırmayı şimdilik erteliyor sadece, haber kurgusu içerisinde yapılan sınıfsal, etnik, cinsiyetçi ayrımcılıklar, dolayısıyla etik kod ile hak ihlalleriyle ilgili örnekler çerçevesinde medyanın *statükonun hegemonik yeniden-üretimindeki* rolüne ilişkin tartışmalar için Cangöz ve Tosun'un; bunun ataerkil niteliğine ilişkin vurgu için de özellikle Üstündağ ile Özmen'in ve Ragıp Duran'ın yazılarının okunmasını öneriyorum.¹⁹

18. Benzerlik için *Kadın Odaklı Habercilik* kitabımıza bakınız.

19. Medyanın hegemonyayı yeniden-üretim (ideolojik) işleviyle ilgili olarak ayrıca Habercinin Elkitabı Dizisi'nin *Medya ve Toplum* başlıklı birinci kitabındaki tartışmalara; ek olarak–konuyla ilgili öncü çalışmaların çoğunu Türkçe'ye kazandırmış olan ve ne yazık ki kaybettiğimiz–Mehmet Küçük tarafından çevirilip, derlenen makalelerden oluşan *Medya, İktidar, Ideoloji* (2. Baskı, Ankara, Ark Yay., 1999.) başlıklı kitapta; aynı şekilde Süleyman İravan tarafından yayına hazırlanan *Medya, Kültür, Siyaset* (2. Baskı, Ankara: Alp Yay., 2002) başlıklı kitapta yer alan Stuart Hall imzalı yazılara bakabilirsiniz.

20. Eğer geleneksel gazetecilik kitaplarında söylendiği gibiyse ve olumsuz olayların haber değeri varsa –örneğin İsrail ile Filistin'de sakin geçen bir gün değil de, silahların patladığı olaylı bir gün haber değeri taşıyorsa–çocukların da sadece olumsuz olayların öznesi/nesnesi olarak haberleştirilmelerinde bir sorun görmeyecekler için söyleyeyim, burada medyaya dair birden çok sorun var; birincisi bizzatıhi mevcut/geleneksel haber anlayışına içkin/yapısal bir sorun. Nitekim daha önce *etik ve siyasal olarak sorumlu gazetecilik* arayışlarının adresleri arasında saydığım *Yurttaş Gazeteciliği* de, *Barış Gazeteciliği* de bunu sorunlu görüyorlar. Dahası alternatif bir haber-değeri anlayışı da sunuyorlar: Örneğin *Barış Gazeteciliği* buna, bir yandan bombaların atılmasının haber değeri taşımadığı iddiasıyla değil, barış umudu için bir anlamı varsa eğer, silahların atılmadığı güne de haber değeri atfederek, barış-yanlısı olanların işneyle oya işler gibi dokudukları her inisiyatif, ulaştıkları her olumlu gelişmeyi de haber yapmayı gereklilik olarak görüyorlar. Diğer yandan da, silahların atılması gibi bir olumsuzlukla ilgili haberin nasıl *savaşı kışkırtacak yerde barışa özendirecek bir kurgu* ya da

Medya çocukları çoğunlukla olumsuz örneklerle temsil ediyor...

Medyanın –ya da yaygın medyanın– çocukları yok saymanın yanı sıra yaptığı bir diğer "evrensel" hak ihlalinin çocukların haberlere ancak *olumsuz örnekler* üzerinden konu edinilmesi olduğunu Önsöz'ün başlarında söylemiştim.²⁰ Gerçekten de yapılan karşılaştırmalı çalışmalar çocukların bir uçta "suçlu" diğer uçta "kurban/mağdur/çaresiz" olarak temsil edilmesinin çok yaygın olduğunu gösteriyor (Ponte, 2005, Macdonald, 2003: 109-12).²¹ Şimdi bunun Türkiye'de nasıl bir söylemsel kurgu içerisinde yapıldığına dair kitabımızda verilen haber başlıkları örneklerine bakalım. Bir yanda "tinerci çocuklar", "küçük Ağca", "çocuk çeteleleri" var; diğer yanda "bu yavruya nasıl kıydılar", "viddansız bakıcının kurbanı" gibi klişelerle temsil edilenler.²² Dolayısıyla ortaya iki başat çocuk imgesi çıkıyor: "şeytan (çocuklar)" ve "melek (çocuklar)". Dahası bu imgeler karşıt gibi görünüyor olmalarına rağmen

editöryal müdahale ile yapılabileceğini de örnekliyor. Bu arada ikinci bir sorun da diğer *ötekiler* gibi çocukların da –"çoğunlukla" vurgusunun anlatmaya çalıştığı üzere– *niceliksel olarak daha fazla olumsuz haberlerin konusu olmasında*. Bir hafızanızı yoklayın, eğer bir olağandışılık gerçekleştirmedilerse –örneğin Bitlis'in bir lisesinden mezun olup da üniversite sinavında dereceye girmiyorsa– "siyah" çocuklarla ilgili ne kadar olumlu haber hatırlıyorsunuz?

21. Myria Macdonald çocuklara dair bu zıt imgelerin (söylemsel kurgunun) Batı medyasında almış olduğu biçimleri, modern öncesinin Hristiyan düşüncesinin çocuğu "doğuştan günahkâr" ve "doğuştan masum" sayan iki karşıt dogmasının –sonradan Freud ile başlayarak çocuğun cinselliği üzerine vurgu yapan modern bilimin anlatısıyla "çocuğun doğuştan masumluluğuna" ilişkin olan imge sarsılmış olsa bile– modern düşünceyle eklemlenmesiyle oluştuğunu iddia ediyor (2003: 109-10). Sahiden de Batı kökenli popüler kültür ürünlerinde, hiç de birbirinin karşıtı olması gerekmeyen bu imlek(ler)le yaygın olarak karşılaşmak mümkün. Bu durumda, eğer kadın imgesi gibi çocuk imgesi de ortak bir izlek değilse İslam dünyasında da bununla karşılaşılabilir olumasını, ilgili teknolojiyle birlikte formatın, söylemin de Batı'dan yayılmasıyla, Batılı popüler kültür ürünlerinin küreselleşmesiyle ve bu ikili imgenin çok satıyor olmasıyla açıklamamız gerekcek.

22. Şerife Çam, çocukların cinsel taciz veya tecavüze uğradığı durumlarda, medyanın "sapık", "iğrenç", "hasta ruhlu" gibi nitelmelerle daha çok eylemi gerçekleştireni mercek altına alarak, eylemin mağdurunu gözlerden saklayacak şekilde haber yaptığını, bunun da, söz konusu durumlarda mağdurun korunması için yapılması gerekenler ciddi bir zaman ve çaba, kültürel ve ekonomik dönüşüm gerektirdiği için medyanın daha çok kamuoyunu rahatlatma amacıyla eylemleri yapanları lanetlemek gibi kolay bir yol tercih ettiğini iddia ediyor. Bkz. Şerife Çam (2003), "Çocuk Pornografisi Tartışmalarına İlişkin Sorular", *İletişim Araştırmaları*, 1(2): 55-86.

men, aslında birbirini dışlamıyor, tamamlıyor. Nitekim sadece medya haberleri değil, popüler kültür ürünleri "melek" ile "şeytan" olmak arasında gidip gelen çocuk imgeleriyle dopdolu. Böyle olunca da çocuklara yönelik olarak "çocukluk kavramı" icat edildi edileli gelenekselleşen –Michel Foucault'nun kullandığı anlamda söylersem– cezalandırma, kontrol etme, koruma, himaye altına alma gibi aslında birbirini tamamlayan türdeki bütün disipline edici "söylemlerden"²³ başka bir şeyin icat edilip, uygulanamış olmasına şaşdırmamak gerek.

Çocukların yaygın olarak olumsuz haberlere konu olmaları bir hak ihlalidir

Çocukların/gençlerin medyada temsil edilmemeleri kadar, olumlu haberlerin konusu olamamaları da bir hak ihlali. Çünkü ÇHS'nin "*Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanınırlar*" diyen 12. Maddesi ve medyanın bütün bu ilgili maddelerle ilgili sorumluluğunu tanımlayan 17. Maddesi gereği, çocuklara/gençlere kendi görüşleri ve kanaatleri bulunan ve bunları ifade etme hakkına sahip bireyler olarak yaklaşılması gerekli (McIntyre, 2003: 59).²⁴

Medyada çocuklarla ilgili "olumlu" haberlerle veya çocukların/gençlerin "özne/birey/yurttaş" olarak temsil edildikleri haberlerle hiç karşılaşılmıyor mu? Bu soruya cevap verilebilmesi için ön-

ce "olumlu haberden" ne anlaşılması gerektiğinin belirlenmesi gerekiyor. Bu arada da bir yanlış anlaşılmayı önlemek üzere geleneksel habercilik anlayışının olumsuzluğa –sıradışılığa, düzeni bozana, farklı olana– haber değeri atfediyor olmasını eleştiriyor olmamızın, savaştan, doğal afetlerden, yoksulluktan zarar gören, taciz ve tecavüze uğrayan, çalışmaya, sokakta yaşamaya mahkûm edilen, yasadışı yollara itilen, uyuşturucudan ölen çocukların *haber değeri taşımadığını söylemek anlamına gelmediğinin* hemen açıklığa kavuşturulması gerekiyor. Bu bağlamda anlatılmak istenen daha çok; çocuklar/gençlere dair yaygın medyadaki *başat imgeyi* "başı derttekiler" ya da "başa dert olanlar"ın oluşturmaları ve çocuklar/gençler olumsuz olayların öznesi olup da –kaçınılmaz olarak haber konusu olduklarında– haberleştiğinin çocuğu "*daha da mağdur*" kılacak şekilde yapılması. Böylelikle çocuklar/gençler için olumsuzluktan kurtuluşun tek çaresi olarak yukarıda da söylediğim gibi, sadece disipline edici siyasetlerin öngörülmesi.

O halde "olumlu haber" derken, olumlu herhangi bir olayın öznesi olan çocuğun/gencin, diğer çocuklar için bir rol modeli oluşturacak, temsil edilen olumluluğu yaygınlaştıracak biçimde haberleştirilmesini; ya da olumsuz bir olayın öznesi olan çocuk/genç için ya da ona benzer durumda olanlar için söz konusu sorunları ortadan kaldıracak "olumlu ayrımcı" politikaların, çözümlerin üretilebilmesine katkı koyan, *müdahale eden bir habercilik anlayışından* söz ediyoruz. Dolayısıyla da, "tarafsızlık ve nesnellik" gerekçesi ve iddialarıyla konusuna *müdahale etmiyormuş gibi yapan* geleneksel gazetecilikten veya habercilikten farklı bir şey önerdiğimiz. Böyle bir gazeteciliğin gerekliliğini bizzat söyleyen de yine ÇHS. Sözleşme'nin 3. Maddesi; Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasa organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, *çocuğun yararının esas olduğunu* belirterek²⁵ med-

23. "Söylem" kavramını, bütün disipline edici kurumları, düzenlemeleri, pratikleri de kapsayacak şekilde kullanıyorum. Bu kullanımda da, Foucault'dan çok, Ernesto Laclau ile Chantal Mouffe'un A. Karam ve D. Şahiner tarafından çevrilen, *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* (İstanbul: Birikim Yay., 1992) kitabında geliştirdikleri kullanımdan esinlendim.

24. *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki yazısında Çiler Dursun, olumsuz haberin insanın bütünlüğüne, değerine karşı olduğunu, böylelikle örtük/dolaylı olarak hak ihlali yaptığını söyleyerek, haberin yapısal özelliklerinin nasıl hak ihlali olduğunu tartışıyor.

25. "Çocuğun yararı" ilkesinin yorumlanması; *çocuk odaklı* bakışın bir gereği olarak ÇHS'ye de esas teşkil eden 4 temel anlayıştan biri olduğu iddiası için Onat ve Akço'

yaya, çocuk yararına haber yapma ve bilgi verme rolünü yüklemektedir. O halde çocuğun olumsuz olaylar çerçevesinde temsil edilerek bunun çocuklarla ilgili başat haber türü haline gelmiş olması kadar, söz konusu haberlerin çocuğun yararı bağlamında bir soru ve çözüm etrafında kurulmaması da bir hak ihlalidir.

Olumlu haberlerde bile çocuk hakları ihlalleri var

Değirmencioğlu, medyanın çocukları olumlu haberlerin konusu olarak ele aldığı anda bile, onları *bir özne olarak değil, nesne olarak temsil ettiğini söylüyor*, bunu iddia ederken de –yukarıda adlarını andığım– iki meslektaş ile birlikte 16 tane gündelik gazete haberleri üzerinde iki yıl (2001 ve 2002) üst üste olmak üzere anılan bayram günleriyle, izleyen günü kapsayacak şekilde gerçekleştirdiği içerik analizi verilerine dayanıyor. Araştırmaların, çocukların/gençlerin kendilerine ait yegâne günlerde, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda bile olumlu haber öznesi olamadıklarını ortaya koymak açısından çarpıcı sonuçları var. Genel olarak zaten siyasi çevreler, eğitim kurumları ve aileler tarafından kendilerine bir birey olarak yaklaşılmayan çocukların/gençlerin, bu durumu eleştirerek haberleştirmesi gereken medya tarafından da aynı muameleye uğradıklarını gösteriyor. Böylelikle çocuklarla gençlerin "sözde" kendilerinin olan bu günlerde de, siyasi liderlerin milliyetçi/hamasi söylemlerinin; bu söylemler arasındaki rekabetin; nihayet –artık böyle günler tüketimi artırmak için bir vesile haline getirildikleri için– tüketimin nesnesi haline getirildikleri görülüyor.²⁶

nun yazılarına, Sözleşmenin tam metni için de aynı yazının sonunda bulunan *EK II*'ye bakınız. Ayrıca yine çocuğun yararı ilkesi ile buna uygun haberciliğin nasıl yapılacağı konularında, Değirmencioğlu, Üstündağ ve Özmen'in, Hosta'nın yazılarına bakınız.

26. Değirmencioğlu'nun verdiği bu örneklerle bir eklemede bulunarak konuyu bir kez daha *gençler/çocuklar üzerindeki iktidar kurma biçimlerinin atarakil bir nitelik taşıdığı* iddiasına getirmek istiyorum. Biliyoruz ki bu ulusal bayram günlerinde stadları dolduracak öğrencilerin ancak daha çok da "kız öğrencilerin ne giyecekleri" meselesi

Medyada çocuklar/gençlerle ilgili hiç mi olumlu haber yer almıyor? Alıyor. Nitekim Onat ve Alço yazılarında ulusal gazetelerde yayınlanan iki olumlu haberi de örnekliyorlar. Buna karşılık Değirmencioğlu aynı olayla ilgili olarak iki yerel ve bir ulusal gazetede yayınlanan haberleri karşılaştırıyor, yerel gazetelerde yayımlananların nasıl olumlu bir haber iken, ulusal gazetede yayımlananın nasıl sansasyonel biçimde kurgulanmış olduğunu gösteriyor. Ayrıca yine Değirmencioğlu'nun yazısında Türkiye'den ve dünyanın çeşitli yerlerinden çocuk yararına, çocuk odaklı olarak yapılan gazeteciliğe örnekler veriliyor. Ancak bunlar alternatif medya örneği sayılabilecek örnekler, yaygın ulusal medya söz konusu olunca, "örnek olumlu haber" çok az bulunabiliyor.

Olumluymuş gibi yapan haberler

Bir de, "olumluymuş gibi yapan" haberler var. Özellikle de televizyonun başını çektiği hab-eğlence (*infotainment*) anlayışı ile her şey sansasyonelleştirilirken, "olumluymuş" gibi yapan haberlerle epeyce karşılaşıyor. Yakın zamanlarda, üç-dört yaş civarında bir "kız çocuğunun" İstiklâl Marşı'nın bestelenmeyen dizeleri de dahil tümünü devlet erkânının önünde ezberden okuyabildiği için "minik ulusal kahraman" haline getirilerek günlerce haberlere konu edilmesi buna çarpıcı bir örnek. "Kendi evlerine ekmek zor alınırken, üç beş kurşukluk cep harçlığını Pakistan'daki depremzedelere gönderen ilkokul öğrencisi"; "Üstün zekâlı çıkan kapıcı çocuğu"; yani bütün bu "harika çocuk haberleri" sadece "olumluymuş gibi yapan" haberler. Çünkü bu türden haber kur-

İslamcı ve Laik iktidar merkezlerinin gerilim odaklarından birisini oluşturuyor, bu hegemonik mücadelede medya da takipçisi olduğu iktidar çevrelerin peşinden giderek davranıyor: Konunun öznesi olanların (gençlerin/kız öğrencilerin) düşüncelerini hiç sormadan; bir arzu nesnesi olarak görülen genç bedenlerinin söz konusu iktidar merkezlerinin nüfuz alanına dönüştürülüp, kontrol edilmesine hizmet ediyor. Böylelikle ataerkinin esasında aynı olan bu iki (İslamcı, Laik) türünün, *bedeni üzerinden kadın üzerinde kurmaya çalıştığı iktidarı* yeniden-üretip, perçinleştiriyor. Bu iddiayı geliştiren ortak çalışma için bkz. Sevda Alankuş ve Ayşe Çavdar, "Laik ve İslamcı Medyada Kadın/Beden ve Temsil: Merve Kavakçı ve Ataerkinin İkiyüz(lülüğü)", *Siyasal İletişim*, I. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, 3-5 Mayıs 2000, s. 103-18).

guları içinde aslında suistimal edilen çocuklardan sadece "birkaç saniyelik kahramanlar" yaratılıyor, sonra da –yukarıdaki ikinci tür örneklerde söz konusu olduğu üzere– kalıcı biçimde ait oldukları yerde hem bu (*yoksul*) "kahramanlar" unutuluyor hem de temsil ettikleri *yoksulluk*. Daha kötü olanı bu olumluymuş gibi yapan haberlerin neden olduğu çocuk hakları ihlallerinin daha az göze batması. Bu açıdan Üstündağ ve Özmen'in verdikleri "geleceğimizin teminatı", [göğsümüzü kabartan] "Türk Genci/Kızı" gibi "harika çocuk/genç" haberler örnekleri, kastedileni çok güzel açıklıyor ve bunların bırakın "çocuk yararına" bir perpektif taşımayı, cinsiyetçiliği, etnik ayrımcılığı nasıl yeniden-üretecek bir nitelik taşıdıklarını gösteriyor.²⁷

Bütün bu belirlemelerden sonra, yaygın medyanın, temsil ettiği bu başat habercilik anlayışı nedeniyle temel çocuk hakları yanı sıra gazetecilik mesleğinin uluslararası / ulusal etik kodlarını ihlal eden bir konumda olduğunu, bu yüzden de –yine yazının başlarında kullandığım metaforla söylersem– bütün gazetecilerin yolunun geçmesi gereken bir "baş-durak" olarak çocuk odaklı habercilik yapılmasına neden gerek olduğunu artık daha net olarak söyleyebilecek durumdayız. Ancak medyanın yaptığı çocuk hak ihlalleriyle ilgili bir soru daha akla geliyor. Çünkü, "Toplumsal bir kategori, psikolojik bir koşul olarak çocuk kimdir / Kime denir?" sorusunu cevaplamadan "medyanın bu çocuk ihlallerini neden ve nasıl yaptığı" sorusunu tam olarak anlamak imkânsız. Başka ifadeyle, medyayı anlamak için *toplumsal*'a odağımızı çevirme-

27. Tam burada, *Radikal* gazetesinin *Radikal Genç* ekinde (12 Aralık 2006) Meriç Sobutay imzalı olarak yayınlanan ve BİA öğretmenlerinin vurguladıkları soruna çok başanlı biçimde dikkat çeken "Medya'nın Türk Kızı" başlıklı yazıdan bahsetmeden geçemeyeceğim. Ayrıca yeri gelmişken söyleyeyim, *Radikal Genç* de yaygın medyada görmeye alışkın olmadığımız türden ve gençlerin katılımına, kendilerini ifade etme özgürlüklerini kullanmalarına, kamusal müzakereye katılabilmelerine imkân veren çok önemli bir girişim. Başlatanın, diğer sıfatlarının yanında IPS İletişim Vakfı üyesi ve BİA öğretmenlerinden Tuğrul Eryılmaz olması ise şaşırtıcı değil. Böylelikle Ek'in varlığı yaygın medyanın *topyekûn mahkûm edilmemesi gerektiğine* de iyi bir gerekçe oluşturuyor. Bu arada bir hatırlatmada da bulunarak, BİA eğitmenleri arasında Tuğrul Eryılmaz gibi yaygın medyadan gelen ancak hak haberciliği yapan İpek Çalışlar, Murat Çelikan, Oğuz Haksever, Ahmet Şık gibi gazetecilerin de bulunduğunu tekrarlayalım.

liyiz; çocukluk kavramının ortaya çıkışı, çocuk denilince kimin anlaşıldığı ve ne anlaşılmak gerektiği, günümüzün yurttaşlık tanım(lar)ı ile, çocuğun yurttaş olarak görülüp görülmediği –ÇHS temel metin alınmak üzere– çocuktan ve bir birey/yurttaş olarak çocuk haklarından ne anlamak gerektiği gibi konularda düşünmeliyiz. Ayrıca böyle yapıp odağımızı toplumsala kaydırınca "medyanın bir günah keçisi olmadığını" da gösterme fırsatını bulacağım.

Çocukluğun icadı ya da çocuk kime denir?

Post-yapısalcı dil ve söylem yaklaşımlarıyla tartışmalarına aşına olmayanlar için ilk duyuşta yadırgatıcı olabilir ama, Neil Postman'ın *Çocukluğun Yokoluşu* kitabında iddia ettiği gibi, hem *toplumsal bir kategori hem de psikolojik bir koşul olarak "çocuk/çocukluk"* Batı'da Rönesansla birlikte yani 16. yüzyılda ortaya çıkmıştı ve bir orta sınıf icadıydı.²⁸ Bu "icat" ile matbaanın bulunması ve yaygınlaşması arasında yakın bir ilişki vardı. Çünkü "matbaa yayınları ile birlikte 'okuma yeterliliğine' dayanan yeni bir yetişkinlik tanım(laması), ve buna mukabil olarak 'okuma yetersizliği'ne dayanan' yeni bir çocukluk anlayışı" yarattı. Bebeklik konuşmanın becerildiği noktada sona ererken, çocukluk okumanın öğrenilmesiyle başlıyordu. Böylelikle –tabii o dönemlerde kimlerin okula gitmek imkânına sahip olabileceği düşünülürse– "çocukluk" okula gitmeyle birlikte tanımlanmaya başlanmış; "erkek öğrenci" sözcüğü ile "çocuk" sözcüğü eşanlamlı duruma gelmişti (Postman, 1995: 8, 31, 58). Yani "ilk çocuklar" ya da olduğu kadarıyla çocukluk imtiyazlarına sahip olanlar "varsıl erkek" çocuklardı. Yine Postman'ın söylediğine göre kavramın alt sınıflara doğru yayılması bir yüzyıl aldı (61). Batı-dışı coğrafyalarda ço-

28. Postman 17. yüzyıla kadar genç erkeklerle 30-50 yaş arası erkekleri anlatmak için kullanılan sözcüğün aynı olduğunu; çünkü 7-16 yaş arasındaki çocuklar için, Fransızca, Almanca ve İngilizce'de hiç sözcük bulunmadığını, "çocuk" sözcüğünün de belirli bir yaş dönemini değil, bir akrabalığı ifade edecek şekilde kullanıldığını da ekliyor (1995: 26-7).

cukluğun icadı nasıl oldu, çocuğun dünyası ile yetişkinin dünyasının sınırları kültürden kültüre nasıl bir değişiklik göstererek çizildi, varsıl sınıflardan diğerlerine yayılması ne kadar zaman aldı, bütün bunları net olarak söyleyemiyoruz, dahası Türkiye'deki durum konusunda da fazlaca bilgili değiliz. Ancak Batılı anlamıyla, yani Aydınlanma Düşüncesinin "akılı ve muktedir erkeği" gibi olmayan, bu nedenle de himaye ve kontrol edilmesi gereken bir toplumsal kategoriyi olarak "çocukluk" kavramıyla, ilgili pratiklerin, Batı-dışı ülkelerde yaygınlaşmasının, bir model olarak Batılı "modernleşme öğretisini" benimseme ve uygulamalarının hız ve niteliğine göre olduğunu tahmin edebiliriz.

Burada önemli olan nokta, "evrensel" olanın tanımını yapmak ayrıcalığına sahip olan Batı-merkezli/referanslı bir dünyada, *olumlu* ve *olumsuz yanlarıyla çocukluk tarifi*nin ve onunla ilgili her türlü standartın çoğu zaman sorgulanmaksızın bizim zihniyet dünyamızda da yerleşmiş olması.²⁹ Çocukluğun icat edilmiş olmasıyla ilgili tartışmanın metinlerimizin ortak sorunsalı açısından önemli iki anlamı var. İlk olarak –yine Michel Foucault'nun *söylem ile iktidar arasındaki ilişkiyi kuramlaştıran* kitaplarının düşünce zincirini sürdürerek söylersem– "çocukluk" diye bir kavram ortaya çıkıp "yetişkinlikten ayrı" bir toplumsal kimliği anlatır hale gelmesi; yetişkinlerin *olumlu* ve *olumsuz anlamlarda* çocuklar üzerindeki bir dizi disiplin kurucu pratiklerine konu olması, dahası bunun tartışılmaz derecede meşru hale gelmesi demek. Öyle ya, "çocukluk" kavramının/anlayışının, modern düşünce içinde almış olduğu biçime bakılırsa –iddia edilenlerin hepsi çok problematik olsa bile– henüz akli ve bedensel gelişimi anlamında tam olgunlaşmamış; yetişkinlerden farklı düşünüp, konuşan; farklı giyinip davranan; kendi çıkarlarının nerede olduğunu bil-

meyen "henüz tümüyle biçimlenmemiş" bir toplumsal kategoriden söz ediyoruz (Postman, 1995 ve Roche, 1999: 477). "Doğal olarak" bu "eksiklik" içinde "ne zaman ne yapacağı bilinemeyeceği" ve o ölçüde de "tekinsiz" olacağı için, çocuğun ("tam-birey" olan) yetişkinler tarafından hem "himaye", hem de "kontrol edilmesi" gerekli.³⁰ Yine aynı nedenle –bu defa Jurgen Habermas'ın tartışmalı ancak yine de yeniden tanımlanarak kullanılması yararlı kavramı kullanılarak söylenirse– "kamusal alandan" kovularak, ev içi alana (özel alana) gönderilmesi de gerekli³¹.

Özetle, "çocukluğun icadı"nın –aslında bir o kadar kurgusal kavram olan– "yetişkinlerin" çocukları disipline edici söylemlerinin nesnesi haline getirmesine ve kamusal alandan kovmasına yol açtığını, söylemek mümkün. Ancak tabii burada Foucaultcu açıklamaya sadık kalarak bunu sadece olumsuz sonuçlarıyla değil, olumlu yanlarıyla da bir *iktidar tescili* saymak gerek. Çünkü yetişkinler ile çocuklar arasındaki bu [tescilenmiş] yöneten-yönetilen ilişkisi (Tuncel, 1997: 68) çocukların sessizleştirilerek dışlanmalarını olduğu kadar, uygulanmasında son derece iki yüzlülükle davranılsa bile, onların cinsel, ekonomik, kültürel vb. anlam-

30. Roche, nitekim bu nedenle çocuklara ya hep "başları belada" (*in trouble*) ya da "başa bela" (*trouble*) olarak yaklaşıldığını, bunlarında onu yoksaymakla aynı anlama geldiğini söylüyor (bkz. Roche, 1999: 477, 486). Bu arada yazdıklarımı okurken meslektaşım Tuğrul İlter, aslında çocuğu zaten böyle –himaye ve kontrol edilmesi gereken biçimde– varsaymanın onu yok sayma anlamına geldiğine ve bunun –yapıçözümcü bir yaklaşımla– bizzat bir hak ihlali görülebileceğine dikkatimi çekti.

31. Kavram Habermas'ın, ancak ben onun bir zamanlar ideal bir koşul ve ortak eleştirel aklın oluştuğu bir müzakere ortamı olarak varken, sonradan yüz yüze ilişkilerin yerini medya-dolayımı ilişkilerin alması, kapitalizmin gelişim süreci vb. nedenlerle, yokolduğu, sözde-kamusal alana dönüştüğü iddialarının modernist, Batılı-erkek özne merkezli, dolayısıyla seksist kurgusunu eleştirenleri izliyorum, ancak yine de kavramı, Laclau ve Mouffe tarafından geliştirilen *agonistik bir radikal-demokrasi projesinin zeminini olarak kimliklerin(kamuların) farklılıklarından vazgeçmek yerine, farklılıklarını koruyarak bir arada olabilecekleri bir hegemonik mücadele alanı* olarak görmek kaydıyla kullanılmasından yana tavır alıyorum. Habermas'ın görüşlerinin bir özeti için kitabımızdaki Cangöz imzalı yazıya, Radikal Demokrasi anlayışı için Laclau ve Mouffe'ün (1992) ortak çalışmasına, Fuat Keyman'ın başta (Türkiye ve Radikal Demokrasi, Ankara: Bağlam Yay., 1999) olmak üzere bu kavramı Türkiye için geliştiren kitaplarına, ayrıca yine Habermas'ın kamusal alan kavramı ile bu kavramın gözden geçirilmiş haliyle 20. yüzyılı anlamak üzere kullanıldığı çalışmaları bir araya getiren Meral Özbek (2005) imzalı derlemeye bakılabilir.

29. Burada Post-Kolonyal Eleştiri içinden ilerleyen üçüncü dünyalı kuramcıların, aydınlanma düşüncesinin Batı-dışı dünyanın önüne koydukları birey, erkek-kadın, Doğu-Batı, ilerleme, demokrasi, modernleşme kavramlarıyla, anlatılarını, bunların üzerine kurulduğu epistemoloji ve ontolojinin zeminini oynatan katkılarını hatırlatmak, bu vesileyle Edward Said, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha gibi isimleri anmak gerek.

larda suistimal edilmesini önleyici pratikleri de beraberinde getirmiş durumda. Nitekim Postman da bu yüzden olmalı, "çocukluğun icadını" en "insani" icatlardan biri sayıyor ve kitabında bunun 20. yüzyılda yine bir teknoloji, bu defa elektronik teknoloji, özellikle de televizyon ile birlikte ölmeye başlamasına üzüldüğü (1995: 8). Doğrusu bu düşünceye karşı çıkmak kolay değil. Ancak yine de *toplumsal* çocukluk kurgusu ile medyanın bu kurguyu yeniden-üreten hallerini anlamak için hepimizin içine sinmiş "modern çocukluk" anlayışını eleştirmek üzere biraz daha derine dalmak, bu "insani" icadın "doğası" ve sonuçları üzerine biraz daha düşünmek gerek.

Yukarıda yazarlarımızın çocukların temsiliyle ilgili olarak medyadan vermiş olduğu örnekler bağlamında da ara ara belirttiğim gibi, çocukluğun icadının problematik bir "doğası" var. Çünkü ilk icat olduğundaki haliyle de, yüzyıllar içinde kazandığı modern anlamıyla da "bu çocuk"; varsıl, beyaz ve erkek bir çocuk. Şimdi Postman'ın sadece şöyle bir değinip geçtiği bu sonuncu nokta üzerinde durayım.

Çocuğun kamusal alandan eve gönderilmesi ile, eşzamanlı olarak yetişkinlerin, çocukları, *onlar için özel olarak geliştirdikleri*³² disipline sokucu kurum, kural ve uygulamaların nesnesi haline getirilmelerinin arkasındaki zihniyetle, kadınların maruz bırakıldıkları arasında, hiç de şaşırtıcı olmayan bir benzerlik var. Bu da aslında, "yetişkinin" ya da Batılı aydınlanma düşüncesinin akıl(cılık)la, zihinle, kültürle, medeni olmayla tarif ettiği "insan"ın (*human*); duyguyla, bedenle, doğayla, vahşilikle, başka ifadeyle *erkeği işaret eden bir kurgu* olmasıyla ilgili.³³

32. Postman İngiltere'de 1780'lerin sonlarına kadar iki yüz kadar çocuğun asıldığını söylüyor. Oysa çocuklar artık en azından asılmıyorlar. Bu arada Türkiye'de 1980 askeri darbesi sonrasında asılan 17 yaşını doldurmamış –yani çocuk olan– Erdal Eren'i hatırlayalım ve darbenin lideri Kenan Evren'in, Erdal gibi idam ettiği gençler için söylediği; "asmayalım da, besleyelim mi" sözünü, yetişkinlerin çocuklarla ilgili korumak-kontrol etmek ikiliğinin aslında nasıl birbirinin yerine geçebileceği, birbirini tamamlayan bir kurgu olduğuna belki de "en kara" örneklerden biri olarak not düşelim.

33. Bu tartışmayı *Kadın Odaklı Habercilik* kitabının Önsöz'ünde de bulacaksınız.

O halde "yetişkin insan" ve "çocuk" ilişkisi –tıpkı Batılı epistemolojinin üzerinde yükseldiği bütün diğer Batı/Doğu, medeni/barbar, akıl/duygu, zihin/beden, kültür/doğa ikili karşıtlıklarında olduğu gibi– önce gelenin "tam-birey" olarak erkeği, ikincinin "eksik-tamamlanmamış-birey" olarak kadını imlediği bir hegemonik ilişki olarak tasarlanmış durumda.³⁴ Böyle olunca da, bütün bu karşıtlıkların öteki tarafında duranların birinciye tabi olması, onun kontrol ve himayesinin nesnesi olması –duruma göre– tehlike oluşturmaları ya da tehlikeye girmesinler diye kamusal alandan dışlanarak eve gönderilmek istenmeleri de "doğallaşıyor!"³⁵

Tekrarlayayım; kadın ve çocuğa yönelik bu dışlayıcı, disipline edici toplumsal yaklaşımın kaynağında ataerkil ve fallusmerkezli dünya görüşünün erişkin-erkek dışında kalanları "eksik-insan, birey, özne" sayıyor olması yatmaktadır (dolayısıyla toplumun dışında düşünülemeyecek olan medyaya düşen, yukarıda tartışıldığı üzere bunun yeniden-üretimidir). Yanlız sadece bu kadar değil; yetişkinlerin kadınlarla çocukları "eksik-insanlar" olarak birlikte nesneleştiren bu ikili pratiğin, çocukların da diğer ötekiler gibi kadın olarak tasarlanmasının ötesine geçen bir boyutu var. O da anne ile çocuk arasındaki "doğal" varsayılan ilişki ya da aslında bu ilişkiye yani "annelik" ve "çocukluğa" ideolojik olarak atfedilenler. Nitekim, tam da bu nedenle, feminist bir yazarın belirttiği gibi, "kadınların ve çocukların baskılanması iç içe geçmiş ve karşılıklı olarak birbirini güçlendirmiştir" (Firestone'dan akt. Roche, 1999: 480, 486). Yine tam da bu nedenle, çocuk hakları mücadelesi feminist mücadelenin bir parçası olmuştur³⁶; çünkü

34. Dolayısıyla feminist Post-Kolonyal eleştirinin ortaya koyduğu gibi, Batı (*erkek*) ile Doğu (*kadın*) gibi bir karşıtlık kuran Oryantalist tasavvur da, fallusmerkezli/ataerkil bir epistemoloji ile ontoloji üzerinde yükseliyor (ilgili tartışmaya bir örnek olarak bkz. Meyda Yeğenoğlu, *Colonial Fantasies*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1999).

35. Demokrasilerin arketipi gibi görülen Antik Yunan'da *Polis*, kadınların, çocukların, kölelerin [ve yurttaş olmayanların] *oikos*'un (özel alanın) despotluğunda tutularak, kamusal alana yaklaştırılmadığı (Habermas, 1997: 60) bir erkekler demokrasisiydi. Aslında özellikle kadınlar açısından epey yol alınmış olsa bile –kaçak işçileri, göçmenleri "modern köleler" sayarsak– durum hâlâ daha pek farklı değil.

36. Roche'un (1999: 490) makalesinde gönderme yaptığı F. Olsen ("Children's Rights: Some Feminist Approaches to the UN Convention on the Rights of the Child" P. Als-

modern anlamdaki "çocukluğun icadından" beri korunmak adına kamusal alandan eviçine gönderilen çocuğu doğurmak ve bakmak birincil varlık nedeni sayıldığı ölçüde, kadının kamusal alandan dışlanıp, eviçi/özel alanla tanımlanması meşrulaştırılmıştır. Ancak Roche'un belirttiği gibi son 150 yıldır kadınlar kamusal alanda temsil anlamında bir yol katedebildikleri halde, onları evde tutmanın gerekçelerinden birisi olan çocukların kamusal alandan dışlanması devam etmektedir.

Çocuğun (da) Kamusal Alandan Dışlanması

Çocuğun kamusal alandan dışlanması ise, çocukluğun icadı ile başlıyor, o zamana kadar yetişkin dünyası ile çocukların dünyası gibi bir ayırım, dolayısıyla "ayıp" yokken, çocuklarla yetişkinlerin dipleri ayrıışmamışken, çocuk yetişkinler gibi çalışıyor, yaşıyor, cezalandırılıyor –başlangıçta sadece orta sınıf/varsıl çocuklar için geçerli olmak üzere– bütün bu alanlarda farklılaşma başlıyor, sonuç çocuğun "güvenli" diye ev'e, oyunun alanına dönmesi oluyor, kamusal alanda görünmesi sadece birer disipline edici kurum olarak *okul* ile sınırlanıyor (Postman, 1995: 53-85 ve Roche, 1999: 478). Kamusal alandan çocuğun dışlanması 20. yüzyılla birlikte iyice artıyor (Roche, 1999: 478). Bunun ise çocuk için hem olumlu hem olumsuz yanları var. Olumlu olan şu, çocuk emeğinin sömürüsü en azından artık savunulamaz duruma geliyor ve "gelişmiş Batı'da" azalıyor (aslında Batılı varsıl erişkinin kendi çocuklarına artık reva görmediğini "gelişmemiş" Doğulu çocuk üstleniyor!). Ancak tabii bu çocukların –yine kadınlar gibi– özel alanda da sömürülmedikleri, suistimallere uğramadıkları anlamına gelmiyor. Nitekim yapılan araştırmalar çocukların daha fazla birinci dereceden yakınların taciz, tecavüz, dayak gi-

bi şiddet ve suistimallerine uğradıklarını gösteriyor (Macdonald, 2003:114). Ayrıca önemli oranda çocuk –tıpkı ev içindeki kadının emeğinin görünmez ve ücretsiz olması gibi– özel alanda da, sosyo-ekonomik olarak marjinalleşmeleri pahasına bir değer yaratırken emek olarak sömürülmeye devam ediyorlar (Roche, 1999; Lister, 2005: 7).³⁷ Bir başka olumsuzluk ise, "kamusal alandan kovulmanın" dünyanın daha da yetişkin/erkek-merkezli haline gelerek, bebek yaştaki çocukların değil ama, belirli bir yaşa erişen ergenleşen, hatta suçlu muamelesi görebilecek ehliyeteye sahip –on ya da on iki yaş üstü çocukların– yurttaş olmanın gereklerinden olan katılma hakkından yoksun bırakılmaları için daha çok gerekçe oluşturmaları. Bu noktada işte günümüzde Habermas'ın (1997) bütün eleştirilerine rağmen "kamusal müzakere" için başlıca mecra olan medyanın aracılığı çok önemli hale geliyor. Oysa yukarıda, kitabımızdaki çalışmalarda verilen örnekler vesilesiyle belirtildiği gibi, yaygın medya kamusal alandan kovulan çocukların katılımını sağlamak, ya da Cangöz'ün yazısında nedenlerini ayrıntılı olarak tartıştığı gibi onları kamusal müzakereye dahil etmek gibi bir dert taşıyor.³⁸

Bir diğer olumsuzluk ise, bütün bu gelişmelerin çok çifte standartla ve iki yüzlülükle uygulanmak üzere, çocuğun edilginleştirilmesi, böylelikle disipline edici pratiklerin haklılaştırılması için bahane oluşturmaları ki, bütün bunlar kadınlarla çocukların "tambirey" sayılmamaları öyküsünün birbirine ne kadar benzediğini bir kez daha gösteriyor.

37. Özel alanda çocuklar giderek, özellikle de yoksul ve tek-velili ailelerde, annenin çalıştığı durumlarda, yaşlılara, diğer kardeşlere refakatçilik, bakıcılık yapıyorlar ve aslında bu ev içinde gerçekleşen bir "sömürü" ve ödenmeyen bir emek.

38. Bu arada geleneksel medyanın çocukları kamusal alanın kapısından kovarken, bilgisayar ve internet teknolojisi sayesinde yeni medyanın onları bacadan içeri aldığını söylemek mümkün. Çünkü çocuklar bu kamusal alan yoluyla sörf ve chat yaparak, bilgisayar oyunlarının dünyasında gezinerek büyüklerin kamusal alanlarına –hem de kendileri için en tehlikeli sayılanlarına (çocuk pornografisi de dahil pornografinin dünyasına)– sızabildikleri gibi, bilgisayar oyunları üzerinden kendilerine ait kamuların da yaratıcısı olabiliyorlar. Nitekim John Keane çocuk kamularını "mikro kamusal alanlar"dan biri sayıyor ("Structural Transformation of the Public Sphere", *The Communication Review*, 1/1:1-22).

ton ve S. Parker, J. Seymour (haz.), *Children, Rights and Law*, Oxford: Clarendon Press, 1992: 192-220); çocukların ihmal ve suistimal edilmelerinin, "çocuklara bakmak" başlıca sorumluluğu olarak görülen kadınların ihmal ve suistimallerinin bir parçası olduğunu; kadınların durumunun çocukların rol ve statüsünden yakından etkilendiğini, koşulların çocuklar lehine olduğu yerlerde, kadınların da lehine bir durum olduğunu söylüyor.

Ancak yine de aradaki bu yakın ilişkiye rağmen "çocuk sorununun" "kadın sorunundan" farklı bir boyutu olduğunu ve farklı bir mücadelenin de konusu olması gerektiğini hatırlamak gerekli (1999: 481). Çünkü; kadın kamusal alana katılma ve yurttaşlık anlamında epey yol katetmeyi başardı. Bunları yaparken de mücadelesini, dalgalar halinde yaygınlaşıp küreselleşen feminist hareketlerin öznesi olarak kendisi omuzladı. Oysa çocukların –en azından şimdilik– böyle bir küresel mücadeleyle kendi haklarına sahip çıkabileceklerinin ciddi göstergeleri yok. Bu nedenle çocuk hakları mücadelesi de çocuklar adına yetişkinler tarafından verilmektedir.³⁹ Aradaki farka ilişkin olarak bir de şu eklenmelidir: Yetişkin-erkek merkezli ataerkinin söylemi içinde *yetişkin kadın, çocuk karşısında çoğu zaman erkeğin kendi üzerinde oynadığı disipline edici rolü tekrarlamaktadır*. Böylelikle aslında kadın, çoğu zaman çocuğun suistimallerinde erkeğin suç ortaklığını yapmaktadır, ancak bu suç ortaklığı içinde, çocuğun örneğin ev içi alanda yeterince himaye edilememesi, korunmaması söz konusu olduğunda, suç sadece onun üzerine kalmaktadır: Medyadan bir örnek; "Annenin büyük ihmali: Çocuklarını evde bıraktı, yanmış cesetlerini buldu!"

Buraya kadar söylenenlerden, kitabımızın yaklaşımı içerisinde "çocukluk" diye bir şeyin icat edilmiş olmasında değil, bu icadın niteliğinde, iki yüzlülüğünde ve nihayet her yazımızda aynı dercede vurgulanmasa bile ataerkin niteliğinde, bir sorun görüldüğü sonucu çıkarılmalıdır. Ayrıca Önsöz'ün "çocukluğa" dair genel geçer söyleme eleştiri yöneltiyor olması, çocukların korunmasının ya da olumlu ayrımcılıklara konu olmasının gerekmediği gibi anlaşılmamalıdır. Ancak acaba çocuk kime demeliyiz? Ya da "çocukluğu" nasıl anlamalıyız?

Çocuk kime denir?

Çocukluğun ne zaman başladığı konusunda yaygın bir uzlaşma bulunduğu halde, ne zaman bittiği konusunda bir belirsizlikten söz edilebilir (Tuncel, 1997: 68). Yine de uluslararası ve ulusal belgelerde genel kabul, 0-18 yaş arasının "çocukluk dönemi", 18 yaşına kadar olanların ise "çocuk" sayılmasıdır. Bu da kimi hukukçularla, yazarların işaret ettikleri gibi diyelim 5 aylık bir çocukla, 15 yaşındaki –artık genç diye anılan– çocuğun birbiriyle aynı sayılması gibi bir sorun doğurmaktadır (Tuncel, 1997: 68 ve Roche, 1999: 483). Aslında bu fark, evlenme, mallarını yönetme, çalışma hayatına başlama, oy kullanma yaşı, devlet tarafından korunma, eylemlerinin sorumlusu olarak muamele görülüp görülmemesi gibi sorunlara bağlı olarak, çocukları farklı kültürlerde farklı uygulamaların konusu yapabilmektedir.⁴⁰ Bütün bu tartışmaların gelip düğümlendiği nokta ise, 0-18 yaş arası gibi geniş bir yelpazenin farklı yerlerinde bulunan –örneğin "bebek" ile "ergen"– aynı muameleyi görerek hangi hak ve özgürlüklerin öznesi olarak yurttaş sayılabilecekleridir.

Yukarıdaki tartışma ile bağlantılandırırsam, cinsel, zihinsel, bedensel ve psikolojik bir duruma –aslında *durumları* demek daha doğru olur– işaret eden "çocuk" ya da "çocukluk"; kendisine "eksik yurttaş" olarak yaklaşılmasına neden olan ataerkin kurguyu haklılaştıracak özellikler taşıyor mu? Yoksa –"çocuk olma hakkının tanınması"nı da (akt. Lister, 2005: 10) içerecek şekilde– çocuğa hem yetişkinlerden, hem de birbirlerinden farklı olduklarını göz önüne alarak yaklaşacak, çocuğun yurttaşlığına, yetişkinle arasındaki ilişkinin mevcut ataerkin kurgusunu yerinden eden bir anlayışla değiştirerek ona bir birey, özne, nihayet yurttaş sayacak bir anlayış geliştirmek mümkün mü?

39. Feminist eleştirinin çocuklarla kadınların sorunlarının benzeşip, ayrıştıkları noktalara dair söylediklerinin bir özeti için, bkz. Lister, 2005:7-11.

40. Örneğin Onat ve Alço'nun yazılarında belirtildiği üzere; "TCK 31. Madde gereği 12 yaşının altındaki çocukların eyleminden ise 'suç' diye bahsedilemez. Dolayısıyla kendilerine 'suçlu' denilemez. Bu 'masumiyet ilkesinin' gereğidir. Ancak daha önemlisi 12 yaşın altındaki çocuklar tarafından gerçekleştirilmiş eylemin 'suç' kavramının tanımında yer alan unsurlardan birisi, 'ehliyet' eksik (kusur) bulunduğundan bu çocuklar hakkında 'suçlu', eylemleri hakkında da 'suç' denilememesidir."

Yurttaş kimdir? Çocuklar yurttaş mıdır?

Yurttaşlık üzerine verilen mücadelenin 150 yıllık bir tarihi vardır ve bu mücadelede arkada bırakılanlar –yoksulların da "ötekileri" oldukları hatırlanırsa– *özellikle* kadınlarla, çocuklar olmuştur.⁴¹ Dolayısıyla da, hem birbirlerine bağımlılıkları hem de birbirine benzerlikleri bahanesiyle, "eksik yurttaş" muamelesi görmüşlerdir ve görmeye de devam etmektedirler. Oysa yurttaş olmak demek, bir ideal olarak; toplumun eşit bir üyesi sıfatıyla meşru ve değer verilen bir sese/görüşe, haklara ve sorumluluklara sahip kabul edilmek demektir (Roche, 1999: 478-9; Lister: 2005: 4-7).

Yurttaşlık ile ilgili tartışmalarda sıklıkla gönderme yapılan bir yazar, T. H. Marshall, *Citizenship and Social Class* (1950) adlı kitabında yurttaşlığı; kişisel hak ve özgürlüklere sahip olmak anlamında *sivil*, siyasal süreçlere katılma anlamında *siyasal*, ekonomik refaha sahip olmak ve uygar bir yaşam sürdürmek anlamında *sosyal* boyutlarına ayırmaktadır (akt. Roche, 1999: 479-80). Ancak Marshall'ın bu tablosunda olumlu ya da olumsuz bütün katkılarıyla toplumsal bir varlık oldukları halde çocuklara yer yoktur (Roche, 1999: 480; Lister, 2005: 2). Aslında çocukların *sivil* yurttaşlığı anlamında ÇHS ilanı gibi gelişmelerle önemli bir yol alınmış olduğu halde, *sosyal* yurttaşlık anlamında artan yoksulluk ile, azalan sosyal devlet uygulamaları nedeniyle "ileri" ülkelerde bile geri gidilmiştir (Roche, 1999: 480). Yurttaşlığa *siyasal* boyutuyla bakıldığında ise, siyasal katılımdan oy vermek ya da karar verici konumunda olmak anlaşıldığı sürece, çocuğun siyasal alanın bütününü dışında olduğunu söylemek gerekecektir. Ancak kamusal yaşamın bütününü dışına atıl(a)mamaları gibi, çocukların siyasal yaşamın bütününü dışında olduklarını söylemek mümkün değildir. Çünkü, siyasete katılım sadece karar verici konumlarında bulunmayı değil, karar verme süreçlerine katılımı da içerir ve çocukları hem bu yönde içerecek gelişmeler var-

dır (Roche, 1999: 483) hem de siyaset yapmaktan sadece formel süreçler anlaşılmadığı sürece ya da siyaset yapmanın tanımının genişliği ölçüsünde çocuklar bu süreçlerde de belli ölçülerde yer almaktadır (Lister, 2005: 5,10). Ancak tabii Lister'in de eklemek zorunda kaldığı gibi bu, çocukların oy verme yaşlarının aşağıya çekilmesinin ya da formel süreçlere katılımlarının desteklenmesinin gerekmediği gibi, anlaşılmamalıdır. Ya da yetişkinlerin sadece çocukları kendi çıkarları için içinde çektikleri informal kanallardan olan siyasal katılım biçimleri de sorgulanmalıdır.⁴²

Çocuğun yurttaş sayılıp sayılmayacağı konusundaki görüşleri Ruth Lister kabaca ikiye ayırmaktadır; bir uçta çocukları yurttaş saymayanlar ya da yurttaşlığı sadece yetişkinlikle özdeşleştirenler bulunmaktadır. Bu grupta Marshall gibi çocukları "oluşmakta olan yurttaş" (*citizen in the making*) yani *henüz* yurttaş olma olgunluğuna erişmemiş sayanlar da vardır.⁴³ Lister karşıt uca ise, 10 yaş üzerinde olan çocukları tam yurttaş sayanları yerleştirmektedir (2005: 2-3). Yazara göre bu karşıtlığın iki ucunda bulunanların konumları yer yer haklı gerekçeler içermekle birlikte, sorunludur çünkü her ikisi de yurttaşlığa "ya hep ya da hiç" bir durum olarak yaklaşmakta, çocukların yetişkinlerle ve kendi aralarında ki farklılıklarından kaynaklanan nedenlerle *ara konumlarda* yurttaş olabilirliğini dışarıda bırakmaktadır. Buna karşılık Çocuk hakları kavramına, dolayısıyla çocukların yurttaşlığına yaklaşımları, bir yanda *Çocuk Koruyucuları* ya da *Korumacılar*, diğer yanda *Özgürleştirmeciler* denilenlerin bulunduğu iki gruba ayıranlar da bulunmaktadır (Tuncel, 1997: 73-4). Bunlardan birinciler çocuklarla ilgili her konuda yetişkinlerin müdahaleciliğine ağırlık verirken, ikinciler yapılanların "çocuklar adına" değil, "çocuklar için" yapılması gerektiğini vurgulayarak, çocukların yetişkinlerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini iddia etmektedir. Bugün için egemen olan anlayış da *korumacılıktır*. Bunun sonucu ise çocuk-

41. Bu konuda *İnsan Hakları Haberciliği* kitabımızdaki Levent Köker'e ait, çerçeve yazıya bakınız.

42. Bunun örnekleri için, Değirmencioğlu'nun yazısına bakınız.

43. Lister ayrıca başka yazarların "beklemedeki yurttaşlar" (*citizens-in-waiting*) ve "yurttaşlığı öğrenenler" (*learner citizens*) gibi kullanımları da aktarmaktadır.

ların korunması ile ilgili konularda eli açık olan yetişkinlerin –ki kanımca uygulanma biçimiyle bu da sorunludur– iş çocukların katılımına gelince cimrice davranmalarındır (Tuncel, 1997: 74).

Nitekim Roche'a göre çocukların yurttaşlığı meselesinde iki temel sorun bulunmaktadır. Birincisi, çocuk tanımının –daha önce de belirtildiği gibi– çok uzun bir dönemi kapsamaması, bu nedenle bir *bebek* ile *ergenin* aynı kategori altında toplanmış olmasıdır. Nitekim araştırmalar bu yaş aralığının ortalarından itibaren çocuğun –kültürden kültüre ve coğrafyaya göre değişmekle birlikte– sorumluluk ve karar alabilecek olgunluğa erişmiş varsayılabilirliğini göstermektedir, ayrıca sivil yurttaşlık bağlamında çocuğun katılımından anlaşılması gerekenin karar yapımına değil, süreçlere katılım olduğu da vurgulanmaktadır (1999: 483; Lister, 2005: 2)⁴⁴. Çocukların yurttaş sayılmalarının önündeki ikinci engel ise modern düşüncenin birey tanımına esas olan akılcılığa ve otonomiye sahip olmamalarıdır – ki bunun nasıl beyaz ve erkek bir tasarımı olduğunu Roche da eleştirmektedir (1999: 483). Buna karşılık Lister, çocukların bağımlılığını, karar alabilecek ehliyette olmamalarını açıklamak üzere kullanılan gerekçelere, yetişkinlerin de rasyonel olmayabileceğine, ayrıca ehliyetli ve otonom sayılmanın göreliliğine işaret eden çalışmalara gönderme yaparak, eleştirel yaklaşmaktadır (2005: 8).

Yine Roche'a göre, çocuk ve yurttaşlık tartışmasında gerekli olan, sadece çocuğun değil, yetişkinin ve yurttaşın da ne olduğuyla ilgili yaklaşımların gözden geçirilerek, yeni bir "sembolik ve pratik" konumun geliştirilmesidir (1999: 483). Diğer yandan yazara göre, ÇHS, temellendiği birbirini tamamlayan üç ilke; çocuğun refahı, ayrımcılıklara uğramaması ve katılımı –ki bunlar Onat ve Akço'nun yazılarında ayrıntılı olarak tartışılmıştır– çerçevesinde daha geniş bir yurttaşlık anlayışıyla çocuklara yaklaşmaktadır.

ÇHS çocuklara sivil, sosyal ve siyasal boyutların birbirini tamamladığı bir yurttaşlık anlayışıyla yaklaşmakta (Roche, 1999: 484) ve Tuncel (1997) ile Lister'in (2005) sözünü ettikleri iki uçtaki düşünceleri temsil edenlerin yaklaşımlarını dengelemeye çalışmaktadır. Sorun ÇHS'nin sağlamış olduğu dengeli ve geliştirilmeye açık çerçevenin yeni bir anlayışla hayata geçirilmesidir. Bunun için de Roche'a atfen daha önce söylediğim gibi, "*çocukluk*" ve "*yetişkinlik*" *kurgularının yeniden yapılması gerekmektedir*. Ancak anlatılmak istenen çocukların yetişkinlerden farklı olduklarını reddederek yaklaşmak değil –bütün farklılıklara olduğu gibi çocukların farklılıklarına da– yaklaşma biçiminin değiştirilmesidir. Bu çerçevede sorgulanan da çocukların "korumacılığın" konusu olmaları değil –ki kitabımızda savunduğumuz "medyadan korunma" da bunun bir parçasıdır– bu korumanın nasıl ve ne adına yapıldığıdır. Ya da "korumacılık maskesi" altında çocukların –aslında gerek sistemin "kaçakları", gerek ikiyüzlülükleri, gerekse koşulların zorlamasıyla zaten büsbütün dışında durmadıkları– siyasal ve kamusal alana katılımlarının engellenmesidir.

Dolayısıyla önerilen, iktidarını yeniden-üretmenin bir aracı olarak *kadın-erkek* gibi karşıtlıklara –bu arada da "yetişkin çocuk" (sözde) karşıtlığına– ihtiyaç duyan ataerkil kurguyu yerinden etmeye yardım edecek, bir düşünme şeklidir. Bu ataerkil kurgu yerinden edildiğinde, "yetişkin çocuk" kurgusunun çocuk üzerindeki kurduğu hiyerarşik ilişkinin niteliği değişebilecektir. Üstelik yetişkinin lehine işliyor görünen bu hiyerarşik ilişkinin niteliği değiştiğinde, yetişkin, geleceklerini kurtarmak adına bugününe el koyduğu çocukları özgürleştirdiği gibi; kendisinin geleceğini de kurtarmış olacaktır. Çünkü tam da bu yetişkin merkezli kurgu nedeniyle yaşlandığında, "yeniden çocuklaşmış" muamelesi görece olan yetişkinin elinden ehliyeti, dün ehliyet vermemekte direndiği yeni yetişkinler tarafından alınmaktadır.⁴⁵

44. Kitabımızda çocukların katılımıyla ilgili tartışma, özellikle üç yazıda yapılıyor, Ezgi Koman'ın "Çocukların Medyaya Katılımı" başlıklı yazıları Onat ve Akça'nın, Değirmencioglu'nun yazıları (bu sonuncu yazıda çocuk-merkezli, katılımlı uygulamalarla ilgili örnekler de var).

45. Dolayısıyla *muktedir ve akıllı-erkek-merkezli* modern düşüncenin bir diğer mağduru da, bu ikisini birden yitirmiş olduğu varsayıldığı için kendilerine artık "çocuk gibi" davranılmaya başlanan yaşlılardır (Oysa modern anlatı tarafından "gençlik" bu ka-

O halde başka bir "çocuk-yetişkin" ilişkisi için, nereden yola çıkmak gerektiği konusunda artık yeterince ipucumuz var.

Nasıl bir "çocukluk" tanımı?

Roche, "Çocuklar hakkında söyleyip yaptığımız her şey, aslında yetişkinler olarak kendimiz hakkında, bu dünyada kendimizi nereye yerleştirdiğimiz ve ne yapmak istediğimiz hakkındadır," diyerek, "yetişkin-çocuk" ilişkisini başka bir biçimde tasarlayabilmek için bize cesaretlendirici bir zemin sağlıyor (1999: 484). Bu zeminden ilerleyebilmemiz ise psikanalitik ve yapı-çözümücü bir akıl yürütme yardımcı olabilir; eğer "toplumsal öteki" (örneğinizde, çocuk) benim içimde olup da yüzleşemediğim, başedemediğim öteki ben'in yerine koyduğumsa, bu ikame ötekiye attettiklerim, aslında benim içimdeki ötekiliğe attettiklerimdir. Dolayısıyla, "yetişkinlik" ve "çocukluğu" bir karşıtlık olarak kurduğumuz sürece, bu karşıtlığın öteki tarafına attığımız çocuklara güvenmiyoruz demektir, bu da aslında içimizdeki ötekiye, yabana, vahşiye, kötüye, onun tekinsizliğine güvenmediğimizdendir. Çocuğumuz "büyük adam" olsun istiyorsak, bu aslında "küçük adam" olarak eksikliğimizi onun başaracakları üzerinden tamamlamayı umduğumuzdandır. Yani "eksik-birey/özne olarak çocuk" imgesi bizim "öz" imgemizin bir yansımasıdır. Çocuğu disipline sokmak adına üzerinde kurmaya çalıştığımız iktidar da aslında, "kendimizi kontrol etmek içindir.

Buna karşılık "ben/biz" diyebilmemiz her zaman bir "ötekini" gerektirdiği ölçüde, ötekisiz bir yaşam kurgusu da mümkün değildir. O halde ihtiyaç duyulan; ötekinin ötekiliğine/farklılığına saygı duymayı öğrenerek kurulacak, böylelikle aslında kendi içimiz-

dar mitleştirilmeden önce, yaşlılara "bilgelik" atfedilirdi). Böylelikle "yetişkin-çocuk" hiyerarşik kurgusunun mimarı olan "yetişkin", kurtulduğunu sanarak geride bıraktığı çocukluğa, tam da bu kurgunun bir sonucu olarak geri-dön(dürül)mekte, yetişkinlikle kazandığı ehliyet/iktidar elinden alınmaktadır. Yani bu zihniyet kurgusunun zararı, sadece "yararın yetişkinleri olacak bugünün çocuklarına" verilen bir zarar değil, yarın "yeniden-çocuk" olacak bugünün yetişkinine, dolayısıyla yetişkinin kendi kendine verdiği bir zarardır. (Bu noktalara dikkatimi çektiği için Tuğrul İlter'e teşekkür ediyorum).

deki farklıya/ötekiye, kendi çocukluğumuza, içimizdeki çocuğa, yaşlılığımıza saygı duymak da anlamına gelecek bir etiğin kurulmasıdır.⁴⁶

Dolayısıyla "yetişkinleri" ("bizi") ve "çocukları" ("onları") hiyerarşik bir ilişki içinde değil, karşılıklı bağımlılık ilişkisi içinde tasarlayan (Roche, 1999: 484); ikisinin dünyasının kaçınılmaz olarak karşı karşıya değil, yan yana/birlikte olduğu noktasından yola çıkan (Tuncel, 1995: 5) bir etikten söz ediyoruz. Çocukluğun da, yetişkinlik gibi bir süreç olarak görülmesi gerektiğini düşünüyor ve bu ikisi arasındaki sınırların muğlaklığını kabul ediyoruz. Çocuklara birbirlerinden –cinsel, sınıfsal, ırka, kültürel, yaşa dayalı, bedensel gelişime, engelli olup olmamalarına dayalı– farklılıklarla ayrılan, bu farklılıkların "doğal" sonucu gibi gösterilen ayrımcılıklara konu olan heterojen bir grup oldukları hesaba katılarak yaklaşılmasını öneriyoruz. Çocukların farklılıklarını çoğunlukta/hâkim olana referanslı bir yaklaşımla "eksiklik" olarak görmeyecek, saygı duyan; eğer farklılıkları –toplumsal, siyasal, sivil yaşama katılım konusunda önlerine engeller çıkarıyorsa ya da istismar edilmelerine neden oluyorsa– çocukların olumlu ayrımcılıkların konusu olması gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla çocuklara ve çocuk haklarına "holistik/tek-tipleştirici olmayan" bir etik ile yaklaşılmasını öneriyoruz. Ancak burada hemen, hukuk ile desteklenmeyen bir etiğin ya da sözünü ettiğimiz etik anlayışla anlaşılıp uygulanmayan bir hukukun eksik kalacağını da ekleyerek, hukuk ve etik ilkelerden birinin varlığının yetmeyeceğini vurgulayayım. Nitekim bu nedenle, yazarlarımızdan Tosun ve Cengöz metinlerinde medyanın çocuk hakları ihlallerinin hukuk olduğu kadar etik kod ihlalleri olduğunu da belirterek, çocuklarla ilgili olarak medyanın uymak durumunda bulunduğu ulusal ve uluslararası etik kodlara dikkatimizi çekiyorlar. Bu arada Önsöz'ün başlarında hak haberciliğini, etik ve politik olarak sorum-

46. Bu etik anlayışını daha önce, Habercinin Elkitabı dizimizin ikinci kitabı *Medya, Etik ve Hukuk*'ün Önsöz'ünde ve Simon Critchley (1999)'in Levinas ve Derrida'nın etik anlayışlarını tartışan kitabının yol göstericiliğinde tartışmıştım. Burada da aynı kaynağa gönderme yapıyorum.

lu gazeteciliğin durulmadan geçilemeyecek uğraklarından birisi olarak sunmakla, *hak haberciliğinin bir hukuk sorunu olduğu kadar, etik sorun olduğunun* da ima edildiğini hatırlatayım.

Medya ve toplum ilişkisi üzerine gerekli bir not

Hatırlarsanız, medya ile ilgili tartışmalarımıza, "toplumsal bir kategori, psikolojik bir koşul olarak çocuk kimdir/Kime denir? sorusunu cevaplamadan *medyanın bu çocuk ihlallerini neden ve nasıl yaptığı* sorusunu tam olarak anlamamız imkânsız" diyerek ara vermiş, medyanın bu konudaki tutumunu anlamak için *toplumsal'a* odağımızı çevirmiştik. Burada yeniden toplumsaldan medyaya dönerek, ikisi arasındaki ilişkinin niteliğiyle ilgili, "medyanın neden çocuk hak ihlalleri yaptığı" sorumuza vermeye çalıştığımız cevapları tamamlayacak son bir not düşmem gerekiyor: kendisini medya yapan hiçbir şey –yani sahipleri, alt ve üst düzey çalışanları, kurumsal yapısı ve işleyişi, temsil ettiği gazetecilik anlayışı ve pratikleri– toplumun üstünde, dışında bir mevcudiyet taşımadığı ölçüde medya, gündelik hayatın bütün dokularına sinmiş olan hegemonik söylemi yeniden üretmekten ibaret bir işlev görüyor. Dolayısıyla medya ataerkil kurgunun dünyayı başat-beyaz-varsıl-erkek lehine açıklayan ikiliklerinden birisi olarak "yetişkin-çocuk" karşıtlığını ve onun neden olduğu hak ihlallerini yoktan var etmiyor, yeniden kuruyor, yaygınlığı ve mesajlarının sorgulanmadan kabul edilmesi ölçüsünde de katlıyor.⁴⁷

Böylelikle, yaygın medyayı eleştirirken terazinin dengesini çok fazla kaçırdığımızı düşünecek olanlar için belirteyim; medyanın mevcut olumsuzlukların tek sorumlusu –yani bir günah keçisi ol-

madığını– biliyoruz. Ayrıca onu böyle görmenin, hem medyaya sahip olduğundan çok fazla bir güç atfederek, izleyici/okuyucu/dinleyiciler olarak kendi gücümüzü yok saymak, hem de daha kötüsü üzerimize –anne/baba, eğitmen, gazeteci, izleyici, yurtaş sıfatlarıyla– düşen sorumlulukları atmak anlamına geleceğinin farkındayız.

Eklemek istediğim bir şey de şu; yaygın medyayı çocuklar –ve bütün *ötekiler*– karşısında yaptığı etik ve hukuk ihlallerinden ötürü bir bütün olarak mahkûm etmek gibi bir konumda da değiliz. Çünkü, alternatif mecralar ne kadar güçlenirse güçlensin, yaygın medyanın hep olacağını, olması da gerektiğini düşünüyoruz; etik olarak sorumlu haberciliğin mevcut medya ortamı ve geleneksel habercilik anlayışının belirlediği koşullar içinde bir ideal olarak hayata geçirilebileceğine inanmamakla birlikte, gazetecilerin bireysel inisiyatifleriyle de önemli yollar katedilebileceğini umut ediyoruz. Nitekim, bunun kanıtı olarak metinlerimizde yaygın medyadan alınan hak haberciliği örnekleriyle karşılaşabiliyorsunuz, daha önemlisi BİA eğitmenlerimizin önemli bir kısmı –daha önce de belirttiğim gibi– sorumlu gazetecilikleriyle bildiğimiz yaygın medyadan isimler. Ayrıca yaygın medyanın hak ihlalleri konusunda editöryel siyasalarının kısmen değiştiğine kimi işaretler de var; bunlardan bir tanesi de, eskiden "namus" ya da "töre cinayetleri" denilerek meşrulaşmasına hizmet edilen "kadın kat'li" konusunda, hâlâ uygun niteleme bulunamamış olmakla birlikte, haber içeriklerinin daha duyarlı/tavırlı hale gelmesi.⁴⁸

Aslında yaygın medyayı eleştirirken "kantarın topuzunu kaçırmış" gibi görünmemize neden olan şey, yaygın medyanın içindeki bü-

47. Medya ve toplum ilişkisinin niteliğini, medyanın çok etkili olduğu *mit*'ini, medyanın ve haberin yapısal yanlılığı ile hegemonik söylemi yeniden-üretme işlevini Habercinin Elkitabı dizisinin önsözleri ile içeriklerinde de tartışmıştık; burada Eleştirel Kuramlar içinden yapılan bu tartışmalar konusunda okuyucuya ilgili kaynaklar konusunda da yol gösterici olmak açısından bir kez daha, *Medya ve Toplum; Medya. Etik ve Hukuk; Gazetecilik ve Habercilik* kitaplarımızdaki yazıları–bir de bu gözle okumalarını– öneriyoruz. Elinizdeki kitapta ise yeniden Cangöz ile Tosun'un yazılarına gönderme yapabiliriz.

48. Şimdilerde "namus cinayetleri" sözcüğünün yerini almaya başlayan "töre cinayetleri" sözcüğü ile ilgili olarak BİA danışmanı/gazeteci Nadire Mater'in önerisi "kadın kat'li" denilmesi. Çünkü "töre cinayeti" denildiğinde bu defa töre üzerinden bir meşrulaştırmaya gidiliyor, dahası "cinayetler" sadece "yeterince modernleşmemiş bir coğrafyaya ait", dolayısıyla "biz"den olmayanlara –Kürtlere, Araplara– mal ediliyor. Burada, söz konusu tavırla "Müslüman dünyada" daha fazla görülmesine bakarak, cinayetleri İslam'ın barbarlığıyla ilişkilendiren Batılı zihniyetin –oryantalist– tavrının birbiriyle örtüştüğünü de ekleyeyim.

tün "kaçaklara" rağmen, nihayetinde bu "kaçak/sızıntı" niteliğindeki olumlulukların öne çıkmasını engelleyen, birbiriyle ilişkisizmiş gibi duran bütün yanlışlıklarının arasındaki boşlukları doldurmak üzere bir "tutkal/çimento" işlevi gören hâkim hegemonik söylemle olmazsa olmaz ilişkisi.

Yine de hem yaygın hem de onun dışında kalanların, etik ve politik olarak sorumlu bir gazetecilik ile çocuk odaklı habercilik için yapabilecekleri çok şey var...

Çocuk odaklı habercilik ya da "Çocuktan ver haberi"

Kitabımızı oluşturan yazılardan ve ilgili literatürden yararlanarak çocuk, medya ve hak haberciliği ilişkisinin tartışılabilirliği konuları tematik olarak harmanlayan, karşılaştıran, özetle metinlerimizin ortak derdini olduğu kadar, bu üçlünün tartışılabilirliği genel bir sorunsalı kurmaya çalışan bu sunuştan sonra, sıra yazarlarımızın çalışmalarının her biri üzerinde ayrı ayrı durarak onları size bütünlükleri içerisinde sunmaya geldi.

Kitaplarımızdaki çalışmaların esas olarak; "neden hak haberciliği yapılması gerektiği" ve "bunun nasıl yapılacağı" gibi iki soru etrafında kurulduklarını en başta belirtmiştim. Şimdi herbirinin bu sorular etrafında nasıl konumlandıklarını görelim.

Önsöz'ü okumaya buradan da başlayabilirsiniz!

Kitabımızın çocuk haklarından ne anlamak gerektiği konusundaki çerçeve yazısı, BİA eğitmeni iki avukat, Yasemin Onat ve Seda Akço'nun, "Çocuk ve Habercilik" başlıklı yazıları. Onat ve Akço, çocuk hakları konusundaki evrensel standartları belirleyen temel metinlerinden, özellikle de ÇHS'den yola çıkarak, Sözleşmenin çocuk haklarının korunması ve kullanılması konusunda medyaya yüklediği sorumlulukları betimliyorlar. Buna göre "çocuk odaklı bakış açısı" sistemi ile düzenlenen dolayısıyla her çocu-

ğun bir birey olarak hak ve özgürlüklere sahip olduğunu, çocuklar arasında ayrımcılık yapılmasının yasak olduğunu, çocuğun yararına birincil öncelik verilmesi gerektiğini, çocuğun görüşleri alınarak, katılımının sağlanması gerektiğini söyleyen Sözleşme, medyaya da, net olarak *çocuk odaklı bir anlayışla davranmak sorumluluğu* veriyor.

Yazarlar medyayı, esas olarak dörde ayırdıkları *destek halkaları* arasında aileden sonra gelen ikinci halkaya –yasama organı, hükümet, yerel yönetimlerle birlikte– yerleştirmekle birlikte, medyanın bütün bu destek halkalarının rolünü yerine getirebilmesi ve konuyla ilgili olarak gerek kamuoyunda gerekse görevli kurumlarda duyarlılık yaratmak açısından çok önemli bir yere yerleştiriyorlar. Aslında bu, eğitim seminerleri sırasında yerel gazetecilerin kendi rolleri üzerine yaptıkları özeleştirel bir tartışma sonucu ortaya çıkan bir belirleme ve Önsöz'ün başlarında belirttiğim gibi, kitabımızı oluşturan metinlerin eğitim çalışmalarının karşılıklı etkileşime dayalı ortamı içerisinde oluştuklarının bir göstergesi. Ayrıca bir iç hukuk metni olarak muamele görmesi başka ifadeyle uyulması gereken Sözleşmenin ruhuna da uygun, çünkü yukarıdaki tartışmalarımız sırasında söylendiği gibi ÇHS, sivil, siyasal, sosyal boyutlarıyla yurttaş olarak gördüğü çocuğun sahip olduğu bütün hak ve özgürlükleri kullanabilmesi, onlardan yararlanabilmesini medyanın sorumluluğuyla ilişkilendiriyor.

Onat ve Akço, mevcut zihniyet örgümüzün ve bunun kurulmasındaki rolü nedeniyle medyanın eleştirisinden yola çıkarak ilgili hukuki metinlerin yaklaşımı çerçevesinde hepimizin dikkatini önemli bir konuya çekiyorlar; bu da çocukların olumsuz duruma kendilerinin düşmedikleri, dışlarındaki çevresel faktörler nedeniyle düşürüldükleri. Bu nedenle de çocuklara, yaygın medyanın çoğunlukta yaptığı gibi "tehlikeli" değil, tehlikede oldukları göz önünde tutularak yaklaşılmasını *hak haberciliğinin temel ilkesi* olarak belirliyorlar. Nitekim bizi "suçlu çocuklar", "tinerci çocuklar", "çocuk çeteleri" gibi kullanımlar konusunda uyarırken, alternatif olarak ne söylenmesi gerektiğini de yazılarının ekinde (Ek

III) örnekliyorlar. Bağlı olarak habercileri uyardıkları önemli bir konu da, Türk Hukukuna göre, 12 yaşından küçük çocuklardan "suçlu" olarak söz edilmesinin mümkün olmadığı.

Onat ve Akço'nun medyanın çocuk hakları konusundaki sorumluluklarını belirlemek açısından önemli görerek üzerinde durdukları bir diğer belge de, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 10 Mayıs 2002 tarihinde kabul edilen Çocuklara Uygun Bir Dünya Bildirgesi. Bu Bildirgenin 32. Maddesi ise, medyaya *çocuk hakları konusunda halkın bilinç ve duyarlılığını yükseltme ve bunların korunup geliştirilmeleri konusunda çocukları, aileleri ve genel olarak kamuoyunu bilgilendirme görevini* veriyor. Söz konusu bilgilendirme görevinin yerel medya tarafından nasıl yerine getirilmesi gerektiğini birlikte belirlemek üzere gerçekleştirilen atölye çalışmasının sonuçları ise; çocukların, ailelerin, toplumun ve medya kuruluşları sahiplerinin medyadan bekledikleri olmak üzere dört başlık altında toplanıyor. "Medyanın çocuk hakları konusunda sorumluluğunu nasıl yerine getirebileceği" ile "çocukların kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkının gereği olarak yapılabilecekler" yazının diğer iki önemli odağını oluşturuyor. Bütün bunlardan, medyanın çocuk odaklı habercilik yapmasının etik bir sorumluluk olduğu kadar hukuki bir gereklilik olduğu sonucunu çıkarmak mümkün.

Onat ile Akço'nun yazılarının ikinci kısmı ise çocuk odaklı haberciliğin nasıl yapılacağı konusuna ayrılmış durumda. Nitekim bu bölümde, yazarlar daha az karşılaşılmakla birlikte, yaygın medyanın çocuk odaklı habercilik yapabileceğini de göstermek anlamında önemli iki olumlu haber örneği veriyorlar. Buna karşılık bir olumsuz haber örneği üzerinden de yapılmaması gereken hak ihlallerini örnekliyorlar. Habercilerin uyması gereken dört temel ilkeyi ise şöyle belirliyorlar: Haberler çocukların olumlu rolünü pekiştirici olmalıdır; çocuğu damgalayacak ifadelerden kaçınılmalıdır; masumiyet karinesine uyulmalıdır; Anne-babalara ve çocuklara karşılaşılan olumsuz durumlarda alabilecekleri yardımlar konusunda bilgi verilmelidir.

Onat ve Akço'nun yazıları, BM Çocuk Hakları Bildirgesi'ni (Ek I), ÇHS'yi (Ek II), medya çalışanlarının çocuklarla ilgili haber yaparken doğru kullanabilmeleri için kısa bir Hukuki Terimler Sözlüğü'nü (Ek III) içeriyor. Ayrıca BM Genel Kurulu tarafından konulan Bin Yılın Hedefleri'ne (Ek IV) alınarak çocuklar konusunda konulan hedeflerden haberlenmemiz, yanı sıra Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Sonuç ve Gözlemleri Raporu (Ek V) eklenerek, Sözleşme gereği çocukların durumlarının iyileştirilmesiyle ilgili raporlar hazırlamak durumunda olan ülkelerden birisi sıfatıyla Türkiye'nin ilgili Komiteye 1999 yılında sunmuş olduğu rapor ile Komitenin bu rapora ilişkin değerlendirmesi konusunda bilgilenmemiz sağlanıyor. Yani gerek bu yazı ve ekleri, gerekse Sema Hosta'nın yazısıyla ekleri sonunda, çocukların sorunları, giderilmesi için öngörülen ulusal/uluslararası hedefler, çocuk hakları ve bunların korunmasında medyaya düşen sorumluluklar konusunda kimsenin "bilmiyordum" demek gibi bir özürü olamayacak!

Kitabımızın ikinci yazısı Serdar Değirmencioğlu'nun "Çocuk Hakları Penceresinden Basın: Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı Bir Bakış" başlıklı yazısı. Değirmencioğlu BİA'nın öğretmenleri arasında, İletişim alanından olmayan tek akademisyen, Psikoloji disiplinin-den geliyor ve birçok çocuk merkezli kampanya ve projeye öncülük etmiş, çocuklar ve medya konusunda çeşitli araştırmalara imza atmış bir isim. Değirmencioğlu, medya ve çocuklar konusunda bütün yazarlarımızın paylaştıkları, medyanın çocukları yok saydığı, göstermek durumunda kaldığında ise bunun nasıl sorunlu ve hak ihlalleri yapan bir temsil olduğu belirlemesiyle yola çıkıyor, ancak bu arada özellikle bu konuda en yaygın araştırmaların gerçekleştirildiği ABD'den örnekler vererek, medyanın çocuklar üzerindeki –özellikle de şiddete yönlendirme konusundaki etkisi– meselesinin de önemli bir sorun alanı oluşturduğu belirlemesinde bulunuyor.

Değirmencioğlu'nun belirlediği üzere, medyanın çocuklar üzerindeki etkisi sahiden de medya ile ilgili olarak kurulan en yaygın

problematiklerden birisi. Psikoloji kökenli araştırmacılar başlamayı yaygınlaştıran, disiplinlerarası olarak gerçekleştirilen bu arada da belirli bir dönem İletişim Çalışmaları alanında da hâkim paradigma haline gelen etki araştırmaları, medyanın özellikle de televizyonun, etkili bir araç olduğu varsayımından yola çıkarak, özellikle de medya mesajları karşısında en korunmasız kesim olarak çocukları olumsuz yönde etkilediği, şiddete yönlendirdiği konularında oldukça çok veri sağlamış durumdadır. Bir araştırmacının belirttiği gibi, çoğu zaman bunlar birbiriyle çelişen bulgular ortaya koymasına rağmen, medyanın etkili olduğu kanısı yaygın (Macdonald, 2003: 112-3).⁴⁹

Ancak burada Değirmencioğlu'nun bu önemli sorun alanına değinmesini fırsat bilip, onun yazısının çerçevesine çıkıp uzun bir parantez açarak, bu araştırmaların medyayı toplumda olup biten bütün olumsuzlukların, artan şiddetin sorumlusu ilan ederek, sorumluluğu üzerimizden atmak gibi önemli bir sorun taşıdığına işaret etmek gerek. Ayrıca söz konusu araştırmalarla ilgili olarak belirtilmesi gereken başka sorunlar da var; çocuklar da dahil olmak üzere, izleyicileri "pasif", kendilerine ne sunuluyorsa olduğu gibi kabul eden, Stuart Hall'un deyişiyle "kültürel [olarak] şapşallaşmış" (*cultural dupes*) saymak gibi paradigmatik sorunları taşıyorlar. Şiddet içeren programları izleyen çocukların şiddet eğilimi gösterecekleri gibi bir kestirmecilikte bulunup, şiddetin toplumdaki yanlış giden şeylerden kaynaklanan niteliğinin üstünü örtüyorlar. Doğrudan bir etki varsayımına yol açtıkları için, yasaklayıcı-muhafazakâr yaptırımlara, siyasaları davet edip, meşrulaştırıyorlar.

Oysa *Medya ve Toplum* kitabımızda Ayşe İnal'ın belirttiği gibi, eğer medya şiddete yol açıyor varsayıyorsak, iletişim fakültelerinde ders verenler olarak, şiddetin haber değeri taşıdığını öğrettiği-

miz için, önce kendimizi suçlayarak işe başlamalıyız. Ayrıca yine İnal'a göre –eğer şiddeti haber olmaktan çıkaramayacaksak ki bu mümkün değil– medyanın şiddeti sunuş biçimlerini sorunsallaştırarak, indirgemeci olmaktan kaçınmalıyız. Çünkü medya basitçe şiddeti yansıtmıyor, hangi şiddetin suç, hangisini meşru olduğunu söylüyor; suçu/şiddeti kişiselleştirerek, suça/şiddete karşı kullanılan şiddeti meşrulaştırıyor (İnal, 2005: 74-7). Bütün bu belirlemeler ise bize yine, "toplumla ilişkisi yerli yerine oturtularak bakılmadıkça, medyanın çocuklar üzerindeki 'etkisini' yeterince anlayamayacağımızı" hatırlatmak açısından önemli.

Ancak bu söylenenler saklı kalmak üzere, konumuz olduğu için ve "gerçeklik" iddiası taşıyan bir tür olduğu için, haberlerdeki şiddet gösteriminin, çocuklar üzerinde "kurgusal" türlerde –örneğin, film ve çizgi filmlerde, bilgisayar oyunlarında– gösterilen şiddetten daha etkili olabileceğini (Macdonald, 2003: 113) de hesaba katarak davranmalıyız. Bununla beraber, Saddam Hüseyin'i idam sehvasında gösteren "gazeteciliği" savunmak mümkün olmadığı gibi, iki çocuğun televizyonda izledikleri bu görüntüler nedeniyle kendilerini asmaya kalktıklarını iddia etmek de, şiddetin toplumsal bir olgu olduğunu ihmal ettiği, yetişkinlerin çocuğu televizyondaki şiddet ile baş başa bırakma sorumluluğunu örttüğü ölçüde sorunlu bir iddia. Nitekim medya ve şiddet ilişkisi konusunda gerçekleştirilen araştırmalar, çocuğun televizyon haberlerini izleme biçimlerinin (örneğin yalnız izlemeyle, yetişkinlerle birlikte izlemenin) alımlama üzerinde yarattığı farkın altını çiziyor (Ertürk ve Akkor-Gül: 2006). Ancak kanımca burada, çocukları medya mesajlarının pasif tüketicileri ve kurbanları saymak yerine, onlara inanan bir tavırla, medya karşısında güçlendirmeye odaklanan medya okur-yazarlığı eğitimlerinin verilmesinin önemi de vurgulanmalı.

Nitekim çalışmasını özetlemeye çalıştığım Değirmencioğlu, 2005-06 yıllarında iki yıl süreyle ve UNICEF desteği "Basını Takip Ediyoruz" adı altında gerçekleştirilen bir kampanya ile, çocukları medya karşısında güçlendirecek bir medya okur yazarlığı pro-

49. Medyanın etkileri konusundaki bu yaygın kanıyı üreten araştırmalarla ilgili Eleştirel Medya Kuramları içinden yapılan paradigmatik bir eleştiri için, Habercinin Elkitabı dizimizin ilk kitabı *Medya ve Toplum*'da yer alan, Ayşe İnal'a ait; "'Medyanın Etkisi' Sorunsalına Başka Bir Bakış" başlıklı makaleye bakılabilir.

jesine öncülük etmiş bir araştırmacı.⁵⁰ Ancak metninden öyle anlıyoruz ki, araştırmacıyı bunun gibi başka çocukları medya karşısında güçlendirici projeler yapmaya iten neden, konuyla ilgili gözlemlerinin ardından Tartar ve Şirin ile birlikte 2001 ve 2002 yıllarında gerçekleştirdiği; "çocukların/gençlerin kendilerine ait özel günlerinde bile medyada yeterince temsil edilmedikleri, diğer yandan temsil edildikleri sınırlar içerisinde bile hak ihlallerine uğradıkları" konusunda önemli bulgular sağlayan –daha önce üzerlerinde durduğum– iki araştırma olmuş.

Değirmencioğlu bu araştırmanın verilerinden ve metnine aldığı yaygın medyaya ait haber örneklerinden hareketle, bir birey, özne, yurttaş olarak temsil edilmeyerek hak ihlallerine uğrayan çocukların/gençlerin, ÇHS uyarınca, çocuğun yararını gözetene ve bunu onların katılımıyla yapacak bir habercilik anlayışı geliştirmesi gereğine dikkat çekiyor. Çocuğun yararı için yapılacakları; *çocuklara/gençlere daha fazla yer verilmesi, onları bilgilendirecek haberlerin anlaşılır olmasının sağlanması, bunun için de çocukları seslerine kulak verilmesi, ayrıca habercilik ve yayıncılık süreçlerine katılımının sağlanması* biçiminde özetliyor.

Metnin bir diğer önemi de, ÇHS gereğince çocukların medyaya katılımından ne anlamak gerektiğini açıklığa kavuşturması, ayrıca çocukların habercilik ve yayıncılık süreçlerine nasıl katılacakları model oluşturabilecek (benim alternatif medya sayılabileceklerini düşündüğüm) –Türkiye'den ve dünyanın farklı yerlerinden– örnekler vermesi. Böylelikle, Yazarın kendi ifadesiyle, bir "medyadan şikâyet manzumesi oluşturmak yerine", çocukların yararına ve katılımıyla nasıl habercilik yapılabileceğini hem söyleyen hem örnekleyen; ayrıca çocukların korunmasını sadece yetişkinlere bırakmak yerine, onlara medya okur-yazarlığını öğreterek kendi kendilerini güçlendirmelerini sağlamanın mümkün oldu-

ğuna dair ufkumuzu genişleten bir çalışma ile karşı karşıyayız. Bu arada Değirmencioğlu'nun yazısının, özellikle de çocukların medyaya katılım konusunda söylediklerinin, kitabımızdaki Ezgi Koman'a ait, "Çocukların Medyaya Katılımı" başlıklı yazı ile birlikte okunmasını öneriyorum.

Üçüncü yazımız Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Gülgün Erdoğan Tosun'un, "Çocuklar ve Çocuk Haklarının Medyada Temsili" başlıklı yazısı. Tosun, yazısını izleyen İletişim alanından diğer bir öğretim üyesine, İncilay Cangöz'e ait yazı gibi Eleştirel İletişim Kuramlarının içinden ilerleyerek, haberin gerçeklik iddiası taşıyan bir kurgu olduğu belirlemesinden yola çıkıyor, medyanın anlam üretme süreci üzerinde duruyor, bu süreç içinde ortaya çıkan çocuk imgesinin nasıl sorunlu bir temsil olduğu belirlemesinde bulunuyor. Tosun'a göre, bu çocuk imgesinde en önemli sorun "kendisini sahici gibi sunması". Diğer yandan, gazeteciler, meslek etiğini belirleyen uluslararası/ulusal kodlar ile ÇHS'nin kendisine yüklediği sosyal sorumluluk ile yükümlülükler gereği, bu sahiciymişçesine etki yapan haberlerin yapılarında karşımıza çıkan hak ihlallerinden sorumlular. Bu hak ihlallerinin ise Tosun'a göre iki nedeni var; birincisi nispeten kolay çözülebilecek bir sorun, gazeteciler çocuk haklarını ve bu konudaki sorumluluklarını bilmiyorlar. İkincisi ise Önsöz'ün başlarında değinildiği gibi yine iletişim disiplini kökenli eğitmenlerimizin üzerinde uzlaştıkları bir neden; medyanın/haberin yapısal özelliklerinden kaynaklanan sorunlar. Bunların sonucunda ise Tosun'a göre "negatif olarak taraflı bir habercilik" çıkmaktadır, haklara duyarlı bir habercilikten beklenen ise, bunu çocuklar lehine pozitif bir taraflılığa çevirebilmektir.

Buna karşılık, Tosun'un medyanın çocuklarla ilgili negatif taraflılığına, yaptığı hak ihlallerine ilişkin olarak, bir başka araştırmacı Kurt ile birlikte "kimsesiz çocukların devlet tarafından koruma altına alındığı" iki kurumda –Barbaros Çocuk Köyü ile Bornova Çocuk Yurdu'nda– yaşanan olaylarla ilgili olarak ulusal ve yerel gazetelerde yayınlanan haberler üzerine gerçekleştirdikleri araştır-

50. Serdar Değirmencioğlu'nun öncülük yaptığı bir başka çocukların seslerini duyurmaları sağlayacak proje de, ABD'de gerçekleştirilen benzerinden esinlendiğini söylediği, "Sesimi-Duyun Kampanyası". Daha sonra kitap haline de getirilen kampanya ile ilgili ayrıntıları değirmencioğlu'nun yazısında bulabiliyoruz.

ma sonuçlarını bizimle paylaşıyor. Bulgular ise benzer koşullardaki çocuk yurtlarında ortaya çıkan suistimallerle ilgili haberler üzerine yapılan gözlemler ile araştırmalarda elde edilen sonuçlarla örtüşüyor; çocuklar ya "suçlu" ya da "kurban" olarak damgalanıyor, böylelikle bu tür çocuklara ilişkin önyargılar yeniden üretiliyor; haberlerde çocukların sesi değil, sadece ilgili resmi makamların sesi duyuruluyor; olaylar bağlamından kopararak veriliyor; gazeteciler aslında yetişkinlerin "kimsesiz çocuklara" yönelik koruma anlayışının nasıl iflas ettiğini de kanıtlayan bu "olayları" haberleştirirken, "çocukları daha fazla mağdur" etmeyecek bir korumacılıkla davranmak yerine, ilgili otoriteler üzerinden sistemi korumak refleksi ile davranıyor, özetle haber bizzat bir hak ihlaline dönüşüyor.

Tosun'un yazısı, olumsuz bir taraflılık örneği olan araştırma verileri aracılığıyla, gazetecilik mesleğinin etik kodları ve çocuk haklarını düzenleyen uluslararası belgelerle gazetecilere yüklenen sosyal sorumluluk gereği, çocuklarla ilgili haberleri nasıl pozitif bir taraflılığa dönüştürebilecekleri konusundaki önerilerle tamamlanıyor. Ayrıca metnin sonunda, çocuk haklarıyla ilgili internet adreslerinin bir listesi de mevcut.

İncilay Cangöz, Anadolu Üniversitesi, İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi ve BİA'nın Habercinin Elkitabı dizisine esas olan eğitim çalışmalarının da eğitmenlerinden. "Haberde Çocuk-Birey" başlıklı yazısının önemi, başlığının da anlattığı üzere, medyanın çocuk hakları ihlallerinin nedenlerinden birisi olarak gördüğümüz bir sorundan yola çıkıyor olması; toplumun ve medyanın çocuğu bir birey/özne, dolayısıyla yurttaş olarak görmediği tespitinde bulunması. Cangöz, çocuklara bir birey olarak yaklaşan bir habercilik anlayışının gelişemeyişinin nedenini, Jürgen Habermas'ın geliştirdiği, ancak sonradan aldığı eleştirilerle kendisinin de gözden geçirmek durumunda kaldığı, son yıllarda iletişim alanında ki çalışmaların en fazla tartışarak, gönderme yaptığı kavramlardan birisi haline gelen *kamusal alanın dönüşümü* izleği içerisinden ilerleyerek belirlemeye çalışıyor. Habermas'ın argümanlarını

izleyen Cangöz'e göre, çocuk odaklı habercilik yapılmıyor oluşunun nedenlerinden birisi, *medyanın günümüzde kamusal alanda oynamış olduğu rolün değişmesi*. Belirtilen değişme de, medyanın 19. yüzyıldan itibaren içine girdiği endüstrileşme sürecinden kaynaklanıyor. Bu sürecin sözü edilen yüzyılda ABD'de almış olduğu biçim, bugün haber dediğimizde anladığımız anlatı ile bunun üretim süreçlerinin niteliğini de belirlemiş durumda.

Cangöz Eleştirel İletişim kuramları ve Kültürel Çalışmalar yaklaşımının çözümlemelerini izleyerek haberin günümüzde kazanmış olduğu biçimi sorunsallaştırırken, post-yapısalcı dil ve söylem tartışmalarının argümanlarını izleyerek gündelik hayatın dilinin bir yeniden-üretimi olarak medyanın kullandığı dilin, bu arada da haberin dilinin nasıl ideolojik ve yanlı bir nitelik taşıdığını da vurguluyor. Buradan hareketle, çocuklarla ilgili haberlerin (de) basitçe bir olay betimlemesi yapmadığını; bize onların *toplumsal yaşamda nasıl anlamlandırılması gerektiğini söylediği* belirlemesinde bulunuyor. Dolayısıyla, çocuklarla ilgili haberlerin yapısının ve dilinin çocukların lehine bir dönüşümün, çocuk odaklı haberciliğin mecrası haline gelecek şekilde değiştirilmesi gerekiyor. Bunda da esas alınması gerekenler sadece hukuk kuralları değil, gazetecilik mesleğinin etik kuralları.

Cangöz'ün sunuş metninde de yaygın medyadan alınan çocuklarla ilgili olumsuz örnekler üzerine yapılan bir haber çözümlemesi buluyoruz; "haber yapısı yanlılığı" denirken ne anlatılmak istendiğini, bunun nasıl –diğer yazarlarımızın metinlerinde de belirtilen türden– çocuk hakları ihlallerine yol açtığını görüyoruz.

Beşinci yazımız, BİA habercileri/editörleri, Erhan Üstündağ ve Kemal Özmen'e ait, "Çocukları Görünür Kılmak İçin" başlığını taşıyor. Yazının özellikle odaklandığı konu ise, *çocukları medya da daha görünür kılmak için yolları ve bu görünürlüğün nasıl sağlanması gerektiği*. Bunun için de önce konuyla ilgili olumsuz örnekleri ortaya koyup yapılan hak ihlallerini belirliyorlar. Yaptıkları belirlemeler diğer metinlerimizde karşılaştıklarımıza benziyor, ancak Üstündağ ve Özmen karşımıza çocuk hakları ihlallerinin

ataerkil niteliğiyle ilgili önemli bir vurguyla çıkıyorlar. Çocuk odaklı haberciliğin neden gerekli olduğuna ilişkin bu belirlemelerden sonra, yaşadıkları *bianet* deneyimini bizimle paylaşarak, alternatif ve çocuk odaklı bir haberciliğin nasıl yapılması gerektiği konusunda özellikle yerel medya haberciliğinde önemli bir açılım sağlayacak ipuçlarını veriyorlar. Bu nedenle Üstündağ ve Özmen'in yazıları, *bianet*'in haberi çocuk odaklı kılmak için BİA habercilerinin neler yaptıklarını görmek ve onların deneyimlerinden yararlanabilmek için önemli bir kaynak oluşturuyor.

Diğer yandan Üstündağ ve Özmen'in yazıları, BİA eğitim çalışmalarının bir parçası olarak gerçekleştirilen atölye çalışması sonucunda katılımcılarının önemli katkılarıyla yeniden-biçimlenen bir sunuş metni. Bu nedenle metnin sonunda iki tartışma ile karşılaşlıyoruz. Önce olumsuz bir haber örneği üzerinden, nelerin yapılmaması gerektiğine dair katılımcılarla birlikte yapılan belirlemeler var. Sonra da yerel medyadan katılımcılar, çocuk odaklı habercilik için yapmaları gerekenleri birlikte belirliyorlar, bu arada o zamana kadar yapmış oldukları habercilikle ilgili olarak eleştirilerini de ifade ediyorlar.

Ahmet Şık, gazeteci. Yaygın medyadan geliyor ancak yaptığı çocuk haklarına duyarlı, sorumlu haberleriyle biliniyor. Ancak Şık, "Çocuktan Ver Haberi" başlığıyla kitabımıza giren sunuşuna, Üzeyir Garih isimli iş-insanının öldürülmesinin hemen ardından "suçlu" ilan edilip, boy boy fotoğrafları yayınlanan, adresi / kimliği açıklanan böylelikle ihlal edilebilecek bütün hakları ihlal edilen, sonra da başka bir zanlının bulunmasıyla serbest bırakılan 14 yaşındaki bir çocuk ile ilgili "habercilik" sırasında, kendisinin de nasıl benzer hak ihlalleri yapan bir habere imza attığını itiraf ederek başlıyor. Sonra bunun nasıl meslek hayatında bir dönüm noktası oluşturduğunu, arkasından gazetesinde yazdığı özür yazısını bizimle paylaşıyor. Çocuklarla ilgili haberlerde yapılan ihlalleri listeliyor, bu arada da bunun nedenlerini tartışıyor. Şık'a göre, Gülgün Erdoğan Tosun'un da yazısında işaret ettiği gibi, gazetecilerin çocuk haklarını bilmemeleri; çocuk hak ihlalleriyle il-

gili, hatta çocuklarla ilgili uzman haberciliğin, gazetecilerin bulunmaması; yaygın medyanın sermaye yapısı ve bu yapı içinde, sendikası, iş güvencesi olmayan gazetecilerin de hak ihlallerine uğruyor olması. Bu arada yazısının başlığı "Çocuktan Ver Haberi" de yerel deyişimizin değiştirilmiş bir hali olarak, çocuk hak haberciliğinin *motto*'su olabilecek nitelikte!

Ragıp Duran hem gazeteci, hem de Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim görevlisi. BİA'nın ilk eğitmenlerinden, yaygın medyada da çalışmışlığı var, ama şimdi serbest gazetecilik yapıyor. Duran'ın "Çocuk Hakları Odaklı Habercilik ve Röportaj" başlıklı yazısı diğer çalışmalarımızdakilerle örtüşen üç önemli belirlemeyle başlıyor; çocukların da kadınlar gibi, hem haber yapılmayarak hem de haber yapılma biçimleriyle hak ihlallerine uğradıkları; "çocukların" birey olarak görülmesi gerektiği; çocuklarla doğrudan ilgili olmayan haberlerde de çocuk hakları ihlalleri ile karşılaşıldığı, bunun için de her haberin çocuk-odaklı kılınmasına ihtiyaç olduğu. Duran, bu arada Fransa'daki bir deneyimi –*Sarı Kart* inisiyatifi– bizimle paylaşıyor, bir yurttaş girişimi olarak medyanın nasıl izleyiciler tarafından çocuklar adına denetlendiğini ve medyanın nasıl çocuk odaklı yayıncılık yapmaya özendirildiğini örnekliyor. Sözünü ettiği Türkiye için de esinlendirici olabilecek bir girişim, ancak Fransa'da da ömrü uzun olmamış. Duran yazısının son bölümünde, çocuk odaklı bir habercilik için gerekli, çocuğun sesini medyada duyurabilmek açısından, çocuğu haber kaynağı haline getirmek açısından önemli bir tür olan röportaj teknikleri üzerinde duruyor. Röportaj öncesinde ve sırasına yapılması gerekenleri sıralıyor ki, çocuk hakları ihlali yapmayan bir röportajda en önemli hususun, çocuğa bir birey olarak yaklaşmak olduğunu anlıyoruz. Bu arada çocuk odaklı bir habercilik için çocuklarla yapılan görüşmelerde uyulması gereken ilke ve kuralların UNICEF tarafından geliştirilmiş örneğiyle Sema Hosta'nın yazısında da karşılaşacaksınız. Ayrıca yine UNICEF tarafından konuyla ilgili olarak hazırlanan bir kılavuz da kitabımızın son metni olarak mevcut.

Ezgi Koman, *Çocuk* dergisi ile Gündem Çocuk Derneği'nden. "Çocukların Medyaya Katılımı" başlıklı sunuş metni, daha dar bir alanda yoğunlaşarak kitabın genel problematiği içerisinde çocuklar ve medya ilişkisindeki sorun alanlarından birisi olarak belirlenen çocukların medyaya katılımını tartışmaya açıyor. Bunun ÇHS çerçevesinde düzenlenen temel bir hak olmasından hareketle, katılımın anlamı, biçimleri ve ilkeleri üzerinde duruyor. Çocukların katılım hakkının hayata geçirilebilmesi için medyaya düşen sorumlulukları belirliyor ve çocukların medyaya nasıl katılabilecekleri konusunda yapılabilecekleri örnekliyor.

Koman'ın yazısı böylelikle, Onat ve Akço'nun, yazılarında önemli olduğunu belirttikleri, Değirmencioğlu'nun kendi gerçekleştirdiği projelerle, diğer örnekler üzerinden işlediği konuyu ayırtılandırıyor.

Kitabımızın son yazısı UNICEF Türkiye İletişim Sorumlusu Sema Hosta'nın. Hosta'nın, "UNICEF- Çocuk Dostu Medya" yazısı bize kurumun gelişimini ve Türkiye'deki faaliyetlerini tanıtıyor, çocuklarla ilgili olarak belirlenen öncelikli sorun alanlarını hatırlatıyor ve UNICEF'in ÇHS çerçevesinde ve etik sorumlulukla yapılması gereken haberciliğe verdiği önemin bir uzantısı olarak kurulan Çocuk Dostu İletişim Ağı'ndan bizi haberdendiriyor. Ağ, 2003 yılında kurulmuş, paydaşları arasında gazeteciler, akademisyenler, hukukçular ayrıca çocuk haklarına duyarlı kuruluşlar/kurumlar var; BiA bunlardan bir tanesi. Amacı, çocuklara duyarlı habercilik yapan muhabirlerin yönelimlerini desteklemek.

Hosta ayrıca yazısında ÇHS çerçevesinde medyanın sorumluluklarını, çocuk haklarına uygun bir habercilik için kollaması gereken genel ilkeleri sıralıyor. Ek olarak, çocuklarla yapılacak görüşmeler ve çocuklarla ilgili haberlerde gözetilecek kuralları belirliyor. Böylelikle bize Onat ve Akço'nun sunmuş olduğu perspektifi UNICEF açısından yorumluyor, ayrıca Duran'ın yazısında belirlenen röportaj tekniklerini ayrıntılandırıyor. Hosta'nın yazısının iki de eki var. Bunlardan biri "18 Yaşından Küçük Çocuklar ve

Gençlerle İlgili Etik Kurallar Çerçevesinde Habercilik için İlkeler ve Kılavuzlar (UNICEF)", diğeri ise Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Kitle İletişim Araçları ile İlgili Maddeleri.

Diğer BiA Kitaplarında görüşmek üzere...

KAYNAKÇA

- Akal, Cemal, Ozan Erözden, Olgun Akbulut, Emre Zeybekoğlu (2003), *İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi*, İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı.
- Alankuş, Sevdâ ve Ayşe Çavdar (2000), "Laik ve İslamcı Medyada Kadın / Beden ve Temsil: Ataerkinin İki (yüzlülüğü)", *Siyasal İletişim*, Ankara: Gazi Üniv. Basım Evi, s. 91-102.
- Arsan, Esra (2005), "Çatışma ve Savaş Dönemlerinde Gazetecilik", Sevdâ Alankuş (haz.), *Gazetecilik ve Habercilik* (2. Baskı), İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 108-125.
- Cangöz, İncilay (2005), "Yurttaş Gazeteciliği ve Yerel Basın", Sevdâ Alankuş (haz.), *Gazetecilik ve Habercilik*, s. 91-106.
- Critchley, Simon (1999), *The Ethics of Deconstruction: Derrida and Levinas* (2. Baskı), Edinburg: Edinburg Univ. Press.
- Çam, Serife (2003), "Çocuk Pornografisi Tartışmalarına İlişkin Sorular", *İletişim Araştırmaları*, 1(2): 55-86.
- Duran, Ragıp (2005), "Yurttaş Gazeteciliği", Sevdâ Alankuş (haz.), *Gazetecilik ve Habercilik*, s. 69-90.
- Dursun, Çiler (2004), "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", Çiler Dursun (haz.), *Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Ankara: Elips, 2004, s. 37-67.
- (2005), "Haber ve Habercilik / Gazetecilik Üzerine Düşünmek", Sevdâ Alankuş (haz.), *Gazetecilik ve Habercilik*, s. 33-68.
- Ertürk, Yıldız Dilek ve Ayşen Akkor Gül (2006), *Çocuğunuzu Televizyona Teslim Etmeyin*, Ankara: Nobel.
- Foucault, Michel (1977), *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, İng. çev. Alan Sheridan, Londra: Penguin.
- (2000), *Özne ve İktidar (Seçme Yazılar 2)*, çev. F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı.
- Habermas, Jürgen (1997), *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (çev.) Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul: İletişim.
- İnal, Ayşe (2005), Medyanın Etkisi Sorunsalına Başka Bir Bakış, Medya ve Toplum (2. Baskı), Sevdâ Alankuş (haz.), *Medya ve Toplum*, İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 65-80.
- Irigaray, Luce (1985), *This Sex Which is Not One*, Ithaca: Cornell Univ. Press.

— (2002), *To Speak is Never Neutral*, çev. Gail Schwab, Londra, New York: Continuum.

İrvan, Süleyman (çev. ve haz., 2002), *Medya, Kültür, Siyaset* (2. Baskı), Ankara: Alp.

Keane, John (1995), "Structural Transformation of the Public Sphere", *The Communication Review*, 1(1):1-22.

Kejanlıoğlu, Beybin D. (2005), "Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı", Meral Özbek (haz.), *Kamusal Alan*, İstanbul: Hil, s. 689-713.

Keyman, Fuat (1999), *Türkiye ve Radikal Demokrasi*, İstanbul: Bağlam.

Küçük, Mehmet (çev. ve haz., 1999), *Medya, İktidar, İdeoloji* (2. Baskı), Ankara: Ark.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe (1992), *Sosyalist Strateji ve Hegemonya*, çev. A. Karam ve D. Sahiner, İstanbul: Birikim.

Lister, Ruth (2005), "Children and Citizenship" (Glaskow Center for the Child and Society Semineri'nde yapılan konuşma metni).

Lynch, Jake ve Annabelle McGoldrick (2005), *Peace Journalism*, Gloucestershire-Hawthorn Press.

Macdonald, Myra (2003), *Exploring Media Discourse*, Londra: Arnold.

McIntyre, Peter (2003), *Human Rights Reporting, A Handbook for Journalists in South-Eastern Europe*, International Federation of Journalists Pub.

Özbek, Meral (haz., 2004), *Kamusal Alan*, İstanbul: Hil.

Ponte, Cristina (2005), "Our Child and the Others: Pictures of Children in the News Media", *Kültür ve İletişim*, 8(2): 17-44.

Postman, Neil (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, (çev.) Kemal İnal, Ankara: İmge.

Roche, Jeremy (1999), "Children and Citizenship in Britain", *Childhood*, 5(1): 99-117.

Tuncel, Aynur (1997), "Çocuk Hakları", *Çocuk Hakları ve Yerel Yönetim*, İstanbul: WALD, s. 67-80.

Yeğenoğlu, Meyda (1999), *Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark*, İstanbul: Metis, 2003.

ÇOCUK VE HABERCİLİK

Yasemin Onat

Seda Akço

Öncelikle bir tespit yapılarak, çocuk haklarının, hak literatüründe son derece önemli bir yeri bulunmasına, ayrıca bu konuda ulusal politikalar çerçevesinde ve uluslararası işbirliği desteğinde gönüllülüğe dayalı başarılı çalışmalar yürütülmesine rağmen henüz yapılanların istenilen boyuta gelemediği belirtilmelidir. Bu sunuşun amacı, çocuk haklarına duyarlı bir habercilik anlayışının geliştirilmesi için çocuk hakları alanında düzenlenen belgeler hakkında bilgilendirilmesini sağlamaktır. Ek olarak mevcut mevzuat doğrultusunda çocuk haklarının gelişmesine medyanın yapabileceği katkılar konusuna dikkat çekilmeye çalışılarak, gazetecilik/habercilik yapanların çocuk hakları konusundaki duyarlılıklarının artırılması hedeflenmektedir. Belirlenen bu hedef çerçevesinde şu tartışma konuları üzerinde durulacaktır.

- Çocuk haklarına dair temel standartlar.
- Çocuk hakları alanında elde edilmek istenen gelişme.
- *Çocuğun kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı*.
- Haberin konusu olan çocuğun istismar ve hak ihlaliinden korunması.

I. Çocuk haklarına dair temel standartlar

Çocuk haklarına dair "temel standartlar" denilirken bu konudaki ulusal ve uluslararası nitelikte düzenlenmiş belgeler kastedilmektedir. Bunların anlatılmasına uluslararası mevzuattan başlamak, Türk Hukuk Sisteminde çocuk hakları konusundaki gelişmeyi takip edebilmek açısından daha iyi olacaktır.

Birleşmiş Milletler kuruluşundan bu yana çocukla ilgili konulara özel bir önem vermektedir. Genel Kurulunun gerçekleştirdiği ilk çalışmalarından biri, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu' nun (UNICEF) kurulması olmuştur. Çocuk haklarına yönelik olarak uluslararası alanda hazırlanan ilk metin 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Bu bildiride yer alan çocuk haklarına ilişkin prensiplerin ulusları bağlayıcı bir Sözleşme haline dönüştürülmesi ise 20 Kasım 1989 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda oybirliği ile kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile olmuştur. Daha sonra ek protokoller ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi gelmektedir.

Şimdi sırasıyla bu metinleri kısaca tanıtmaya çalışacağız.

1. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi: Çocukların erishkinden farklı fiziksel, fizyolojik, davranış ve psikolojik özellikleri olduğu, sürekli büyüme ve gelişme gösterdiği bilincinin yerleşmesi, çocukların bakımının bir toplum sorunu olduğu ve bilimsel yaklaşımlarla herkesin bu sorumluluğu yüklenmesi gerektiği düşüncesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Çocuk Hakları Bildirgesi" ile kabul edilmiştir. Bildirge 20 Kasım 1959' da kabul edilmiştir. Bildirgenin temel özelliği çocuk hakları alanında kabul edilmiş ilk uluslararası belge olmasıdır. Bu nedenle son derece önemli bir yere sahiptir. Bildirge çocuk hakları konusunda 10 temel ilkeyi düzenlemiştir (bkz. Ek I).

2. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları'na Dair Sözleşme: Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS), Birleşmiş Millet-

ler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989 tarihinde kabul edilerek 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılmış, 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 14 Eylül 1990 tarihinde imzalamıştır. Sözleşme, Aralık 1994'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkartılan bir onay yasası ile onaylanmış 27 Ocak 1995 tarihinde 22184 sayılı resmi gazetede yayınlanarak 4058 sayılı yasa ile iç hukuk kuralına dönüşmüştür. Bu son derece önemlidir. Çünkü; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi uluslararası sözleşmeler konusunda temel bir düzenleme getirmiştir. Buna göre "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır". Bu itibarla ÇHS, Anayasanın 90. Maddesi gereğince yasa hükmündedir ve iç hukuk normudur. Ancak Türkiye Sözleşmeyi imzalarken çekince bildiriminde bulunmuştur. Bu çekince bildirimine göre, Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşmenin 17, 29 ve 30. maddelerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması'nın ifade ve ruhuna uygun olarak yorumlayıp, uygulama hakkını saklı tutmaktadır. Bu maddeler, çocukların eğitim ve kültürel haklarını düzenlerken; "etnik azınlık" ve "yerli halk"tan olan çocukların anadillerini, televizyon ve radyo gibi kitle iletişim araçları ile okullarda kullanmalarını öngörmektedir. Sözleşmenin en temel özelliği, dünyada en fazla ülke tarafından kabul edilmiş belgelerden birisi olmasıdır. Sözleşmenin tarafı olmayan sadece iki ülke vardır. Bunlar Amerika Birleşik Devletleri ile Somali'dir. *Bu sözleşmenin ülkemizdeki uygulamalarının izlenmesi ve koordinasyonundan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu sorumludur.*

Sözleşme "çocuk odaklı bakış açısı" sistemi ile düzenlenmiştir. Bu noktadan bakıldığında ÇHS'de öne çıkan dört temel anlayışın alınının çizilmesi gereklidir.

- 18 yaşından küçük herkes çocuktur ve her çocuk bir birey olarak hak ve özgürlüklere sahiptir,
- Çocuklar arasında ayrımcılık yapılması yasaktır,
- Çocuğun yararına birinci öncelik verilmelidir,
- Çocuğun görüşü alınmalı ve katılımı sağlanmalıdır

Sözleşmenin başlangıcında, metnin temelini oluşturan bakış açısı ve insan hakları standartları ortaya konulmaktadır. Arkasından çocuk hakları ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş ve daha sonra da sözleşmenin imzalanması ve uygulanmasının izlenmesi ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. ÇHS'de düzenlenen hakları (bkz. Ek II) 4 temel kategoride incelemek mümkündür.

- Yaşama
- Gelişme
- Korunma
- Katılım

Sözleşme "*çocukların anne ve babaları yanında yaşama*" haklarını en önemli hak olarak düzenler. Devletler bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamakla yükümlüdür. Bu yükümlülükleri gereği devletler, anne ve babaların çocuğu bakıp/gözetme sorumluluğunu tam olarak yerine getirebilmelerini sağlayıcı destek hizmetlerini vermekle de görevlidirler. Son olarak da çocuğun ve çocuk haklarının korunması aslında insanlık aleminin sorumluluğu olduğu için, uluslararası alanda da devletleri, Sözleşmede yazılı sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için destekleme gereğine, yani uluslararası işbirliğine dikkat çekilmektedir.

Bu noktada şunu da hemen belirtmek gerekir ki, çocuğun haklarını kullanması ve yararının korunması bakımından tek ve biricik sorumlu kurum aile değildir. *Toplum tüm kurumları ile çocuğun ve haklarının korunmasından sorumludur.* Hepimizin bildiği üzere çocuğun, hayata geldiği ilk andan başlayarak yetişkinlerin bakım ve korumasına gereksinimi bulunmaktadır. Bu nedenle yetişkinler dünyasının çocuğa karşı sorumlulukları vardır. Yetişkinler dünyası bu sorumlulukları yerine getirdiği ölçüde çocuğu yukarı-

da sayılan dört temel hakkın kullanımına yaklaştırır. Aksi takdirde ya da yetişkinlerin sorumluluklarını bu hayata yeni başlayan bireye karşı yerine getirmemeleri halinde, tüm bunlardan zarar görecektir olan çocuk her türlü risk altına girebilir.

II. Çocuk hakları alanında elde edilmek istenen gelişme: Destek halkaları

Çocuk Hakları Alanında elde edilmek istenen gelişmeleri, ÇHS çerçevesinde "çocuk odaklı bakış açısı" ile, "çocuğun ve haklarının korunmasına ilişkin evrensel sorumluluğu yerine getirmek" anlamında önemli olan "*Destek Halkaları*" ile açıklayabiliriz. Aşağıda göreceğiniz gibi, her bir halkada yer alan sorumlular hem kendisinden önceki halkaların görevini gereği gibi yerine getirebilmesi açısından, hem de doğrudan çocuğa karşı sorumluluğun yerine getirilebilmesi açısından önemlidir. Bu bakış açısı ile bakıldığında, toplumun her kesiminin sorumluluğunun bir diğeri ile eşit olduğu, çünkü diğerinin varlığı ve etkililiği için her bir ögenin vazgeçilmez olduğu görülür.

Sözleşme yukarıda da belirtildiği gibi çocuğun bakım ve gözetiminde ilk sorumluluğu aileye verir. Çocuğun tüm temel haklarına ulaşmasında ve bu hakların korunup desteklenmesinde ilk destek halkası aile, yani anne ve babadır. Aile aynı zamanda çocuğun yetişmesi ve gelişmesinde de, onu yönlendirme hakkına da sahiptir. Fakat bazı durumlarda aile birtakım nedenlerden dolayı çocuğu bu hakların uygulanması için koruyup destekleyemez. Biz bu olumsuz durumları sınırlı sayıda olmakla birlikte örnekleyelim:

- Aile bazen eğitimsiz olduğu için çocuğu bu haklara doğru destekleyemez ve çocuğu bu şekilde koruyamaz.
- Aile yoksul olabilir.
- Anne ve/veya baba ölmüş olabilir.
- Anne ve/veya baba hasta ya da engelli olabilir.

- Anne veya/veya baba çocuğu istismar veya ihmal ediyor olabilir veya onu bir suça azmettiriyor olabilir.

Bu liste uzayabilir. Önemli olan ailenin yukarıda saydığımız nedenler veya başkaca nedenlerle, çocuğu bakıp gözetemediği durumlarda aşağıdaki risk ortamları ile karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu bilmektir.

- Sokakta çalışma veya yaşama,
- Suça itilme,
- Uçucu ve uyuşturucu madde kullanma,

Bu liste de çok uzayabilir. Önemli olan ise, ailenin çocuğa ilişkin rollerini yerine getiremediği durumlarda, hem ailenin desteklenmesi, hem de ailenin bulunmadığı durumlarda onun yerine geçmek üzere sırada bekleyen, toplumun diğer kurumlarının rollerine dikkat çekilmesidir. Eğer yukarıda aileyle ilişkin olarak belirttiğimiz olumsuz durumlarda aileyi desteklemek üzere sosyal güvenlik veya sosyal hizmet birimleri devreye girerek aile desteklenirse ya da ailenin olmadığı durumlarda onun yerine geçerek çocuğun bakımını üstlenilirse, çocuk belirtilen risk ortamlarından korunabilir.

Ailenin bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için toplumun da aileyi desteklemesi gerekmektedir. Bu nedenle yukarıda anlatıldığı gibi eğer aile bu sorumluluğu belirtilen nedenlerle yerine getiremezse Sözleşme aileye destek olması için ikinci bir destek halkası oluşturmuştur. Ailenin çevresindeki ilk destek halkası çocukların gereksinimlerine uygun hizmetleri sunmakla görevli kişi ve kurumlardan oluşur. Bunlar öğretmenler (okul), hâkimler, savcılar, avukatlar (adli mekanizma), doktorlar (hastane), polis, jandarma, zabıta (kolluk teşkilatı), sosyal hizmet uzmanları (*Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu*) ve daha pek çok kişi/kurum olabilir. Ailenin görevlerini yerine getirememesi nedeni ile çocuğun risk içine girmemesi için aileye destek olacak kişi ve kurumların da bir yandan aynı halkadaki diğer kuruluşlar, diğer yandan da halkanın hem içi hem de dışına doğru ilişki ve iletişiminin

güçlü olması beklenir. Ancak destek halkasına giren kişi ve kurumların görevlerini tam olarak yerine getirebilmesi için hükümetler tarafından politikalar üretilmesi ve tabii ki bu politikaların ayrılacak bütçelerle ve/veya ulusal, uluslararası sivil toplum kuruluşları ile birlikte projeler hazırlanarak desteklenmesi gerekmektedir. Bu noktada medyanın rolü de önemlidir. *Medya hem çocukların toplumsal yaşama katılımının en önemli araçlarından biri olarak onların sesine yer vermek açısından, hem de destek halkalarının rolünü yerine getirebilmesi için gerek kamuoyunda gerekse görevli kurumlarda duyarlılık yaratmak açısından çok önemli roller oynamaktadır.*

Çocuğun risklerden korunması konusunda yerel ve ulusal nitelikle politika ile projeler üretilmesinin yanında, uluslararası işbirliği de gereklidir ve destek halkaları içinde yeri bulunmaktadır. Aslında ulusal çalışmaların pek çoğu uluslararası arenada da desteklenmekte ve birlikte planlanarak gerçekleştirilmektedir. Bu son destek halkasında uluslararası işbirliği konusunda öncülük eden kurumlar olarak, BM, UNICEF, ILO ve WHO'nun adları sayılabilir. Bu şekilde Sözleşmeyi kabul eden ülkeler çocuk haklarının hayata geçirilmesi konusunda yalnız bırakılmamaktadır. Bu konu ile ilgili olarak son olarak şunu tekrarlamak isteriz: Sözleşme aileyi çocuğun bakımı, yetiştirilmesi konularında görevli ve sorumlu olarak kabul etmekle birlikte, çocuğun haklarının hayata geçirilmesi ve korunmasında asıl sorumluluğu aileden başlayıp uluslararası kuruluşlara kadar gidecek şekilde tüm insanlık âlemine yaymaktadır. Şimdi konumuzla ilgisi açısından biz üçüncü grup destek halkaları içerisinde yer alan ayrıca bu halka içindeki diğer kişi ve kurumların harekete geçmesinde de önemli bir rol oynayan medya üzerine odaklanacağız.

Medyanın destek halkaları içinde yeri ne olmalıdır? Bunun yanıtı, Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı (BİA²) projesi çerçevesinde düzenlenen ve UNICEF tarafından desteklenen eğitim çalışmalarına katılan yerel gazetecilerin belirttiği gibi; "medyanın her destek halkası içerisinde yer alması-

dır". Medya, aile ve okul gibi, yani toplumun diğer tüm kurumları gibi çocuğun haklarının korunması ve onları kullanarak gelişmesine destek olmak gibi bir sorumluluğa sahip olmalıdır.

Ancak "medya bu sorumluluğunu nasıl yerine getirilmelidir?" sorusunu cevaplamadan önce, önemli bir belirlemede daha bulunmak gerekmektedir. Yukarıda çocuk odaklı koruma sistemi "destek halkaları" çerçevesinde açıklanırken çocukların içine düşebilecekleri olumsuz durumlar belirtilmiştir. Burada önemli olan nokta, çocukların söz konusu olduğu olumsuz durumlarda, kendileri dışında pek çok faktörün etkili olduğunun bilinmesidir. Çoğunlukla Sözleşmenin ilk sorumluluğu yüklediği ailenin sorumluluklarını yerine getirmemesi nedenlerden biridir, ancak onun kadar önemli bir diğer neden, diğer kurumların da görevlerini gereği gibi yerine getirmemeleri, böylelikle çocukların risklere karşı korunmasız bırakılmasıdır. Dolayısıyla çocuk hakları konusunda duyarlılığı olan kişi ve kurumlarca kabul edilen temel görüş; "çocukların tehlikeli olmadıkları, tehlikede bulundukları" anlayışıdır. Oysa çocuklarla ilgili haberler söz konusu olunca medyanın çoğunlukla bu olguyu göz ardı ederek davrandığı görülmektedir. Medyanın bu tavrı nedeniyle de öyle bir hale gelinmiştir ki, okuyucu, izleyici ve dinleyiciler çocukların içinde bulundukları risklerle ilgili olarak tam tersini düşünmeye, böylelikle olumsuz koşullar içindeki çocukları tehlikeli saymaya başlamıştır. Nitekim bu türden koşullar nedeniyle haberlere konu olan çocuklarla ilgili haberlerdeki ifadelerle bakıldığında, ya sanki çocukların isteyerek sokağa, maddeye, suça ve benzeri tehlikelere yöneldikleri gibi bir izlenim çıkmaktadır ya da onların suç, madde kullanımı, sokakta yaşama veya çalışma gibi risklere karşı korumasız kalmalarının tek sebebi aile gibi gösterildikleri görülmektedir.

Bu belirlememize örnek bir haberi birazdan inceleyeceğiz. Şimdilik sadece medyada bu tür çocuklarla ilgili olarak sıkça rastlanan "tinerci çeteleri", "suç makinesi halindeki çocuklar" gibi ifadeleri hatırlatarak, kullanılan bu tür ifadelerle haber kurgularının çocuk haklarını desteklemek bir yana, ihlal eder nitelik taşıdıkları

rını, ayrıca çocukların yaşamakta oldukları hak ihlallerinin meşru görülmesine neden olduğunu söyleyelim. Dahası kavramların yanlış kullanılması, bazı hakların bilinmesi ve kullanılmasını da engellemektedir. Örneğin 12 yaşından küçük bir çocuktan, "suçlu" diye söz edilmesi mümkün değildir. Ancak gazetelerde "5 yaşındaki hırsız" gibi başlıklara çok sık rastlanmaktadır. Örneğin, polis tarafından yer gösterme yapılması hukuka aykırıdır, ancak basının bunu gayet normal bir davranışmış gibi sunması, hukuka aykırılığın kamuoyu nezdinde örtülmesine neden olmaktadır. Böylelikle çok titiz olunması gereken çocuklarla ilgili haberlerde, yapılan yanlışlıklar tekrarlandıkları ölçüde mevcut şekilleriyle yerleşerek kesin bir yargıya dönüşmekte, çocuk hakları savunucuları olarak biz de bundan ciddi bir üzüntü duymaktayız.*

Bu arada bölümün başında sorduğumuz "Medya bu sorumluluğunu nasıl yerine getirmelidir?" sorusuna verilebilecek en iyi cevaplardan birisinin BM Genel Kurulu'nun 10 Mayıs 2002 tarihli yirmi yedinci özel oturumunda kabul edilmiş olan Çocuklara Uygun Bir Dünya Bildirgesi'nde yer aldığını belirterek, ilgili maddeyi buraya alalım:

"Madde 32 (8): Önemli rolü olan bir başka kesim de kitle iletişim araçları ve bunların kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar, çocukların durumu ve karşılaştıkları sorunlar konusunda halkın bilinç ve duyarlılık düzeyini yükseltebilirler; çocukların haklarını koruyup geliştiren girişimler konusunda çocukları, ana-babaları, aileleri ve genel kamuoyunu bilgilendirebilir ve çocuklara yönelik eğitim programlarına katkıda bulunabilirler. Medya çocuklar üzerinde etkili olabileceğini bilip buna uygun özeni göstermelidir."

Bizim bu eğitim çalışmasını yaparken amacımız medyanın, özellikle de yazılı basının yukarıda alıntılanan çocuk haklarının gerçekleşmesini sağlamak üzere üstlenmesi gereken ve Çocuklara

* Metnimizin sonuna habercilerin hukuki terimleri doğru kullanmalarını sağlamak üzere bazı tanımlar vererek, sıklıkla yanlış kullanılan terimler yerine yenilerini önerdik (bkz. Ek III).

Uygun Bir Dünya Bildirgesi'ne de giren sorumlulukları tartışmaya açmak. Ancak daha önce yerel gazetecilerle birlikte gerçekleştirdiğimiz atölye çalışmasında çocukların haklarının hayata geçirilmesinde bütün diğer kurumlar gibi sorumluluğa sahip olan medyanın rolünü belirlemek üzere sorduğumuz soruları ve medya mensuplarının tartışma yolu ile atölyelerde belirledikleri ve büyük gruba sundukları sonuçları burada da tekrarlamalıyız:

Çocuklar medyadan ne bekler?

- Başarısının kamuoyuna yansıtılmasını ve ciddiye alınmayı bekler.
- Duygu, düşünce ve sorunlarının basın yolu ile paylaşılmasını ve kişilik haklarına saygı gösterilmesini bekler.
- Yeteneği ile ürettiklerinin duyurulmasını olumlu haberlerin öznesi olmayı bekler.
- Kendi gelişimine uygun ve anlayabileceği dilde eğitim, kültür ve eğlence içeren yayınların yapılmasını bekler.
- Haberin konusu olduğunda örselenmemeyi, deşifre edilmemeyi bunun karşılığında önemsenmeyi bekler.

Aileler medyadan ne bekler?

- İçeriği düzgün ve çocuklara uygun yayınlar bekler.
- Hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme konusunda eğitici ve bilimsel programlar ve yayınlar bekler.
- Şiddet içeren yayınların yapılmamasını bekler.
- Ekonomik sıkıntıların kamuoyuna duyurularak giderilmesini sağlayacak haberler bekler.
- Yayın akışının çocuklar dikkate alınarak düzenlenmesini bekler.

Toplum medyadan ne bekler?

- Verilen haberin doğru ve detaylı olmasını ve yapılan programların bilimsel altyapıya dayalı, iktidar güdümünden uzak, çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimini destekleyen programlar olmasını bekler.

- Nasıl, nerede, ne zaman, ne için, neden ve kim sorularının doğru cevaplarının verilmesini bekler.
- Tarafsız ve ilkeli haber yapılmasına özen gösterilmesini bekler.
- Haberde Türk dilinin doğru kullanılmasını bekler.
- Her türlü istismardan uzak yayın yapılmasını bekler.

Medya kuruluşları ve bunların sahipleri basın mensubundan ne bekler?

- Reytingi ve baskı sayısını artıran haber bekler.
- Kamuoyunun ilgisini çekecek haber ve yayın bekler.
- Genellikle kamuoyunda infial uyandıracak yayınlar bekler.
- Medya kuruluşuna zarar vermeyen haber bekler.
- Habere aktarılan olayın dramatize edilmesine önem verir, çoğu zaman ağlayan, zor durumda olan figürleri ön plana çıkartan yayın yapılmasını bekler.

Medya çocuk hakları konusunda sorumluluğunu nasıl yerine getirebilir?

Çocukların pek çok konuyu genel anlamda medyadan öğrendiklerini ve medyada izlediklerini, duyduklarını örnek aldıklarını biliyoruz. Bu konuda yapılan araştırmaların çoğu çocukların medyada gördükleri her şeyi hafızalarında tuttuklarını ve model aldıklarını göstermektedir. Bu nedenle ÇHS merceğinden bakıldığında, medyanın çocuklara hitap eden yayınlarda özel bir özen göstermesi beklenmektedir. Dolayısıyla yazılı basın da dahil olmak üzere, medyanın rolüne ilişkin ilk prensibi; özenli davranma yükümlülüğü olarak belirleyebiliriz.

Medyanın en önemli işlevlerinden birisinin kamuoyunu bilgilendirmek olduğu bilinmektedir. O halde yazılı basın da dahil olmak üzere, medyadan beklenen bu bilgilendirmeyi çocuk haklarına ilişkin düzenlemelerin yüklediği sorumlulukla yerine getirmesidir. Bu çerçevede medyanın en önemli rolü, çocuğun katılım hakkını kullanabilmesinin ve görüşlerini ifade etme ve bilgi alma haklarını kullanabilmesinin bir aracı olmasıdır.

Çocuğun kitle iletişim araçlarını kullanarak ulusal ve uluslararası kaynaklardan ülke sınırlarına bağlı kalmaksızın bilgi ve belge edinme hakkını düzenleyen ÇHS'nin 17. Maddesi bunun bir hak olmanın ötesinde çocuğun temel özgürlüklerine ulaşması ve bunları kullanmasının da bir aracı olduğunu belirtmektedir. "Bu özgürlükler nedir?" diye sorulduğunda, yine çocuk hakları savunucuları için bir anayasa niteliğinde olan ÇHS'ye bakmak yeterli olacaktır. Bu özgürlükleri şöyle anlatabiliriz.

- Her çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir (Madde 13).
- Her çocuk din ve vicdan özgürlüğü ve düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir (Madde 14).
- Her çocuk bilgi edinme, haberleşme hakkına sahiptir (Madde 17).

Çocuğun bu özgürlüklerini kullanmasının en önemli araçlarından biri hiç kuşkusuz medyadır. Bu nedenle Sözleşmenin 17. Maddesinde belirtilen "bilgi edinme ve haberleşme hakkı", çocuğun diğer hak ve özgürlüklerini kullanmasının da bir aracıdır. Başka ifadeyle bu niteliği ile 17. Madde kendisi bir hak olmanın yanı sıra, Sözleşmede düzenlenen ve belirtilen diğer özgürlüklerin de aracı haline gelmektedir.

Medya aynı zamanda, çocuğun suç ve benzeri risklerden korunmasının bir aracıdır da. Medyanın bu rolüne ilişkin en ayrıntılı düzenleme ise Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri'nde (*Riyad İlkeleri*) yer almaktadır. Bu ilkeler, ulusal otoritelere kitle iletişim araçlarına aşağıdaki konularda özendirme, teşvik etme görevi vermektedir:

- Gençlerin çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bilgi ve belgelere ulaşmalarını sağlamak,
- Gençlerin toplumdaki olumlu rolünü öne çıkarmak,
- Gençler için sunulan hizmetler ve olanaklar hakkında kamuoyunu bilgilendirmek,
- Genelde kitle iletişim ve özelde de televizyon ve sinema pornografi, uyuşturucu ve şiddete az yer vermeye, şiddet ve istismarın sunumunu çocuk için olumsuz açıdan vermemeye, özellikle çocuklar, kadınlar ve kişisel ilişkiler söz konusu olduğunda gurur incitici ve aşağılayıcı sahnelerin gösterilmesinden kaçınmaya ve eşitlik ilkelerini ve eşitliğe dayanan örnekleri işlemeye yönlendirmek,

marın sunumunu çocuk için olumsuz açıdan vermemeye, özellikle çocuklar, kadınlar ve kişisel ilişkiler söz konusu olduğunda gurur incitici ve aşağılayıcı sahnelerin gösterilmesinden kaçınmaya ve eşitlik ilkelerini ve eşitliğe dayanan örnekleri işlemeye yönlendirmek,

- Gençlerin toplumsal plan üzerindeki rolleri ve sorumluluklarının öneminin, keza gençler üzerindeki uyuşturucu ve alkol istismarıyla ilgili mesajları aracılığıyla yaratacakları etkinin bilincinde olmalıdırlar. Bu etkiyi de, mesajlarını tutarlı ve yansız biçimde vererek, söz konusu istismarları önleme hizmetine adanmalıdırlar. Ayrıca tüm düzeylerde uyuşturucu sorununa karşı duyarlılık kazandıracak etkili kampanyalar düzenlemeyi özendirilmelidirler.

Özetlemek gerekirse, medyanın çocuk hakları alanında üstlenmesi gereken sorumlulukları üç ana başlıkta toplamak mümkündür:

1. Çocukların ifade özgürlüklerini kullanabilmeleri ve toplumsal yaşama katılmalarını sağlayıcı bir araç olma,
2. Çocuk haklarının korunabilmesi için duyarlılık yaratmak,
3. Çocuk haklarına duyarlı ve saygılı bir habercilik anlayışı yaratmak.

III. Çocuğun kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı:

Ya da medya ve çocuk hakları

Öncelikle çocuğun kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkını kullanabilmesi için, bu araçların çocuklar bakımından ulaşılabilir ve elverişli olmaları gerekir. Yayın politikasıyla ilgili sorumluluklara gelince:

1. Kitle iletişim araçları çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan, çocuklara yönelik eğitim programları ile 29. Madde'nin ruhuna uygun aşağıdaki nitelikte bilgi ve belgeler yayınlanmalıdır: Bunun için de çocuğun kişiliğini, zihinsel ve bedensel yeteneklerini; İnsan Haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş

Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere, ailesine, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara, doğal çevreye saygısını geliştirici; anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanmasını sağlayıcı nitelikte yayınlar yapmalıdır.

2. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen çocuk hakları ile ilgili bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliği sağlanmalıdır.

3. Çocukların durumu ve karşılaştıkları sorunlar konusunda halkın bilinç ve duyarlılık düzeyini yükseltici yayınlar yapılmalıdır.

4. Çocukların haklarını koruyup geliştiren girişimler konusunda çocukları, ana-babaları, aileleri ve genel anlamda kamuoyunu bilgilendirici yayınlar yapılmalıdır.¹

5. Çocuk kitapları üretilmeli ve yayımlanmalıdır.

6. Kitle iletişim araçları azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermelidir: Bu konuda 6. uyum paketi ile kabul edilen *Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik*, örnek olarak gösterilebilir.

7. Çocuğun esenliğine zarar verebilecek ve onun damgalanmasına neden olan nitelikte yayın yapmaktan kaçınılmalıdır: Basın Kanunu 21. Maddeyi bu kapsamda değerlendirebiliriz. Bu madde on sekiz yaşından küçük olan suç faili veya mağdurlarının kimliklerini açıklayacak ya da tanınmalarına yol açacak şekilde yayın yapılmasını yasaklamaktadır. Kimliğe ilişkin unsurlara; ço-

cuğun resmi, ismi, aile bağları, yaşadığı yer, okuduğu okul ve yakınları hakkında bilgiler gibi onun tanınmasına olanak sağlayacak her türlü unsur girer. Burada önemli olan nokta, çocuğun kimliği gizlenerek, onun yakın çevresine karşı korunmasıdır. Zira söz konusu durumlarda çocuğu, sadece uzak çevreye karşı değil, onunla aynı okula giden, aynı mahallede yaşayan yakın çevresindeki kişiler nezdinde de "damgalanmaya" karşı korumak gerekmektedir. Basın mensubu bu haber için yaptığı tüm araştırmalar sonucunda elde ettiği bilgilerle haber yaparken, çocuğun ailesini, sosyal ve ekonomik durumunu, yaşadığı mahalleyi, devam ettiği okulu veya çalıştığı işyerini gizlemelidir. Bu kural sadece haberde "fail" olarak geçen çocuklar için değil, "mağdur" olan çocuklar içinde geçerlidir. Çocuğun basın yayın aracılığı ile damgalanmasını önlemek üzere, Çocuk Koruma Kanunu da özel bir düzenleme içermektedir. Kanunun temel ilkeleri içerisinde yer alan bu ilkeye göre; çocuklar hakkında yürütülen işlemlerde, yargılama ve kararların yerine getirilmesinde kimliğinin başkaları tarafından belirlenememesine yönelik önlemler alınmalıdır. Yayın yasağının gerekçesi en iyi şekilde Birleşmiş Milletler Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart (Beijing) Kuralları'nda açıklanmaktadır. İlke olarak, çocuk suçlunun kimliğine ilişkin hiçbir bilginin yayınlanmasına izin verilmemelidir. Çünkü "Genç insanlar 'damgalanmak' konusunda özellikle çok hassastır. Kriminolojik araştırmalar, genç insanların kabahatli ve suçlu gibi sıfatlarla tanınmaktan büyük çapta ve zararlı olarak etkilendiklerini ortaya çıkartmıştır" (Kural 8).

8. Kitle iletişim araçları, çocukların toplumdaki olumlu rolünü pekiştirici yayın yapmalıdır: Çocuğa ilişkin iyi şeyler de mutlaka haberlere yansımali, bu şekilde hem habere taşınan çocuk motive edilmeli ve desteklenmeli, oynanan olumlu rol pekiştirilmeli, hem de bu haberi okuyacak çocuklar için örnek bir model oluşturulmalıdır. Böylelikle birbirlerinin olumlu rollerini okuyan, izleyen ve dinleyen çocuklar için toplumda örnek alınacak modeller artacak ve yaygınlaşacaktır.

1. Bu konuya ilişkin olarak, çocukların yararına bu nedenle de kamuoyunda tanıtılması gereken gelişmelere örnek olarak iki çalışmayı sunuşun sonunda ele almak istiyoruz. Bunlardan ilki "Bin Yılın Kalkınma Hedefleri", ikincisi ise "BM Çocuk Hakları Komitesinin Sonuç Gözlemleri"dir (bkz. Ek IV ve Ek V).

Kitle iletişim araçlarının yapmak durumunda bulundukları olumlu haberlere 1.11.2004 tarihli *Zaman* gazetesinde Erhan Gezer'in haberi örnek olarak verilebilir.

BU İSLAHEVİNDEN ÇIKAN SUÇ İŞLEMİYOR (Zaman, 1.11.2004)

A. henüz 14 yaşındayken gasp suçu işledi. Genç yaşında hüküm giydi, islahevine konuldu. Cezasının bitimine 7 ay var. Ancak o islahevinden çıkmak istemiyor. "Garip bir durum, ama hüküm sürem bittikten sonra burada kalıp işime devam etmek istiyorum" diyor. Yunus B. ise hırsızlıktan dolayı düşmüş islahevine. Van'da çobanlık yapıyormuş ve 15 yaşına kadar eline hiç kalem almamış. Şimdi ise okuma yazmayı söktüğü gibi kitap ve gazete de okuyormuş. "Bundan daha güzel bir mutluluk olabilir mi? Burada bir kimlik kazandığıma inanıyorum" diyor.

Türkiye'deki üç islahevinden biri olan Elazığ Çocuk İslahevi'ne gelen 12-18 yaş grubu çocuklar, kendilerini dünyaya yeniden gelmiş gibi hissediyor. Zira onlar yattıkları süre içinde gerçekten ıslah oluyor. Okuma yazma bilmeyen öğreniyor. Hemen hepsi ilk kez bilgisayarla tanışıyor. Kurslara katılıp kendilerine para kazandıracak bir meslek ediniyorlar. Boş vakitlerinde de kitap okuyorlar. Kendi ifadeleriyle hayatlarının ikinci baharını yaşayan çocuklar, eski yaşamlarından söz edilmemesi istemiyor. İçlerinde islahevi gözetiminde dışarıda çalışarak ailesine para gönderen bile var. Son üç yılda islahevinden çıkıp da suç işleyen bir kişi bile yok. Elazığ Çocuk İslahevi'ne gelen her çocuk, Türkiye'de hafızalara yerleşen cezaevi koşullarından bambaşka bir atmosferle karşılaşiyor. Burada koğuşlar bile her gün çiçek açıyor. A veya B koğuşu yerine Manolya, Nergis, Papatya, Orkide ve Lalegül isimleri tercih edilmiş. Koğuşlar çiçek açınca, çocuklara da çiçek kokulu atmosferde kitap okumak düşüyor. İslahevi 200 kişi kapasiteli. 56 hükümlü çocuğun bulunduğu islahevinde mobilyacılikten ekmek üretimine, cilt kaplamadan ayakkabı tamirciliğine kadar çeşitli meslek dallarında üretim yapıyor. Müdür Mehmet Olcar, islahevinde eğitimi önde tuttuklarını söylüyor. 17 yaşında okuma yazmayı öğrenip ardından ortaokul ve liseyi de aşıktan bitirenlerin bulunduğunu bildiren Olcar, 3 hükümlü çocuğun da üniversite sınavını kazandığını kaydetti.

Çıkanlardan hiçbiri suç işlememiş

33 il ve ilçede hüküm giymiş çocuklar buraya getiriliyor. Teorik eğitimini tamamlayanlar önce meslek eğitim merkezlerine kaydediliyor. Daha sonra da cezasının bitimine kadar bir işyerinde ücret karşılığında çalışıyorlar. Ayda 100 ile 200 milyon lira arasında maaş alan 38 çalışan çocuğun son 8 ayda 65 milyar lira para kazandığı dikkat çekiyor. Adalet Bakanlığı'nın raporlarına göre Elazığ İslahevi'nden son 3 yılda tahliye olanların arasında tekrar suç işleyen yok. İslahevinde verilen eğitim ve şefkatin bunda etkili olduğuna dikkat çeken Müdür Olcar, "Bu çocuklara birey olma şansını veriyoruz. Buna karşılık toplum da bu çocuklarımızı kabul etsin." diyerek çağrıda bulunuyor.

Henüz ortaokul birinci sınıftayken gasptan dolayı islahevine düşen 17 yaşındaki Şanlıurfa Muharrem A. hayata yeniden sarılmayı, dünyaya bir kez daha gelmenin sevincini burada yaşadığını söylüyor. İşlediği suçtan dolayı utanç duydu-

ğunu ifade eden Muharrem A. kendi tabiriyle "Benim için eski Muharrem artık öldü. Elazığ Çocuk İslahevi'nde yeni bir Muharrem doğdu, elim ekmek tutuyor. Bir mobilya fabrikasında kalfa olarak çalışıyorum. Sivil hayatımda maaş nedir bilmezken, burada her ay düzenli olarak elime para geçiyor. Kendi geçimimi sağladığım gibi aileme de zaman zaman para gönderiyorum. Bilgisayar ve İngilizce kurslarına giderek belge aldım. Garip bir durum, tahliyeme 7 ay kaldı; ama hüküm süresi bittikten sonra burada kalıp işime devam etmek istiyorum." ifadelerini kullanıyor. Liseye devam eden Muharrem A., Kur'an okumayı da islahevinde öğrenmiş. 17 yaşındaki Yunus B. ise Van'da çobanlık yapıyormuş. Hırsızlık suçundan hüküm giymiş, duygularını şu ifadelerle aktarıyor: "Elime hiç kalem almış biri değildim. Şimdi kitap ve gazete okuyorum. Bundan daha güzel bir mutluluk olabilir mi? Bir kimlik kazandığıma inanıyorum. Buraya düşmeden önce meğer bir hiçmişim. Cahildik, bize doğruyu yanlış gösteren olmadı. Düşünüyorum da aileme en büyük sürpriz, tahliye olduktan sonra evde kitap veya gazete okuyarak onları şaşırtmak olacak. Düşündükçe hayata daha çok sarılıyorum. Oysa buraya düşmekle neredeyse seviniyoruz. Toplum bilse bizler ne kadar güzel şeyler öğreniyoruz, eminim bize daha çok sarılırlar."

9. Kitle iletişim araçları, toplumda gençler için sunulan hizmetler ve olanaklar hakkında bilgilendirici yayın yapmaya özendirilmedir: Böyle bilgilendirici nitelikte bir haber 4.12.2005 tarihli *Hürriyet* gazetesinde İpek Arnoğlu imzalı olarak yayınlanmıştır.

5 BİN MUHABİR ÇOCUK

Çocuk gazeteciler aranıyor

Çankaya Belediyesi bünyesinde oluşturulan Çankaya Çocuk, 5 bin minik gazeteci yetiştirmeyi hedefliyor.

Her Cumartesi Çankaya Belediyesi'nin eski binasında bir araya gelen 5-13 yaşları arasındaki onlarca çocuk, büyük bir heyecanla, özgürce yazılar yazıyor, röportajlar yapıyor, resimler çiziyor, satranç oynuyor, halk dansları öğreniyor, 'Güzel Türkçemiz' dersleri alıyor. Belediye Başkanı Muzaffer Eryılmaz'ın desteğiyle Eylül 2004'de oluşturulan ücretsiz kurslara devam eden çocuklar, ayrıca her ay Çankaya Çocuk Dergisi'ni çıkarıyor.

Çocuk Hakları Derneği Genel Başkanı Cengiz Kaplan yönetiminde her Cumartesi saat 10.00-13.00 arasında bir araya gelen çocuklar, o gün için seçilen çeşitli konularda yazılar yazıyor, resimler yapıyor, röportajlar gerçekleştiriyor. Kaplan, 'Kurs gazetecilik üzerine olsa da, çocukların kapasitesini aşan gazetecilik dersleri yerine serbest yazılar yazıp, keyifli vakit geçirmelerini esas alıyoruz' dedi. Çocukların yazdıkları yazılarla, çizdikleri resimlerin aylık Çankaya Çocuk dergisinde yayınlandığını da belirten Kaplan, şu an 30 bin adet basılan derginin Çankaya'daki ilköğretim okullarına ücretsiz dağıtıldığını da dikkat çekti. Kaplan, 13 yaş ve üstü çocukların da istedikleri takdirde dergide yayınlanmak üze-

re dışarıdan kendilerine yazı yollayabildiklerini söyledi. Kaplan, minik gazetecilerin Çankaya Çocuk Kulübü'nün de doğal üyesi sayıldığını, çocuklara aynı zamanda satranç, koro, folklor gibi çok çeşitli konularda uzmanlarca kurslar verildiğini ifade etti. – İpek ARIÖĞLU

IV. Haberin konusu olan çocuğun istismar ve hak ihlalden korunması: Bir haber çözümlemesi

Aşağıdaki örnekle haber aracılığıyla medyanın çocukları nasıl istismar edip hak ihlali yaptığı görülebilir. Önce haberi okuyalım.

"UYANIK LİSELİ" ALEMDE YAKALANDI!

Kendisine kaçırıldı süsü vererek ortadan kaybolan lise öğrencisi ... çalıntı bir otomobil ve iki kızla birlikte yakalandı. ... hırsızlık ve uyuşturucu satma suçundan cezaevine girdi.

... 'da geçen hafta ..... önünden bir otomobile bindirilerek kaçırıldığı iddia edilen 16 yaşındaki ..., çalıntı bir otomobilde iki kız arkadaşıyla dolaşırken yakalandı. ... 'nin ailesinin kayıp ihbarıyla harekete geçen İstanbul Emniyet Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü ekipleri ... 'ın ... 'taki bir ilköğretim okulunun bahçesinde öğretmenine ait çalıntı olduğu ileri sürülen otomobil ile dolaştığını tespit etti. Bunun üzerine liseli genç ile polis arasında sıkı bir takip başladı. Pazar günü iki kız arkadaşı ile gezen ..., polis tarafından fark edilince kaçmaya başladı. Kovalamaca sonucu ... ile otomobil içinde bulunan ve yaşları 18'in altında olan ... ve ... isimli iki kız da gözaltına alındı. ... polisteki sorgusunda, iki arkadaşına okul önünde kaçırılma süsü vererek kendisinin otomobile bindirilmesi istediğini, bu süre içerisinde alem yapmayı planladığı ve birilerinin zoru ile uyuşturucu sattığını itiraf ettiği öğrenildi.

Kızlar serbest kaldı

Sorgusu yapılan ... "Uyuşturucu satmak ve hırsızlık" suçundan mahkemeye sevk edildi. ... ve ... ise savcılık tarafından serbest bırakıldı. Mahkemeye çıkartılan ... tutuklanarak Bayrampaşa Kadın ve Çocuk Tutukevi'ne gönderildi.

Şimdi de bu haberi çözümleyebilmek için, bir yandan haberin genel anlatısına bakarak yukarıda sözünü ettiğimiz ilkelere uygun olarak kaleme alınıp alınmadığı belirlenmeye çalışılırken, diğer yandan da kullanılan sorunlu kavramlar üzerinde durulacaktır.

İlke: Haber çocukların olumlu rolünü pekiştirici olmalıdır.

Örnek haberin "Uyanık liseli, alemde yakalandı" şeklindeki başlığı olumlu nitelikten çok, olumsuz birkaç özelliğe birden vurgu yapmakta ve aynı yaklaşım haber metni içinde de sürdürülmektedir. Genç "uyanık" olarak nitelendirilmekte, "alem" yapmakla itham edilmekte ve gencin/çocuğun "uyuşturucu satmak ve hırsızlık suçundan mahkemeye sevk edildikleri" belirtilmektedir. Dolayısıyla bu haberin "gençlerin/çocukların olumlu rolünü pekiştirci" bir nitelik taşımadığı söylenebilir.

İlke: Haberde çocuğu damgalayacak ifadelerden kaçınılmalıdır.

Haberin çocuk hakları açısından analizi yapılırken bakacağımız bir diğer nokta, haberde çocuğun "teşhir edilmesine", "damgalanmasına" neden olacak bilgilerin ya da tavrın bulunup bulunmadığıdır. Bu haberde ise çocuğun/gencin okulunun adının tam olarak yazılması, kendisinin adının baş harfleri ile arkadaşlarının adlarının baş harflerinin yayınlanması, ek olarak tanınmasına neden olacak biçimde bir fotoğrafın basılması suretiyle kimlik hakkında gizlilik ilkesine uyulmamıştır. (*Ancak biz söz konusu haberi alıntılarken aynı hatayı tekrarlamamak için köken haberdeki resmi çıkararak, isim ve harf olarak belirtilen yerleri noktalama ile belirtmeyi tercih ettik*). Yani haberin konusu olan genç/çocuk kimliği saklanıyormuş gibi yapılarak, teşhir edilmektedir. Arasından da "uyuşturucu satmak ve hırsızlık suçlamasıyla mahkemeye sevk edildiği" belirtilerek haber metnine, çocuğun/gencin "damgalanmasına" neden olacak bir nitelik kazandırılmaktadır.

İlke: Masumiyet karinesine uyulmalıdır.

Sadece çocuklarla ilgili değil, genel olarak suçlarla ilgili haberlerde "masumiyet karinesinin" gereklerine uymak büyük önem taşır. Bu nedenle bakılması gereken bir diğer unsur, haberde masumiyet karinesini ihlal edici nitelikteki bilgilerdir. Örnek haberde, suçlamalar hakkında bilgi verildikten sonra, çocuğun "suçu itiraf ettiği" bildirilerek, suçluluğu konusunda bir kanaat oluşmasına

neden olunmak suretiyle masumiyet karinesinin ihlal edildiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda hazırlık soruşturmasındaki "gizlilik ilkesi"nden de söz etmek gerekir, soruşturma kapsamında elde edilen bilgilerin yayınlanmasını yasaklayan bir ilkedir. Bu nedenle, çocuğun / gencin "itirafı" hakkında basının bilgi sahibi olması hukuka aykırıdır. Oysa dikkat edildiğinde aynı haberde, çocuğun/gencin kendisine "zorla uyuşturucu sattırıldığını" söylediğine dair bir bilginin de yer aldığı görülecektir. Oysa haberin başında, çocuğun âlem yapmak istediği bildirilmekteydi. Haberin sonunda yer alan, uyuşturucu satmaya zorlanma bilgisi çocuğun risk altında olduğunu düşündürürken, haberde çocuğun "suçlu olduğuna" vurgu yapılmakta ve bu imajı güçlendirici bilgilere yer verilmektedir.

İlke: Anne-babalara ve çocuklara karşılaşılan olumsuz durumlar da alabilecekleri yardımlar konusunda bilgi verilmelidir.

Böyle bir haberle karşılaşıldığında şunun da sorgulanması gerekmektedir; acaba haber çocuklara, anne – babalara benzer risk durumlarında yardım alabilecekleri kurum veya hizmetleri tanıtan bir nitelik taşımakta mıdır? Görüldüğü gibi, haberde bu unsur da eksiktir. Bir suçlama ile karşılaşan çocuğun hukuki yardım alabileceği kuruluşlar veya madde bağımlılığı konusunda yardım alabilecek kuruluşlar hakkında ya da çocuk yargılamasının özellikleri hakkında bilgi verilebilecek iken, bu tercih edilmemiştir.

Çocuklar/gençlerle ilgili haberlerin çocuk hakları açısından uygunluğunu saptamak üzere yapılacak analizleri ya da bir haber metni içerisinde sorgulanabilecek noktaları çocuk haklarıyla ilgili diğer temel ilkeler doğrultusunda çeşitlendirmek mümkündür. Biz kullandığımız olumsuz örnek çerçevesinde, çocuklarla ilgili haberlerin hem çocuk haklarına saygılı, onu teşhir etmeyecek ve hemen suçlu olarak ilan etmeyecek biçimde, hem de benzer risklerle karşılaşan çocukları bunlardan korunma yolları konusunda bilgilendirecek içeriklerle hazırlanması gerektiğini vurgulamaya çalıştık.

EK I

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi

1. İlke: Tüm dünya çocukları bu bildirmedeki haklardan din, dil, ırk, renk, cinsiyet, milliyet, mülkiyet, siyasi, sosyal sınıf ayrımı yapılmaksızın yararlanmalıdır.

2. İlke: Çocuklar özel olarak korunmalı, yasa ve gerekli kurumların yardımı ile fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal olarak sağlıklı normal koşullar altında özgür ve onurunun zedelenmeyecek şekilde yetişmesi sağlanmalıdır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda çocuğun en yüksek çıkarları gözetilmelidir.

3. İlke: Her çocuğun doğduğu anda bir adı ve bir devletin vatandaşlığı olma hakkı vardır.

4. İlke: Çocuklar sosyal güvenlikten yararlanmalı, sağlıklı bir biçimde büyümesi için kendisine ve annesine doğum öncesi ve sonrası özel bakım ve korunma sağlanmalıdır. Çocuklara yeterli beslenme, barınma, dinlenme, oyun olanakları ile gerekli tıbbi bakım sağlanmalıdır.

5. İlke: Fiziksel, zihinsel ya da sosyal bakımdan özürlü çocuğa gerekli tedavi, eğitim ve bakım sağlanmalıdır.

6. İlke: Çocuğun kişiliğini geliştirmesi için anlayış ve sevgiye gereksinimi vardır. Anne ve babasının bakımı ve sorumluluğu altında her durumda bir sevgi ve güvenlik ortamında yetişmelidir. Küçük yaşlarda çocuğu annesinden ayırmamak için bütün olanaklar kullanılmalıdır. Ailesi ve yeterli maddi desteği olmayan çocuklara özel bakım sağlamak toplumun ve kurumların görevidir. Çocuk sayısı fazla olan ailelere devlet yardımı yapılmalıdır.

7. İlke: Genel kültür ve yeteneklerini, bireysel karar verme gücü, ahlaki ve toplumsal sorumluluğu geliştirecek ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlayacak eğitim hakkı verilmelidir. Bu eğitimde sorumluluk önce ailenin olmalıdır. Eğitimin ilk aşamaları parasız ve zorunlu olmalıdır.

8. İlke: Çocuk her koşulda koruma ve kurtarma olanaklarından ilk yararlanırlar arasında olmalıdır.

9. İlke: Çocuklar her türlü istismar, ihmal ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimi ni tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmesini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve izin verilmeyecektir.

10. İlke: Çocuk ırk, din ya da başka bir ayrımcılığı teşvik eden uygulamalardan korunacaktır. Anlayış, hoşgörü, insanlar arası dostluk, barış ve evrensel kardeşlik ortamında enerji ve yeteneklerini diğer insanların hizmetine sunulması gerektiği bilinciyle yetiştirilmelidir.

EK II

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Önsöz

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler:

Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin, doğuştan varlıklarına özgü bulunan haysiyetle birlikte eşit ve devredilemez haklara sahip olmalarının tanınmasının, dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu düşünerek,

Birleşmiş Milletler halklarının, insanın temel haklarına ve bireyin, insan olarak taşıdığı haysiyet ve değere olan kesin inançlarını Birleşmiş Milletler Andlaşmasında bir kez daha doğrulamış olduklarını ve daha geniş bir özgürlük ortamında toplumsal ilerleme ve daha iyi bir yaşam düzeyi sağlama yolundaki kararlılıklarını hatırlayarak,

Birleşmiş Milletlerin, İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde herkesin, bu metinlerde yer alan hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduklarını benimsediklerini ve ilan ettiklerini kabul ederek,

Uluslararası İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Birleşmiş Milletlerin, çocukların özel ilgi ve yardıma hakkı olduğunu ilan ettiğini anımsayarak,

Toplumun temel birimi olan ve tüm üyelerinin ve özellikle çocukların gelişmeleri ve esenlikleri için doğal ortamı oluşturan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için gerekli koruma ve yardımı görmesinin zorunluluğuna inanmış olarak,

Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış havasının içindeki bir aile ortamında yetişmesinin gerekliliğini kabul ederek,

Çocuğun toplumda bireysel bir yaşantı sürdürebilmesi için her yönüyle hazırlanmasının ve Birleşmiş Milletler Andlaşmasında ilan edilen ülkeler ve özellikle barış, değerbilirlik, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliğini göz önünde bulundurarak,

Çocuğa özel bir ilgi gösterme gerekliliğinin, 1924 tarihli, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisinde ve 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Kurulunca kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisinde belirtildiğini ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisinde, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (özellikle 23 ve 24. maddelerinde) ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede (özellikle 10. maddesinde) ve çocukların esenliği ile ilgili uzman kuruluşların ve uluslararası örgütlerin kurucu ve ilgili belgelerinde tanındığını hatırd tutarak,

Çocuk Hakları Bildirisinde de belirtildiği gibi "çocuğun gerek bedensel gerek zihinsel bakımdan tam erginliğe ulaşmamış olması nedeniyle doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel güvence ve koruma gereksiniminin bulunduğu"nu hatırd tutarak,

Ulusal ve uluslararası düzeyde çocukları aile yanına yerleştirme ve evlat edinmeye de özel atıfta bulunan Çocuğun Korunması ve Esenliğine İlişkin Toplumsal ve Hukuksal İlkeler Bildirisi; Çocuk Mahkemelerinin Yönetimi Hakkında Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları (Beijing Kuralları) ve Acil Durumlarda ve Silah-

lı Çatışma Halinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına İlişkin Bildirinin hükümlerini anımsayarak,

Dünyadaki ülkelerin tümünde çok güç koşullar altında yaşayan ve bu nedenle özel bir ilgiye gereksinimi olan çocukların bulunduğu bilinci içinde, çocuğun korunması ve uyumlu gelişmesi bakımından her halkın kendine özgü geleneklerinin ve kültürel değerlerinin taşıdığı önemi göz önünde tutarak, her ülkedeki, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası işbirliğinin taşıdığı önemin bilincinde olarak aşağıdaki kurallar üzerinde anlaşmaya varmışlardır:

I. KISIM

Madde 1: Bu sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

Madde 2: 1) Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkilileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana-babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayrım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.

2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal varislerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırımı veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm önlemleri alırlar.

Madde 3: 1) Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.

2) Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini

de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler, çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.

Madde 4: Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.

Madde 5: Taraf Devletler, bu Sözleşmenin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal varislerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler.

Madde 6: 1) Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2) Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Madde 7: 1) Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır.

2) Taraf Devletler, özellikle çocuğun tabiiyetsiz kalması söz konusu olduğunda kendi ulusal hukuklarına ve ilgili uluslararası belgeler çerçevesinde üstlendikleri yükümlülüklerine uygun olarak bu hakların işlerlik kazanmasını taahhüt ederler.

Madde 8: 1) Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dahil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasadışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler.

2) Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarının veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar.

Madde 9: 1) Yetkili makamlar uygulanabilir yasa ve usullere göre ve temyiz yolu açık olarak, ayrılığın çocuğun yüksek yararına olduğu yolunda karar vermedikçe, Taraf Devletler çocuğun, ana-babasından onların rızası dışında ayrılmamasını güvence altına alırlar. Ancak, ana-babası tarafından çocuğun kötü muameleye maruz bırakılması ya da ihmal edilmesi durumlarında ya da ana-babanın birbirinden ayrı yaşaması nedeniyle çocuğun ikametgahının belirlenmesi amacıyla karara varılması gerektiğinde, bu tür bir ayrılık kararı verilebilir.

2) Bu maddenin birinci fıkrası uyarınca girilen her işlemde, ilgili bütün taraflara işleme katılma ve görüşlerini bildirme olanağı tanınır.

3) Taraf Devletler, ana-babasından veya bunlardan birinden ayrılmasına karar verilen çocuğun, kendi yüksek yararına aykırı olmadıkça, ana-babanın ikisiyle de düzenli bir biçimde kişisel ilişki kurma ve doğrudan görüşme hakkına saygı gösterirler.

4) Böyle bir ayrılık, bir Taraf Devlet tarafından girilen ve çocuğun kendisinin ana veya her ikisinin birden tutuklanmasını, hapsini, sürgün, sınır dışı edilmesini veya ölümünü (ki buna devletin gözetimi altında iken nedeni ne olursa olsun meydana gelen ölüm dahildir) tevlit eden herhangi benzer bir işlem sonucu olmuşsa, bu Taraf Devlet, istek üzerine ve çocuğun esenliğine zarar vermemek koşulu ile; ana-babaya, çocuğa veya uygun olursa, ailenin bir başka üyesine, söz konusu aile bireyinin ya da bireylerinin bulunduğu yer hakkında gereken bilgiyi verecektir.

Taraf Devletler, böyle bir istemin başlı başına sunulmasının ilgili kişi veya kişiler bakımından aleyhe hiçbir sonuç yaratmamasını ayrıca taahhüt ederler.

Madde 10: 1) 9. Maddenin 1. fıkrası uyarınca Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak çocuk veya ana-babası tarafından, ailenin birleşmesi amaçlarıyla yapılan bir Taraf Devlet ülkesine girme ya da onu terk etme konusundaki her başvuru, Taraf Devletlerce olumlu, insani ve ivedi bir tutumla ele alınacaktır. Taraf Devletler, bu tür bir başvurunun başvuru sahipleri veya aile üyeleri aleyhine sonuçlar yaratmamasını taahhüt ederler.

2) Ana-babası, ayrı devletlerde oturan bir çocuk olağanüstü durumlar hariç, hem ana hem de babası ile düzenli biçimde kişisel ilişkiler kurma ve doğrudan görüşme hakkına sahiptir. Bu nedenle ve 9. maddenin 1. fıkrasına göre Taraf Devletlere düşen sorumluluğa uygun olarak, Taraf Devletler çocuğun ve ana-babasının Taraf Devletlerin ülkeleri dahil herhangi bir ülkeyi terk etmeye ve kendi ülkelerine dönme hakkına saygı gösterirler. Herhangi bir ülkeyi terk etme hakkı, yalnızca yasada öngörüldüğü gibi ve ulusal güvenliği, kamu düzenini, kamu sağlığı ve ahlak veya başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak amacı ile işbu Sözleşme ile tanınan öteki haklarla bağdaştığı ölçüde kısıtlamalara konu olabilir.

Madde 11: 1) Taraf Devletler, çocukların yasadışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmemesi halleriyle mücadele için önlemler alırlar.

2) Bu amaçla Taraf Devletler iki ya da çok taraflı anlaşmalar yapılmasını ya da mevcut anlaşmalara katılmayı teşvik ederler.

Madde 12: 1) Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

2) Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

Madde 13: 1) Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2) Bu hakkın kullanılması yalnızca:

- a) Başkasının haklarına ve itibarına saygı,
- b) Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Madde 14: 1) Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.

2) Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

3) Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlaki ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Madde 15: 1) Taraf Devletler, çocuğun dernek kurma ve barış içinde toplanma özgürlüklerine ilişkin haklarını kabul ederler.

2) Bu hakların kullanılması, ancak yasayla zorunlu kılınan ve demokratik bir toplumda gerekli olan ulusal güvenlik, kamu güvenliği, kamu düzeni yararına olarak ya da kamu sağlığı ve ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amaçlarıyla yapılan sınırlamalardan başkalarıyla kısıtlandırılamaz.

Madde 16: 1) Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.

2) Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Madde 17: Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
- b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
- d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
- e) 13 ve 18. maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Madde 18: 1) Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesinde ve geliştirilmesinin sağlanmasında ana-babanın birlikte sorumluluk taşıdıkları ilkesinin tanınması için her türlü çabayı gösterirler. Çocuğun yetiştirilmesi ve geliştirilmesi sorumluluğu ilk önce ana-babaya ya da durum gerektiriyorsa yasal vasilelere düşer. Bu kişiler her şeyden önce çocuğun yüksek yararını göz önünde tutarak hareket ederler.

2) Bu sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için Taraf Devletler, çocuğun yetiştirilmesi konusun-

daki sorumluluklarını kullanmada ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.

3) Taraf Devletler, çalışan ana-babanın, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden, çocuklarının da bu hizmet ve tesislerden yararlanma hakkını sağlamak için uygun olan her türlü önlemi alırlar.

Madde 19: 1) Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının ya da onların yalnızca birinin, yasal vasi veya vasilerinin ya da bakımını üstlenen herhangi bir kişinin yanında iken bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet veya suistimale, ihmal ya da ihmalkâr muameleye, ırza geçme dahil her türlü istismar ve kötü muameleye karşı korunması için; yasal, idari, toplumsal, eğitsel bütün önlemleri alırlar.

2) Bu tür koruyucu önlemler; burada tanımlanmış olan çocuklara kötü muamele olaylarının önlenmesi, belirlenmesi, bildirilmesi, yetkili makama havale edilmesi, soruşturulması, tedavisi ve izlenmesi için gerekli başkaca yöntemleri ve uygun olduğu takdirde adliyenin işe el koyması olduğu kadar durumun gereklerine göre çocuğa ve onun bakımını üstlenen kişilere, gereken desteği sağlamak amacı ile sosyal programların düzenlenmesi için etkin usulleri de içermelidir.

Madde 20: 1) Geçici ve sürekli olarak aile çevresinden yoksun kalan veya kendi yararına olarak bu ortamda bırakılması kabul edilemeyen her çocuk, Devletten özel koruma ve yardım görme hakkına sahip olacaktır.

2) Taraf Devletler bu durumdaki bir çocuk için kendi ulusal yasalarına göre, uygun olan bakımı sağlayacaklardır.

3) Bu tür bakım, başkaca benzerleri yanında, bakıcı aile yanına verme, İslam hukukunda kefalet, evlat edinme ya da gerekiyorsa çocuk bakımı amacı güden uygun kuruluşlara yerleştirmeyi de içerir. Çözümler düşünülürken, çocuğun yetiştirilmesinde sürekliliğin korunmasına ve çocuğun etnik, dinsel, kültürel ve dil kimliğine gereken saygı gösterilecektir.

Madde 21: Evlat edinme sistemini kabul eden ve/veya buna izin veren Taraf Devletler, çocuğun en yüksek yararlarının temel düşünce olduğunu kabul edecek ve aşağıdaki ilkeleri gerçekleştireceklerdir:

a) Bir çocuğun evlat edinilmesine ancak yetkili makam karar verir. Bu makam uygulanabilir yasa ve usullere göre ve güvenilir tüm bilgilerin ışığında; çocuğun, ana-babası, yakınları ve yasal vasisine göre durumunu göz önüne alarak ve gereken durumlarda tüm ilgililerle yapılacak görüşme sonucu onların da evlat edinme konusunda onaylarını alma zorunluluğuna uyarak, kararını verir.

b) Çocuğun kendi ülkesinde elverişli biçimde bakılması mümkün olmadığı veya evlat edinecek veya yanına yerleştirilecek aile bulunmadığı takdirde, ülkeler arası evlat edinmenin çocuk bakımından uygun bir çözüm olduğunu kabul ederler.

c) Başka bir ülkede evlat edinilmesi düşünülen çocuğun, kendi ülkesinde mevcut evlat edinme durumuyla eşdeğer olan güvence ve ölçülerden yararlanmasını sağlarlar.

d) Ülkeler arası evlat edinmede, yerleştirmenin ilgililer bakımından yasadışı para kazanma konusu olmaması için gereken bütün önlemleri alırlar.

e) Bu maddedeki amaçları, uygun olduğu ölçüde, ikili ya da çok taraflı düzenleme veya anlaşmalarla teşvik ederler ve bu çerçevede, çocuğun başka bir ülkede yerleştirilmesinin yetkili veya organlar tarafından yürütülmesini güvenceye almak için çaba gösterirler.

Madde 22: 1) Taraf Devletler, ister tek başına olsun isterse ana-babası veya herhangi bir başka kimseyle birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu Sözleşmede ve insan haklarına veya insani konulara ilişkin ve söz konusu Devletlerin taraf oldukları diğer Uluslararası Sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları

kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması için gerekli bütün önlemleri alırlar.

2) Bu nedenle, Taraf Devletler, uygun gördükleri ölçüde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana-babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu Sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana-babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğa da tanınacaktır.

Madde 23: 1) Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler.

2) Taraf Devletler, özürlü çocukların özel bakımından yararlanma hakkını tanırlar ve eldeki kaynakların yeterliliği ölçüsünde ve yapılan başvuru üzerine, yardımdan yararlanabilecek durumda olan çocuğa ve onun bakımından sorumlu olanlara, çocuğun durumu ve ana-babanın veya çocuğa bakanların içinde bulundukları koşullara uygun düşecek yardımın yapılmasını teşvik ederler.

3) Özürlü çocuğun, özel bakıma gereksinimi olduğu bilincinden hareketle bu maddenin 2. fıkrası uyarınca yapılması öngörülen yardım, çocuğun ana-babasının ya da çocuğa bakanların parasal (mali) durumları göz önüne alınarak, olanaklar ölçüsünde sağlanır. Bu yardım; özürlü çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme eğlenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi ya-

nında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirmek amacını güder.

4) Taraf Devletler, uluslararası işbirliği ruhu içinde, özürli çocukların koruyucu sıhhi bakımı, tıbbi, psikolojik ve işlevsel tedavi alanlarına ilişkin gerekli bilgilerin alışverişi yanında, rehabilitasyon, eğitim ve mesleki eğitim hizmetlerine ilişkin yöntemlerin bilgilerini de içerecek şekilde ve Taraf Devletlerin bu alanlardaki güçlerini, anlayışlarını geliştirmek ve deneyimlerini zenginleştirmek amacıyla bilgi dağıtımını ve bu bilgiden yararlanmayı teşvik ederler. Bu bakımdan, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri, özellikle göz önüne alınır.

Madde 24: 1) Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2) Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

- a) Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi;
- b) Bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması;
- c) Temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını göz önüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi;
- d) Anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması;
- e) Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması;

f) Koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlaması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4) Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 25: Taraf Devletler, yetkili makamlarca korunma ve bakım altına alma, bedensel ya da ruhsal tedavi amaçlarıyla hakkında bir yerleştirme tedbiri uygulanan çocuğun, gördüğü tedaviyi ve yerleştirilmesine bağlı diğer tüm şartları belli aralıklarla gözden geçirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

Madde 26: 1) Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanırlar ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.

2) Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları göz önüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da göz önünde tutularak sağlanır.

Madde 27: 1) Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.

2) Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana-babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.

3) Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana-babaya ve çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygularlar.

4) Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; ana-babası veya çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle çocuğa karşı mali sorumluluğu olan kişinin, çocuğun ülkesinde başka bir ülkede yaşaması halinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar akdinin yanı sıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

Madde 28: 1) Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a) İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
- b) Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
- c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
- d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
- e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2) Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelere gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Madde 29: 1) Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;
- d) Çocuğun, anlayış, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ıster etnik, ıster ulusal, ıster dini gruplardan, ısterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;
- e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

2) Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Madde 30: Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

Madde 31: 1) Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2) Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

Madde 32: 1) Taraf Devletler, çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2) Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- a) İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tespit ederler.
- b) Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.
- c) Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.

Madde 33: Taraf Devletler, çocukların uluslararası anlaşmalarda tanımladığı biçimde uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması ve çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel nitelikler de dahil olmak üzere, her türlü uygun önlemleri alırlar.

Madde 34: Taraf Devletler, çocuğu her türlü cinsel sömürüye ve cinsel suistimale karşı koruma güvencesi verirler. Bu amaçla Taraf Devletler özellikle:

- a) Çocuğun yasadışı bir cinsel faaliyete girişmek üzere kandırılması veya zorlanmasını;
- b) Çocukların, fuhuş ya da diğer yasadışı cinsel faaliyette bulundurulması sömürülmesini;
- c) Çocukların pornografik nitelikli gösterilerde ve malzemede kullanılarak sömürülmesini önlemek amacıyla ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli her türlü önlemi alırlar.

Madde 35: Taraf Devletler, her ne nedenle ve hangi biçimde olursa olsun, çocukların kaçırılmaları, satılmaları veya fuhuşa konu olmalarını önlemek için ulusal düzeyde ve ikili ve çok yanlı ilişkilerde gereken her türlü önlemleri alırlar.

Madde 36: Taraf Devletler, esenliğine herhangi bir biçimde zarar verebilecek başka her türlü sömürüye karşı çocuğu korurlar.

Madde 37: Taraf Devletler aşağıdaki hususları sağlarlar:

- a) Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tabi tutulmayacaktır. On sekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir.
- b) Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünüldüğünde, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır.
- c) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır.

d) Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.

Madde 38: 1) Taraf Devletler, silahlı çatışma halinde kendilerine uygulanabilir olan uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenirler.

2) Taraf Devletler, on beş yaşından küçüklerin çatışmalara doğrudan katılmaması için uygun olan bütün önlemleri alırlar.

3) Taraf Devletler, özellikle on beş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar. Taraf Devletler, on beş ile on sekiz yaş arasındaki çocukların silah altına alınmaları gereken durumlarda, önceliği yaşça büyük olanlara vermek için çaba gösterirler.

4) Silahlı çatışmalarda sivil halkın korunmasına ilişkin uluslararası insani hukuk kuralları tarafından öngörülen yükümlülüklerine uygun olarak, Taraf Devletler, silahlı çatışmadan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar.

Madde 39: Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımdan sağlığına yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşebilmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.

Madde 40: 1) Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddia edilen ve bu nedenle itham edilen ya da ihlal ettiği kabul

edilen her çocuğun; çocuğun yaşı ve yeniden topluma kazandırılmasının ve toplumda yapıcı rol üstlenmesinin arzu edilir olduğu hususları göz önünde bulundurarak, taşıdığı saygınlık ve değer duygusunu geliştirecek ve başkalarının da insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı duymasını pekiştirecek nitelikte muamele görme hakkını kabul ederler.

2) Bu amaçla ve uluslararası belgelerin ilgili hükümleri göz önünde tutularak Taraf Devletler özellikle, şunları sağlarlar:

a) İşlendiği zaman ulusal ya da uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eylem ya da ihmal nedeniyle hiçbir çocuk hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ya da ithamı öne sürülemeyeceği gibi böyle bir ihlalde bulunduğu da kabul edilmeyecektir.

b) Hakkında ceza kanununu ihlal iddiası veya ithamı bulunan her çocuk aşağıdaki asgari güvencelere sahiptir:

i) Haklarındaki suçlama yasal olarak sabit oluncaya kadar masum sayılmak;

ii) Haklarındaki suçlamalardan kendilerinin hemen ve doğrudan doğruya; ya uygun düşen durumlarda ana-babaları ya da yasal vasileri kanalı ile haberli kılınmak ve savunmalarının hazırlanıp sunulmasında gerekli yasal ya da uygun olan başka yardımdan yararlanmak;

iii) Yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde adli ya da başkaca uygun yardımdan yararlanarak ve özellikle çocuğun yaşı ve durumu göz önüne alınmak suretiyle kendisinin yüksek yararına aykırı olduğu saptanmadığı sürece, ana-babasının veya yasal vasisi de hazır bulundurularak yasaya uygun biçimde adli bir duruşma ile konunun gecikmeksizin karara bağlanmasının sağlanması;

iv) Tanıklık etmek ya da suç ikrarında bulunmak için zorlamak; aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek veya sorguya çekilmiş olmak ve lehine olan tanıkların hazır bulunmasının ve sorgulanmasının eşit koşullarda sağlanması;

v) Ceza yasasını ihlal ettiği sonucuna varılması halinde, bu kararın ve bunun sonucu olarak alınan önlemlerin daha yüksek yetkili, bağımsız ve yansız bir makam ya da mahkeme önünde yaya uygun olarak incelenmesi;

vi) Kullanılan dili anlamaması veya konuşamaması halinde çocuğun parasız çevirmen yardımından yararlanması;

vii) Kovuşturmanın her aşamasında özel hayatının gizliliğine tam saygı gösterilmesine hakkı olmak.

3) Taraf Devletler, hakkında ceza yasasını ihlal ettiği iddiası ileri sürülen, bununla itham edilen ya da ihlal ettiği kabul olunan çocuk bakımından, yalnızca ona uygulanabilir yasaların, usullerin, onunla ilgili makam ve kuruluşların oluşturulmasını teşvik edecek ve özellikle şu konularda çaba göstereceklerdir:

a) Ceza Yasasını ihlal konusunda asgari bir yaş sınırı belirleyerek, bu yaş sınırının altındaki çocuğun ceza ehliyetinin olmadığını kabulü;

b) Uygun bulunduğu ve istenilir olduğu takdirde, insan hakları ve yasal güvencelere tam saygı gösterilmesi koşulu ile bu tür çocuklar için adli kovuşturma olmaksızın önlemlerin alınması.

4) Koruma tedbiri, yönlendirme ve gözetim kararları, danışmanlık, şartlı salıverme, bakım için yerleştirme, eğitim ve meslek öğretme programları ve diğer kurumsal bakım seçenekleri gibi çeşitli düzenlemelerin uygulanmasında, çocuklara durumları ve suçları ile orantılı ve kendi esenliklerine olacak biçimde muamele edilmesi sağlanacaktır.

Madde 41: Bu Sözleşmede yer alan hiçbir husus, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine daha çok yardımcı olan ve;

a) Bir Taraf Devletin yasasında; veya

b) Bu Devlet bakımından yürürlükte olan uluslararası hukukta yer alan hükümleri etkilemeyecektir.

II. KISIM

Madde 42: Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler.

Madde 43: 1) Taraf Devletlerin bu Sözleşme ile üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla, görevleri aşağıda belirtilen bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur.

2) Komite bu Sözleşme ile hükme bağlanan alanda yetenekleriyle tanınmış ve yüksek ahlak sahibi on uzmandan oluşur. Komite üyeleri Taraf Devletlerce kendi vatandaşları arasında ve kişisel olarak görev yapmak üzere, adli bir coğrafi dağılımı sağlama gereği ve başlıca hukuk sistemleri göz önünde tutularak seçilirler.

3) Komite üyeleri, Taraf Devletlerce gösterilen kişiler listesinde gizli oyla seçilirler. Her Taraf Devlet, vatandaşları arasında bir uzmanı aday gösterebilir.

4) Komite için ilk seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe girişini izleyen altı ay içinde yapılır. Sonraki seçimler iki yılda bir yapılır. Her seçim tarihinden en az dört ay önce, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, Taraf Devletleri, iki ay içinde adaylarını göstermeye yazılı olarak davet eder. Daha sonra Genel Sekreter böylece belirlenen kişilerden, kendilerini gösteren Taraf Devletleri de işaret ederek, alfabetik sıraya göre oluşturduğu bir listeyi, Taraf Devletlere bildirir.

5) Seçimler, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde, Genel Sekreter tarafından davet edilen Taraf Devletler toplantılarında yapılır. Nisabı, Taraf Devletlerin üçte ikisinin oluşturduğu bu toplantılarda, hazır bulunan ve oy kullanan Devletlerin salt çoğunluğuyla en fazla oy alan kişiler Komiteye seçilir.

6) Komite üyeleri dört yıl için seçilir. Aday gösterildikleri takdirde yeniden seçilebilirler. İlk seçimde seçilmiş olan beş üyenin görevi iki yıl sonra sona erer, bu beş üyenin isimleri ilk seçimden hemen sonra toplantı başkanı tarafından çekilen kura ile belirlenir.

7) Bir komite üyesinin ölmesi veya çekilmesi ya da başka herhangi bir nedenle bir üyenin Komitedeki görevlerini yapamaz hale gelmesi durumunda adaylığını öneren Taraf Devlet, Komitenin onaylanması koşuluyla, böylece boşalan yerdeki görev süresi doluncaya kadar, kendi vatandaşları arasından başka bir uzmanı atayabilir.

8) Komite, iç tüzüğünü kendisi belirler.

9) Komite, memurlarını iki yıllık bir süre için seçer.

10) Komite toplantıları olağan olarak Birleşmiş Milletler Teşkilatı Merkezinde ya da Komite tarafından belirlenecek başka uygun bir yerde yapılır. Komite olağan olarak her yıl toplanır. Komite toplantılarının süresi gerektiğinde, Genel Kurulca onaylanmak koşuluyla, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin bir toplantısıyla belirlenir veya değiştirilir.

11) Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri gerekli maddi araçları ve personeli bu Sözleşme ile kendisine verilen görevleri etkili biçimde görebilmesi amacıyla, Komite emrine verir.

12) Bu Sözleşme uyarınca oluşturulan Komitenin üyeleri, Genel Kurulun onayı ile, Birleşmiş Milletler Teşkilatının kaynaklarından karşılanmak üzere, Genel Kurulca saptanan şart ve koşullar çerçevesinde kararlaştırılan ücreti alırlar.

Madde 44: 1) Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakları yürürlüğe koymak için, aldıkları önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusunda gerçekleştirilen ilerlemeye ilişkin raporları:

a) Bu Sözleşmenin, ilgili Taraf Devlet bakımından yürürlüğe giriş tarihinden başlayarak iki yıl içinde,

b) Daha sonra beş yılda bir, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığı ile Komiteye sunmayı taahhüt ederler.

2) Bu madde uyarınca hazırlanan raporlarda, bu Sözleşmeye göre üstlenilen sorumlulukların, şayet varsa, yerine getirilmesini etkileyen nedenler ve güçlükler belirleyecektir. Raporlarda ayrıca, ilgili ülkede Sözleşmenin uygulanması hakkında Komiteyi etraflıca aydınlatacak biçimde yeterli bilgi de bulunacaktır.

3) Komiteye etraflı bilgi içeren bir ilk rapor sunmuş olan Taraf Devlet, bu maddenin 1 (b) bendi gereğince sunacağı sonraki raporlarında daha önce verilmiş olan temel bilgileri tekrarlamayacaktır.

4) Komite, Taraf Devletlerden Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin her türlü bilgi isteminde bulunabilir.

5) Komite, iki yılda bir Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığı ile Genel Kurula faaliyetleri hakkında bir rapor sunar.

6) Taraf Devletler kendi raporlarının ülkelerinde geniş biçimde yayımını sağlarlar.

Madde 45: Sözleşmenin etkili biçimde uygulanmasını geliştirme ve Sözleşme kapsamına giren alanda uluslararası işbirliğini teşvik etmek amacıyla:

a) Uzmanlaşmış kurumlar, UNICEF ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının öteki organları, bu Sözleşmenin kendi yetki alanlarına ilişkin olan hükümlerinin uygulanmasının incelenmesi sırasında, temsil edilmek hakkına sahiptirler. Komite; uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve uygun bulunduğu öteki yetkili kuruluşları, kendi yetki alanlarını ilgilendiren konularda uzman olarak görüş vermeye davet edebilir. Komite, uzmanlaşmış kurumları, UNICEF'i ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının öteki organlarını kendi faaliyet alanlarına ilişkin kesimlerde Sözleşmenin uygulanması hakkında rapor sunmaya davet edebilir.

b) Komite, uygun bulunduğu takdirde, Taraf Devletlerce sunulmuş, bir istem içeren ya da teknik danışma veya yardım ihtiyacını be-

lirten her raporu, gerekiyorsa Komitenin bu istek veya ihtiyaca ilişkin tavsiye ve gözlemlerini de ekleyerek, uzmanlaşmış kurumlara, UNICEF'e ve öteki yetkili kuruluşlara gönderir.

c) Komite, Genel Kurula Genel Sekreterden Komite adına çocuk haklarına ilişkin sorunlarda incelemeler yaptırmayı istediğinde bulunulmasını, tavsiye edebilir.

d) Komite, bu Sözleşmenin 44 ve 45. maddeleri uyarınca alınan bilgilere dayanarak, telkin ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir. Bu telkin ve genel nitelikteki tavsiyeler, ilgili olan her Taraf Devlete gönderilir ve şayet varsa, Taraf Devletlerin yorumları ile birlikte Genel Kurulun dikkatine sunulur.

III. KISIM

Madde 46: Bu Sözleşme bütün Devletlerin imzasına açıktır.

Madde 47: Bu Sözleşme onaylamaya bağlı tutulmuştur. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdinde tevdi edilecektir.

Madde 48: Bu Sözleşme bütün Devletlerin katılmasına açık olacaktır. Katılma belgeleri Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edilecektir.

Madde 49: 1) Bu Sözleşme, yirminci onay ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi tarihini izleyen otuzuncu gün yürürlüğe girecektir.

2) Yirminci onay ya da katılma belgesinin tevdiinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayacak ya da ona katılacak Devletlerin her biri için, bu Sözleşme, söz konusu Devletin onay ya da katılma belgesini tevdi tarihinden bir ay sonra yürürlüğe girecektir.

Madde 50: 1) Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve buna ilişkin metni Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdine tevdi edebilir. Genel Sekreter bunun üzerine değişiklik önerisini Taraf Devletlere, önerinin

incelenmesi ve oya konulması amacıyla bir Taraf Devletler Konferansı oluşturulmasını isteyip istemediklerini kendisine bildirmeleri kaydıyla, iletir. Böyle bir duyuru tarihini izleyen dört ay içinde Taraf Devletlerin en az üçte biri söz konusu konferansın toplanmasından yana olduklarını ifade ederlerse Genel Sekreter, Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde bu konferansı düzenler. Konferansta hazır bulunan ve oy kullanan Taraf Devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen her değişiklik, onay için Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulur.

2) Bu maddenin 1. fıkrasında yer alan hükümlere uygun olarak kabul edilen bir değişiklik, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca onaylandığı ve bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin üçte iki çoğunluğu tarafından kabul edildiği zaman yürürlüğe girer.

3) Bir değişiklik yürürlüğe girdiği zaman, onu kabul eden Taraf Devletler bakımından bağlayıcılık taşır. Öteki Taraf Devletler bu Sözleşme hükümleri ve daha önceki kabul ettikleri her değişiklikle bağlı kalırlar.

Madde 51: 1) Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, onay ya da katılma anında yapılabilecek çekincelerin metnini alacak ve bütün Devletlere bildirecektir.

2) Bu Sözleşmenin amacı ve konusu ile bağdaşmayan hiçbir çekinceye izin verilmeyecektir.

3) Çekinceler, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreterince, geri alınacağına ilişkin bildirimde bulunma yoluyla her zaman geri alınabilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, bütün Devletleri haberdar eder. Böyle bir bildirim, Genel Sekreter tarafından alındığı tarihte işlerlik kazanır.

Madde 52: Bir Taraf Devlet, bu Sözleşmeyi, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreterine vereceği yazılı bildirimin Genel Sekreter tarafından alınması tarihinden bir yıl sonra geçerli olur.

Madde 53: Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri, bu Sözleşmenin tevdi makamı olarak belirlenmiştir.

Madde 54: İngilizce, Arapça, Çince, İspanyolca, Fransızca ve Rusça metinleri de aynı derecede geçerli olan bu Sözleşmenin özgün metni, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri nezdi-ne tevdi edilecektir.

Hükümetleri tarafından tam yetkili kılınan aşağıda imzaları bulunan Temsilciler, yukarıdaki kuralların ışığında, bu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

"İhtirazi Kayıt: Türkiye Cumhuriyeti ÇHS'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır."

EK III

Yanlış Kullanımları Önlemek Üzere Bazı Hukuki Terimler

Şüpheli: Soruşturma evresinde, suç işlemiş olma şüphesi altında bulunan kişi.

Sanık: Kovuşturmanın (iddianamenin kabul edilerek kamu davasının açılmasının) başlamasından itibaren hükmün kesinleşmesine kadar, suç şüphesi altında bulunan kişi.

Suçlu (Hükümlü): Bir suçu işlediğine mahkemece karar verilmiş (kesinleşmiş) olan kişi.

Müdafi: Şüpheli veya sanığın ceza muhakemesinde savunmasını yapan avukat.

Vekil: Katılan, suçtan zarar gören veya malen sorumlu kişiyi ceza muhakemesinde temsil eden avukat.

Soruşturma: Kanuna göre yetkili mercilerce (kolluk, savcılık gibi) suç şüphesinin öğrenilmesinden iddianamenin kabulüne kadar geçen evre (kollukta veya savcılıktaki evre).

Kovuşturma: İddianamenin kabulüyle başlayıp, hükmün kesinleşmesine kadar geçen evre (mahkemedeki evre).

İfade alma: Şüphelinin kolluk görevlileri veya Cumhuriyet savcısı tarafından soruşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi.

Sorgu: Şüpheli veya sanığın hâkim veya mahkeme tarafından soruşturma veya kovuşturma konusu suçla ilgili olarak dinlenmesi.

Suç: Yasaların yasakladığı, cezalandırılması öngördüğü eylem. 4 unsurdan oluşur: Eylem, sonuç, eylemle sonuç arasında nedensellik bağı, kusur.

Çocuk: 18 yaşından küçük birey.

Çocuklarla ilgili olarak "Damgalayıcı" Kabul Edilen Bazı Kavramlar ve Yerine Önerilenler

Sokak Çocuğu: Sokakta yaşayan/çalışan çocuk.

Suçlu Çocuk/ Suça itilen çocuk: Kanunla ihtilaf halindeki çocuk.

Bir çocuk hakkında henüz bir mahkeme kararı yoksa, ona genel olarak "suçlu" denemeyeceği gibi, özel olarak "hırsız", "katil" gibi suçlu olduğunu belirten ifadeler de kullanılamaz. Bu "masumiyet ilkesinin" ve yukarıda belirtilen "suçlu" kavramının tanımı gereğidir. TCK 31. Madde gereği 12 yaşının altındaki çocukların eyleminden ise "suç" diye bahsedilemez. Dolayısıyla kendilerine "suçlu" denilemez. Bu "masumiyet ilkesinin" gereğidir. Ancak daha önemlisi 12 yaşın altındaki çocuklar tarafından gerçekleştirilmiş eylemin "suç" kavramının tanımında yer alan unsurlardan birisi, "ehliyet" eksik (kusur) bulunduğundan bu çocuklar hakkında "suçlu", eylemleri hakkında da "suç" denilememesidir.

EK IV

Bin Yılın Kalkınma Hedefleri

2000 yılında New York'ta yapılan Bin Yıl Zirvesinde, taraf devletler 2015 yılına kadar, yani on beş yıllık dönemde gerçekleştirilmek veya gerçekleşmesi için hükümetler olarak çalışma yapmak üzere 8 tane özlü hedef belirlediler. Bu hedefleri gösteren başlıklar ve UNICEF kaynaklarından alınan sayısal durumları şu şekildedir:

1. Mutlak yoksulluk ve açlığın ortadan kaldırılması: Günde bir dolardan az bir parayla geçinmek zorunda bulunan nüfusun yarı ve açlık çeken nüfusun yarı yarıya azaltılması.

1994 yılı	2003 yılı	2015 için nihai amaç
Günlük geliri 1 doların altında olan nüfusun oranı	%1.1	%0.01 Bu nüfusun yarı oranında azaltılması
Beş yaş altındaki çocuklarda düşük ağırlık oranı	%8.3 (1998)	%3.9
Asgari enerji tüketimini karşılayamayan nüfusun oranı (gıda yoksulluğu)	%2.9	%1.3

2. Evrensel ilköğretimin gerçekleştirilmesi: Tüm kız ve erkek çocukların ilköğretimlerini eksiksiz tamamlamaları.

	1990 yılı	2004 yılı	2015 için nihai amaç
İlköğretimde net okullaşma oranı	%74.8	%93.6	%100
1. sınıfa başlayan öğrenciler arasından 5. sınıfa ulaşanların oranı	-----	-----	
15-24 yaş grubunda okuryazarlık oranı	%92.8	%95.6	

3. Kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve kadınların konumunun güçlendirilmesi: İlköğretim ve orta öğretimde kız-erkek öğrenci dengesizliğinin tercihan 2005 yılına kadar ve her düzeyde giderilmesi.

	1990 yılı	2004 yılı	2015 için nihai amaç
İlköğretimde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı	%84	%95.1	%100
Ortaöğretimde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı	%64.7	%74.4	%100
Yükseköğretimde kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranı	%52.9	%74.5	%100
Parlamentoda kadın milletvekillerinin oranı	%1.8	%4.4	%17

4. Çocuk ölümlerinin azaltılması: Beş yaşından küçük çocuklar arasındaki ölüm oranının üçte iki azaltılması.

	1990 yılı	2004 yılı	2015 için nihai amaç
1000 canlı doğum başına beş yaş ölüm hızı	%52.1	%037	Beş yaş altı çocuk ölümlerinin 2/3 oranında azaltılması
Bebek ölüm hızı	%043	%029	
Kızamık aşısı olan 1 yaş altı çocukların oranı	%77.9	%79.4	

5. Anne sağlığının iyileştirilmesi: Anne ölüm oranının dörtte üç azaltılması.

6. HIV/AIDS, sıtma ve öteki hastalıklarla mücadele edilmesi: HIV/AIDS'in yayılmasının durdurulması ve geri döndürülmeye başlanması. Sıtma ve öteki önemli hastalıkların görülme sıklığının durdurulması ve geri döndürülmeye başlanması.

7. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması: Sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin ulusal politika ve proramlarla bütünleştirilmesi; çevresel kaynaklar kaybının kazanıma dönüştürülmesi. Sağlıklı içme suyuna sürdürülebilir biçimde ulaşamayan nüfusun yarı yarıya azaltılması. 2020 yılına kadar en az 100 milyon gecekondlu sakininin yaşamının önemli ölçüde iyileştirilmesi.

8. Kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirilmesi: Kurallara bağlı, öngörülebilir ve ayrımcılıktan arınmış açık bir ticari ve mali sistem geliştirilmesi (Ulusal ve uluslararası düzeyde iyi yönetim, kalkınma ve yoksullukla mücadele taahhüdü de buna dahildir). En az gelişmiş ülkelerin özel ihtiyaçlarının ele alınması. Bu ülkelerin ihracatına gümrük vergisi ve kota bağışıklığı sağlanması; ağır borçlu yoksul ülkelere ödeme kolaylığı sağlanması; resmi iki taraflı borçların iptal edilmesi; ve yoksullukla mücadele eden ülkelere daha eliaçık resmi kalkınma yardımı yapılması. Denize çıkışı olmayan gelişmekte olan ülkelerle gelişmekte olan ada devletçiklerinin özel ihtiyaçlarının ele alınması. Borcun uzun vadede sürdürülebilir kılınmasına yönelik ulusal ve uluslararası önlemler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelerin borç sorununun kapsamlı biçimde ele alınması. Gelişmekte olan ülkelerle işbirliği içinde, gençlik için düzgün ve üretken iş olanakları sağlanması. İlaç şirketleri ile işbirliği içinde, gelişmekte olan ülkelerde zorunlu ilaçlara makul fiyatlarla ulaşılabilmesinin sağlanması. Özel sektör ile işbirliği içinde, yeni teknolojilerin, özellikle enformasyon ve iletişim teknolojilerinin yararlarının yaygınlaştırılması.

EK V

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Sonuç Gözlemleri Raporu Hakkında Bilgi Notu

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, Sözleşmenin tarafı olan ülkelerden düzenli aralıklara raporlar alarak, her ülkede çocukların haklarının durumunu izlemektedir. Sözleşmeyi imzalayan ülkeler, bu sözleşmede yazılı hakları o ülkede bulunan tüm çocuklar tarafından tam olarak kullanılmasını sağlama konusunda taahhüt altına girmişlerdir. Bu itibarla hükümetler Sözleşmeyi imzalamakla kalmayıp, bu konuda çalışmak ve yasaları yaparken, bütçeyi hazırlarken ve her tür kararı alırken çocuğun yararına birinci önceliği verme görevini de üstlenirler. BM Çocuk Hakları Komitesi ülkelerden düzenli raporlar alarak bu gelişmeyi ve çalışmalarını değerlendirmektedir. Sözleşmenin denetim ve izleme süreci de bu şekilde yürütülmektedir.

Çocuk Hakları Komitesi, her ülke raporunda yer alan bilgileri, o ülkede bulunan sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanan raporda yer alan bilgiler ve komitenin araştırmaları sonucunda elde ettiği bilgiler ile birlikte değerlendirerek, o ülke için bir Sonuç Gözlemi hazırlamaktadır.

Türkiye'de çocuk haklarının izleme ve koordinasyon çalışmalarından sorumlu kurum olan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, ülke raporunun hazırlanmasına ev sahipliği yapmaktadır. Komite, Türkiye tarafından sunulan 7 Temmuz 1999 tarihinde sunulan ilk rapor (CRC/C/51/Add.54) ve ek bilgiyi (CRC/C/51/Add.8), 23 Mayıs 2001 tarihinde yapılan 701 ve 702. toplan-

tılarında (bkz. CRC/C/SR. 701-2) değerlendirmiş ve 8 Temmuz 2001 tarihinde yapılan 721. toplantısında aşağıda sunulan sonuç gözlemlerini kabul etmiştir (www.shcek.gov.tr). Bu rapor Türkiye'de çocuk haklarının durumunu ve çocuk haklarının hayata geçirilmesi bakımından Türkiye'de yapılması gerekenleri göstermektedir. Bu bakımdan da, çocuk hakları alanında duyarlılık yaratmayı amaçlayan yayınlar için de önemli bir kaynaktır.

TÜRKİYE ÜLKE RAPORU

2000 yılında yayınlanan Türkiye Ülke Raporunda şu başlıklar yer almaktadır.

Türkiye Profili: Türkiye'de çocuk hakları hareketinin hukuki örgütsel yönleri

- Genel Uygulama Önerileri
- Çocuk Tanımı
- Genel İlkeler
- Medeni Haklar ve Özgürlükler
- Aile Ortamı ve Alternatif Bakım
- Çocukların Temel Sağlık ve Refahı
- Eğitim, Boş Zaman ve Kültürel Etkinlikler
- Özel Koruma Önlemleri

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin soruları

İlk Ülke Raporu ile İlgili Olarak BM Çocuk Hakları Komitesi aşağıdaki konularda sorular sormuştur:

A. Veri ve istatistikler

- Demografik yapıya ilişkin ayrıştırmış veri
- Bütçe
- Risk altındaki çocuklarla ilgili veriler
- Eğitim hakkının kullanımına ilişkin oranlar
- Sağlık hakkının kullanımına ilişkin oranlar

- Kanunla ihtilaf halindeki çocuklara ilişkin sayılar
- Özel koruma tedbire gereksinimi olan çocuklarla ilgili sayılar

B. Resmi dil dışındaki dillerde sözleşme örnekleri

C. Diğer sorular

- Kızların evlilik yaşı
- Ayrımcılığı önlemek amacıyla uygulanan politikalar,
- Ayrım gözetmeme(2), yarar(3), yaşama ve gelişme (6), dinlenme (12) haklarının pratikte uygulanması
- Nüfusa kayıt için alınan önlemler
- Sağlık, refah, hizmetlerin ulaşılabilirliği, kalitesi, verimi
- İstismarı önlemek için geliştirilen stratejiler
- Töre cinayetleri
- İşkence mağduru çocuklara ilişkin raporlar
- Kız çocuklarının eğitimi
- Ekonomik sömürünün önlenmesi için alınan önlemler
- Azınlık dillerinde eğitim olanağı
- Evsiz çocukların durumu
- Çocuk ceza adalet sistemi konusunda alınan tedbirler

Sonuç gözlemleri raporu

Komite, 2001 yılında yayınladığı sonuç gözlemlerinde aşağıdaki başlıklarla ilgili değerlendirmelerini bildirmişti.

Olumlu yönler

- Uyum yasalarının çıkartılmış olması,
- Çocuk Haklarının İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Üst Kurulu ve Alt Komitesinin kurulmuş olması,
- Zorunlu eğitim yaşının yükselmesi,
- ILO Sözleşmelerinin onaylanması,
- Çocuk haklarını tanıtım kampanyası yapılması,
- Deprem sonrası çalışmalar,
- İlk raporun sivil katılım ile hazırlanmış olması.

Tespit edilen eksiklikler

- Sözleşme'nin 17, 29 ve 30. maddelerindeki çekincelerin kaldırılmaması,
- Ulusal mevzuatın sözleşmeyle tam uyumlu hale gelmemiş olması,
- Çocuklara yönelik hizmetler arasında Koordinasyon'un yeterince güçlü olmaması ve bu koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulmuş bulunan Çocuk Haklarını İzleme ve Değerlendirme Üst ve Alt Komitesinin yeterli mali ve insan kaynağına sahip olmaması nedeniyle etkili biçimde çalışmıyor olması,
- Çocuklara ayrılan bütçe ödeneği ile bu ödenekten en çok ihtiyacı olan çocuk grubunun ne ölçüde yararlanacağını açıkça belirlenmemiş olması,
- Ombudsman veya Çocuk Komisyonu gibi bağımsız izleme yöntemlerinin bulunmaması,
- 18 yaşının altındaki tüm kişileri kapsayan düzenli veri toplamakla görevli birimin bulunmaması,
- Sözleşmenin tüm ülke düzeyinde yaygınlaştırılmaması,
- Çocuk tanımının hukukun bütün alanlarında aynı olmaması. Özellikle evlilik yaşının 18'den küçük olması, çocukların istihdam edildiği bütün alanlar (tarım, ev içi işler dahil olmak üzere) için kesin bir asgari yaşın belirlenmemiş olması,
- Genel ilkelerin (ayrımcılık yapmama, çocuğun yüksek yararı, çocuğun görüşlerine saygı) hayata geçirilmesi konusunda gerekli tedbirlerin alınmaması,
- Ayrımcılık yapmama ilkesinin özürsüz çocuklar, evlilik dışı çocuklar, mülteci çocuklar, iç göçe tabi tutulan çocuklar gibi bazı çocuk grupları için tam olarak uygulanmadığı özellikle yeterli sağlık ve eğitim olanaklarına erişebilme imkânı bakımından kırsal kesimlerde bulunan çocukların dezavantajlı olmayı sürdürmesi,
- Yaşama hakkını ihlal eden töre cinayetlerinde mağdur ve failerin genellikle çocuk olması,

- Ülkedeki genel politika ve uygulamaların çocuğun ifade özgürlüğünü teşvik bakımından yetersiz kalması, özellikle idari ve adli usuller bakımından, yasaların öngördüğü hallerde dahi çocukların görüşlerinin yeterince dinlenmemesi,

Kişisel haklar ve özgürlükler

- 5 yaş altı çocukların yaklaşık yüzde 25'inin nüfusa kaydedilmemiş olması,
- Medeni Kanunun 12. maddesinde yer alan "çocukların kişisel haklarını kullanma yetkisine sahip olmamalarına ilişkin hükmün Sözleşmenin 12. ve 17. maddelerine aykırı olması ve bu düzenlemenin özellikle çocukların düşünce özgürlüğü ve sendika kurma ve üye olma da dahil olmak üzere dernek kurma haklarını olumsuz etkilemesi,
- İşkence, kötü muamele ve fiziksel ceza uygulamaları ile karşılaşılıyor olması,

Aile ortamı ve alternatif bakım

- Ana-babanın, özellikle tek ebeveynlerin sorumluluklarını yerine getirmesini destekleyici yeterli hizmetin sağlanamıyor olması (Aile Danışma Merkezleri, aileyi destekleyici tedbirler),
- Aile ortamından yoksun bırakılmış çocuklar açısından kurum bakımındaki çocuk sayısının yüksekliği, koşulların yetersiz ve olumsuz olması,
- Çocuk istismar ve ihmali ile ilgili olarak şiddet, kötü muamele ve sömürüyü engelleyecek ve ortadan kaldıracak yöntemlerin, kaynakların ve konuya ilişkin verilerin bulunmaması,
- Evde fiziksel ceza uygulamasının kültürel ve hukuki açıdan kabul edilebilir olması.

Temel sağlık ve güvenlik

- Kurumlara yerleştirilen özürlü çocuk sayısının yüksekliği ve bu çocuklara ayrılan kaynakların kıt olması ve yeterli uzman elemanın bulunmaması,

- Ana-çocuk sağlığına ilişkin hizmetlerin yetersiz olması ve bölgeler ile sosyo-ekonomik sınıflar bakımından büyük farklılıkların bulunması,
- Erken yaşta gebeliklerin, tütün ve uyuşturucu kullanımı, cinsel yolla bulaşan hastalık vakalarında artış bulunması, buna karşın ruh sağlığı da dahil gençlerin sağlığı alanına ilişkin program ve hizmetlerdeki sınırlılık.

Eğitim, boş zaman ve kültürel etkinlikler

- Kız çocuklarının okula başlama ve devam oranlarının erkek çocuklarına göre düşük olması,
- Genel olarak okula başlama ve devam oranlarının düşüklüğü,
- Özel Koruma Tedbirine Gereksimi Olanlar,
- Mülteci çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanamaması,
- İç göçe tabi tutulmuş olan çocukların sayısının yüksekliği ve bu çocukların sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma olanaklarının sınırlılığı,
- İş yaşamına girmiş çocukların özellikle de yasal düzenlemeler ile daha az korunan tarlada, ev işlerinde, küçük kuruluşlarda ve sokakta çalışan çocukların sayılarının çok oluşu,
- Çok sayıda çocuğun sokakta yaşıyor olması,
- Çocuk ceza adalet sistemi,
- Çocuk Mahkemelerinin görev alanının 18 yaşından küçük bütün çocukları kapsamaması,
- Çocuklara özgü makamların tüm yurtda teşkilatlanmamış olması,
- Özgürlüğün kısıtlanması yöntemine sık başvuruluyor olması ve çok sayıda çocuğun özgürlüğünün kısıtlanmış olması,
- Cezai ehliyet yaşının düşüklüğü,
- Çocukların tutulduğu kurumlarda çocukların toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlayıcı yeterli hizmetin verilmiyor olması.

Sonuç Gözlemlerinin yayınlanmasından sonra ise, aşağıdaki alanlarda değişiklik meydana gelmiştir.

- Çocuk Haklarının Kullanılmasına Dair Avrupa Sözleşmesi onaylandı.
- Aile Mahkemeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- Ailenin Korunmasına Dair Kanun yürürlüğe girmiştir.
- Dernekler Kanununda değişiklik oldu.
- TCK, CMK, CGTİHK'da değişiklik yapıldı.
- Denetimli Serbestlik ve Yardım Kurulları Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- SHÇEK Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır.
- Çocuk Koruma Kanunu yürürlüğe girmiştir.
- Çocuk Mahkemelerinin görev alanı 15'den 18'e çıkarıldı (30 Temmuz 2003).
- DGM, Askeri Mahkeme ve OHAL istisnası kaldırıldı (30 Temmuz 2003).

ÇOCUK HAKLARI PENCERESİNDEN BASIN: ELEŞTİREL, KATILIMCI VE YAPICI BİR BAKIŞ

Serdar M. Değirmencioğlu

Giriş

Dünyanın hemen her yerinde basının çocuk ve gençleri oldukça çarpık yansıttığı ve onlara çok az yer verdiği bilinmektedir. Aynı şekilde Türkiye'de de, basının çocuklara çok az yer verdiği yeni bir araştırmada oldukça açık bir şekilde gösterilmektedir (Gencel-Bek, 2006).¹ Diğer yandan çocuklara ve gençlere yer verildiğinde, bunun "sorunlu" bir temsil olduğu da, yani basının çocuk ve gençleri olduklarından çok farklı olarak yansıttığı da bilinmektedir. Örneğin, ABD'de basın, gençleri sık sık korkulacak bireyler olarak yansıtmakta ve gençlere yönelik ayrımcılığı kışkırtan haberler yayınlamaktadır (Aitken ve Marchant, 2003: 151-64). Benzer içerikte haberlerin yakın zamanda okullarda yaşanan şiddet olaylarından sonra Türkiye'de de belirdiği rahatlıkla söylenebilir. Basının çocukları ve gençleri ilgilendiren konularda bilgilendirici ve okuyucuyu çözümlere yönlendirici yayın yapmadığı da bilinmektedir (Brittle ve Zint, 2003: 17-22).

Çocuk ve gençlerin medya ile ilişkisi genellikle bir etkilene meselesi olarak ele alınmıştır ve alınmaktadır.² Böylelikle uzun süredir ele alınan temel sorunsal, medyanın çocuk ve gençlere kötü

1. Söz konusu Araştırmada Ocak-Ekim 2005 tarihlerinde *Hürriyet*, *Sabah*, *Akşam* ve *Vatan* gazetelerinde yayımlanan toplam 16060 haber incelenmiştir.

2. Örnek olarak bkz. Dağ, İ. ve ark. (2005), *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*. RTÜK Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu. Ankara.

etkileri olup olmadığı olmuştur.³ Bu eğilim, internet gibi yeni medya türleri için de geçerlidir.⁴ Daha yakın zamanlarda ele alınan bir diğer sorun, kent yaşamı ve boş zaman kullanımının giderek daha fazla medya ile karşılaşmayı (ya da maruz kalmayı) içermesi ve özellikle çocukları etkilemeyi hedefleyen farklı ama çok yaygın reklamcılık çabalarının varlığıdır (Kline, 2005: 239-58). Öte yandan, etkileşimli medyanın yaygınlaşması ve giderek daha erişilebilir olması, hem çocuk ve gençleri pornografiye alet eden ve ticari boyutu da olan çocuk pornografisi sorununu gündeme getirmiş, hem de çocuk ve gençlerin pornografi kullanıcıları olma olasılığını artırmıştır (Quayle ve Taylor, 2002: 331-61).

Çocuk ve gençlerin medya ile ilişkisi günümüzde giderek yalnızca bir etkilenme meselesi olmanın ötesinde, bir "hak meselesi" olarak ele alınmaya başlamıştır. Bu çizgideki çalışmalar, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi (ÇHS) bir çerçeve olarak kullanarak *haberciliğin hem çocukların yararı göz önünde tutularak hem de çocukların katılımına olanak tanıyarak yapılması gerektiğini ve yapılabileceğini* öne sürmektedir.

Kişisel (bir) mesele(m) olarak basın

Ben bu sunuşta ÇHS çerçevesinde, basının özellikle çocukların yararı göz önünde tutularak nasıl ele alınabileceği, incelenilebileceği ve değiştirilebileceği konuları üzerinde duracağım. Bu konulardaki görüşlerimi sunarken de, basında çok ama çok fazla örneği bulunan çocuk hakları ihlallerini, neredeyse kalıplaşmış ya da şablonlaşmış çocuk haberlerini sıralamaktan ve bir şikâyet manzumesi yazmaktansa, önce basına eleştirel ve yerel bir bakış sunmayı, ardından da basının nasıl daha katılımcı olabileceği üzerinde durmayı tercih edeceğim.

3. Örnek olarak bkz. Smith, S.L. ve Wilson, B.J. (2002) "Children's Comprehension of and Fear Reactions to Television News", *Media Psychology*, (4):1-26.

4. Örnek olarak bkz. Chou, C., Condrón, L. ve Belland, J.C. (2005) "A review of the Research on Internet Addiction" *Educational Psychology Review* (17) 4: 363-88.

Bu noktada, bu metnin aslında gayet kişisel bir boyutu olduğunu da vurgulamak istiyorum. Başka deyişle aktaracaklarım aslında bir gelişim psikoloğunun daha önce haritası çizilmemiş bir yolda adım adım çözümler üretmesinin ve bunu çocuklarla işbirliği içerisinde yapabilmesinin öyküsüdür. Bu öykü, doğal karşılanabilecek zorlukların ötesinde, aşağıda kısaca ele alacağım üzere, suçlamalar ve gerginlikleri de içermektedir. Öyküde ayrıca medya üzerine pek düşünmeyen birçok psikolog tarafından bir türlü anlaşılamama ve en hafif deyişle garipsenmek de vardır.

Çalışmanın kişisel boyutu aslında bir diğer gelişimsel süreci de içeriyor. Türkiye'de yetişen benim de aralarında olduğum milyonlarca çocuk, tıpkı günümüzdeki çocuklar gibi, kendilerini umursamayan bir basın ile yaşadılar; belki de basının hak ihlallerine maruz kaldılar. Bu bireylerden çoğu, çocuk sahibi oldular ve onların çocukları da aynı deneyimleri yaşadı. Ele alınan mesele, yani basının katılımcı olup olamayacağı tartışması, kişisel olduğu kadar beni ve toplumu aynı anda ilgilendiren kitlesel bir tartışma. Bu bağlamda bu metnin kişisel boyutu gizlemeyen bir metin olması benim için oldukça önemli.

Tam da bu nedenle, bu metni ortaya çıkaran yolun nereden başladığını ve nerelerden geçtiğini ele almak ve bu çalışmanın kendine özgü geçmişine, tarihçesine bakmakta yarar görüyorum. Bu çalışma, televizyondan naklen yayınlanan bir "Çocuk Bayramı" (resmi adıyla *Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı*) töreninin bıraktığı iz ve 23 Nisanlarda çocukların gerçekten çocuklara uygun, çocuklara yakışan bir bayram yaşayıp yaşamadıkları sorusu ile şekillenmiştir.

Bir 23 Nisan "Çocuk Bayramı" ve basın

Çocuklara adanmış bir bayramın, çocuklar için çalışan bir kişi için bir "mesele" haline gelmesi ilk anda bir çelişki gibi görünebilir. Sık sık söylendiği üzere, "çocuklara bir bayram armağan eden tek ülke Türkiye" ise, burada şikâyet edecek ne olabilir ki?

Bu meselenin kristalleşmesine yol açan ve beni basına çocuk hakları çerçevesinde bakmaya iten yaşantı, her yıl Ankara'da düzenlenen, geleneksel olarak mutlaka en üst düzeydeki devlet yetkililerinin katılımı ile gerçekleşen ve TRT tarafından Türkiye'nin hemen her yerine, hatta uluslararası yayınlar ile başka ülkelere de taşınan 23 Nisan törenlerinin 1999 yılında düzenlenmiş olanına dayanır. Canlı televizyon yayını izleyen benim de aralarında bulunduğum milyonlarca insanın gözü önünde gerçekleşen "olay" ise şöyle özetlenebilir: Tören alanındaki çocukların aylar süren provalar sonrasında gerçekleştirmekte oldukları hareketlerden "saptığını" gören üzerindeki giysiden, ses tonundan ve davranışlarından anlaşıldığı üzere "yetkili" bir tören görevlisi, bulunduğu kapalı tribünden elindeki mikrofonla bağırarak çocuklara "uyarı" da bulunur ve "hizaya girin" anonsları yapar.

Bu "anonsların" hiç sıradışı olmadığı, yıllardır Türkiye'nin birçok yerinde ve benzeri törenlerde yapıldığı söylenebilir. Hatta belki de benzeri anonslar aynı tarihte o sırada Türkiye'de başka yerlerde yapılan törenlerde de duyulmaktaydı. Ancak benim tanık olduğumu diğerlerinden ayıran ve özellikle çarpıcı kılan, anonsun başta Cumhurbaşkanı olmak üzere Türkiye'de hukuku ve hukukun koruyucusu devleti temsil eden en üst düzey yetkililerin "huzurunda", yani gözlerinin önünde gerçekleşmesi ve bu inanılması güç durumun televizyondan bütün Türkiye'ye naklen yayınlanmasıydı.

Canlı yayında olanları o an hissettiğim şekilde özetlemek gerekirse, *resmî* bir çocuk bayramı töreninde *resmî* bir görevli, *resmen* çocukların haklarını, heyecanlarını, isteklerini bir yana bırakarak, bu törenin aslında çocuklar için bir bayram/tören olduğunu unutarak alanda "düzenli" ve "uyumlu" hareketlerden oluşan, ama çocuğun öznesi değil, nesnesi olduğu bir *resmîyeti* yürütmeye çalışıyordu. Dolayısıyla "resmî olarak" korunmaya ve hatta öne çıkarılmaya çalışılan aslında çocuk bayramı ya da çocukların istekleri, görüşleri, eğlenmeleri değil, yalnızca baştan sona "pürüzsüz sürmesi gereken" resmî bir törendi.

Bu bağırılarak yapılan kısa ve çarpıcı "anons", Cumhurbaşkanı dahil, hukuku ve hukukun koruyucusu devleti temsil eden en üst düzey yetkililerin gözlerinin önünde gerçekleşmesine karşın, yetkililer bu anonslara müdahale etmeyerek gerek alandaki çocuklara, gerek tribünlerden ve ekranlardan töreni izleyen çok sayıda kişiye çocukları bir yana bırakmanın, hatta onlara kötü muamele etmenin "resmen" ve hatta "naklen" yapılabileceği mesajını vermekteydi.

Söz konusu gözlemin ardından ertesi gün basının "çocuk bayramında" yaşanan ve eleştirilmesi gereken tabloyu nasıl yansıttığını ve bu duruma duyarlı olması beklenebilecek kişilerin ve örgütlerin görüşlerini aktarıp aktarmayacağını merak ederek gazeteleri inceledim. Başka yerlerde gerçekleşen törenlerde de yaşanmış olabileceğini tahmin ettiğim garip durumlar basında hiçbir şekilde yer almıyordu. Çocuk Bayramı bir kez daha yaşanmış, gerçekleşen törenlere gazeteler küçük ama mutlu haberlerle yer vermiş ve anlatmaya çalıştığım türden eleştirilmesi gereken olaylar gazetelerde yer almamıştı. Basında görülen bu tablo, demokrasilerde "dördüncü kuvvet" olduğu söylenen basının da "Çocuk Bayramı'nda" gerçekleşen küçüklü büyüklü hak ihlallerini pek önemsemediğini gösteriyordu. Törenlerdeki çocuk hakları ihlallerinin, hukukun koruyucusu devletin en üst düzey yetkililerinin gözleri önünde gerçekleşmesi, yani yetkililerin bu ihallere müdahale etmeyince kamuoyuna verdikleri mesajlar basın tarafından ya görülüyordu ya da pek önemsenmiyordu.

Ertesi yıl da gazetelerin farklı 23 Nisan haberleri yaptıkları söylenemez. Dahası, çocuk hakları alanında çalışan kişilerin ve çocuklarla çalışmak üzere uzmanlaşan akademisyenlerin de 23 Nisanlarda olanlar üzerinde durdukları söylenemez. Oysa çocukların maruz bırakıldıklarının ciddiye alınması, çocuk hakları alanında çalışanların sürekli başvurdukları ÇHS'nin bir gereğidir. Buradan, yani 1999 ve 2000 yıllarındaki 23 Nisan törenlerine dair gözlemlerimden çıkardığım temel sonuç; *basının çocukların yaşadıklarına da çocukların seslerine de gayet kapalı olduğudur.*

Diğer yandan vardığım bu sonuç, beni hem bayramlara müdahale etmeye hem de 23 Nisan "Çocuk Bayramı"nın basın tarafından kamuoyuna ve çocuklara sunuluşunu incelemeye itti.

Çocuk Bayramı'nda çocukların seslerini duyurmak

Eğer basın çocuklara ait olduğu iddia edilen, dolayısıyla öznesi çocuklar olması gereken bir törende/bayramda bile, çocuklara birer nesne gibi yaklaşılmamasına sessiz kalıyorsa, hatta bu yaklaşımın bir parçası ise, *çocukların seslerinin duyulması için bir başka araç gerektiği* ortadaydı. Bu aracı çocuklara ve gençlere ulaştırmak, 22 Aralık 2000 tarihinde başlattığım "Benim de Sesim Var – Sesimi Duyun: Başbakan'a Yazıyorum" Kampanyasının ana amacıydı.⁵

Bu kampanyaya 2001 Nisan ayına dek yaklaşık 1500 çocuk, 2001 Mayıs ayına dek yaklaşık 1500 genç katıldı. Katılan çocuk ve gençler, Başbakan'a iletmek istedikleri mesajları bir web sitesinden (www.sesimiduyun.org), kampanya için hazırlanmış formlar, e-posta mesajları veya el ile hazırlanmış zarflar içinden çıkan mektuplar aracılığıyla iletiler. Çocukların gönderdiği mesajlar 23 Nisan (2001) günü "Çocukların Sesleri" başlığıyla, gençlerin gönderdiği mesajlar ise 19 Mayıs (2001) *Gençlik ve Spor Bayramında* "Gençlerin Sesleri" başlığıyla Başbakana ve kamuoyuna sunuldu.

23 Nisan 2001 günü çocukların gönderdiği mesajlar kimi gazetelerde farklı başlıklarla ve daha çok "çarpıcı" olanları öne çıkarılarak yayınlandı. Kampanya ile basına aktarılan mesajlar dışında çocukların sesleri basında hemen hemen hiç yer almamaktaydı. Bu gözlem, 1999 ve 2000 yıllarındaki 23 Nisan gözlemlerinden çıkarsadığım "*basının çocukların yaşadıklarına ve seslerine gayet kapalı olduğu*" saptaması ile tutarlıydı.

5. Bu kampanyayı arkadaşım Trish Lindberg'in ABD'de gerçekleştirdiği "Başkan'a Posta Gönder" Kampanyasından esinlenerek gerçekleştirdim, kendisine teşekkür etmek isterim.

Kampanyanın etkisi izleyen yıllarda değişik şekillerde hissedildi. Bu etkilerden birisi ise 2002 yılından başlayarak kimi gazetelerin 23 Nisan'da çocuklara ayrılmış sayfalar ve ekler vermesi oldu. Bu sayfalar ve ekler içerik açısından oldukça yetersiz olsa da, önemli bir adım oldukları söylenebilir.

"Basında 23 Nisan" araştırması

Basının çocuklara "Çocuk Bayramı"nda nasıl yer verdiğini sistematik olarak incelemek, gerek basının eleştirilmesi ve bu eleştiri çerçevesinde yönlendirilmesi, gerekse çocuk hakları alanında çalışan kişilerin bu bayramı, çocukların yararı ve hakları açısından incelemeye teşvik edebilmek için yararlı olabilecek önemli bir adımdır. Bu amaçla iki yıl üst üste 23 Nisan'da ve hemen izleyen günde yayınlanan gazeteler ve eklerinin içeriklerini inceleyerek şu üç açıdan değerlendirmek istedik:

- 23 Nisan Çocuk Bayramı, gazetelerde nasıl yer alıyor?
- 23 Nisan Çocuk Bayramı gazetelerde kamuoyuna ve çocuklara nasıl sunuluyor?
- Dünyadaki tek çocuk bayramı olarak sunulan 23 Nisan Çocuk Bayramı basında çocukların yararı ve hakları göz önünde tutularak ele alınıyor mu?

Araştırmada alfabetik sırayla, *Akit* (ertesi yıl *Vakit*), *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Dünya*, *Evrensel*, *Gözcü*, *Hürriyet*, *Milliyet*, *Ortadoğu*, *Posta*, *Radikal*, *Sabah*, *Star*, *Takvim*, *Türkiye*, *Yeni Şafak*, *Zaman* gazeteleri incelenmiştir. 23 Nisan 2001 gazeteleri ve varsa 23 Nisan ekleri ile 24 Nisan gazeteleri, 23 Nisan 2002 gazeteleri ve varsa bu gazetelerin 23 Nisan eklerini örneklem olarak aldık. Gazetelerdeki irili ufaklı 23 Nisan haberlerini, yorumları ve köşe yazılarını yedi somut soru ile içerik analizine tabi tutarak inceledik.⁶

6. Araştırmanın tümü için bkz. Değirmencioglu, S. M., Tartar, E. E. ve Şirin, Ö. (2004) "Çocuk Hakları Açısından 23 Nisan: Bir Basın Analizi (2001-2002)", (der. M. Artar), *Disiplinlerarası Bakışla Türkiye'de Çocuk* (IV. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri). Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 307-14.

İncelenen gazeteler, aralarında önemli farklar olmasına karşın, ortak eksiklikleri içermektedir. Bunlar şöyle özetlenebilir:⁷

- Çocuk Bayramında *çocukların sesleri gazeteler tarafından duyurulmamaktadır*. Çocukların düşüncelerine ve görüşlerine yer verildiğinde, bu görüşlere ayrılan yer, devlet görevlilerinin, politikacıların ve diğer kişilerin görüşlerine ayrılan yere oranla çok küçüktür.
- Çocuk Bayramında *çocuklar birer "özne" değil, "nesne" olarak sunulmaktadır*. Başka ifadeyle çocukların yaptıkları, yapmak istedikleri ve yapabilecekleri değil, çocuklar için yapılması gerekenler, çocuklara yapılanlar ve çocuklara törenlerde verilen geçici payeler üzerinde durulmaktadır.
- Gazeteler 23 Nisan'ın törensel ve politik yönüne daha geniş yer ayırmakta, *çocukların bir politik araç olarak kullanıldığı görüş ve yazılara yer vermektedir*. Yani çocukların "daha önemli" bir politik hedefi eleştirebilmek için kullanıldığı görülmektedir.
- Çocuk Bayramında *çocuk hakları, özellikle çocuğun katılım hakkı ve ÇHS'nin en önemli ögesi olan çocuğun yararı üzerinde durulmamaktadır*. Gazetelerde çocukların neleri hak ettiği, hangi açılardan zor durumda bırakıldıkları veya engellendikleri ve çocuğun yararının nasıl öne çıkarılabileceği ele alınmamaktadır.
- Çocuk Bayramı törenlerinde *çocukların yaşadığı sıkıntılara ender yer verilmektedir*. Örneğin çocukların törenlerde örneğin yağmur altında "yine ıslandığı" söylene bile bunun ötesinde bir yorum veya görüş belirtilmemektedir. Törenlerde çocukların "tuvalete gidememesi" gibi sorunlar ender olarak ele alınmakta, ele alındığında bile bu konuda özel bir duyarlılık, eleştiri veya karşı çıkış olmadığı görülmektedir. Yine, uzun süren tören hazırlıkları sırasında yaşanan sıkıntıları ise hiç ele alınmamaktadır.

• Çocuk Bayramında *milliyetçi söylem birçok diğer ulusal bayramda olduğu üzere genel olarak yaygın, kimi gazetelerde ise özellikle baskındır*. Gazetelerde "biriciklik" ifadeleri kullanılmakta; "Türk", "Türki" gibi sadece Türk ulusuna aitliği belirten kelimeler koyutularak yazılmakta; kimi gazetelerde "Türkiye'nin dört bir yanının düşmanlarla çevrili" olduğunu anlatan cümleler bulunmaktadır. Bu yaklaşım, "23 Nisan'ın dünya çocuklarına da armağan edildiği" söylemi ile çelişmekte ve bu bayramın içeriğini kısırlaştırmaktadır.

• Çocuk Bayramında çocukların sorunlarının ele alınışı *çocukların "zavallılaştırılarak" sunulmasına* varmaktadır. Örneğin "Şanslı çocuk-Şanssız çocuk" gibi ayrımlar yapılmakta, "Çocuk olmak çok zor" gibi başlıklar ile çocukların sorunları ve çocuk hakları ihlalleri bir umutsuzluk havası yaratabilecek şekilde ele alınmaktadır. Sorunlar ve ihlaller hakkında neler yapılabileceği, çocukların kendi sorunlarına ilişkin neler yapabileceği ve yaptığı ele alınmamakta; bu konuda uzmanların görüşlerine yer verilmemektedir.

• Son olarak Çocuk Bayramının özellikle çok satan gazeteler tarafından *çocukları tüketime itmek için bir araç olarak kullanılmaya başlandığı* görülmektedir. "23 Nisan Çocuk Eki" olarak gazetelerle birlikte verilen ücretsiz eklerde, 23 Nisan bir "*alışveriş bayramı*" olarak sunulmakta ve çocuklar tüketime özendirilmektedir. Bu açıdan en çarpıcı örnekler *Milliyet* 23 Nisan 2001 özel eki ile *Sabah* 23 Nisan 2002 özel ekidir.

Özetle, gazetelerin 23 Nisan Çocuk Bayramı'na ilişkin yayınlarına *çocuk hakları* açısından veya *çocuğun yararı* göz önünde tutularak bakıldığında, çocukların kabul edilebilir bir şekilde ele alındıkları söylenemez. Dolayısıyla çocuklar kendilerine adanmış bir bayramda bile hakları, istekleri ve kendi sözleri ile basında yer alamamaktadırlar. Çocuk Bayramı hak ihlallerinin yaşandığı, çocuğun eziyet gördüğü bir bayrama dönüşse bile, basın haberdar etme ve bilgilendirme görevini yapmaktan kaçınmaktadır.

7. Araştırmada elde edilen bulgular, 2003 yılında 23 Nisandan yaklaşık bir hafta kadar önce medyaya, değişik disiplinlerden bilimcilere ve meslek örgütlerine, Çocuk Hakları Koalisyonuna üye örgütlere kısa bir rapor olarak gönderilmiştir.

Çocukların Çocuk Bayramı'nda bile ciddiye alınmaması, yaşadıklarının ve hak ihlallerinin önemsenmemesi, ÇHS'nin ve bu sözleşmenin getirdiği yükümlülüklerin hemen hiç vurgulanmaması, basının çocukların yaşadıklarına da, çocukların seslerine de gayet kapalı olduğu görüşünü desteklemekte ve basına çocuktan yana müdahale edilmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

"Müdahaleci, eylemci bilim insanı" modeli, bu müdahalenin bilim ile uğraşan ve çocuk hakları alanında çalışan bilimciler tarafından da yapılabileceğine ve yapılması gerektiğine işaret eder. Gerek hak ihlallerinin önlenmesi, gerek çocukların daha iyi koşullarda yaşayabilmesi ve gerekse çocukların kendi haklarına sahip çıkma uğraşına katılabilmeleri için bu "müdahaleler" çok gereklidir. Öğrencilerimle gerçekleştirdiğim kampanya ve "Basında 23 Nisan" ile bunu izleyen "Basında 19 Mayıs" araştırmaları böyle bir "müdahale" olarak görülmelidir.

"Basında 19 Mayıs" araştırması

Basını 23 Nisan Çocuk Bayramında incelemenin ardından, benzer bir araştırmayı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda yapmanın yararlı olacağı ortadaydı. Gerçekleştirilen bu ikinci araştırma, basının "Gençlik Bayramında" gençlerle ilgili haberleri verişi biçiminin de çok "sorunlu" olduğunu gösterdi. Bu sorunlu çizgi, kimi gazetelerde 19 Mayıs bayramı/törenleriyle ilgili haberlerinin içerikleri ve başlıklarının değişmemesi, hatta aynı başlığın kullanılmasını bile içeriyordu. Çalışmada varılan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

- *Gençlerin sesleri gazeteler tarafından duyurulmamaktadır.* Bunun yerine kimi gazeteler, gençlerin ağızından söylenmiş *gibi görünen* başlıkları kullanmakta, hatta manşete çıkarmaktadır. Gençlerin düşüncelerine ve görüşlerine yer verildiğinde, bu görüşlere ayrılan yer, devlet görevlilerinin, politikacıların ve diğer kişilerin görüşlerine ayrılan yere oranla çok küçüktür. Gençlerin duygu ve düşüncelerine değinildiğinde, bunlar yazıda özel bir öge olarak

değil, bir politikacıya verilen yanıt veya varolan bir görüşün savunulması için *bir araç veya malzeme olarak* kullanılmaktadır.

- *Gençler özne değil nesne olarak sunulmaktadır.* Yayınlanan fotoğraflar incelendiğinde, odak noktasının düzenlenen törenler ve resmi ziyaretler olduğu, gençlerin bu tören ve ziyaretlerde neredeyse bir "süs" olarak yer aldığı görülmektedir. Yayınlanan haberlerde de benzer bir tablo sunulmaktadır. Gençlerin yaptıkları, yapmak istedikleri ve yapabilecekleri değil, gençler için yapılması gerekenler, gençlere yapılanlar ve gençlerin törenlerde yaptıkları dansların nitelikleri ele alınmaktadır. Gençler hakkında söylenen olumlu sözler –gazetelere yansıtıldığı kadarı ile– incelendiğinde, bu sözlerde bile, gençlere bu özel gün dolayısıyla verilen geçici payeler ve gençlerin üzerine düşen ödevler ve görevler üzerinde durulduğu görülmektedir. Birçok açıklamada gençlerin resmi ideolojideki konumlarının, yani "geleceğin kendilerine teslim edileceği", "ödevlerini iyi bilen, uyumlu" bir kitle olarak öne çıkarıldığı, yukarıda da belirtildiği gibi gençlerin önemli bir politik hedefi eleştirebilmek için *politik malzeme olarak kullanıldığı* görülmektedir.

- *Gençlerin hakları, özellikle katılım hakkı ve ÇHS'nin en önemli ögesi olan çocuğun yararı üzerinde durulmamaktadır.* Vatandaşlık ders kitaplarına da yansıyan, "haktan önce ödevler gelir" söylemi gazetelere de yansımakta; gençlerin haklarından çok, onlara düşen–"Eğitime kenetlenin", "Bilgiyi kullanmalısınız" ifadelerinde olduğu gibi–görevler üzerinde durulmaktadır. Gençlerin törenlerde tango yapmaları bir "çağdaşlık" göstergesi olarak sunulurken; onların tango yapmak konusunda ne kadar istekli oldukları üzerinde durulmamaktadır. Gazeteler bu günün törensel ve politik yönüne –"[Kemal] Derviş de İzledi" başlığında olduğu gibi– daha geniş yer ayırmakta, gençlerin bir politik araç olarak kullanıldığı görüş ve yazılara yer vermektedir. *Gazetelerde gençlerin neleri hak ettiği, hangi açılardan zor durumda bırakıldıkları veya engellendikleri ve gençlerin yararının nasıl öne çıkarılabileceği ele alınmamaktadır.*

• *19 Mayıs Bayramı törenlerinde gençlerin yaşadığı sıkıntılar gazetelere hemen hiç yansımamaktadır.* Örneğin gençlerin, "yine sıcak bir günde alanlarda olduğu" söylene bile, bunun ötesinde bir yorum veya görüş belirtilmemekte; bu konuda özel bir duyarlılık, eleştiri veya karşı çıkış olmadığı görülmektedir. Tören hazırlıkları sırasında yaşanan sıkıntılar ise hiç ele alınmamaktadır. Törenler sırasında yaşananların ya törensel (örneğin; "Tangolu Kutlama", "Bayrağı Üç Kez Öperek Aldı") açıdan ya da politik (örneğin; "Kırmızı Koltuğa Oturmadı", "[Devlet] Bahçeli, [Cumhurbaşkanı] Sezer'in Elini Sıkmadı") açıdan önemli bulunanları gazetelere yansıtılmaktadır.

• *Milliyetçi söylem birçok diğer ulusal bayramda olduğu üzere genel olarak yaygın, kimi gazetelerde ise özellikle baskındır.* Özellikle vurgulanan "biz" ve "biriciklik" söylemi, gerek geçmişe (örneğin; "Hedef Yine Aynı Hedef", "Bu Yolculuk Bitmez", "Şahlanışın Yıldönümü", "Esir Milletlerin Lideri) gerekse Türkiye dışındaki coğrafyalara (örneğin; "19 Mayıs Kıbrıs ve Kosova'da törenlerle kutlandı.") yapılan göndermeler gibi milliyetçi söylemlere özgü öğelerin öne çıkarılması dikkati çekmektedir. 19 Mayıs'ın tarihi önemi üzerine yazılan birçok yazıda, "Türkiye'nin düşmanları olduğu" gibi vurgular taşıyan cümleler bulunduğu görülmektedir. Bu milliyetçi ve kavgacı söylem, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda "bayram" ve "spor" denildiğinde akla gelmesi gereken barışsever öğelerin öne çıkmasını engellemekte ve günün içeriğini kısırlaştırmaktadır.

• *Yayınlanan haberlerde gençlerin sorunlarının ele alınışı, gençlerin çıkarlarının ve yararının vurgulanmasından çok, durumlarının politik malzeme yapılmasına veya gençlerin karikatürize edilerek, hatta "zavallılaştırılarak" sunulması biçiminde olmaktadır.* Politik açıdan farklı duruşlara sahip gazetelerde, ortak bir tema ile genç neredeyse bir "kurban" olarak sunulmaktadır: "Türküz, Genciz, İş Arıyoruz", "İç Burkan Bir Bayram", "Sapık Kafa Sansürlendi" gibi başlıklar, "Çocuklarımızın beynine girererek, besmeleyi bellemeden, 'hello, havaryu' dedirttiler" gibi cümleler ile gençle-

rin sorunları ve haklarının ihlal edilmesi neredeyse bir umutsuzluk havası yaratmak istenircesine ağır ve abartılı bir dil/söylem ile gündeme getirilmektedir. Ayrıca 2001 yılında 19 Mayıs öncesinde yaşanan bir askeri uçak kazası, "Şehitlerin Gölgesinde Bayram", "Kara Günde Bayram", "Buruk Bayram" başlıkları örneğinde görüldüğü gibi, belirtilen söylemin daha da ağırlaşması ile sonuçlanmıştır. *Böylelikle gazetelerde gençlerin sorunları ve karşılaştıkları hak ihlalleri hakkında neler yapılabileceği, gençlerin kendi sorunlarına ilişkin neler yapabilecekleri ve yaptıkları üzerinde durulmamakta; bu konuda uzmanların görüşlerine yer verilmemektedir.*

Araştırma sonrasında basına öneriler ve tepkiler

Gerçekleştirdiğimiz *Basında 23 Nisan ve 19 Mayıs Araştırmaları*, basının çocukları ve gençleri hakları, görüşleri, istekleri olan öz-neler ve yurttaşlar olarak yansıtılmak konusunda çok eksik kaldığını göstermektedir. Ayrıca basın, çocukları ve gençleri yaptıkları, yapmak istedikleri ve yapabilecekleri ile ele almadıkça, onların acınacak ve kaçınılmaz olarak hafife alınacak, hatta küçüm-senecek birer "nesne" olarak yansıtacaktır. Diğer yandan basının çocukları ve gençleri bir politik araç olarak kullanması hiçbir şekilde kabul edilemez. Son olarak çalışmanın ortaya çıkardığı temel bulgu, basının sözü edilen eksiklikleri aşabilmesi için ÇHS'nin en önemli ögesi olan "çocuğun ve gencin yararı" üzerinde durmaya başlaması gerektiğini göstermektedir.

Bu arada belirtilmesi gereken bir başka husus da, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı'nda gençlerin basında nasıl yansıtıldığına ilişkin olarak gerçekleştirdiğimiz ve basının gençlere tıpkı çocuklar gibi haksız davrandığını saptayan bu araştırmanın kimi "sivil toplum örgütleri" tarafından olumsuz olarak karşılanması ve getirilen eleştirilerle "ulusal bir bayramın kötü" gösterildiğinin iddia edilmiş olmasıdır. Oysa tersine, 19 Mayıs törenlerinin stadyumlardan çıkartılması ve sokağa, gündelik hayata taşınması için çalışan gençler araştırmayı sahiplenmiş ve Ankara'da düzenledikle-

ri bir toplantıda, araştırma raporunu çoğaltarak dağıtmışlardır. 19 Mayıs sonrası günlere de yayılan bu tartışmada, haklarını savunan gençlere değişik gazetelerdeki kimi köşe yazarlarından çok olumsuz, hatta "vatan haini" suçlaması içeren tepkiler gelmiştir. Bu suçlamalar ile alevlenen tartışma, bir gazetenin 19 Mayıs basını analizini baş sayfaya taşımasına varmıştır. Sonuç olarak, gerçekleştirilen araştırmanın gençlerin haklarına destek olmak üzere sağladığı bulgular, basını etkileyebilecek düzeyde önemli bir görünürlük elde etmiştir.

Özetle söylersem, çalışmamız basında gençler ve çocukların temsil edilme biçimleri konusundaki olumsuz tablonun varlığını saptamak ile kalmamış, bilim insanı sorumluluğu ve "eylemci bilim insanı" modeline uygun olarak bulgularını basına ve kamuoyuna sunmuştur. Ancak kuşkusuz, çocukların gerek özel günlerde, gerek diğer günlerde hak ettikleri muameleyi görebilmeleri için çocuklar adına çocuk hakları alanında çalışan kişilerin daha yoğun çabalar göstermesi gerekmektedir.

Basında sık karşılaşılan yanlışlar

Yukarıda özetlenen Basında 23 Nisan ve 19 Mayıs Araştırmaları'nın verileri dışında yaygın medyanın gündelik habercilik anlayışına şöyle bir göz atmak bile, yazılı basının çocukları ve gençleri nasıl sorunlu bir biçimde temsil ettiğini göstermek açısından çarpıcıdır. Sıklıkla karşılaşılan sorunların başında *aşırıya ve olumsuz odaklı habercilik* gelmektedir. Aşağıdaki örneklerden görülebileceği üzere, çocuk ve gençlerin kimi gazetelerde yer alabilmeleri tümüyle "aşırılık", "gülünçlük" veya "çok farklı olmak" üzerinden mümkün olmaktadır. Bu yeni bir alışkanlık değildir, yıllardır sürmektedir.

- "Kaplumbağa kanı içirilen çocuk komaya girdi" (*Hürriyet*, 2001).
- "Küçük kızlar küt, oğlanlar jöleli saç istiyor" (*Hürriyet Cumartesi Eki*, 2003).

- "IQ'su 153 olan Erce, sekiz yaşında ilkokulu bitirdi" (*Hürriyet*, 2004).

Bu eğilimin bir diğer çarpıcı örneği, 2005 yılında Adana'da gerçekleşen bir düğün hakkındaki haberlerde de görülebilir. *Adana Sokak Çocukları Derneği* arşivinden edinilen küpürlerde, yerel gazeteler düğünün olumlu olan yönünü, yani zor ve olumsuz koşullardan mutluluğa varan çiftin deneyimini öne çıkartırken, *Hürriyet* gazetesinin *Çukurova* eki "AB destekli aşk hikâyesi" gibi garip bir başlıkla düğünün çok uzağındaki bir kuruluş üzerinden "çarpıcı" bir haber yapmaya çalışmıştır.

Basında çocukların ve gençlerin ele alınışında sık karşılaşılan bir diğer yanlış, *çocukların yetişkinlerden gerek yetkinlikleri gerekse yasal statüleri açısından ayrı tutulmamalarıdır*. Aşağıdaki örnekten görülebileceği üzere, haberin sonunda hukukçulardan görüş alınarak habere konu olan çocuğun yaşındakilerde "öldürme bilincinin oluşmadığı" belirtilmekte, dolayısıyla ortada bir yetişkinin benzer eyleminde kullanılabilecek bir ifadeyle ifade edilebilecek bir fiil bulunmadığı halde haberin başlığı ve veriliş şekli, bütünüyle çocuğun "suçlu" olduğu üzerine kurulmaktadır.

BEBEK ÖLDÜREN ÇOCUK: SADECE TOKAT ATTIM (Vatan, 22.11.2004)*.

"Üsküdar'da komşusunun 23 günlük bebeğini başına tahta ile vurarak ve tokatlayarak öldüren 4,5 yaşındaki C.A'nın daha önce kâğıt parayla evini yaktığı öğrenildi. Hiperaktif özellikler gösteren C.A. 'Bebeği öldürmedim, ağladığı için birkaç tokat attım'..."

"Üsküdar Yavuztürk Mahallesi Çamlık Sokak 17 numarada önceki gün tüyler ürperten bir cinayet olayı meydana geldi. Cinayetin faili henüz 4,5 yaşındaki bir çocuk, kurban ise 23 günlük bebektir. Ümraniye'de bir nalbur dükkânında çalışan Sabahattin Özcanoglu önceki gün sabah saatlerinde işe gitmek üzere evden ayrılırken, anne Mevlüde Özcanoglu 23 gün önce dünyaya gelen bebeği Cennet'i beşikte uyuttuktan sonra 2 kız çocuğunu okula bırakmak üzere yola çıktı.

"Kısa süre sonra evine dönen anne Mevlüde Özcanoglu komşusunun 4,5 yaşındaki oğlu C.'yi elinde bir tahta parçasıyla evden çıkarken gördü. Bebeğin odasına girdiğinde ise dehşet verici görüntüyle karşılaştı. Küçük Cennet her tarafı kanlar içinde yerde cansız yatıyordu. Şoka giren anne Mevlüde Özcanoglu Ümraniye'de bir nalbur dükkânında çalışan eşi Sabahattin Özcanoglu'nu arayarak olayı anlattı. Baba Özcanoglu ise yakınlarını da arayarak komşusu Cihan A.'nın evini sopalarla bastı. Öfkeli aileyi güçlükle yatıştıran Cihan A., oğlunu kaynana-sının evine kaçırmayı başardı. Bebeği dövdüğünü babasına itiraf eden küçük C, 'Ağlıyordum, susturmak için odaya girdim. Bebeğin yüzünde kan vardı. Kan silin-sin diye birkaç tokat vurdum' dedi.

Evin tek çocuğu...

Hiperaktif olarak tanınan C.'nin daha önce de evini yaktığı öğrenildi. Bir çocuğunu zatürreden kaybeden C.'nin babası Cihan A. ev yakma olayını şöyle anlattı: 'C. tek varlığımız. 1 yıl önce gece televizyon üzerine bıraktığım kâğıt parayla evi yaktı. Komşular son anda uyandırmasa ben ve eşim ölecektik. Ancak bunun dışında zararsız bir çocuktur. Çok zekidir, şimdiden Almanca öğretiyorum

* Alıntındaki vurgular yazara aittir.

ve çok iyi anlıyor. Bebeği bilinçli olarak öldüreceğini düşünmüyorum.¹ Otopsi-de çocuğun kafatasında çatlama, vücudunda çok sayıda morluk ve boğazında sıkılmaya bağlı morluklar tespit edildi. Cesetle birlikte cinayet sanığı C.'den alınan bazı örnekler de incelenmek üzere Adli Tıp Kurumu'na gönderildi. Bebeğin kesin ölüm nedeni gelecek raporlarla kesinlik kazanacak.

Cezai ehliyeti yok...

Hukukçular, 4.5 yaşındaki C.'nin 11 yaşından küçük olduğu için Çocuk Yargılamaları Muhakemesi Kanunu çerçevesinde yargılanamayacağını belirtti. Bu yaş-taki çocukların öldürme bilincinin oluşmadığını belirten hukukçular, C.'nin psikolog gözetimine alınıp olayın aydınlatılması gerektiğini söyledi."

Medyayı ele almanın ve değiştirmenin aciliyeti

Gerçekleştirdiğimiz iki araştırma ile yukarıda verdiğim örnekler Türkiye'de yazılı basının çocuk ve gençlere yönelik habercilik anlayışının niteliğini sergilemek ve bu sergileme biçimine bir müdahalenin gerekliliğini vurgulamak açısından önemlidir. Ancak bunlara ek olarak "medyadaki şiddetin çocuklar üzerine etkisi" gibi daha özgül bir soruna odaklanıldığında "medya ve çocuk" ilişkisine müdahale ile yaklaşmanın önemini daha da çarpıcı biçimde ortaya çıkarmaktadır. Çünkü dünyanın çeşitli yerlerinde ve genel olarak *medya üzerine yapılan araştırmalar medyanın şiddetle olan ilişkisini artık red edilemeyecek ve geri çevrilemeyecek şekilde göstermektedir*.⁸ Gelişimsel araştırmalar, yayınlanan programların daha sonra yaşanan şiddete etkisi olmadığını göstermek için büyük paraların akıtıldığı televizyon sektöründe bile, reddedilmez bulgular ortaya koymaktadır. Gelişimsel araştırmaların özelliği, bireylerin uzun süre takip edilmesi ve önce yaşananlar ile sonra yaşananlar arasındaki ilişkinin çok daha net şekilde kurulmasıdır. Çocukken şiddet içeren televizyon programları izleyen kişileri takip eden araştırmacılar, bu kişilerin ilerideki davranışlarının şiddet içeren televizyon programları daha az izleyen veya izlemeyen kişilere göre daha saldırgan ve şiddet içeren

davranışlar olduğunu göstermişlerdir (Huesmann, Moise-Titus, Podolski ve Eron, 2003: 201-21).

Bu noktada medyanın artık yeterince bilinen olumsuz etkileri üzerine düşünmeyi bir yana bırakarak, *medyanın işleyişine müdahale etmenin aciliyetini* vurgulamak gerekmektedir. Çünkü medya, özellikle de Türkiye'de, hemen her kesimden anne baba için çözülemeyen bir "düğüm", bir "canavar" ya da "öcü" haline gelmiştir.⁹ Aşağıdaki *Dünden Bugüne Tercüman* (29.7.2005) gazetesinin "Yıldırım Aktuna Cevaplıyor" başlıklı köşesinden alıntılanan mektup bir annenin medya karşısında kendisini ne kadar güçsüz ve aciz hissettiğini çok iyi göstermektedir.

"...Efendim pek çoğu şiddet ve kaba kuvvetin zaferini alkışlayan ve özendiren TV dizi ve filmleri hakkında ne düşünüyorsunuz? Ayrıca yine benim çocuklarımla yaşlıtları için hazırlanan ve her yerde rahatlıkla satılan bilgisayar oyunlarındaki şiddet yanlısı kurguları nasıl değerlendiriyorsunuz? Ve bütün bunlardan önemlisi bizler anne babalar olarak çocuklarımızı nasıl koruyalım? Evde mani olsak bu oyunları internet cafelerde oynama şansları var. Biz evde olduğumuz zaman mani olsak, evde olmadığımız zaman bu çocuklar ekranlar ne veriyorlarsa onunla karşıya karşıyalar. Ben bu konuda kendimi son derece çok çaresiz ve aciz hissediyorum."

İzleyen iki örnek ise çocukların medyadaki şiddet karşısında neler duyduklarını ve nasıl etkilendiklerini göstermek açısından çarpıcıdır.

"...Ben haberlerdeki kötü haberleri hiç sevmiyorum, kötü haberlerin kaldırılmasını istiyorum. O haberler insanın içini karartıyor. Onun yüzünden haberleri izleyemiyorum, çok şiddet ve dehşet

8. Bu konudaki en geniş ve yararlı kaynak için, bkz. Anderson, C.A. vd. (2003) "The Influence of Media Violence on Youth". *Psychological Science in the Public Interest*, 4(3).

9. Medya hakkında anne babaların endişeleri Türkiye'yle sınırlı değildir. Anne babaların endişeleri ve aldıkları önlemler üzerine yapılan araştırmalara örnek olarak bkz. Padilla-Walker, L.M (2006), "Peers I can Monitor, Its media that Really Worries Me": Parental Cognitions as Proactive Parental Strategy Choice", *Journal of Adolescent Research*, 21(1): 6-82.

var" (5. Sınıf öğrencisi, Karşıyaka, İzmir, Sesimi Duyun – Benim de Sesim Var Kampanyasına gönderilen bir mesajdan).

"...Annem gazetelerdeki kötü haberlerden etkileniyor. Geçenlerde Eyüp'te çocukların kaçırılması üzerine yapılan haberler yüzünden annem benim sokağa çıkmamı istemiyor, beni engelliyor" (4. Sınıf öğrencisi, Eyüp, İstanbul, 2006 – bir okul ziyaretinden).

Dolayısıyla, çocuklar gözünden bakıldığında da, *medyanın değişmesi gerektiği* ortadadır. Ancak çocuklar da tıpkı anne ve babalar gibi, bu değişimin nasıl gerçekleşeceğini bilememektedir. Bu nedenle, çocuk ve gençlerin yararını gözeten ve bunu çocuk ve gençlerin katılımı ile yapabilecek yeni bir habercilik anlayışına gerek vardır.

Çocukların yararı ve yazılı basının geleceği için: "Katılım"

Çocuk ve gençlerin yararını gözetten bir habercilik için gerekli adımlardan biri, çocuk ve gençlerin katılımı üzerinde durmaktır. Eğer yeni bir habercilik anlayışı ortaya çıkacaksa, bu anlayışın hem çocuk ve gençlere daha fazla yer vermeyi, hem de onların medya, *haber ve habercilik üzerinde söz haklarının olduğunu* kabul etmeyi gerektirir. Bu bağlamda ele alınması gereken ÇHS'nin ilgili maddeleri şöyledir:

- Madde 3: *Çocukları ilgilendiren bütün girişimlerde "Çocuğun Yüksek Yararı" temel düşüncedir.*
- Madde 12: *Her çocuk kendisini ilgilendiren herhangi bir konuya da işlem sırasında görüşlerini serbestçe ifade etme, görüşlerinin dikkate alınmasını isteme ve katılma hakkına sahiptir.*

Bu maddeler çerçevesinde medyanın yeni bir habercilik anlayışına doğru atacağı ilk adım, *çocuk ve gençlere daha fazla yer vermek* olacaktır. Çocukların yararı onlara yer verilmeden, onlarla konuşulmadan anlaşılamaz. Medya henüz özel günlerde bile çocuk ve gençlere çok az yer vermektedir. Bu yer vermeme tutumu, gazetelerde nele yer verildiği ile karşılaştırılırsa çok çarpıcı bir

tablo ile ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bulmacalara ne kadar yer verildiğine bakılabilir. Bulmaca, çok uzun süredir hemen her gazetede her gün yer aldığı için kanıksanmış bir gazete gerçeğidir. Bulmaca, hiçbir haber değeri taşıyamamasına karşın gazetede mutlaka yer alabilirken, çocuk ve gençlerin gazetede yer alabilmesi için aşırı, garip, abartılı bir durum gerekmektedir. Şimdi karşılaştırmayı daha anlamlı kılabilmek açısından gazetelerin her gün verdikleri birkaç sayfalık bulmaca ekleri üzerine tarafımızdan gerçekleştirilen araştırmadan¹⁰ yapılan aşağıdaki alıntıya bakalım:

"Günde dört sayfalık bulmaca veren epey gazete bulduk... Ağustos ayı tirajlarına bakarak, bulmaca veren gazetelerin tirajlarını topladık. Bu kabaca bir buçuk milyonluk bir tiraj etti. Bu tirajı, dört sayfa ile çarpıp, günde altı milyon bulmaca sayfası bulduk. Bunu 365 ile çarpınca, toplam yıllık bulmaca sayfası iki milyarı aştı. Sonra düşündük, bu kadar sayfa ile neler yapılabilir? Aklımıza çocuklar için kitaplar geldi ve çocuk kitapları hazırlayan ve yayımlayan bir dostumuza sorduk. O şöyle bir hesap yaptı: Bir bulmaca, yani gazete sayfası, dört kitap sayfası yapabilir denli büyük; bulmacalar kaç kitap sayfası yapar bulabilmek için toplam yıllık bulmaca sayfasını dört ile çarpmak gerekir. Hesabı birlikte yaptık ve dokuz milyar sayfaya yakın bir sayı bulduk. Sayfalardan kitap yapmak üzere dostumuzun önerisiyle küçükçe bir kitap boyutu düşündük; 120 sayfalık bir kitap. Sekiz küsur milyar sayfayı 120'ye bölünce, karşımıza yetmiş milyonu aşan kitap çıktı. Yani hesaplamacada bir senelik bulmaca sayfasından, Türkiye'deki her çocuğa, hatta tüm Türkiye nüfusuna yetecek kitap ürettik."

Medyanın çocuk ve gençlerle ilgili haberlere daha çok yer verip, onların sesine kulak vermesi gerekliliği, aslında yazılı basında yavaş yavaş yaygınlaşmaya başlayan okurun görüşlerini alma ve bir "okur temsilcisi" aracılığı ile okurların gazeteye müdahalesinin gerçekleşmesi eğilimi ile örtüşmektedir. Bu arada eğer habercilik bir yarar içeriyorsa, yapılan haberin yararının okuyucu açısından

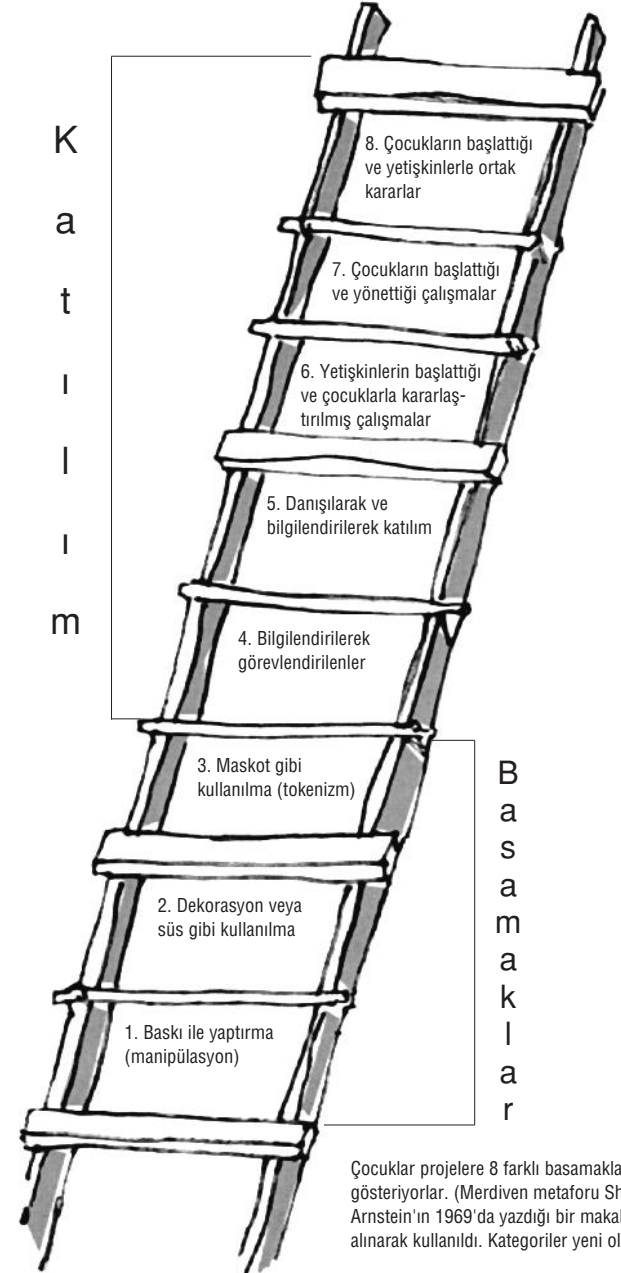
10. Araştırma bulguları için bkz. Değirmencioglu, S.M. ve Kırbaç, R. "Bulmaca Hesaplama", *Birgün*, 8.9.2005.

anlaşılabilir olması gereklidir. Çocukların yararı da haberci tarafından gözetilmenin ötesinde, haberin çocuklar tarafından da anlaşılabilir olmasıyla gerçekleşebilir.

Yeni habercilik anlayışı için atılabilecek ikinci adım, *çocuk ve gençlerin bizzat habercilik ve yayıncılık süreçlerine katılımını kolaylaştırmak* olacaktır, dahası *gazetecilerin çocuklara kulak vermesi, onların katılımını sağlaması aslında gazetecinin işini kolaylaştıracaktır*. Bu süreç çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Ancak öncelikle katılımın tanımlanması yararlı olabilir. Katılım, karar süreçlerinde ve etkinliklerde yer almak ve "etkili" olmaktır; çocukların ve gençlerin karar mekanizmalarında, uygulama ve değerlendirme süreçlerinde aktif müdahalede bulunmalarıdır. Bu tanım, çocuk ve gençlerin tek başlarına kararlar almalarını gerektirmez; tam tersine burada *sözü edilen katılım, onların yetişkinlerle birlikte habercilik ve yayıncılık süreçlerine katılmaları* demektir.

ÇHS'nin 13. Maddesi, "*çocukların, isteklerini ve düşüncelerini seçtikleri bir yolla özgürce açıklama hakkına sahip olduklarını*" belirtir. Maddede vurgulanan, çocukların kendilerini ifade etmelerinin önemi ve değeridir. Tıpkı diğer maddelerde olduğu gibi, bu hakkın nasıl gerçekleşeceği belirtilmemiştir. Bu hakkın hayata geçmesi, diğer maddelerde olduğu gibi yetişkinlerin çocukların yararını öne çıkararak düşünmesini ve çocuklara katılım yollarını açarak destek vermesini gerektirir.

Bu noktada, katılım süreçlerinin daha kolay anlaşılması için sık kullanılan "merdiven" benzetmesine başvurmak yararlı olabilir. Katılımın ilk basamaklarında, çocukların bir süreçte göstermelik olarak yer alması söz konusudur. Bir gazetenin senede bir kere, örneğin 23 Nisan'da, yüzeysel çocuk haberleri yapması ancak bu basamaklara uyabilir. Merdiven benzetmesinin en önemli yanı, merdiven basamaklarını tırmanmanın zor olmamasıdır. Merdivenin üst basamaklarında, *çocukların yönlendirdiği ve yetişkinlerle birlikte çalışarak ürünler elde ettikleri süreçler* bulunabilir. Gazetelerde düzenli olarak yayınlanan, çocuklarla yetişkinlerin ortak hazırladığı bir çocuk sayfası buna bir örnek olabilir.

Çocuklar projelere 8 farklı basamakla katılım gösteriyorlar. (Merdiven metaforu Sherry Arnstein'in 1969'da yazdığı bir makaleden alınarak kullanıldı. Kategoriler yeni oluşturuldu.)

Çocuklara ve gençlere yönelik yeni bir habercilik anlayışının ortaya çıkmasının özellikle gazetelerin geleceği açısından oldukça önemli olduğunu burada bir kez daha vurgulamak gereklidir. Gazetelerin çocuklar ve gençler tarafından daha az okunur duruma geldiği ve giderek haberi çok daha hızlı yayan internet gibi teknolojiler karşısında haber taşıma değerini yitirdiği bilinmektedir (Wartella, Caplovitz ve Lee, 2004). Çünkü yeni medya, gazetele-re göre çok daha etkileşimli bir araç sunmakta ve çok daha dinamik bir içerikle kullanıcıya ulaşmaktadır.¹¹ Öte yandan popüler kültür ürünleri, çocuk ve gençlere özellikle çekici gelecek, kolay ulaşılabilecek ve yakınlık hissi verecek şekilde sunulmaktadır. Popüler kültürün yıldızları bu bağlamda çocuklar ve gençlere gazetelerden çok daha yakın durmaktadır. Nitekim gazetelerin yeni medya araçlarına göre önemlerini yitirdiklerinin önemli bir göstergesi, 2001 yılında yayımlanan *Çocuklar ve Medya* konulu el kitabıdır (Singer ve Singer, 2001). Elkitabı incelendiğinde, televizyon, filmler ve müzik gibi görece daha eski mecralar ile elektronik medya, digital oyunlar, internet ve çocukların kullandığı medya teknolojileri gibi yeni mecralara yer verildiği görülmektedir. Elkitabında gazetele-re hiç yer verilmemiştir.

Bu durum gazetelerin geleceği açısından çok önemli bir ipucu vermektedir. Çocuk ve gençlere uzak duran, onlara yer veremeyen, onların katılımına kapalı ve etkileşim içeren yeni medya gibi dinamik olmayan gazetelerin ileride yetişkin olacak çocuk ve gençler açısından hiçbir çekicilik veya işlev taşımayacağı rahatlıkla söylenebilir. Bu da gazetelerin sonu anlamına gelecektir.

Türkiye ve dünyadan çeşitli katılımcı çalışma örnekleri

Basının yeni bir habercilik anlayışına doğru adım atabilmesi için çeşitli katılımcı çalışma örnekleri yararlı olabilir. Bu örneklerde değişik katılım süreçleri ve dereceleri bulunmakta, kullanılan

medya çeşitliliği göstermektedir. Çocukların ve gençlerin düşüncelerini dolaysız olarak yansıtmayı hedefleyen ve daha önce değindiğim "*Benim de Sesim Var – Sesimi Duyun*"¹² kampanyası yetişkinler tarafından yürütülmüştür. Aşağıda değineceğim *Ağustos* gazetesi örneği ise yetişkinler tarafından başlatılan ve daha sonra gençlerin üretimine dayalı olarak ilerleyen yayınlara bir örnektir. *Bush Radio*, *Youth Radio* ile *Stonesoup*, *HighestWire* ve *Çocukça Dergileri* ise birkaç profesyonel yetişkin ile gençlerin ortak çabalarına örnek olarak aşağıya alınmıştır.

Ağustos gazetesi (İzmit, 2000-2001):

Ağustos gazetesi, Marmara (17.8.1999) ve Düzce (12.11.1999) depremleri sonrası, depremden etkilenen gençlere seslerini duyurabilecekleri ve depremle birlikte değişen ve zorlaşan yaşama müdahale etmelerini sağlayacak bir araç olarak düşünülmüştür. Gazetenin "fikir annesi" genç bir iletişim fakültesi mezunu, projenin destekçileri ise UNICEF ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'dur.

Ağustos, tüm yazılarını deprem bölgesindeki gençlerin hazırladığı, 5000 adet basılan aylık bir gazetedir. Gazeteye başından sonuna dek 1000 kadar genç katkıda bulunmuştur. Gazeteye katkıda bulunan gençlerin ilk grubu, bir ay boyunca fotoğrafçılık, haber yazımı gibi değişik eğitimler aldıktan sonra gazete çıkarma aşamasına geçilmiştir. Gazeteye katkıda bulunan gençler herhangi bir telif ücreti almamışlardır. Katkıda bulunan yazarların adları yanında, yaşları, bulundukları il ve fotoğrafları her yazının başında mutlaka verilmiştir.

Ağustos ücretsiz dağıtılan bir yayın olduğu için dağıtımı elden yapılmış, bu nedenle gazetenin çok yaygın olarak okunması mümkün olmamıştır. Yayına başladıktan yaklaşık birbuçuk yıl sonra da

11. Birçok gazetenin web sitesi açmış olması ve web sitesinde haberin ötesinde çok farklı seçenekler sunuyor olması tam da bu nedenledir.

12. Kampanya yukarıda ele alındığı için burada yeniden aktarılmayacaktır. Kampanyaya gelen mesajlardan bir seçki 2005 yılında *Sesimi Duyun: Benim de Sesim Var* başlığı ile Kök Yayıncılık (Ankara) tarafından yayımlanmıştır.

[illegible]

ağustos

Sayı 19   Kuruluş Yılı: Haziran 1982   1 Ağustos 1982

ilef

T.C. Kültür Bakanlığı

GAZETEMİZ

1 YAŞINDA

14 Ağustos 2006'da SİYİRK, UNICEF ve Ankara Üniversitesi İktisat Fakültesi Menzurat Vakfı (ghaf) işbirliğinde hazırlanmış gazetemiz, Ağustos'ta yayına başladı.

Ağustos'un kuruluşuna katkıda bulunan kurumlar ve kişiler için teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz. Gazetemizin yayına başlaması için emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

[illegible]

gazetenin yayınına ara verilmiş ve ortaya çıkan kurumsal destek belirsizliği nedeniyle gazete bir daha yayımlanmamıştır.

Bush Radio (Çalı Radyosu, Cape Town, Güney Afrika)

Bush Radio, yani *Çalı Radyosu*, 1980 sonlarında güçlenen, Güney Afrika'daki özgürlük mücadelesinin bir parçası olarak 1992'de kurulmuş ve ırkçı rejim karşıtı *mahalle radyolarının* arasına katılmıştır. Radyo, yerel güçlerden besleneceği ve kendiliğinden ortaya çıkan bir çabanın sonucu olduğu için, *Çalı Radyosu* olarak adlandırılmıştır. Diğer yandan *mahalle radyoları*, televizyon veya gazetelere ulaşamayacak denli yoksul, önemli bir bölümü okuryazar olmayan halka ulaşmak ve onları bilgilendirmek için çok uygun ve esnek bir kitle iletişim aracı olarak özgürlük mücadelesinin önemli bir parçası olmuştur. ırkçı rejim devrildikten sonra da mahalle radyoları halkı bilgilendirme ve bir katılım aracı olarak önemli bir işlev görmeyi sürdürmüştür.

Bush Radio, 1996'da çocuklara her hafta bir saatlik yayın dilimi ayırmaya başlamıştır. Okul çağına gelmiş ve henüz reşit olmaya adım atmamış, 6-18 yaşındaki çocuk ve gençlerle yayıncılık yapma fikri güçlenince yaklaşık 60 çocuk ve gençler radyo programcılığını öğrenebilecekleri atölyelere katılmışlardır. Çalışmaya katılanlar, Cape Town'un yoksul mahallelerinde oturan, değişik etnik kökenlerden gelen, değişik diller konuşan kızlar ve erkeklerdir.

Çalışmaların ortak noktasını katılım ve sesini duyurma oluşturmaktadır. Bir Afrika atasözü, "Ağlamayan bebeğe kim kulak verir" der. *Bush Radio*, bir yaşama ve haklarına sahip çıkma mücadelesinin aracıdır. Radyo programlarına, yaşlara ve içeriklerine uygun adlar verilmektedir: *Bushtotz* (6-10 yaş), *Bushkidz* (11-14 yaş), *Bushteenz* (14-18 yaş), *Street Philosophy* (16-18 yaş). *Bush Radio*, radyo programları yanında radyo programcılığı atölyeleri, çeşitli projeler ve konferanslar da düzenlemektedir. *Bush Radyoyu* dinlemek veya daha fazla bilgi edinmek için <http://www.youthradio.org/> adresi ziyaret edilebilir.

Youth Radio (Berkeley, ABD)

Youth Radio ise birkaç profesyonel yetişkin dışında tümüyle gençlerin yürüttüğü bir radyo kuruluşudur. Olağan yayını sırasında gençlere yer veren radyolardan farklı olarak, tüm programlar gençler tarafından çoğunlukla gençler için hazırlanmaktadır (Glevar, 2005).

Stonesoup (Santa Cruz, ABD)

Stonesoup, yetişkin-çocuk ortak ürünü olarak yayımlanan, sipariş veya abonelik ile dağıtılan bir aylık edebiyat dergisidir. Dergideki tüm yazıları 8-13 yaşlarındaki çocuklar yazmakta, derginin basılması ve sürdürülmesine ilişkin işleri ise yetişkinler üstlenmektedir. Dergiye katkıda bulunan yazarların adları yanında, yaşları ve fotoğrafları her yazının başında mutlaka verilmektedir. Derginin son sayısına ve arşivine <http://www.stonesoup.com/> adresinden ulaşılabilir.

HighestWire (Michigan Üniversitesi, ABD)

HighestWire, tümüyle internet üzerinden yayın yapan bir iletişim platformu olarak işlev görmek üzere *Michigan Üniversitesi*'nden iki profesörün girişimi ile kurulmuştur. Platformun temel amacı, yazmayı teşvik etmek, söyleyecek sözü olan gençlere tarafsız, esnek, kullanımı kolay, ücretsiz, sürdürülebilir ve gerektiğinde bir editör tarafından destek de sağlanan kolektif etkileşimli bir sanal gazete sunmaktır. Platforma ABD'nin her yerinden veya ABD dışından İngilizce yazmak koşuluyla katkıda bulunmak mümkündür. Platformdaki tüm yazıları gençler yazmakta, platformun mali ve teknik açıdan sürdürülmesine ilişkin işleri ise yetişkinler üstlenmektedir. Platforma, <http://www.highestwire.com/> adresinden ulaşılabilir.

İçimizdeki Çocuk (Çocukça Dergisi)

Çocukça Dergisi çocukların yazı, fotoğraf, resim ve benzeri üretimlerine bir ölçüde yer veren bir dergi olmakla birlikte çocukların kendilerinin üretecekleri ürünlere de yer vermek için 2005 yılında bir formayı, yani 16 sayfayı *İçimizdeki Çocuk* adı ile çocuklara ayırmıştır. Bu yeni bölüm, öncelikli olarak ilkokul çocuklarını, yani okuma-yazmayı bilen 8-12 yaş grubunu hedef almaktadır.

İçimizdeki Çocuk, okul-merkezli olarak yürütülen bir çabanın ürünüdür ve her sayıda değişik okullardan katılım ile çıkmaktadır. Fikrin öğrencilere ulaştırılması için, okul ziyaretleri gerçekleştirilir. Ziyarette, öğrencilere derginin çıkış amacı aktarılır. İstekli öğrencilerden oluşan, değişik okullardan karma bir yazar grubu seçilir. Her ay çocuklardan oluşan dergi editörleri değişir. Yazıların derlenmesi için yapılan toplantıya gelen her öğrencinin yazılarına bir sonraki sayıda mutlaka yer verilmektedir.

Katılımcı çalışmalardan, medya okuryazarlığına...

Yukarıda anlatılan girişimlerden kimisinde (örn. *Bush Radio*) çocuklar ve gençler programlar yapmanın yanı sıra medya kuruluş-

larının nasıl işlediklerini incelemekte ve medyanın yanlılıklarının nasıl ortaya çıktığını, başka ifadeyle *medya okuryazarlığını* öğrenmektedir. *Medyada yer alan bir haberin veya yayının, "gerçeğin" yansıtıldığı bir haber veya yayın olarak doğrudan kabul edilmesi yerine bir değerlendirmeden geçirilerek kullanılmasına, genel olarak medya okuryazarlığı denmektedir.* Özetle, medya okuryazarlığı, haberin veya yayının çarpıcı, etkileyici, ilgi çekici sunuluşundan bağımsız olarak, kaynağına, içeriğine ve var olan diğer bilgilere göre değerlendirilmesini sağlayan becerilere verilen genel bir isimdir.

Medya okuryazarlığı üzerine yapılan çalışmalar, medya okuryazarlığının yararlı olduğunu, medyaya daha kuşkucu daha sorgulayıcı yaklaşabilmenin önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, medyayı daha dikkatli ele alan çocuk ve gençlerin daha eleştirel düşünebildiğini (Feuerstein, 1999) ve medyayı daha sıkı bir süzgeçten geçirebildiğini göstermektedir (Alvermann ve Haggood, 2000).

Yeni bir habercilik anlayışına doğru adım atabilmesi için katılım-cılık yanında medya okuryazarlığına da vurgu yapılması yararlı olacaktır. Aşağıdaki çalışma bu açıdan oldukça zengin bir örnek oluşturmaktadır.

"Basını takip ediyoruz":

Katılımcı bir medya okuryazarlığı çalışması

Çocukların ve gençlerin basın ve diğer medya ürünlerini inceleme, tartışma, yanlılıkları saptama ve anlama, hatta kendi medya ürünlerini çıkarabilme becerilerini edinmelerinin, yani medya okuryazarlığının, çocuklara ve gençlere yararı olduğu kadar, medyadaki yanlılıkları azaltmak için etkili bir yöntem olabileceği de ortadadır. Bu saptamadan hareketle, çocuklar ve gençlere basını inceleme olanağı sağlamak aslında önemli bir adımdır. Ancak basına eleştirel yaklaşabilmenin bireysel bir çabanın ötesine geçmesi ve hem haklara dayalı bir çerçeveye dayanabilme-

si hem de kolektif ve paylaşımcı bir süreç içermesi özellikle yararlı olacaktır. Bu öğeleri bir araya getiren "Basını Takip Ediyoruz" Projesi, 2005-2006 akademik yılında UNICEF'ten alınan mali destekle okullarda yürütülmüş ve başarılı olmuştur.

Projenin özellikle ilköğretim okullarının 5., 6. ve 7. sınıfları için uygun olacağı düşünülerek, ilköğretim okulları ile ilişkiye geçilmiş ve proje okul ziyaretlerinde öğrencilere tanıtılmıştır. Tanıtım da öğrencilere projenin amacı anlatılmış, günlük gazeteleri ve isterlerse dergileri takip etmeleri ve kendi yaşlarındaki çocuklar veya gençler hakkındaki haberleri yakından incelemeleri önerilmiştir. Yapılacak incelemenin, öncelikle beğenilmeyen ve beğenilen haberleri ayırmak, ardından seçilen haberleri çocuk haklarına dayanarak eleştirmek olacağı örneklerle açıklanmıştır.

Öğrencilerin yapacakları çalışmaları öğretmenleri ile gerçekleştirmeleri önerilmiş ancak yaratıcılıklarının öne çıkabilmesi ve çalışmayı kendi fikirleri ile yönlendirebilmeleri için çok dar kalıplar sunulmamıştır. Öğrencilere yaptıkları çalışmaları isterlerse proje web sitesini (www.gazeteinceleme.org) kullanarak yaşıtları ile paylaşabilecekleri ve böyle çalışmalar yapmak isteyen başka öğrenciler için bir kılavuz hazırlayabilecekleri de iletilmiştir. Bu bağlamda projede öğrencinin kendi isteği ve sürekli katılımı esas alınmıştır.

Projeye öğrencilerin gösterdiği ilgi, 4. sınıftan başlayarak öğrencilerin medya okuryazarlığı çalışmaları yapmak için çok hazır ve istekli olduğunu göstermiştir. Aşağıdaki örnekler, projenin tanıtımının yapıldığı akşam gönderilen e-postalardan alınmıştır:

"Ben ... İ.Ö.O'nda 7-A sınıfında okuyorum. Siz asistan olduğunuz için beni bu konuda daha çok aydınlatırsınız diye düşünüyorum! Yaptığınız projeyi çok anlamlı buluyorum. Bu, biz çocukların kendi haklarımızı savunmamız için iyi bir fırsat! Bu proje hakkında daha çok bilgi sahibi olmak istiyorum! Ben de bu projeye katılmak için neler yapmalıyım? Ben de bu projenin bir üyesi olmak istiyorum. Ama nasıl olacağını çok ayrıntılı olarak bilmiyorum.

Bana bu konuda cevap yazarsanız çok sevinirim!"

"Ben ... öğrencisiyim. Biz arkadaşlarla gündemdeki çocukların nasıl nitelendirildikleri ve hangi başlıklar altında toplandığı konusu içeren dergi gibi bir kitapçık hazırlamak istiyoruz ama ilk önce 1, 2 ay araştırma yapıcız. Sizce başka ne yapmalıyız?"

Projeye gönüllü olarak katılan öğrencilerin söyledikleri, öğrencilerin basına ilgi duymanın ötesinde basın hakkında görüşlere sahip olduklarını ve proje kapsamında basını incelemekten çok keyif aldıklarını ve medya okuryazarlığı çalışmaları yapmak için çok hazır olduğunu göstermektedir. Öğrencilerin çalışmaları ise, hem öğrencilerin kendi yayınlarını çıkarmak için çok istekli olduklarını (bazı okullarda öğrenciler okul gazetesi çıkartarak, çalışmalarını bu gazete aracılığı ile okuldaki diğer öğrencilere duyurmuşlardır) hem de basının çocuk hakları açısından oldukça eksik olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki örnekler, projeye katılan değişik okullardan alınmıştır:

Yine öğrencilerin kanı aktı

Zonguldak'ta İse öğrencileri arasında futbol maçında kavga çıktı. Bir öğrencinin diğer takımdaki arkadaşına çelme takması sonucu çıkan kavgada üç öğrenci hafif yaralandı.

Mersin'de okula ziyaretçi olarak girmek isteyen 5-6 kişilik öğrenci grubu, izin veremeyen okul görevlisini darp ederek yaraladı. Görevli hastaneye kaldırılırken, öğrenciler kaçtı.

Gaziantep'in İslahiye ilçesinde de İbni Sina Lisesi öğrencisi Zafer Ç. ile Meh-

met P. (16) okulda kavga etti. Kavgaya sonrası Mehmet P. eve giderek olayı akrabası İsmail Hakkı U.'ya (27) anlattı.

Bunun üzerine İsmail Hakkı U., Zafer Ç.'nin bahasına ait Çay Mahallesi Dervişçe Caddesi üzerinde bulunan berber dükkânı önüne gidip akrabasını dövdüğü gerekçesiyle Zafer Ç. ile tartıştı. Daha sonra ilerinde bulunan tabancayla ateş eden İsmail Hakkı U., Zafer Ç.'yi ayağından yaraladı. Zafer Ç.'nin hayatı tehlikesinin olmadığı bildirildi.

Bence bu habercilerin, bu haberi yayınlamaları bence çok yanlış. Çünkü; bu haberi okuyup to etki-lenen öğrenciler oynayı yapabilir. Bu haberi, bu şekilde yayınlamalarını hiç beğenmedim. Daha doğrusu da hiç yayınlamamalıydılar.

milliyet gazetesi

25.03.2006

Cumartesi

Gizem

haberler hakkındaki düşüncelerim
Çocuklara ilişkin haberlerin gazetelerde genellikle ilumsuz yönde olduğunu hepimiz biliyoruz. Hele içlerindeki bir haber çocukları "Gaspçı" olarak göstermiştir. Bana göre çocuklar bu habere sessiz kalmamalıdır. İnşane geçirilmezse bu tür haberlerin sonu gelmez. Bu haberleri yazan veya yapan gazetecilerin yaptıklarının yanlış olduğunu anlamaları gerekir. Ben olsaydım bu tür haberlerde fotoğraf yayınlamazdım ve bire bir katarak yazmazdım. Bu haberlerin asıl amacı dikkat çekmek ve gazetesinin satışını arttırmaktır.

Proje hakkındaki görüş ve düşüncelerim

Projeyi başarı ile tamamlamamız için; bana göre basını bu tür haberleri yapmaması konusunda ve bu tür haberlerin yanlış ve sakıncalı olduğuna inandırmamız gerekir. Tabii bunun için de çok çalışmamız gerekmektedir.

AKIN

Gölensu i.Ö.O

Sonuç

Günümüzde medyanın giderek çeşitlendiği ve günlük hayatın neredeyse her anına girdiği göz önünde tutulduğunda, medyanın çocuk ve gençlere nasıl etkide bulunduğu ve onların yararını dikkate alıp almadığı mutlaka önemsenmesi gereken sorulardır. Medyanın çocuklara ve gençlere yönelik yaptığı yanlışlar gerek bu yazıda gerekse, daha geniş olarak başka kaynaklarda ele alınmıştır.¹³

Gazeteciler çocuk haklarına saygılı, çocuk haklarını gözetken ve ya çocukların yararını öne çıkaran habercilik konusunda artık yeterince yol gösterici malzemeye sahiptir.¹⁴ Gazetecilerin çocuk dostu habercilik anlayışına doğru atması gereken adımlar bellidir. Gazetelerin çocuklara ve gençlere daha fazla yer vermesi, onlara daha fazla kulak vermesi yanında çocuk ve gençlerin bizzat habercilik ve yayıncılık süreçlerine katılımını kolaylaştırması gerekmektedir.

Son yirmi yıl içerisinde özellikle de en çok dağıtılan yaygın gazetelerin ana sayfaları, "Samsun'un en güzel danasının seçimi" ya da "mankenlerin iç çamaşırları" gibi konularda, garip mi garip nice başlıklarla yayınlanabilmiştir. Ya da örneğin, "Güneri Civaoglu'nun sakalı" gibi bir haber ana sayfa haberi olabilmektedir (*Hürriyet*, 18.9.2000). Gazetecilerin birbirlerinin dış görünüşlerini önemsemeleri onların bileceği iştir, ama bunu başsayfaya taşımak gazetecilik ile bağdaşmayan bir tutumun göstergesidir. Söz konusu durumun değişebilmesi için gerek gazetecilerin tutumlarının ve gazetelerdeki güç ilişkilerinin değişmesinin gerektiği, gerekse kamuoyunun baskısının önemli olduğu ortadadır.

13. Örnek olarak bkz. Franklin, B. (2002) "Children's Rights and Media Wrongs: Changing Representations of Children and the Developing Rights Agenda", *New Handbook of Children's Rights: Comparative Policy and Practice*. (haz. B. Franklin). Londra: Routledge, CRC Press.

14. Örneğin Uluslararası Gazeteciler Birliğinin bu konuyla ilgili olarak Gazeteciler ve Medya profesyonelleri için bir Elkitabı bulunmaktadır. Bkz. International Federation of Journalists (2002) *Putting Children in the Right: Child Rights and the Media* (Guidelines for Journalists and Media Professionals). Brussels: International Press Center.

Bu yazıda vurgulanan katılımcı boyut ve eylemlilik açısından ise, çocukların kendi haklarına sahip çıkmaları ve seslerini duyurmaları özellikle önemlidir. Çocukların gerek kendi haklarına sahip çıkabilmeleri, gerekse medyaya daha fazla etkiye bulunabilmele-ri için medya okuryazarlığı çalışmalarının artması yararlı olacaktır. Daha iyi bir gazetecilik ve genel olarak daha iyi medya ancak çocukların ve gençlerin katkısı ve çabası ile gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Aitken, S. C. ve Marchant, R. C. (2003), "Memories and Miscreants: Teenage Tales of Horror", *Children's Geographies*, 1(1), 151-164.
- Alvermann, D. E. & Hagood, M. C. (2000), "Critical Media Literacy", *Journal of Educational Research*, 93(3), 193-205.
- American Academy of Pediatrics Committee on Public Education (2001) "Media Violence", *Pediatrics*, 108(5), 1222-1226.
- Anderson, C. A., Berkowitz, L., Donnerstein, E., Huesmann, L. R., Johnson, J. D., Linz, D., Malamuth, N. M. ve Wartella, E. (2003), "The Influence of Media Violence on Youth", *Psychological Science in the Public Interest*, 4(3), 81-110.
- Brittle, C. & Zint, M. (2003), "Do Newspapers Lead with Lead? A Content Analysis of How Lead Health Risks to Children are Covered", *Journal of Environmental Health*, 65(10), 17-22.
- Cantor, J. & Wilson, B. J. (2003), "Media and Violence: Intervention Strategies for Reducing Aggression", *Media Psychology*, 5, 363-403.
- Dağ, İ., Öktem, F., Yazıcı, M. K., Güvenç, G., Rezaki, M., Özcan Demir, N., Özer, Ö., Özer, Ö. A., Tunçel, M. (2005), *Televizyon Programlarındaki Şiddet İçeriğinin, Müstehcenliğin ve Mahremiyet İhlallerinin İzleyicilerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Olumsuz Etkileri*, RTÜK Özel Çalışma Grubu Sonuç Raporu, Ankara.
- Değirmencioglu, S. M., Tartar, E. E. ve Şirin, Ö. (2004), "Çocuk Hakları Açısından 23 Nisan: Bir Basın Analizi (2001-2002)", M. Artar (haz.), *Disiplinlerarası Bakışla Türkiye'de Çocuk (IV. Ulusal Çocuk Kültürü Kongresi Bildirileri)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, s. 307-314.
- Feuerstein, M. (1999), "Media Literacy in Support of Critical Thinking", *Journal of Educational Media*, 24(1), 43-54.
- Franklin, B. (2002), "Children's Rights and Media Wrongs: Changing Representations of Children and the Developing Rights Agenda", *New Handbook of Children's Rights: Comparative Policy and Practice* (haz. B. Franklin), Londra: Routledge, CRC Press.
- Gencil-Bek, Mine (2006), "Medya ve Toplumsal Katılım" (yayımlanmamış araştırma raporu).
- Glevarec, H. (2005), "Youth Radio as 'Social Object': The Social Meaning of 'Free Radio' Shows for Young People in France", *Media, Culture & Society*, 27(3): 333-351.
- Huesmann, L. R., Moise-Titus, J., Podolski, C.-L. ve Eron, L. D. (2003), "Longitudinal Relations between Children's Exposure to TV Violence and Their Aggressive and Violent Behavior in Young Adulthood: 1977-1992", *Developmental Psychology*, 39(2), 201-221.
- International Federation of Journalists (2002), *Putting Children in the Right: Child Rights and the Media (Guidelines for Journalists and Media Professionals)*, Brussels: International Press Center.
- Kline, S. (2005), "Countering Children's Sedentary Lifestyles: An Evaluative Study of a Media-Risk Education Approach", *Childhood*, 12(2), 239-258.
- Padilla-Walker, L. M. (2006), "'Peers I can Monitor, It's Media That Really Worries Me!': Parental Cognitions as Predictors of Proactive Parental Strategy Choice", *Journal of Adolescent Research*, 21(1), 56-82.
- Quayle, E. ve Taylor, M. (2002), "Child Pornography and the Internet: Perpetuating a Cycle of Abuse", *Deviant Behavior* (23): 331-361.
- Singer, D. G. ve Singer, J. L. (haz., 2001), *Handbook of Children and the Media*, Thousand Oaks: Sage.
- Smith, S. L. ve Wilson, B. J. (2002), "Children's Comprehension of and Fear Reactions to Television News", *Media Psychology* (4):1-26.
- Wartella, E., Caplovitz, A. G. ve Lee, J. H. (2004), "From Baby Einstein to Leapfrog, from Doom to the Sims, from Instant Messaging to Internet Chat Rooms: Public Interest in the Role of Interactive Media in Children's Lives", *SRCD Social Policy Report*, XVIII(4).

ÇOCUKLAR VE ÇOCUK HAKLARININ MEDYADA TEMSİLİ

Gülgün Erdoğan Tosun

"Çocuk Hakları evrensel insan hakları kültürünün yapı taşıdır ve gelecek nesillerin insan hakları güvencesinin temelini oluşturur... Hükümetler çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının yanı sıra onların medeni ve siyasi haklarını da korumakla yükümlüdür..."

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 1989

I. Giriş: Haklar penceresinden haber-gerçeklik ilişkisi

Günümüz toplumlarını tanımlamada en fazla başvurulan deyimlerden biri "enformasyon toplumu"dur. Enformasyon toplumunun temelini oluşturan enformasyonun temel taşıyıcısı kitle iletişim araçları, bunlar arasında da yaygınlıklarına bakarak söylersek özellikle, gündelik kullanımda kısaca "medya" demeyi yeğlediğimiz, gazete, radyo ve televizyondur. Günümüz toplumuna kendisiyle ilgili enformasyonu sağlayan medyanın kullandığı enformasyon biçimlerinden biridir haber. Gazetecilerin toplumun kendisiyle ürettiği enformasyon *haber* halinde gazetelerde, televizyonlarda, radyolarda yer bulur. Yurttaşların yaşadıkları toplumda neler olup bittiğine dair bilgileri haberler aracılığıyla çerçevelenir, kurgulanır, pekiştirilir.

Ancak haberler toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtan metinler değildir. Başka ifadeyle "haber toplumsal gerçekliği inşa eder (kurar)" (Dursun, 2004: 37). Haberler aracılığıyla gündelik yaşam medyada yeniden kurgulanır. Yeniden kurgulanan gündelik yaşamın bilgisi/enformasyon kuşkusuz "gerçeklikten" farklı olacaktır. Haberin işlevi "gerçeği" yansıtmaktan çok, "bir olaya dikkat çekmektir, gerçeğin işlevi ise gizli olguları gün ışığına çıkarmak, bu olguları birbirleriyle ilişkili hale getirmek ve insanların eylemde bulunabileceği bir gerçeklik fotoğrafı oluşturmaktır. Oysa gazeteciler olaylar hakkında doğruyu (ya da tam doğruyu) söylemeye yetecek kadar bilgi toplayabilme kapasitesine sahip değildirlir" (İrvan, 2005: 69). Dolayısıyla kurguladıkları haber "gerçeğin" kurgusal bir temsildir.

Gitlin'in daha 1980'lerde belirttiği üzere; medya, genellikle üzerinde konuşulmasa ve pek kabul edilmese bile, hem dünyada olup bitenleri haber haline getiren gazeteciler hem de onun vereceği bilgilere önemli ölçüde bel bağlamış olan bizler sayesinde dünyayı organize eder. Medya mevcut bilişsel örüntüler arasından istediklerini seçer, vurgular, istemediklerini dışlar. Seçmiş olduklarını korur, yorumlar ve sunar. Bunu rutin olarak söylemleri düzenleyen sembol üretenler eliyle sözel veya görsel olarak yapar. Medyanın yarattığı anlam çerçeveleri gazetecilere ellerindeki büyük ölçekli bilgiyi işleme, bilişsel kategorilere ayırma ve onları okuyucularına etkin olarak sunmalarına imkân verir.¹

Kamusal alandaki tartışmaların en önemli taşıyıcısı olarak medya, *temsiller aracılığıyla anlamlar* üretir. Bireylere yaşadıkları dünyanın nasıl bir yer, AIDS'in nasıl bir hastalık, sokakta yaşayan çocukların nasıl çocuklar olduğu konularında temsiller/anlamlar üretir. Başka ifadeyle zihinlerimizde AIDS'li bir hasta ya da sokak çocuğuna ilişkin olarak oluşan imgenin üretilmesinde, medyanın

1. Todd Gitlin, *The Whole World Is Watching*, University of California Press, Berkeley, 1980, s. 7'den Aktaran Gadi Wolfsfeld; "The News Media and Peace Processes: The Middle East and Northern Ireland", *Peaceworks*, No:37, United State Institute of Peace, Ocak 2001, İnternet adresi: www.usip.org, s.12.

önemli bir rolü vardır. Medyanın insanlar, gruplar, olaylar ve sorunlarla ilgili olarak –ürettiği– değerler, düşünceler ve mesajlar dolaşıma girdikleri andan itibaren sahte bir sahiçilik kazanır. Kurulanan hikâye, "gerçeğin" yerini almaya hazırdır. Özellikle insan hakları, çocuk hakları gibi kamusal alandaki tartışmalı konular söz konusu olduğunda medyanın temsiller aracılığıyla ürettiği anlamlar daha kalıcı ve düzeltilmesi daha zor ön yargıları herhangi bir sorumluluk üstlenmeksizin kültürel dolaşıma sokabilmektedir.

Toplumsal olguların medyadaki temsillerinin yegane gerçek olarak dayatılmasının, medyanın ürettiği anlam çerçevelerinin çoğu zaman "haklı/haksız" kategorilerini dikkate almaksızın üretilmiş olmalarının en önemli sonuçlarından biri medyaya duyulan güvensizliktir. Medyaya duyulan güvensizlik, bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan birçok araştırmanın ortak bulgularından biridir. Bulgulara göre güvensizliğin nedenleri arasında önde gelenler²; bağımsız ol(a)mama, araştırmacı gazetecilik pratiklerinin eksikliği, haberlerin politikleşmesi, otosansür, yozlaşma, sansasyonlaştırma, ticarileşme, yerel medyanın taşralaşması, bağlamsal bilgi eksikliği, deneyim ve beceri eksikliği, kamusal tartışmanın dar kapsamda yapılması, birkaç haber kaynağına aşırı güven, özeleştirici eksikliği ve dış etkilerdir.

Ancak ana akım medya kuruluşlarına oranla yerel medyanın güven konusunda daha avantajlı olduğunu söyleyebiliriz. Yerel medyanın haberlerini ürettiği yaşam evrenine yakınlığı, yereldeki patronaj ilişkilerinin görece zayıf olması, haberlerdeki politikleşme ve sansasyonlaştırma düzeyinin düşük olması, medya patronlarının küresel ve ulusal sermaye ağlarıyla ilişkisinin daha dolaylı olması gibi nedenler yerel medyayı haklara duyarlı gazetecilik açısından avantajlı duruma sokmaktadır.

II. Gazetecinin sosyal sorumluluğu; haklara duyarlı habercilik

Günümüz toplumlarında enformasyonun haber formatındaki üretimi ve dağıtımı işlevini yerine getiren medyanın insan haklarıyla ilgili fikirlerin, imgelerin yaratılması ve dağıtımındaki önemini yadsımak mümkün değildir. Medya, insan hakları ve özellikle çocuk haklarıyla ilgili konularda gündemi belirleyen bir faktör olarak önemli bir role sahiptir. Gazeteciler haber üretim sürecinde sosyal sorumluluklarının gerektirdiği şekilde davranabilecekleri gibi, sosyal sorumluluklarını göz ardı eden bir tavır da benimseyebilirler. Gazetecilerin insan hakları konusunda benimseyemediği tavırlar, insan haklarının toplumsal algı ve imgelemde biçimlenmesi üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Haklara duyarlı gazetecilik pratiklerinin yaygınlaşması, insan hakları ve çocuk haklarına ilişkin konularda kamuoyunun duyarlılığının artmasına, karar alıcıların ve kamu otoritelerinin hak ihlallerinin azaltılmasına da yardımcı olacaktır. Dolayısıyla "haklara duyarlı habercilik" gazetecilerin temel sosyal sorumluluğudur. 1971 tarihli Gazetecinin Yasası'nda da belirtildiği üzere:

"Gazetecilerin kamu indindeki sorumluluğu, her türlü başka sorumluluktan, özellikle de işverenleri ve kamu yetkililerine karşı sorumluluktan önce gelir. Bilgilendirme misyonu zorunlu olarak gazetecilerin bizzat ve kendiliğinden bir şekilde kendi kendilerine dayattıkları sınırları içerir... Ama bu ödevlere gazetecilik mesleğinin ifası sırasında gerçek bir şekilde uyulabilmesi, ancak, bağımsızlığın ve mesleki saygınlığın somut koşulları gerçekleştirildiği takdirde mümkündür".³

Gazetecilerin kamu nezdindeki sorumluluğunun diğer her türlü sorumluluktan önce geldiğini vurgulayan bu yasa, haklara duyarlı gazetecilik pratiklerinin dayandığı temel ilkelere dendir. Özellikle çocuk hakları söz konusu olduğunda haklara duyarlı haberci-

2. *Young People and Media in Central & Eastern Europe, The CIS & Baltic States, A Report* Prepared by InterMedia for UNICEF, Mayıs 2001, s.16-17.

3. Münih 1971 tarihli Gazetecinin Yasası için bkz. http://www.ideapolitika.com/medya/14_gazeteci_yasasi.htm

lik pratiklerinde gazetecilere rehberlik edecek evrensel, uluslararası ve ulusal bazı ilkeler ile düzenlemelerin olduğunu belirtmek gerekir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarihli toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu sözleşme tüm çocukların insan haklarını koruma ve geliştirme yolunda bireylere ve hükümetlere yükümlülükler getirmektedir. Sözleşmenin kabulünden bu yana iki devlet hariç tüm BM üyeleri imzalamıştır. Türkiye sözleşmeyi 1995'de imzalamıştır. Sözleşmenin 13. Maddesi çocukların da ifade özgürlüğüne sahip olduğunu, bu özgürlüğün yazılı veya sözlü olarak tüm çocukların her türlü düşünce ve bilgi alışverişinde bulunma hakkını da içerdiğini belirtir. 17. Madde de ise çocukların sosyal, ruhsal ve moral sağlığı, fiziksel ve zihinsel sağlığının geliştirilmesine yardımcı olmak üzere, kitle iletişim araçları aracılığıyla ulusal ve uluslararası farklı kaynaklardan bilgi ve materyale erişimleri konusunda devlet kurumlarının sorumlu olduğu vurgulanmaktadır. Sözleşmede yer alan bazı çocuk haklarını şöyle sıralayabiliriz; (özellikle çocukları etkileyecek kararlar hakkında) düşüncelerini açıklama hakkı, düşünce, ifade, din ve vicdan özgürlüğü, özel yaşam ve oyun hakkı, kendi klüp ve örgütlerini kurma hakkı, özellikle devlet ve medya aracılığıyla bilgiye ulaşma hakkı, kendileriyle ilgili bilgi ve düşünce üretme hakkı gibi.

UNICEF'e göre, kamunun gözü, kulağı ve sesi olarak hareket eden gazetecilerin, fotoğrafçıların, editörlerin ve program yapımcılarının öncelikli sorumluluğu, iktidarın kötüye kullanımı ve insan hakları ihlallerine dikkat çekmektir. UNICEF tarafından yayınlanmış olan "Çocuk Hakları ve Medya" (*Child Rights and the Media: Guidelines for Journalists*) isimli belge, çocuk hakları konusunda gazetecilerin yapması ve kaçınması gerekenleri sıralayarak, çocuklar üzerine haber yapma konusundaki etik ilkelere ayrıntılı olarak yer vermektedir⁴. UNICEF'in vurguladığı ilkeler arasında ilk bakışta dikkat çekenler şunlardır: Gazetecilerin kendi

bölgesindeki, ülkesindeki çocuklara yönelik şiddet konularını haber haline getirerek kamusal tartışmaya açmaları, çocukların mahremiyetine ve kimliklerine saygı gösterilmesi, çocuklara medyaya erişme ve kendi düşüncelerini açıklama fırsatı verilmesi, araştırmacı gazetecilik pratikleri içinde çocuklarla görüşme yapılırken haber kaynağının gizliliği ilkesinin ihlal edilmemesi, hükümetlerin Uluslararası Çocuk Hakları İlkeleri'nin uygulanması konusunda zorlanması, seksist olmayan bir dil kullanarak çocuk istismarı ile savaşıma, bilgi toplarken çocuk hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütleri ve çocukların güvenliğini kazanmış olan insanlarla çalışma, sorunları çözerken çocukların bakış açısından çözmeye çalışmak. Gazetecilerin kaçınması gereken noktalar ise; çocuklara potansiyel olarak zarar verecek olan cinsiyetçi (seksist), şiddet ve kurban odaklı gazetecilik pratikleri, olguları stereotipleştirme (basmakalıplaştırma) ve sansasyonel hale getirme, çocuklara yönelik şiddete tolerans gösterilmesine yol açabilecek önyargıları ve önyargılara dayalı düşünceleri güçlendirmek, ergen veya gençlerin imajını cinsel olarak olgunlaşmış olarak görmek (göstermek), çocukları *suçlu* olarak göstermektir. Bu ilkeler, çocuk haklarına duyarlı bir gazeteciliğin genel çerçevesini çizmektedir.

İrvan'a göre, "çocukları konu alan haberlerde etik sorunlar genellikle çocukların haberin bir parçası haline geldikleri olumsuz olaylarda ortaya çıkmaktadır. Tecavüz, hırsızlık, uyuşturucu, tiner kullanma, intihar, yaralama, öldürme vb. durumlarda mağdur ya da sanık konumundaki çocuklar haberde nasıl ele alınmalıdır?" (2005:81). Çocuklar söz konusu olduğunda rehber alınması gereken temel ilkelerden biri Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin gazeteciler için belirlediği etik ilkedir. Bu ilkeye göre, "Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda, sanık, tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayımlanmamalıdır".

Sayıdığımız ilkelerin tümü medyada çocuk haklarının korunması ve çocukların durumunun iyileştirilmesi ile ilgili temel ilkelerdir.

4. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.unicef.org/media/media_tools_guidelines.html

Bu ilkelerin temel amacı, habercilik pratiklerinde insan haklarına /çocuk haklarına dayalı bir yaklaşımı hâkim kılmaya çalışmaktır.

Bir insan hakları yaklaşımını geliştirmenin anlamı, kendi adlarına yapılmış tercihlerin pasif nesneleri olmak yerine, insanların kendi kararlarını almalarını sağlamak ve bunun önünü açmaktır⁵. Habercilik pratiklerine uyarladığımızda, insan haklarına dayalı bir yaklaşımı geliştirmenin temel koşulları bir yandan kamu otoritelerinin insan haklarıyla ilgili konulardaki hesap verme düzeyini gözetmek ve denetlemek, diğer yandan bireylerin kendileriyle ilgili kararlara katılmalarının önünü açmak, ayrıca uğradıkları her türlü şiddet, ayrımcılık ve dışlamayı kamu önünde tartışmak olmalıdır. Son yıllarda kadın hareketlerinin öne çıkardığı "Kişisel Olan Politikadır" sloganı da ev içi şiddeti görünür kılarak, kamusal alanda tartışılır hale getirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle çocuklar gibi, çoğu zaman ailedeki en yakınlarının şiddetine maruz kalan toplumun en zayıf kesimi söz konusu olduğunda, haklara duyarlı gazetecilik pratiklerinin önemi bir kat daha artmaktadır.

III. Medya ve çocuk hakları

Gazetecilik etik ilkelerini düzenleyen çeşitli belgelerde idealize edilen insan hakları algısı ile gazetecilik pratikleri sonucunda ortaya çıkan haber metinlerindeki insan hakları/çocuk hakları algısı arasında önemli ölçüde farklılık olduğunu söyleyebiliriz. Diğer yandan insan haklarının ve çocuk haklarının algılanışıyla ilgili toplumda varolan sosyal değerler sistemi de insan hakları ve çocuk haklarıyla ilgili haber yapım süreçleri üzerinde etkilidir.

Yeniden hatırlatırsam, gündeminde yer verdiği haberler aracılığıyla medya topluma bir çocuk *imgesi* sunar. Medyanın sunduğu temsiller çocukların kim oldukları ve nasıl davrandıkları ile ilgili

toplumsal algıları hem yansıtır, hem de etkiler. Bu temsiller aracılığıyla; bir yandan gençlere yönelik bakış/algı yaratılır, diğer yandan mevcut bakış/algı yeniden üretilir (taşınır). Bu yapılırken çoğu zaman kamuoyu ve politikacılar üzerinde olumsuz etkileri olabilecek önyargılar ve *stereotipler* (basmakalıp yargılar) yeniden üretilerek yaygınlaştırılır. Bu ortamda, bilgiyle donatılmış, sorumlulukla yerine getirilmiş habercilik kuşkusuz çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından yaşamsal öneme sahiptir⁶.

İnsan hakları konusunda olduğu gibi çocuk hakları konusunda da medyanın haberleştirme süreçleri sorunlu bir şekilde işlemektedir. Medya ile çocuk hakları arasındaki sorunlu ilişkinin iki önemli boyutu olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki çocuk haklarının medya tarafından pek bilinmeyişi (ya da önemsenmemesi), diğeri medyanın yapısal özelliklerini yansıtan işleyiş boyutudur. Çocuk ve gazeteci ilişkisi söz konusu olduğunda gazetecinin öncelikli sorumluluğu yaptığı haberlerde çocuk haklarını her türü ekonomik, sansasyonel beklentinin önüne koymasıdır. Ancak bunu yapabilmesi için çocuk haklarını iyi bilmesi gerekir. Çocuk haklarını koruyan belgeler ve etik ilkelerden haberdar olmayan bir gazetecinin doğal olarak çocuk haklarını koruması da mümkün olmayacaktır.

Ayrıca toplumdaki sosyal değerler sistemi içinde çocukların ve haklarının önemsenmemesi yönündeki eğilim arttıkça, gazetecilik pratikleri içinde de çocuk haklarının kendine yer bulması zorlaşmaktadır. Çeşitli toplumlarda risk altındaki çocuklara ilişkin çeşitli isimlendirmeler bu önemsizleştirmenin işaretleri olarak yorumlanabilir. Türkiye'de sokakta yaşayan çocuklar için kullanılan "sokak çocukları" (*street children* veya *throwaway children*) deyimine karşılık olarak, Brezilya'da "marjinaler" (*marginais* ve *pivetes*), Kolombiya'da "yatak böcekleri" (*gamines* ve *chinchies*), Peru'da "meyve kuşları" (*pajaros fruteros*), Vietnam'da "toz bö-

5. Bu tanım Department for International Development-UK tarafından geliştirilmiş olup, "OHCHR Asia-Pacific Human Rights Roundtable No. 1: A rights-based approach to development", Department for International Development-UK, October 2002'den alınmıştır.

6. *Child and the Media*, Excerpted from CRC/C/50, Annex IX, 13th Session, 7 Ekim 1996.

cekleri", Ruanda'da "kötü çocuklar", Kamerun'da "sinekler"⁷ deyimleri kullanılmaktadır. Bu isimlendirmelerin hepsindeki ortak yön, sokakta yaşayan çocukları topluma zararlı, mücadele edilmesi, hatta gerekiyorsa yok edilmesi gereken "haşerelerle" eşdeğer görmeleridir. Medya bir yandan toplumdaki bu önyargılardan beslenirken diğer yandan bunları yapmış olduğu haberler aracılığıyla yeniden üreterek sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Oysa bu çocuklar "sokağa itilmiş" veya bir suça karışmışsa "suça itilmiş" çocuklardır⁸. Çocuk hakları söz konusu olduğunda bu kapsama sadece sokakta yaşayan veya suça itilmiş çocuklar değil, çalışan çocuklar, istismara maruz kalan çocuklar, mülteci/göçmen çocuklar da girer. Oğuz Polat tarafından açıklanmış olan "Çocuk Hakları ve Türkiye 2005 Raporu"na göre, Türkiye'de çocuk hakları ihlallerine yol açan en önemli sorunlar şöyle belirlenmiştir⁹:

Cinsel istismarın kayıtdışı ve gizli kalması, bu konuda genel ve yerel yönetimlerin bir politikasının olmaması, sokağa düşen çocuk sayısının artması, çocuk mahkemeleri kurulması konusunda yetersiz kalınması, çocuklarla sadece Sosyal Hizmetler Kurumu'nun ilgilenmesine izin verilmesi, sadece bir okulun sosyal hizmet uzmanı yetiştirmesi, ülke bütçesinden SHÇEK'e (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na) ayrılan payın azalması, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan son değişikliklerle çocuğun korumasız kalmasıdır. Bu süreçte medyanın bir yandan çocuk hakları konusunda kendisini geliştirmesi, bilgi düzeyini yükseltmesi diğer yandan yayınladığı haberlerle çocuk hakları ihlalleri-

ni görünür hale getirmeli, bu çocukları sokağa ve/veya suça iten nedenleri ortadan kaldırmaya, sokakta yaşayan, zorla çalıştırılan, istismara maruz kalan ve göçmen çocukları korumaya yönelik hizmetleri geliştirme konusunda kamu otoritelerini zorlamaya çalışmalıdırlar.

Medya ve çocuk hakları ilişkisini sorunlu hale getiren ikinci boyut, medyanın yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır ve işleyiş pratikleriyle ilgilidir. Gazeteci-çocuk ilişkisine geri dönecek olursak, gazetecinin hak anlayışı ile gazete okuyucularının hak anlayışı arasında önemli ölçüde fark vardır. Gazete okuyucuları açısından hak kavramı daha geniştir. Gazete okuyucuları açısından hak anlayışı, gazetelerinin saygınlığıyla ilgili düşüncelerine şekil veren editöryal pratiklerde ve gazetecilerin profesyonel davranışlarında ortaya çıkar. Medya ortamını betimleyen tekelleşme, ekonomik, siyasal iktidar çevreleriyle iç içe geçmiş olmak gibi yapısal koşulların, habercilik pratiklerine yansması ise pek de iç açıcı değildir.

Basındaki haber süreçlerindeki eğilim; ciddi gibi görünen haberlerin arkasında, büyük ekonomik, siyasal çıkarları gizleme, haberleri ticarileştirme, gazetecilikle eğlence arasındaki çizgiyi giderek bulanıklaştırma yönündedir. Haberin arz yönündeki gelişmelere benzer olarak, talep yönündeki gelişmeler de umut verici değildir. Dolayısıyla, medyanın işleyişinden kaynaklanan bu nedenlerle ortaya çıkan haberlerdeki taraflılık olgusu neyin yanlış, neyin çatışma, neyin yetersiz olduğuna odaklanmış "negatif bir taraflılık" olup¹⁰ haberlerin üçüncü sayfa haberi olarak tabir edilen çatışma, kan, istismar, acı ve kurbanlardan beslenen "kötü haber" odaklı hale gelmesine yol açmaktadır. Bu koşullar altında işleyen haber üretim/kurulma süreçlerinde "hak/haklılık" gazetecinin aklına neredeyse en son akla gelen kavramdır. Haklara duyarlı gazetecilik pratiklerinden beklenen; toplumdaki yanlışlar,

7. Damgalayıcı isimlendirmeler sokak çocuklarıyla ilgili olarak hazırlanmış olan çeşitli ülke raporlarından derlenmiştir. Bu isimlerle ilgili olarak bkz. <http://streetchildren.org.uk/colombia.htm> , James A. Inciardi, Hilary L. Surratt; "Children in the Steets of Brazil: Drug Use, Crime, Violence, and HIV Risks", internet adresi: <http://streetchildren.org.uk>; "Street Childen, Human Rights, and Public Health: A Critique and Future Directions", internet adresi: <http://streetchildren.org.uk>.

8. Kitabımızdaki Yasemin Onat ile Seda Akço'ya ait "Çocuk Hakları ve Habercilik" başlıklı yazıya EK III'te medyanın suça itilmiş çocuklara "kanunla ihtilafı çocuklar"; sokağa itilmiş çocuklara ise "sokakta yaşayan ya da çalışan çocuklar" denilmesi önerilmektedir (editörün notu).

9 Bkz. Oğuz Polat, "Çocuk Hakları ve Türkiye 2005 Raporu" (<http://www.0-18.org>).

10. Bkz. Robert J.Haiman; *Best Practices for Newspaper Journalists: A Handbook of Reporters, Editors, Photographers and Other Newspaper Professionals on How to be Fair to the Public*, (<http://www.freedomforum.org>).

çatışmalar ve yetersizlikler içinde mağdurun haklarını gözetken bir taraflılıkla negatif taraflılığını pozitif çevirebilmesidir.

Gazete okuyucuları açısından baktığımızda gençlerin internetle "büyülenmesi", chat odalarının ve gündelik konulara ilişkin forumların gençlerin temel haber kaynaklarından biri haline gelmesi haberin talep yönünün giderek zayıflamasına yol açmaktadır. Talep yönünün zayıflaması gazetelerin sunduğu temsiller aracılığıyla üretilen anlamların eleştirilmeden tartışılmadan hızla yayılmasının, haberlerde sunulan önyargıların ve damgalayıcı ifadelerin hızla içselleştirilmesi ve yaygınlaştırılması sonucunu getireceği açıktır.

IV. Yaygın medyada çocuk hakları ihlalleri üzerine gözlemler

Türkiye'deki yaygın medyada gözlenen çocuk hakları ihlalleriyle ilgili olarak seçilmiş olan iki örnek olay üzerinden değerlendirmelerimizi daha netleştirebiliriz. *Barbaros Çocuk Köyü ve Bornova Çocuk Yurdu* ile ilgili olarak yaygın medyada ve bölgesel medyada (Ege Bölgesi) yayınlanmış olan haberlerden yola çıkarak yapacağımız değerlendirmeler çocuk haklarıyla ilgili olarak Hanifi Kurt ile birlikte yaptığımız araştırmadaki verilere dayanmaktadır (Tosun ve Kurt, 2005: 607-20). Barbaros Çocuk Köyü ile ilgili olayın duyulduğu ilk günlerde haber metinlerinin vazgeçilmez sözcükleri olarak; "tecavüz", "cinsel taciz", "skandal", "rezalet", "seks kölesi", "gözaltı" gibi ifadelerin manşetlerde yer aldığını görmekteyiz. Benzer şekilde, Bornova Çocuk Yurdu'nun boşaltılması, çocukların başka yurtlara dağıtılmalarıyla ilgili haberlerin manşetleri ise doğrudan doğruya yurtda kalan çocukları *suçlu* olarak gösteriyordu: "Belalı Yurt Boşaltıldı", "Hepsi Suç Makinesi Çıktı", "Hücre Evi Gibi Baskın".

Yukarıdaki başlıklar ile haber kurgusu içinde kullanılan kavramlara bakarak örnek olarak aldığımız olaylarda her zamanki tiraj kaygısı içerisindeki yaygın medyanın haberleri sansasyonelleşti-

rilerek verdiğini, çocukları *damgalayan*, bu arada da bu tür yurtlarda kalanlar hakkında sahip olunan *ön yargıları* yeniden üreten bir dil/söylemle haberlerini kuran gazetecilerin önemli çocuk hakları ihlalleri yaptıklarını görüyoruz.

Çocuk haklarının ihlalleriyle ilgili değinilmesi gereken ikinci önemli nokta, haber metinlerinin genel olarak yapıldığı gibi yoğun biçimde *resmi yetkililerinin açıklamaları etrafında formüle edilmiş olmasıdır*. Bu konuda Herman ve Chomsky, "Günlük haber taleplerini karşılamak için zorunlu bir zaman çizelgesine uymak durumunda olan medya, mali nedenlerle, önemli bir olayın meydana gelebileceği yerde muhabir ve kamera bulundurmayan medyanın bundan dolayı, daha kolay ve ucuz ulaşabileceği ve toplum tarafından güvenilir görülen kaynaklara yöneldiğini belirtmektedir (1999: 59). Ayrıca, eğitim, sağlık, çalışma, kalkınma ve sosyal güvenlik gibi konular söz konusu olduğunda gerekli enformasyon çoğu zaman resmi kurumlar tarafından gizlendiği için, bu gibi konular medya tarafından etkin olarak haberleştirilememektedir (McIntyre, 2002:5). Dolayısıyla, resmi devlet yetkilileri en güvenilir haber kaynakları olarak kabul edilmektedir. Böylelikle eğilimi genel olarak 'resmi otoritelerin, bürokratların aktardığı öykülerin gerçeğe uygun olduğunu' düşünmek olan yaygın medya çalışanları, bu tür haber kaynaklarının söylediklerini yalnızca bir '*iddia*' olarak değil, güvenilir yetkin bir kişinin verdiği '*bilgi*' olarak kabul eder. Çünkü, resmi görevliler gerçeği bilirler ve sunarlar; muhabirlerin işi ise bilgiyi almaktan ibarettir (Fishman, 1980: 144-5). Nitekim haber metinlerinde, resmi yetkililerin beyanatlarının doğruluğuna ve gerçekliğine helal getirmeyen "söyledi", "açıkladı", "belirtti" gibi sözcükler kullanırken, bunun dışındaki muhalif nitelikteki (özellikle de konuyla ilgili sivil toplum örgütleri tarafından yapılan) açıklamaları için daha çok, "iddia etti", "öne sürdü" gibi tartışmaya açık ifadeler kullanılması sık rastlanan bir durumdur.

Ayrıca, resmi kaynaklara böylesine ağırlık vermenin bir başka nedeni de, gazetecilerin haberleri "nesnel" biçimde iletme iddiala-

rıdır (Herman ve Chomsky, 1999: 60). Çünkü, "bilme yetkisi"ne sahip kabul edilen resmi kaynaklardan alınan bilgi, "nesnel" ve en önemlisi de "kolay ispatlanabilir bilgi" olarak kabul edilmektedir. Bazen de, böyle bir ön kabulü olmayan kimi gazetecilerden mesleki ilerlemeleri ile devlet veya hükümet hakkındaki eleştirel görüşleri arasında tercih yapmaları istenir. Tercihini eleştirel görüşlerinden yana koyan gazeteciler, "düşman" olarak görülür ve böylece, resmi haber kaynaklarına erişmesi engellenir (Keane, 1999: 105).

Medya kuramcılarının bu söyledikleri çerçevesinde yeniden incelediğimiz haberlere dönersek, belirtilen eğilimin söz konusu haberlerde de tekrarlandığını yani haber kaynağı olarak "tek yanlı" biçimde resmi otoritelerin kullanıldığını görebiliyoruz. Benzer şekilde haber dili/söylemine bakarak resmi otoritelerin verdiği bilgilerin hiç kuşkuyla karşılanmayarak, koşulsuz olarak "doğru" kabul edildikleri izlenimini edinebiliyoruz. Oysa her iki örnek olayda da gazetecilerin *haberde denge unsurunu gözetenek* sadece resmi yetkililerin açıklamaları çerçevesinde kalmayıp, olayın mağdurları ile de uygun röportaj tekniklerini kullanarak görüşmeleri, çocukların da düşüncelerini almaları beklenirdi. Böylelikle çocukların kendilerini doğrudan doğruya ilgilendiren kötü yönetilme, istismara maruz kalma ve yurt boşaltma olayıyla ilgili gerçek düşüncelerini ifade etme şansları olurdu. Sadece bu iki olay örneğinde değil, genel olarak haber üretim süreçleri içinde çocuklara yönelik hak ihlallerinin izlenmesi ve raporlanmasında medyanın bir taraf olarak resmi yetkililer yerine, çocukların ve çocukları koruyan sivil toplum örgütlerinin tarafında olması beklenirdi.

Çoğu hak ihlalleriyle ilgili haberlerde olduğu gibi, çocuk haklarıyla ilgili sorunların haberleştirilmesi söz konusu olduğunda yaygın medyanın bir diğer eğilimi *olayı bağlamından koparması, sebep-sonuç ilişkilerini gözlerden saklamasıdır*. Özellikle incelediğimiz *Yeni Asır*, *Haber Ekspres*, *Hürriyet* ve *Sabah* gazetelerinde yer alan örneklerimizde ise konu, iktidar ve muhalefet partileri-

nin üzerinden görülen bir "hesabın" konusu haline getirilmiştir. Her iki olayda da ikinci günden itibaren olay üzerinden muhalefetin (CHP) niyet okumaları ve iktidarın (AKP) savunma refleksleri gazetelerde çocuklardan daha geniş şekilde yer bulmaya başlamıştır. Barbaros Çocuk Köyü'nün yönetiminin Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'na bağlı olması nedeniyle gazetelerde yer alan haberler öncelikle iktidar ve muhalefet arasında bir kavga ve hesaplaşma konusu haline getirilmiştir. Barbaros Çocuk Köyü'nde yaşananlar üzerine, devleti ve dolayısıyla siyasal iktidarı temsil eden Urla Kaymakamı ile Urla'daki yerel gazeteler arasında yaşanan tartışmalar aslında acı bir gerçeği ortaya koyuyordu: devletin korunup kollanması ile çocukların korunup kollanması arasındaki gerilimde resmi görevlilerin genellikle devletin kollanmasından yana tavır aldığını. Ancak burada medyanın da tamamen çocukların korunup kollanmasından yana tavır almak yerine, iktidar-muhalefet hesaplaşmasının bir aracı haline geldiğini çocuk haklarının bu hesaplaşma sırasında arada silikleştiğini görmek de bir o kadar acıydı. İnsan haklarını ilgilendiren bir konuda, gazetecilerin hükümet ve diğer siyasal/kamusal otoritelerin manipülasyonlarından sakınmaları gerekirken tam tersi olmuş; yapılan yayınlar çocuk haklarının kamusal alanda savunulup geliştirilmesi için kullanılacak yerde, bizatihi politikacıların kendilerinin kamusal alana taşınmasının bir aracı olmuştur.

Çocuk hakları ihlalleri söz konusu olduğunda medyada gözlenen bir başka eğilim, çocukların haklarını değil, *sistemin işleyişini korumaktır*. Nitekim İzmir'de yayınlanan *Haber Ekspres* gazetesinin (4 Şubat 2005) konuyla ilgili haberlerine bakıldığında, Urla Çocuk Köyü'nde yaşananların aslında, bazı sivil toplum örgütlerinin açıkladığı gibi "sistemin bir sorunu olmadığı, münferit bir olaydan ibaret olduğu" imasını taşıyan bir yayın politikası izlediği görülmektedir*.

* Söz konusu olayların su yüzüne çıkardığı sorunlar, korunma gereksinimi altındaki çocuklara yönelik siyasaların yeniden gözden geçirilmesi konusunda tartışmalar başlatmıştır. Örneğin, konuyla ilgili olarak İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi'nden Avukat Seda Akço ve Korunmaya Muhtaç Çocuklar Vakfı (KMÇV) Başkanı M. Pınar

Gazete, birinci sayfasında Karşıyaka Çocuk Yuvası'ndaki 50 çocuğun İzmir Kuş Cenneti'ne yaptığı gezinin fotoğrafına yer vermiştir. Haberin başlığında da oldukça ılımlı bir tavrın sergilendiği gözlenmektedir: "Urla sıkıntılı, Karşıyakalı çocuklar gezide". Buna karşılık haberin girişinde ise, ana akım basının söylemine benzer bir haber kurgusu izlenerek; "Urla'daki Barbaros Çocuk Köyü'nde meydana gelen cinsel taciz ve ilişkiye girme iddiaları, ülkenin dört bir yanındaki çocuk kurumlarını tedirgin etti. Söz konusu kurumlarda çalışan ve barınanlar, Urla'daki olayın bütün kurumlara maledilmesi tehlikesi olduğunu dikkat çekerken olayın kendilerini de zan altında bıraktığını dile getirdi" denilmektedir. Haberde gazetenin Türkiye'nin dört bir yanındaki bu tür kurumlara ulaşarak haber yapıldığı izlenimi yaratılmakla birlikte, haberin daha çok masa başı bir haber niteliği taşıdığını söylemek yanlış olmaz. Ayrıca, gazete, ürettiği bu haberlerle çocuklara nedenli ruhsal ve fiziksel zararlar verebileceğini göz ardı etmektedir. Meydana gelen olay oldukça vahim olmakla birlikte, olayın vehametinin çocuklar üzerinden yeniden kurgulanan hikâyesi sorunlu bir habercilik pratiğinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, çoğu zaman bu türden haberlerin verilmemesi verilmesinden daha yararlıdır. Etik değerler açısından gazetenin birincil görevi çocukların zarar görmemesini sağlamak olmalıyken, kamu kurumlarının prestijlerinin zarar görmemesini hedefleyen haberler kurguladıkları gözlenmektedir.

Özellikle Barbaros Çocuk Yurdu ile ilgili haberlerde, olayın mağdurları olarak temsil edilen çocuklara basının ilgisi yoğun olmuş-

tur. Gazeteler ve muhabirler ürettikleri haberlerin odağına, çocukların haklarından ve kamu güvencesi altında olmalarına rağmen korunamamalarından ziyade, cinsel taciz ve tecavüz iddialarını koymuşlardır. Aslında yaygın medyanın gazetecilik anlayışı içinde haber değeri olarak öncelik taşıması nedeniyle bu durumun genel geçer bir gazetecilik pratiği olduğunu söylemek mümkün. Ancak, böylelikle çocukların psikolojik durumlarını hiç kimsenin dikkate almadığını söylemek yanlış olmaz. Röportajlarında veya ürettikleri haberlerde çocuklarla konuşma, röportaj yapma konusunda eğitilmiş olmayan gazetecilerin söyledikleri sözlerin çocukların ruhlarında açacağı derin yaralar çoğu zaman umursanmamaktadır. Ayrıca medya aracılığıyla yayılan enforsasyonun (haberin) içeriğinde çocuklara ilişkin damgalayıcı, onurlarını zedeleyici, kişisel ve aile mahremiyetine tecavüz niteliği taşıyan imge ve ifadelerden yasal olarak korunma hakları olduğunu unutmamak gerekir. Medyada yer alan olumsuz ifade ve imajların, çocukların ileriki yaşamlarında karşılarına nerede ve nasıl çıkacağını, önlerine ne gibi engeller koyabileceğini bugünden kim bilebilir ki? Dolayısıyla, gazeteciler açısından çocuk haklarını gözetken bir habercilik yasal zorunluluk olduğu kadar etik bir sorumluluktur. Çocukların olumsuz haberlerden korunma konusunda haklarını etkin olarak kullanamamalarının nedeni toplumun görece daha zayıf/güçsüz bir kesimi olmalarından kaynaklanmaktadır. Aslında, çocukların kişisel onur ve toplumsal imajlarına zarar veren haberlerin yer aldığı gazeteler dava konusu edildiğinde birçok gazete çocuklar açısından birer "değerli kâğıt" niteliği kazanabilecektir*. Çocuk haklarına duyarlı ve çocuk-

Aran, yaptıkları açıklamalarda "Sistem çocukları koruyamıyor, değişmeli; devlet korunmaya muhtaç çocuklara hizmet vermekten vazgeçmeli; kurum bakımı son çare olmalı, devlet sadece destek ve denetim görevi üstlenmeli" görüşünü savunmaktadır. Buna karşılık Sosyal Hizmet Uzmanı Kahraman Eroğlu; 'zaten yasal olarak tek yetkili SHÇEK olduğu, diğer yandan, herkes dernek, vakıf kurum açarsa çocukların, ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişmelerinin zarar göreceği gerekçesiyle' devletin bu kurumları sivil toplum örgütlerinde devrederek onları destekleyip, denetlemesini savunmaktadır (Tartışma için bkz. www.bianet.org.tr. 02.02.2005). Burada Avukat Seda Akço'nun Avukat Yasemin Onat ile birlikte BİA Çocuk Hakları ve Medya eğitim programı çerçevesinde verdikleri eğitim metninin elinizdeki kitapta bulunduğunu, Kahraman Eroğlu'nun da BİA 2 Projesi Yürütme Kurulu üyesi olduğunu hatırlatalım. – (ed.n.)

* 25 Ağustos 2001 tarihinde öldürülen işadamı Üzeyir Garih'in cinayet zanlısı olarak yakalanmış olan 13 yaşındaki F.N. ile ilgili olarak *Hürriyet* gazetesinin 25-26-27 Ağustos 2001 tarihli nüshalarında, İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Müdürlüğü'nün açıklamalarına dayalı olarak üretilen haberlerdeki "tinerci", "Deli Fuat" gibi damgalayıcı ifadeler bolca yer almıştır. Cinayetin işlenmesinin üzerinden daha iki saat geçmeden yakalanmış olan zanlının gazete haberlerinde bir "azılı katil" gibi temsil edilmesi sonucunda babası ve ağabeyi işten atılmış, ev sahibi evden çıkarmıştı. Oysa –çok değil– 48 saat geçmeden zanlı F.N.'nin suçsuz olduğu, 13 yaşında hem okuyan hem de ayakta-bı boyayarak evine yardımcı olmaya çalışan bir "çocuk" olduğu ortaya çıkmıştı. İç İşleri Bakanlığı ve Emniyetin aceleci açıklamalarının dava konusu olması üzerine aile-

larla dost gazetecilik pratikleri çocuklara yönelik hak ihlallerinin nedenlerinin, sorumlularının ve çözüm yollarının ortaya konulmasını araştıran, tartışan bir habercilikle mümkün olabilir.

Basının insan haklarıyla ilgili sorunlu habercilik örneklerinin çoğalmasına yol açan faktörlerden biri olan *sansasyonelleştirme* eğilimi nedeniyle, *Hürriyet* gazetesi 9 Şubat 2005 tarihinde *Urla Barbaros Çocuk Köyü'nde kalan A.B'yi "Cezaevindeki Y. ile Evlenmek İstiyorum"* manşetiyle 5. sayfasına taşımıştır. Haberin spotunda yer alan; "*Urla Barbaros Çocuk Köyü'nde kalan ve bakire çıkmayınca bir anda olayların baş aktörü haline getirildiğini ileri süren 18 yaşındaki A.B. yaşadıklarını hem yazdı, hem de DHA'ya anlattı*" ifadesiyle haberin vurgusu "bakire çıkmayan kızlar" üzerinedir. Haberde, yaşadıklarını hem yazan (nerede, nasıl yazdığı belli değil), hem de kendilerine (Doğan Haber Ajansı) anlatan A.B'nin aslında, ortada bir tecavüz ya da skandal olmadığını, olaya adı karıştığı için cezaevine konulan Y.Ö.'ye âşık olduğunu ve isteğiyle beraber olduğunu ifade ettiği belirtiliyor. Bu haber, bir yandan elverişli bir fotoğraf eşliğinde verildiği için de mağdurları görünür kılan bir haberdir. Oysa medyanın görünür kılması beklenen mağdurlar değil, onları mağdur hale getirenler ve sistemdeki aksamaların neden ve nasıl ortaya çıktığı olmalıdır. Olay, sansasyonel hale getirilirken mağdur olanlar üzerinden hareket edildiği için, aslında mağdurlar gazetede haberin bu şekilde yayınlanmasıyla bir kez daha mağdur edilmektedir.

Her iki örnek olayla ilgili olarak incelediğimiz haber metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla, çocuklar ve çocuk hakları söz konusu olduğunda, haberlerin sansasyonelleştirilmesi daha zararlı hale gelmektedir. Genel geçer habercilik pratiklerinin aşına olduğu haber öznelerinden farklı olarak çocuklar, ne kendi davranışlarından sorumlu tutulabilecek fiil ehliyetine sahiptir, ne de başka-

larının kendilerine yönelik olumsuz davranışlarını engelleyebilecek güçtedir. Dolayısıyla haberlerde kullanılacak damgalayıcı ifadeler, tanımlamalar veya kategorileştirmelerin hepsi, çocuğun fiil ehliyetine sahip olmadığı bir yaşta meydana gelmiş olaylardan yola çıkılarak basın tarafından üretilmiş olmasına rağmen, hayatı boyunca karşısına çıkacak ve kendisine karşı her zaman kullanılacak birer tehdit niteliği taşıyacaktır. Çocukluk döneminde başına gelmiş veya kendisi dışında yaşam çevresinde meydana gelmiş, faili olarak addedilemeyeceği veya mağduru olduğu bir olaydan dolayı uğrayacağı damgalayıcı ifadeler, çocukların yaşam boyu suistimal edilmesine, toplumdaki dışlanmasına veya zarar görmesine yol açabilecektir. Habercilerin ürettikleri haberler aracılığıyla temsil ettikleri çocuk imgesi toplumsal bellekte uzun yıllar kalıcı olacak, eğer bu imge ön yargılar ve olumsuzluklarla bezeliyse haberin ister faili ister mağduru olsun çocuklara vereceği hasar da sürekli olacaktır.

Ek olarak, çocuk haklarıyla ilgili örgütlerin ve bunların söylemlerinin değil, devletin resmi otoritelerinin söylemlerinin dolaşıma sokulduğu bir habercilik anlayışı karşımıza çıkmaktadır. İnsan haklarıyla çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için medyanın işbirliğine girmesi gereken sivil toplum örgütlerinin söylemlerine bu denli az yer verilmiş olması, aslında Türkiye'deki yaygın medyanın yerleşik değerlere ve düşüncelere bağlılığının da bir çeşit ifadesi olarak değerlendirilebilir.

Yaygın medyanın sahip olduğu yapısal özelliklerin doğal uzantısı olan statükoculuğunun bugün geline nokta, ürettiği haberlerdeki en belirgin yansıması mevcut sistemin yeniden üretilmesine yaptığı katkıdır. İncelediğimiz örnekler çocukların haklarının ihlal edildiği olaylarla ilgili olmakla birlikte, medyanın olayı haberleştirme sürecinde bizzat kendisinin çocuk haklarını ihlal ettiğini söyleyebiliriz.

İncelediğimiz haber örneklerine göre, gazetecilerin hali hazırdaki haber kaynakları arasında hâlâ en güvenilir ve en akredite olanının resmi görevliler ve yetkililer olduğunu söyleyebiliriz. Oysa

nin açmış olduğu dava sonuçlanmış, 4 yıl sonra devlet 25 milyar lira tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Dava konusu İçişleri Bakanlığı ve Emniyet'in açıklamaları üzerineydi, ya gazetelerde yer alan haberler? Bu olayla ilgili olarak henüz haberlerle ilgilenen çıkmadı!

bu habercilik anlayışını sorgulayacak, *sorumlu/ alternatif/ farklı* bir habercilik anlayışı benimsenmediği sürece çocukların ve çocuk haklarının medyadaki temsiline iyileşme beklemek zor gibi görünüyor.

Çocuk haklarıyla ilgili habercilik pratikleri açısından dikkat çeken bir diğer nokta, çocuk haklarının yaygın medyada çok az yer buluyor olmasıdır. Genel olarak insan hakları konusunun da gündelik gazetelerde kendine yer bulma düzeyi hayli düşüktür. Bu yargımızı destekleyen önemli bulgulardan biri çocuk haklarıyla ilgili haberlerin toplam gazete haberleri içindeki payını gösteren aşağıdaki tablodur.

Tablo 1: Çocuk Haklarıyla İlgili Habercilik Pratikleri Üzerine Gözlemler

Gazete	Toplam Haber Sayı	Çocuk Hakları Sayı	Yüzde
Ü.Ö.Gündem	2647	50	1,89
Birgün	3181	49	1,54
G. Evrensel	2465	36	1,46
Vatan	2880	37	1,28
Radikal	3083	33	1,07
Cumhuriyet	3114	32	1,03
Hürriyet	3470	33	0,95
Sabah	4020	37	0,92
Milliyet	3808	33	0,87
Akşam	4085	29	0,71
Yeni Şafak	3653	25	0,68
Zaman	2830	19	0,67

BiA tarafından hazırlanmış olan, Ekim 2005 tarihli Medya İzleme Raporu verilerine göre, çocuk haklarıyla ilgili haberlerin ulusal medyadaki haberler içindeki payı %2'yi bile bulmamaktadır. Çocuk haklarıyla ilgili olması gereken haberlerin veriliş tarzlarına ilişkin değerlendirmelerimizle birlikte düşündüğümüzde, Türkiye'de hem yaygın medyanın hem de incelediğimiz örneklerle sınırlı kalmak kaydıyla yerel medyanın çocuklara haber öznesi/ kaynağı olarak yaklaşma biçimi ile, çocuk hak ihlalleri konusunda sorumlu bir gazetecilik anlayışı geliştirme ihtiyacı içinde oldu-

ğu söylenebilir. Diğer yandan yukarıda verilen; Türkiye'de çocuk haklarıyla ilgili sorunların medyada yeterince temsil edilmediğini göstermekle birlikte, çocuk hakları ihlallerinin diğer aile içi meseleler (kadına yönelik şiddet gibi hak ihlalleri) gibi konuşulması *tabu* ya da *mahrem* olarak görülen konulardan sayıldığı biçiminde de yorumlanabilir.

Bu iki yorumun dışında diğer insan haklarıyla ilgili haberlerin medyada daha az yer bulmasına yol açan faktörler¹¹ kuşkusuz çocuk haklarıyla ilgili haberler için de geçerlidir.

- Ülkenin "büyük" ve "önemli" gündemi yanında çocukları ilgilendiren sorunlar daha az önemli sayılmaktadır.
- Çocuk haklarıyla ilgili haber süreçleri daha yavaş işlemekte ve çocuk hakları daha nadir haberleştirilmektedir.
- Çocuk haklarının siyasal ve sivil haklar boyutu gazetecilerin önemli bir kısmı tarafından yeterince bilinmemektedir.
- Hak haberleriyle ilgili bilgi eksikliği Çocuk Hakları gibi daha öznel bir alanda kendini daha çok hissettirmektedir.
- Uluslararası ekonomik sorunlar, yoksulluk, açlık, eğitim, çevre sorunları, göçler, savaş ve iç-savaşlar, eşitsizlik ve sosyal-ekonomik ayrımcılık gibi sorunlar medya tarafından haberleştirilirken, bu sorun yumağı içinde çocuklar haklara sahip bireyler olarak değil, "acınası", "uzak durulması", "onlara bakarak haline şükredilmesi gereken" aciz varlıklar olarak sunulmaktadır.
- Öte yandan medya insan haklarının tüm alanlarında olduğu gibi çocuk haklarıyla ilgili sorunlar gündeme geldiğinde, bu tür konuları haberleştirirken yeterli enformasyonu sağlamada ve onu bir bağlama oturtmada yetersiz kalmaktadır.

11. Bu konuda bkz. *Journalism, Media and the Challenge of Human Rights Reporting*, International Council on Human Rights, İsviçre, 2002 (<http://www.international-council.org>).

Sonuç: Çocuk haklarına duyarlı gazetecilik için öneriler

Çocuk haklarına duyarlı ve saygılı gazetecilik/habercilik pratiklerinin geliştirilmesi konusunda, Uluslararası İnsan Hakları Konseyi tarafından geliştirilmiş olan ve bizlere rehberlik edebilecek birkaç ilkenin burada da altını çizmek gerekir.

- Kamusal alanda çocuk hakları konusundaki duyarlılığın artırılması, bu konuda medyanın öncülük etmesi,
  - Gazetecilerin çocuk haklarıyla ilgili kendi kurumsal ve kişisel etik kodlarını geliştirmesi,
  - Çocuk haklarıyla ilgili standartların belirlenmesi (bunlar belli ve evrensel değil mi?) ve düzenleyici mekanizmaların kurulması.
- Aslında burada bir ekleme yapılarak varolan etik kodlara uyulmasının bile medya tarafından yapılan çocuk hakları ihlallerini büyük ölçüde azaltacağı söylenebilir. Bu durumda medyaya düşen görevler de şöyle sıralanabilir:

- Haberleştirmeden önce (çoğu zaman sonradan yapılan düzeltme ile dilenen özürün çocuğun hayatı ve geleceği üzerindeki tahrip edici etkileri gidermeye yetmeyeceği) hesaba katılarak eldeki bilgileri doğrulama sorumluluğunu taşımak.
- Yapılacak yayının çocuklar ve çocuk hakları üzerindeki olası etkilerini önceden düşünerek davranmak yani sosyal sorumluluk bilinciyle hareket etmek gerekmektedir.
- Çocukların kendilerini ifade etme, görüş ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşma, büyüklerine seslerini duyurmaları konusunda özendirici olmak, öncülük ve aracılık etmek.
- Çocuk haklarını haber gündeminde tutmak, bu hakları korumayla ilgili tüm etkinlikleri/çabaları izlemek/araştırmak, takipçisi olmak, çocuklara karşı yükümlülüklerini yerine getirmeyenleri ortaya çıkarmak.¹²

12. Bkz. *Media and Children's Rights (Handbook)*, UNICEF and MediaWise, Ocak 2005, s.3.

- Çocuk haklarıyla ilgili ihlaller söz konusu olduğunda medyanın ilgili sivil toplum örgütleriyle birlikte çalışması, sorunla bağlantılı bir boyutu, sorunun veya çözümün görülemeyen noktasını gün ışığına çıkarmasına yardımcı olabilir (McIntyre, 2002: 28).

Son olarak bütün bunlar yapılırken sadece habercilik pratikleriyle ilgili iyileştirmelerle sınırlı kalınmamalı, medyanın haberleri aracılığıyla yaydığı çocuk imgesinin iyileştirilmesine çalışılmalı ayrıca, yaygın medyadaki çocuk imgesinin basmakalıp/klişe temsillerden (*stereotype*) kurtarılması, farklı yaşlardan, sınıflardan, koşullardan gelen çocukların eşit biçimde temsil edilmesi sağlanmalıdır.

Özetle, çocuk dostu bir medya için yapılması gerekenler listesi daha da uzatılabilir. Önemli olan, bu konuda kamusal ve sivil bir duyarlılığın yaratılarak, medyanın bu duyarlılığın bir parçası haline getirilmesi, dahası bu konuda medyaya düşen sorumluluğu ona hatırlatacak mekanizmaların geliştirilmesidir.

KAYNAKÇA

- Dursun, Çiler (2004), "Haberde Gerçekliğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?", *Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi*, Çiler Dursun (haz.), Ankara: Elips Kitap.
- Fishman, Mark (1980), *Manufacturing News*, Austin: University of Texas Press.
- Herman, Edward S. ve Noam Chomsky (1999), *Medya Halka Nasıl Evet Dedirir*, (çev. Berfu Akyoldaş, Tamara Han, Metin Çetin, İsmail Kaplan), yay. haz. İsmail Kaplan, İstanbul: Minerve.
- İrvan, Süleyman (2005), "Medya ve Etik", *Medya Etik ve Hukuk*, Habercinin Elkitabı Dizisi, Sevda Alankuş (haz.), İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 61-90.
- Keane, John (1999), *Medya ve Demokrasi*, (çev. Haluk Şahin), İstanbul: Ayrıntı.
- McIntyre, Peter (2002), *Putting Children in the Right: Guidelines for Journalists and Media Professionals*, International Federation of Journalists, Brussels: IMP Hoellaart.
- Polat, Oğuz, "Çocuk Hakları ve Türkiye 2005 Raporu" (<http://www.0-18.org>).
- Tosun, Gülgün E. ve Hanifi Kurt; "Kamusal Alanda Çocuk Hakları ve Haber Değeri: Türk Yazılı Basını Üzerine Bir Değerlendirme", *2.Uluslararası Çocuk ve İletişim Kongresi: İletişimin Çocuğa Etkisi*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, 4-6 Nisan 2005, İstanbul, s. 607-620.

Wolfsfeld, Gadi (2001); "The News Media and Peace Processes: The Middle East and Northern Ireland", *Peaceworks*, No:37, United State Institute of Peace (www.usip.org).

ÇOCUK HAKLARIYLA İLGİLİ İNTERNET KAYNAKLARI

- The State of the World's of Children 2006 (Full Report)
http://www.unicef.org/sowc06/fullreport/full_report.php
- ABC of ECD: An Early Child Development Knowledge Base
<http://www.worldbank.org/children/>
- Anti-Slavery International <http://www.antislavery.org/>
- Association to Benefit Children - <http://www.a-b-c.org/>
- Broad Meadows School: A School for Iqbal Fund, USA
<http://mirrorimage.com/iqbal/index.html>
- Casa Alianza (English version)
<http://www.casa-alianza.org/EN/index.shtml>
- Centre for the Child and Society, Glasgow - <http://www.gccs.gla.ac.uk/>
- Child Abuse Prevention Network - <http://child-abuse.com/>
- Child Rights Information and Documentation Center (CRIDOC)
<http://www.cridoc.net/>
- Children and Armed Conflict Unit, Human Rights Centre, University of Essex
<http://www2.essex.ac.uk/c&acu/>
- Children Now, Child Advocacy - <http://www.childrennow.org/>
- Children of the War - <http://www.warchildren.org/>
- Children's Defense Fund - Minnesota (CDF) - <http://www.cdf-mn.org/>
- Children's House - <http://childhouse.uio.no/>
- Children's Human Rights Caucus - <http://www.savethechildren.org/>
- Child Rights Information Network - <http://www.crin.org/>
- Child Welfare Home Page - <http://www.childwelfare.com/>
- City Year - <http://www.cityyear.org/>
- Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education (ERIC)
<http://ericece.org/>
- Coalition to Stop the Use of Child Soldiers - <http://www.child-soldiers.org/>
- Community Law Centre - <http://www.communitylawcentre.org.za/>
- Consultative Group on Early Childhood Care and Development
<http://www.ecdgroup.com/>
- Defense for Children International (DCI)
<http://www.defence-for-children.org/>
- Early Child Development -Human Development Department - World Bank
<http://www.worldbank.org/children/ecd/book/>

- ECPAT - Global Network to Protect Children Against Commercial Sexual Exploitation - <http://www.ecpat.net/eng/index.asp>
- European Children's Network (EURONET)
<http://www.europeanchildrensnetwork.org/>
- European Forum for Child Welfare - <http://www.efcw.org/>
- Family News Network: ICRC - <http://www.familylinks.icrc.org/>
- Foster Parents Plan - <http://www.plan-international.org/>
- Free the Children – Canada - <http://www.freethechildren.org/>
- The Girl-Child, Platform for Action, Fourth World Conference on Women, Beijing 1995
<http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/girl.htm>
- Global ChildNet - <http://edie.cprost.sfu.ca/gcnet/index.html>
- HEUNI, The European Institute for Crime Prevention and Control
<http://www.heuni.fi/>
- Human Rights Watch - Children's Rights Division
<http://www.hrw.org/about/projects/crd/index.htm>
- Impact of Armed Conflict on Children - UNICEF Report
<http://www.unicef.org/graca/graright.htm>
- Investing in Our Children - Rand Report
<http://www.rand.org/publications/MR/MR898/>
- Justice Learning - <http://www.justicelearning.org/>
- Natural Child Project - <http://www.naturalchild.com/>
- Photo Brazil: Ricardo Funari's Human Rights Photography
<http://www.photobrazil.com/>
- Project HappyChild - <http://www.happychild.org.uk/>
- South Asian Coalition on Child Servitude
<http://www.saccsweb.org.in>
- Voices of Youth - <http://www.unicef.org/voy/>
- Working Group on Girls - <http://www.girlsrights.org/>
- World Congress Against Commercial Sexual Exploitation of Children
<http://www.usis.usemb.se/children/csec/>

HABERDE "ÇOCUK BİREY"

İncilay Cangöz

"Çocuk çeteleri terör estiriyor. Yasalara göre, yakalandıklarında ifadeleri alınamayan ve gözaltında tutulamayan çocukların artık fotoğrafları da çekilemiyor." (*Hürriyet*, 13 Kasım 2005).

"Gerçek yaşının 11 olduğunu, ama bilerek küçük yazdırıldığını söyleyen P.B. ...psikoloğun 'Neden çalışıyorsun utanmıyor musun?' sorusuna, 'Neden utanayım ki benim işim' cevabını verdi. Psikoloğun 'Peki oyun mu, hırsızlık mı' sorusuna P.B. tereddüt etmeden 'Hırsızlık tabii ki' cevabını verdi." (*Sabah*, 22 Kasım 2005).

"Çocuk yaştaki kapkaç makinesi polise zor anlar yaşattı." (Star Televizyonu, 24 Şubat 2006, Anahaber Bülteni).

Kanunlarla ihtilafa düşen, sokağa itilen veya madde bağımlısı olan çocukların "toplum için ciddi bir tehlike oluşturduğu", gide-rek "arsız ve ıslah edilemez hale geldikleri" yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere yaygın medyada sıklıkla görmeye alıştığımız bir anlatı tarzı. Ulusal bayramlar, Dünya Çocuklar Günü, öğretim yılının başlaması ve bitişi, (çoğu zaman "çocukların karne coşku-su" gibi klişe başlıklarla) neredeyse medyanın çocukları hatırlamasının ön koşulu. Bu özel günlerin dışında ise çocuklar, şiddet, cinsel taciz, çocuk istismarı gibi yetişkinlerin çocuklara dönük suistimallerinde ya da yangın, deprem, su baskını gibi doğal afetlerde veya muhtelif kazalarda olayın duygusallaştırılmasını sağlayan haber nesneleri. Başka ifadeyle görünen o ki çocuklar ancak

"suça itildiklerinde", herhangi bir olayda *kurban olduklarında*, belirli gün ve haftalarda *rutin* haber öyküleriyle yer ve zaman doldurma öğeleri olarak medya gündemine girebiliyor.

Medya gündemine girebilmek toplumun tüm kesimleri için önemli bir mücadeledir, çünkü günümüz toplumlarında çiçek yetiştirmeden, bir parti programlamaya, hava durumundan sağlık sorunlarına kadar gündelik yaşamda kullandığımız pratik bilgilerimizi medya yoluyla edinirken, sosyo-ekonomik, politik ve kültürel alanlarda da bildiklerimizin önemli bir bölümünde medyanın baskın bir yeri olduğunu görmekteyiz. Ayrıca toplumun kendine ilişkin bilgilenişi de yine kitle iletişiminin bir alt uzmanlık alanı olan habercilik/gazetecilik pratikleriyle mümkün olmakta. Farklı bir anlatımla, günümüz toplumlarının kendi iç bünyelerinde ve uluslararası arenada olup bitenler hakkında bilgilenmeleri ancak haber medyası dolayısıyla mümkün olabilmekte. Dolayısıyla, toplumların geleceğini oluşturacak olan çocuklar hakkında bilgilenişi de –önemli oranda– medya aracılığıyla gerçekleşmekte.

Bu yazının konusunu ise, yaygın medyanın çocukları gündeme getirme biçiminin irdelenmesi oluşturuyor. Amacım, konusunu çocukların oluşturduğu haberlerde kurulan anlam çerçevelerinin ve bunların olası etkilerini tartışmak; yaygın medyanın çocuk haberlerini verirken yaptığı hak ihlallerini sergilemek ve bunların aşılması için çözüm önerilerinde bulunmak. Ancak öncelikle bir belirlemede bulunarak, çocuklar konusundaki "duruşumu" netleştirmeliyim: Çocukları tıpkı yetişkinler gibi hakları olan *çocuk-bireyler* olarak görüyorum ve bu haklara anne-baba, eğitimciler, medya çalışanları/gazeteciler gibi tüm kişi ve kurum/kuruluşların saygı duyması gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi öncelikle sunuşumda sıklıkla kullanacağım "kamusal alan" ve "temsil" kavramları üzerinde duracağım. Ardından medyanın "genel kabul gören" işlevleri ve gazetecilerin iş görme rutininin habere yansıyan sınırlılıklarını tartışacağım ve medya etiği ile çocuk haberlerinde uyulması gereken etik kodları örnek haberlerle birlikte ele almaya çalışacağım.

1. Kamusal alan ve medya

Yakın dönemin iletişim çalışmalarında sıklıkla başvuru alanı kamusal alan kavramı, Jürgen Habermas'ın çalışmalarına; daha çok da düşünürün "Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü" (KAYD) adlı kitabına dayanır. Kitap ilk kez 1962 yılında Almanca olarak basılmasına karşın, asıl ilgiyi 1989 yılında İngilizceye çevrildiğinde toplar. Çünkü bu yıllar sosyalist ülkelerin peş peşe ekonomik liberalizme geçtiği ve yeni sağ politikaların da değişik coğrafyalardaki pek çok ülkede ağırlığını hissettirdiği; kapitalizmin "nihai zaferinin" ilan edildiği bir zaman dilimidir. Bu gelişmeler demokrasi kuramlarının tartışılmasına yeni bir canlılık getirirken, Habermas'ın "kamusal alan"ı da bu tartışmalar için elverişli bir kavram sağlar.

Genel olarak KAYD iki bölümden oluşan bir çalışmadır. Birinci bölümde XVIII. yüzyılda Avrupa toplumlarında feodalitenin tümüyle ortadan kalkarak yerine geçmekte olan liberal siyasal düzeni, bu sistemle birlikte burjuva sınıfının yükselişi ve tüm bu oluşumlar içinde burjuva kamusal alanın gelişimini anlatır. Habermas'a göre, liberal siyasal düzenin gelişimi devletten ve özel ekonomik çıkar çevrelerinden bağımsız, yurttaşların kendileriyle ilgili/ortak meseleleri müzakere edebildikleri, eleştirel tartışmalara dayanan kültürel bir alanın oluşmasına yol açmıştır. "Burjuva kamusal alanı" olarak adlandırdığı bu alan, önceleri sanatsal ve edebi tartışmalarla şekillenirken daha sonraları politik konuların da bu düşünsel pratiğe eklenmesiyle edebi kamunun işlevsel değişimi gerçekleşmiş; siyasal bir kamu ortaya çıkmıştır (Habermas, 2002: 127). Dolayısıyla kamusal alan; *aydınlar ve teknisyenlerin farklı konulardaki fikri tartışmaları öncülüğünde kurumsallaşmış rasyonel tartışma veya söylemsel bir etkileşim alanıdır*. Daha çok yüz yüze iletişimle temelli olan bu söz veya müzakere alan(lar)ına giriş, ilkesel düzeyde tüm vatandaşlara açıktır ve herkes statülerini ikincil plana atarak bu alana dâhil olabilmek imkânına sahiptir. Böylelikle kamusal forumlarda bireylerin bir araya gelerek yaptık-

ları her tartışmada kamusal alanın bir parçası oluşmakta ve bu tartışmalardan da kamuoyu¹ şekillenmektedir. (Habermas, 1991).

Habermas, başından itibaren kamusal alanın oluşmasında Paris ve Londra'nın salonlarıyla, kahvehanelerine insanların edebiyat, siyaset veya genel konularda konuşmak/tartışmak için bir araya geldikleri toplanma mekânları olarak özel bir önem atfeder. Bu arada gelişmekte olan günlük basın endüstrisi de tartışmalara büyük kolaylık sağlar; önceleri daha çok ticari olayların, salgın hastalıkların, savaşların veya doğal felaketlerin haberlerini yayan gazeteler, 18. yüzyılda siyasal konulara da yönelir. Dönemin siyasallaşan gazeteleri, eleştirel sosyal ve politik tartışmaların temel forumuna dönüşürken; devlet politikalarına sert eleştiriler yöneltmekte ve çözüm adına öneriler geliştirmektedir. Bu yüzyılda basın, İngiltere'de diğer Avrupa toplumlarına göre daha gelişkindir; Fransa ve İngiltere'de ise gazeteler sıklıkla sansür ve cezalandırmalara maruz kalmaktadır. Dönemin basını aynı zamanda basın özgürlüğü için de ciddi mücadele vermektedir (Thompson, 1990: 111-2). Habermas'ın perspektifinden bir toparlama yaparsak 18. yüzyılın Avrupa toplumları hayli siyasallaşmış; kendilerini ilgilendiren siyasal ve toplumsal meseleleri devletten ve özel çıkar çevrelerinden uzak bir alanda tartışabilmekte, devlet uygulamalarını eleştirebilmekte ve bu görüşlerini de basın aracılığıyla yansıtabilmektedir.

Ne var ki KAYD'ın ikinci bölümünde Habermas, Avrupa toplumlarının rasyonellikten kaynağını alan eleştirel düşün faaliyetleriyle yoğunlaşmış, bu nedenle ortak meselelere ilişkin kamuoyu oluşturabilen ve bunu da sahip olduğu gelişkin basın aracılığıyla ifade edebilen; siyasal iktidarlar nezdinde baskı kurabilen dinamik burjuva kamusal alanında 19. yüzyılla birlikte olumsuz dönüşümler yaşanmaya başladığını öne sürer. Güçlü merkezi devlet-

1. Buradaki kamuoyu; bağımsız ve eşit bireylerce, hiçbir grup veya kişiyi dışlamadan, feodalizme ve merkezi devlete karşı akılcı-eleştirel bir tartışma sürecinde oluşturulan kamusal alanın politik ve toplumsal iktidarı kendi nesnesi haline getirdiği bir eleştirel otorite, anlamındadır (Akt. Kejanlıoğlu, 1994:62).

lerin gelişimi ve sosyal refah devleti anlayışıyla devletin nüfuz alanını genişletmesi; kâr amaçlı işleyen özel şirketlerin pazarda tekel ortamını artırmasıyla zaten kırılgan olan kamusal alan önemli ölçüde gerilemiştir. Habermas'ın yeniden-feodalleşme (*re-feudalization*) olarak adlandırdığı bu dönemde kamusal alan artık sadece bir vaat/söz ya da "sözde-kamusal alan" haline gelmiştir (2002: 256-7).

Bu dönüşümün anlamı burjuva toplumunun eleştirel potansiyelinin yavaş yavaş yıkılması ve kamusal alanın muhalif potansiyelinin ortadan kalkmasıdır. Böylelikle kültürel akıl üreten toplumun bireyleri, salt "zevk" ve "keyif" almaya yönelik pasif kültür tüketicilerine dönüşmüştür. Aynı şekilde kamusal mekânlarda da dönüşüm yaşanmış, salonlar, okuma odaları, kahvehaneler, tartışma kulüpleri gibi mekânlar müşterilerini yani özgürleştirici potansiyel taşıyan fikri tartışma ortamlarını yitirmiştir. Kültürel üretim faaliyetlerinin yerini sinemaya gitme, radyo dinleme gibi boş zamanı değerlendirmeye dönük grup etkinlikleri almıştır, ancak bu faaliyetlerin de kamusal bir yanı yoktur (Habermas, 2002: 281-90). Dahası "medyanın artan hâkimiyetiyle özellikle de kamu iletişimi anlayışı, reklam ve halkla ilişkiler mantığına dönüşmüş, reklam ve eğlence kamunun eleştirel fonksiyonlarını yıkmıştır" (Dahlgren, 1995:8); aynı medya tüketimi toplumun orta ve alt sınıfları için de teşvik etmeye yönelmiştir (Dağtaş ve Dağtaş, 2003: 53-6).

Özetle anlatmaya çalıştığımız Habermas'ın kamusal alanın erken dönem yükselişi ve dönüşümünü irdeleyen çalışması, burjuva toplumunun kökenlerini açıklayamadığı; kamusal alanın sonraki gelişimini anlatmada hayli sınırlı kaldığı ve 18. yüzyıl salonlarından 1950'lerin kitle kültürüne hızlı bir sıçrama yaparak "basit bir eleştirel teori modeli sunduğu" için eleştirilir (Hallin, 1994:2). Benzer şekilde 19. yüzyıl, kapitalizmin yerleşmesi ve burjuva kamusunun da hâkimiyetini pekiştirmesi kadar muhalif kamuların ve onların ifade aracı olarak muhalif basının da geliştiği bir dönemdir. Ne var ki Habermas, kamusal alanı sınırları özel ve siyasal alanlar karşısında korunması gereken, salt kamusal meseleler-

le ilgilenilen ve ortak kararlar alınan bir tartışma ortamı olarak işaretler. (Alankuş, 1995: 138) Böylesi bir bakış kamusal alanın demokratik açılımlarına yönelik tartışmaları kapitalist sistem lehine sınırlandırırken, kamusal-özel alan ikiliğine öngördüğü net ayrımlarla kamulaşması gereken kadınlara, çocuklara veya yaşlılara özgü pek çok meseleyi de özel alanın sınırlarına hapsedme eğilimi taşır. Habermas 19. yüzyılda özel/kamusal/siyasal alanların birbirine karışmasını kamusal alanın gereksiz genişlemesi veya parçalanması olarak değerlendirir. Oysa bu dönemde kademeli kademeli de olsa kamusal alandan dışlananların zorlu mücadeleleri sonucunda genel oy ve eşitlik hakkına kavuşmaya başlamaları; "19. yüzyılın ilk yarısında hâkim görüşleri yansıtan gazeteler yanında radikal basının da yaygınlık kazanması 19. yüzyılda kamuoyunun temsiliyet tabanının genişlemesi yönünde etki yapar." (Alankuş, 1995: 141).

Fraser, 19. yüzyılda Kuzey Amerika'da çeşitli sınıflardan kadınların pek çok etkinliklerle kamusal alanda yer aldığını; dolayısıyla Habermas'ın resmettiği gibi tek bir burjuva kamusal alanın olmadığını ikna edici şekilde açıklar; dolayısıyla rakip kamuları ve kadınları da içeren çoklu bir kamusal alan kavramsallaştırması gerekliliğine işaret eder. Ona göre, kadınları kamusal alandan dışlayan anlayış, sınıf ve toplumsal cinsiyet ön yargılarını taşımaktadır. Bu nedenle "özel" ve "kamusal" kavramlarına hayli eleştirel yaklaşır; bu ikilik "sadece sosyallik alanlarının doğrudan göstergeleri değil, aynı zamanda kültürel sınıflamalar ve retoriksel etiketlerdir. Politik söylemde bu kavramlar bazı çıkarlar, görüşler ve konuların gayri meşru kılınması, diğerlerinin ise önem kazanmasını sağlamak için kullanılan özel araçlardır" (Fraser, 2004: 126).

Çalışmamın ilerleyen kısımlarında kamusal alan kavramından yararlanmaya devam edeceğim, ancak Habermas'ın idealize ederek öne sürdüğü 19. yüzyılın burjuva kamusal alanı anlamında değil; kadınlar, yaşlılar, çocuklar, eşcinseller, azınlıklar gibi toplumun dışlanan kesimlerini kucaklayabilen; onların sesini/ meselelerini görünür ve işitilir kılabilen; kendisini ne tam olarak

devlet yani resmi kurum ve kuruluşlarla özdeş gören, ne de salt sermayenin ticari kaygılarına hizmet eden araç olarak konumlandırılmayan ortamlar anlamında. Daha önce de belirttiğimiz gibi yüz yüze iletişim olanaklarıyla kamu meselelerini tartışmanın ve çözmenin çok zor olduğu günümüz toplumlarında medya bu etkileşim için forum/arenalar sağlayabilecek hayli kullanışlı bir araçtır. Ancak medya bu ortamları nesnel olarak sağlamamakta, gerçekte bu alanları/ortamları inşa etmektedir. Dolayısıyla kullanılan stüdyo dekorundan programda dile getirilenlere, programı sunan medya profesyonelinin çağrılan konuya kadar her bir öge, anlamın kuruluşunda ve tüketilişinde önem kazanmaktadır.² O halde şimdi, İletişim ve Medya Çalışmaları alanının literatürünün önemli kavramlarından birisi olan "temsil" kavramı üzerinde durarak, medyanın kamusal alan(lar)ı nasıl inşa ettiği üzerinde durabilirim.

2. Örneğin "Kadın programları" olarak nitelendirilen "Serap Ezgü Sizin Sesiniz" veya "Yasemin Bozkurt'la Kadının Sesi" gibi *talk show*'larda ev içini çağrıştıran stüdyo düzenlemeleri kullanılır. Çünkü programın izler kitlesi olarak hedeflenen kadınların mekânsal olarak özdeşim kurmaları, kendilerini programa yakın hissetmeleri ve programı veya orada kurulan anlamı tüketmeleri arzulandır. Kadını konuk eden ve kadın sorunlarına yer veren *talk show*'larda hep ev içi dekorunun kullanılması ise, evi kadına özgü bir alan olarak gören liberal ve erkek söylemi dolaşımında tutar. Aynı şekilde, hep kadın sunucuların programı yönetmesi ise ele alınan konuların toplumsal sorunlar olarak algılanmasını engelleyebileceği gibi, yine söz konusu sorunların evin yani "özel" alanın sınırlarına hapsedme tehdidini barındırır. Oysa *Siyaset Meydanı*, *Söz Sizde*, *İskele Sancak* vb. gibi aynı türde olup da söz yani konuşma ağırlıklı diğer programlarda masa başı, yuvarlak masa veya karşılıklı oturma gibi daha çok kamusal platformları çağrıştıran stüdyo düzenlemelerine gidilir ve programlar yine erkekler tarafından yönetilir. Bu tarz tartışma/konuşma platformları Antik Yunan ve Roma İmparatorluğu'nda kullanılan *agora*, *forum* veya meydanlarda kamu meselelerinin tartışılmasının tarihsel arka planına da gönderme yaparak, ilgili programlara daha fazla "ciddiyet" kazandırır. Çünkü masa başında toplanarak erkekler yine erkek uğraşları olarak gör(dür)ülen siyaset, ekonomi, uluslararası ilişkiler gibi alanlardaki meseleleri konuşmakta; medyanın sağladığı modern forumlarda sorunları dillendirmekte ve çözüm önerilerini tartışmaktadır. Bu tarz tartışma programları erkekler tarafından sunulmakta; dolayısıyla sunucudan stüdyo düzenlemesi ve dekoruna; ele alınan konulardan davet edilen konuklara kadar erkeklerin "toplum için fikir ve çözüm ürettiği" ima edilmektedir. Böylelikle kadınlar sorunlarını medyanın kurduğu kamusal forumlarda tartışmaya başladığında hayli paradoksal bir durum ortaya çıkmaktadır. Kuşkusuz kadınların toplumsal cinsiyetleri nedeniyle maruz kaldıkları sorunların özel alanın dışına, medyanın kurduğu kamusal forumlara taşınması bu sorunların kamusallaşması adına önemlidir. Ancak bu forumlarda meselelerin nasıl tartışıldığı ve çözüm için önerilenler de kadınların özgürleşmesi adına göz önünde tutulması gereken önemli boyutlardır.

II. Temsil, haber ve medya

İletişim çalışmaları bağlamında temsil kavramı ilginç bir şekilde medya ürünlerine (*output*) yönelir. Reklamlardan belgesellere, tartışma programlarından durum komedilerine kadar hayli geniş bir program türü yelpazesi içinde, medyanın ne betimlediği; konuları ve ya sorunları nasıl aktardığı/anlattığı; ve söylemin ne tür bir işleyişe sahip olduğu, medyanın temsil etme biçimiyle ilgilidir. Temsiller, sembolik ve retorik gibi medya ürünlerinin doğrudan ve dolaylı tüm bilgilendirici boyutlarını kapsar (Dahlgren, 1995:15).

Kamusal alanda medya *temsiller üretir*; temsilin boyutlarını "ne seçilmelidir?" ve "nasıl gösterilmelidir?" temel soruları belirler. Bu soruların yanıtları ise habercilik/gazetecilik mesleğinin icra edilmesinde yol göstericiliğine başvurulmuş profesyonel kodlara yansır. Bireysel olarak tanık olduğumuz olaylara "haber" demeyiz, medya aracılığıyla duyduğumuz/izlediğimiz veya dinlediğimiz şeylere "haber" deriz. Farklı bir anlatımla kitle iletişim araçları dolayısıyla bize ulaşan enformasyona "haber" deriz. Medyadan haber olarak duyduklarımızın gerçekliğinden de kuşku duymayız, çünkü haber kaynağını nesnel dünyada olan-bitenlerden alır. Bu nedenle de haber, kurgusal/yapıntı değildir ama, yapılaşmış/uzlaşım bir anlatıdır (Schudson, 1995; Dursun, 2003). İşte haber metinlerinin yaslandığı bu uzlaşılar, 19. yüzyılda Amerika'da özellikle endüstrileşmesini tamamlamış kuzey eyaletlerindeki basın çalışanları tarafından geliştirilmiş, dünyadaki yaygın medyanın gazetecilik pratiklerine örnek oluşturmıştır.

Gazetecilik mesleğinin profesyonel kodları "neyin haber olduğunu" belirlediği gibi, haberciliğin nasıl yapılması gerektiğini de tanımlar. Buna göre haber tarafsız olmalıdır. Kuzey Amerika'da basın tarihine bakıldığında 19. yüzyıldan başlayarak gazetelerin kurumsallaşan siyasi partilerle organik bağlar kurmaya başladıkları; partilerden maddi destek alırken onların yayın organı veya propaganda aracı gibi davranarak habercilik/gazetecilik yapmaya yöneldikleri görülmektedir. İşte bu nedenle de 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında ABD'de basın, *partizan basın* niteliği kazan-

mıştır. Ancak kuzey eyaletlerinde sanayileşmenin tamamlanmasıyla reklam ve ilan sektörü de gelişir; gazeteler bir yandan reklam ve ilan gelirleri diğer yandan *sarı basın* veya *kuruluşluk gazeteler* aracılığıyla halka gazete alma alışkanlığı kazandırırken, satış gelirlerini de artırır. Böylelikle siyasi partilerin ekonomik desteğine ihtiyaç duymayan gazeteler, *partizan basın* yaftasından kurtulmak için 'tüm partilere eşit mesafede durduklarını yani tarafsız/nesnel olduklarını' öne sürdüler ve gazetecilik mesleğinin profesyonelleşme sürecinde sadece ABD'de değil tüm dünyada gazeteciliğin "temel taşı"ni geliştirmiş oldular. Bu dönüşüm bir taraftan gazeteler için pazarı demokratikleştirdi, ancak öte taraftan da siyasi iletişimi büyük şirketlerin elinde merkezileştirdi (Hallin, 1994). Aynı şekilde basın kendisini siyasi partilerden özerkleştirirken, resmi kurum ve kuruluşlara Weberyen anlamda atfettiği rasyonellik gereği resmi kaynaklara bağımlılığını artırdı.

Bu arada da "tarafsızlık" ideali sadece gazetecilerin davranışlarına yansımaları gereken bir tutum değil, haber metinlerinde de kurulması gereken bir tavır olarak tanımlandı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak haber anlatılarında da önemli dönüşümler gerçekleşti; haber yazımında alıntılara ve tekniğe önem verildi; "olay" bu anlayışın kalbini oluşturdu. Gazetecinin kendini sahip olduğu değerlerden soyutlayarak salt "olay" anlatması, gerekli yerlerde de alıntılar yapması önerildi. "Yanlılık", "tarafsızlığın" karşısı olarak görüldü ve "olguların" aktarımına "yorumların sızması" yanlı bir yazım şekli olarak betimlendi. Bunu aşmak içinde *dengeli*lik ve *tarafalara eşit yer verme* birer ölçüt olarak öne sürüldü. Dengesizlik "yan tutan", "tek yanlı", "tarafı" gibi sözcüklerle eşanlamlı tutulurken, "gerçeği bozma-çarpıtma" gibi kavramlar da karşıt anlamını ifade etmek için kullanılageldi (Hackett, 1998).³

3. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise artık tarafsızlık nosyonu, Amerikan sosyal bilimlerinde hâkimiyetini iyice pekiştirirken pozitivistimin yedeğindeki gazetecilerin söyleminde ciddi bir meşruiyet kazandı. Tıpkı bilim insanlarının araştırma nesnelerine/konularına belli bir mesafede kalabileceği anlayışı gibi gazetecilerin de aktaracakları "olay"a veya olayın taraflarına mesafeli kalabileceği, kendi değer yargılarından bağımsız davranabileceği kabul gördü.

Pozitivist bilgi kuramından gazetecilerin iş görme pratiğine uyarlanmaya çalışılan tarafsızlık olgusu, profesyonel haber üretim sürecinin mihenk taşııı oluşturdu. Ne var ki, habere yorum katmadıklarını, nesnel habercilik yaptıklarını savunan pek çok haber kuruluşunun ürettiği metinlerde bu iddialarla çelişen bir dil ve söylem görmek mümkün. Profesyonel gazetecilik normları, bir yandan dengeli haber yazmak adına kaynakların durum tanımlarının haberler dolayımıyla halkın sesine ve sözüne dönüşürken, diğer yandan da belli bir dil eleştirisini tamamen dışlar görünüyor. Liberal iletişim kuramcıları dilin olayları bir cam saydamlığında geçiren bir araç, kitle iletişim araçlarının da toplumsal "gerçekliği" tıpkı bir ayna gibi aynen yansıtabileceği veya aktarabileceği/anlatabileceği (İnal, 1995:114) ön kabulüne sahipler. Oysa dil cam gibi saydam, nötr ve toplumsala ilişkin bilgilerin taşıdığı basit bir araç değildir; toplumsal dünyaya ilişkin üretkenlik, pratik ve dönüşümlerin özgül bir ortamı olarak maddeci bir anlama sahiptir (Coward ve Ellis, 1985: 18). Dışsal dünya dil dolayımıyla algılanır; ancak o dil kullanıcısı için bundan daha fazlasını ifade eder; bu bir dünya tasavvurudur, empoze etmedir, kesinleştirmedir ve başkalarına ilişkin bilgilerin inşasıdır (Kress ve Hodges, 1990: 9). Farklı bir anlatımla bireyler var olan bir toplumsal/dilsel yapı içine doğmakta, kendilerini birer özne olarak kurmaları bu dilin olanakları içinde mümkün olmakta, ama aynı zamanda kendi dışında nesneler, olaylar, olgular ve insanlara/ötekilere ilişkin bilgilenişi de yine dilin içinde gerçekleşmektedir.

Çatışma veya savaş ortamında herhangi bir tarafı "gerilla" veya "özgürlük savaşçısı" kavramlarıyla tanımlamakla "asiler" ya da "teröristler" kavramlarıyla tanımlamak arasında ciddi anlam farklılığı olduğu açıktır. "Yine öğrenciler (memurlar/işçiler) eylemde" başlığında olduğu gibi, "yine" vurgusu ilgili grupları potansiyel sorun kaynağı olarak işaretler. Bu arada "dengeli olma" adına, herhangi bir olayda yer alan iki tarafa eşit süre veya eşit uzunlukta paragraf ayırmak da gerçekte yeterli bir çözüm değildir; çünkü örneklerde de görüldüğü gibi kimin için ne tür tanımlamaların

haberde yer aldığı, alıntılarının nasıl ve neler üzerine yapıldığı, görüntülendikleri mekânlar gibi pek çok öge anlamın kuruluşunda hayli belirleyicidir. Haberin kullandığı dilin nötr ve cam gibi şeffaf bir araç ol(a)maması, haber üretiminin ekonomik-politik süreçlerin dışında kalamaması ve bu haber üretim pratiğinin yaslandığı–gerçekte ideolojik olan–gazetecilik normları haberde kaçınılmaz olarak *yanlılığa yol açar*.⁴

Bu durumda sunuşun başında kullandığım örnek haberlerde suçla itilen çocuklara ilişkin kurulan anlam veya haberlerdeki temsillerin hayli önemli olduğunu, çünkü haber söyleminin bu çocukların yaşadıkları olayı basitçe betimlemediğini, onların toplumsal yaşamda nasıl konumlandırılmaları gerektiğini de anlattığını söylemek yanlış olmayacaktır. Dahası belli bir anlatı tarzı değişmesizin sürdürüldüğünde bu bakış şekli yerleşik hale gelmektedir. Çocuklara ilişkin kurulan haber anlatılarını daha ayrıntılı olarak tartışmayı biraz erteleyerek, öncelikle çocukların günlük gazetelerde niceliksel olarak ne kadar yer bulabildiğine bakarsak:

Gazete	Toplam Haber Sayı	Çocuk Hakları Sayı	Yüzde
Ü.Ö.Gündem	2647	50	1,89
Birgün	3181	49	1,54
G. Evrensel	2465	36	1,46
Vatan	2880	37	1,28
Radikal	3083	33	1,07
Cumhuriyet	3114	32	1,03
Hürriyet	3470	33	0,95
Sabah	4020	37	0,92
Milliyet	3808	33	0,87
Akşam	4085	29	0,71
Yeni Şafak	3653	25	0,68
Zaman	2830	19	0,67

Tablo 1: Gazeteler ve Çocuk Haberleri, http://www.bianet.org/2004/11/18/hak_haberciligi_ekim.xls (Ekim 2005).

4. Söz konusu normların daha detaylı bir eleştirisi için bkz. Çiler Dursun (2003) "Haber ve Habercilik/Gazetecilik Üzerine Düşünmek", *Gazetecilik ve Habercilik* (2. Bası), der. Sevdâ Alankuş, İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları, s.33-68.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere *Özgür Gündem* gazetesi 2005 yılının Ekim ayı süresince 50 tane çocuk haberi yayınlamıştır. Böylelikle tüm ayın haberleriyle kıyaslandığında ise 1.89 oranında çocuk haberi yaparak "en fazla çocuk haberi yayınlayan" sıfatıyla listenin en başında yer almaktadır. *Zaman* gazetesi ise 0.67 oranıyla "en az çocuk haberine yer veren" gazete olarak listenin sonundadır. Toplumun üçte birini çocukların oluşturduğu hatırlanırsa en fazla çocuk haberi yayınlayan gazetede oranın bile, modern toplumların kamusal alanı niteliği taşıyan medyada temsil açısından çocukların hayli dezavantajlı durumda olduğu açıkça görülmektedir. Çocukların böylesi göz ardı edilmesinin kadınlar, eşcinseller veya azınlıklar gibi yetişkin grupların göz ardı edilmesinden çok daha önemli olduğunu öne sürüyorum. Çünkü haklarını kullanma ve gerekli durumlarda talep etmek açısından çocuklar yetişkinler dünyasında çok daha savunmasız kalabilmektedir.

Kadınlar, çocuklar, azınlıklar gibi pek çok kesim medyada temsil ve erişim anlamında ihmal ediliyorlarsa peki *medya kimin için vardır?* Sermaye sahipleri için mi? Hükümetler için mi yoksa ordu için mi? İktidar seçkinleri için mi? Toplumunu oluşturan tek tek bireyler için mi? Kadınlar için mi erkekler için mi? Yoksa çocuklar için mi? Eşcinseller, etnik gruplar, azınlıklar için mi?

Gerçekte olması gereken medyanın bu kişilerin, kurumların ve grupların tümü için var olmasıdır. Başka ifadeyle medya, çevreden merkeze, normal olarak tanımlanandan "sapkın" olarak addedilip sessizliğine mahkûm edilenlere kadar toplumun tümü için var olmalıdır. Ülkelerin anayasalarıyla da güvenceye alınan "basın özgürlüğü" ve "gazetecilerin haber veya bilgiye özgürce ulaşma hakkı" gerçekte medyanın halkı, yani toplumun tümünü kucaklayacak şekilde herkesi bilgilendirme görevinden meşruiyetini alır. Nitekim demokrasi ve medya ilişkisini değerlendiren ve liberal yaklaşımı temsil eden çalışmalarda çoğulcu demokratik sistem içerisinde medyaya iki temel görev yüklenir:

1. Halk adına gözetimci rolü,
2. Serbest düşünce pazarının oluşumuna katkıda bulunma rolü (İrvan, 1994: 76-7).

Medya bu görevleri nasıl yerine getirmelidir? Medyanın birincil rolü siyasal iktidarı yani hükümetleri halk adına denetim altında tutmak; Yasama, yargıdan ve yürütmeden oluşan üç temel gücü dışarıdan izleyerek, bu alanlardaki yolsuzluk, rüşvet gibi olumsuz işleyişten halkı haberdar etmek ve ilgili kurumları olması gerektiği gibi çalışmaya eleştiri ve öneriler aracılığıyla zorlamaktır. Metaforik anlatımla medyadan yukarıda sayılan diğer üç gücü dengeleyip, denetleyecek "dördüncü güç" olması beklenir. Dolayısıyla medya siyasal partilere eşit yer vermeli, bütün iktidar merkezlerine eşit mesafede durmalı, onların görevlerini toplum çıkarına kullanmaları konusunda denetim görevi yerine getirmeli, "tarafsız ve dengeli" habercilik yapmalıdır.

Medyanın ikinci işlevini açıklamak için "düşünce pazarı" metaforu kullanılır. Yayıncılık alanının tümüyle serbest bırakılmasını izleyici/okuyucu/seyircinin zaten kendisi için doğru, iyi ve faydalı olacağı seçeceğini; kötü ve işlevsiz olanın zaten pazarda tutunamayacağı varsayımını kabul eder. Klasik Liberal düşünceden temellenen bu görüşler teoride tutarlı ve uygulanabilir görünür; ne var ki medyanın işleyiş pratiğinin bu ilkelerle örtüşmediği de çok açıktır. Bunun önündeki engeller ise şöyle sıralanabilir:

- Serbest piyasa işleyişinin kaliteli olanın tutunması ilkesiyle işle-memesi,
- Hem uluslararası hem de ulusal düzlemde tekelleşmelerin ol-ması,
- Yayıncılığın çok pahalı bir iş olması dolayısıyla her kişi/grup/örgüt vb. için sektöre girişin kolay olmaması,
- Medya örgütlerinin hiyerarşik yapısı, üretimin demokratik olmaması,
- Yasal sınırlılıklar,
- Oto sansür mekanizmaları.

Ancak günümüzdeki medya ortamının işleyişine baktığımızda egemen olduğunu gördüğümüz ve eleştirel kuramların Liberal medya kuramlarına yaklaşıırken dikkatimizi çektiği bu özellikler medyanın çoğulcu demokrasilerdeki yeri ve önemini azaltmaz; aksine zaman ve mekânın fiziksel sınırlarının gelişen teknoloji aracılığıyla süratle silikleştiği yüzyılımızda medyanın önemi git-tikçe artmaktadır. Gündelik yaşamın bilgisi ekonomiden politika-ya; evimizi dekore etmeden sağlıklı beslenmeye kadar pek çok bilgi medya aracılığıyla yayılmaktadır. Dolayısıyla, toplumu oluş-turan bireylerin nasıl yönetildiklerinden haberdar olmak ve siya-sal ve kamusal yaşama katılmak, kendilerini yönetenleri denetle-mek, kısacası birer yurttaş olabilmek için bilgilenmeleri gerek-mektedir, medyanın en önemli rolü de bu bilgilendirmedir.

Böylelikle "toplumun tümü için var olduğunu" belirttiğimiz med-ya, liberal toplum kuramı ve onun varsayımlarına yaslanan gaze-tecilik kodlarına göre çoğulcu demokrasinin sağlıklı işlemesi için vazgeçilmez bir kurumdur. Ne var ki medyayı eleştirel bir pers-pektiften, Marksist toplum kuramından hareketle değerlendiren-lerin iddiaları, –kendi içinde farklılık gösterse de– liberal kuramın medya için söylediklerinden farklıdır. *Medya, toplumda zaten va-rolan eşitsizliği yine güçlüler/yöneticiler/ iktidar seçkinleri lehine yeniden üreten bir ideolojik araç olarak görülür.*

Yirminci yüzyılın ileri kapitalizminde medya nicel ve nitel olarak kültürel alanda etkileyici ve belirleyici bir liderlik kazanmıştır. Çünkü ekonomik, teknik, sosyal ve kültürel kaynaklar bazında ayakta kalabilmiş, geleneksel kültürel kanallardan nitel olarak büyük bir dilimi kendi yönetimine almayı başarmıştır; toplumsal bilginin üretimi ve tüketimi medyanın dolayımına muhtaç hale gelmiştir. Medya kültürel ve ideolojik alanı kolonileştirmiştir. Toplumsal gruplar ve sınıflar üretim ilişkilerinde olmasa da top-lumsal ilişkilerinde giderek parçalanmış ve sınıflar halinde farklı-laşmış hayatlar sürdürürken, medya bir taraftan bu grupların ve sı-nıfların öbür gruplara ve sınıflara dair bir yaşam, anlam, pratik ve değer imgesi inşa etmelerinin temelini sağlar. Diğer taraftan ise

tüm bu katmanlaşmadan ve ayrımlaşan parçalardan toplumsal bütünlüğün uyumlu bir şekilde ve bir bütün olarak kavranabileceği imgeleri, temsilleri ve düşünceleri/ideolojileri sağlamaktan daha fazla sorumlu hale gelir. İşte bu işleyişi Kültürel Çalışmalar alanının önemli ismi Stuart Hall, *medyanın birinci kültürel işlevi* olarak nitelendirir (1993: 200-1).

Hall'a göre medyanın ikinci işlevi daha karmaşıktır. Medya kapitalist sistem içinde yaşanmakta olan kimliklerin "çoğulluğu", farklı yaşam tarzları ve deneyimlerin çeşitliliğiyle bunları gösterme ve yansıtmaya amacıyla ilgilenir. Bu "çoğullukta" nesneleştirilen kavramların, yaşam tarzlarının ve ideolojilerin sabit bir envanterini sağlar; bir anlamda toplumsal gerçekliğin haritasını çizer. Böylelikle modern yaşamın karmaşıklığı anlaşılır ve sınıflandırılır kılınır. Estetik operasyonlardan eşcinsel evliliğine kadar pek çok yeni görünüm veya yaşam tarzı medya tarafından makulleştirilir veya sapkın olarak nitelendirilir. Medya tarafından yeğlenen veya dışlanan davranışlara atfedilen anlamlar zaten toplumsal uzlaşının söylemleri/açıklamalarıyla aynı doğrultudadır (Davis, 2004: 86). Çünkü hâkim/yaygın medyanın anlam çerçeveleri içinde bulunduğu toplumun kültürel değerlerinden beslenir ve var olan toplumsal/kültürel yapıya ciddi muhalif olabilecek anlamlar kurulmaz, bu potansiyeli taşıyan görüşler veya kişiler de medyada temsil şansı bulamaz.

Medyanın üçüncü ideolojik işlevi ise temsil parçalarından uyumlu/tutunumlu bir bütün yaratmak için harmanlama ve bunları yeniden organize etme sürecinde ortaya çıkar. Medyanın ideolojik işleyişi temsil süreçleriyle sınırlı değildir, bu temsillere meşruluk sağlanması da bu sürecin önemli bir parçasını oluşturur (Hall, 1993:198). Haberler sadece toplumun askeri, politik veya ekonomik gücüne sahip kesimleri hakkında değildir; haber anlatıları öyle yapılandırılır ki olaylar yine güçlülerin bakış açılarından yorumlanır. *Glasgow Üniversitesi Medya Grubu*, "Kötü Haber" başlıklı çalışmalarında İngiltere'de endüstriyel uyuşmazlıklarda şirket yönetimlerinden çok işçi sendikalarının suçlandığını gösterir

(Akt. Shoemaker ve Reese, 1997: 102). Ülkemizde de işçi veya memurların iş yavaşlatma veya grev haberlerinde ülke ekonomisinin aldığı zarar, o gün vatandaşların ne kadar mağdur olduğu haber anlatılarında öne çıkan unsurlardır.

Buraya kadar anlattıklarımızdan hareketle şu tespiti yaparak ilerleyebiliriz: *Medya toplumda herkesin ihtiyaç duyduğu; hem kendisini temsil için girişe hem de bilgilenmek için özgürce erişim hakkına sahip olması gereken bir araçtır*. Liberal kuramlar medyayı çoğulcu demokrasinin sağlıklı işleyişi için idealize etse de gündelik iş görme pratiği içinde hiyerarşik yapılanış, piyasa koşullarının dayattığı rekabet ve yedeğinde ağır basan ticari kaygılar, ulusal ve uluslararası tekelleşmeler, yasal kısıtlamalar gibi pek çok sınırlılıklar içinde yaşaması gereken bir kurum. Dolayısıyla işleyişinde kaçınılmaz olarak aksamalar bulunacaktır. Ayrıca medya insanların zihinlerine seslenmesi nedeniyle sahip olduğu şekillendirme yetisi ve siyasal iktidarlara dönük değiştirme/dönüştürme potansiyeliyle sahip olunmak istenen bir güç. İşte bu güçle medya, toplumsal ve siyasal yaşam üzerinde giderek daha çok denetime sahip oluyor. Bu nedenle de medya etiği tartışmaları daha da önem kazanıyor.

III. Medya etiği

Gündelik kullanımında "ahlak" ve "etik" sıklıkla karıştırılan sözcüklerdir, bu nedenle de öncelikle kavramların tanımlarına bakalım. Türk Dil Kurumu sözlüğünde ahlak: "Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları" olarak tanımlanır. Ansiklopedilerde ise, "İnsanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevi nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü"; "Bir toplum içinde kişilerin benimsedikleri, uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları"dır. Ahlak, insanların toplu yaşamalarının bir gereği olarak uyulması gerektiğini düşündükleri kurallar dizgesini niteler.

Etik ise; "ahlakı kendisine konu edinen felsefenin bir alt dalıdır". Başka ifadeyle etik, ahlaki açıdan "yarar", "iyi", "kötü" gibi kavramları inceleyen, töre ile ilgili bir davranış yasası geliştiren, neyin uğrunda savaşılmaya değer olduğu, yaşama neyin anlam kazandırdığı, hangi davranışın iyi ve hangisinin kötü olduğu gibi soruları kendine konu edinen bilim dalıdır. Özetle etik için kısaca "ahlak bilimi" de denilebilir. Medya etiği ise bu felsefe dalının bir alt kategorisi olarak, medya çalışanlarının/gazetecilerin mesleki edimlerinde uymak zorunda oldukları ilkeleri anlatır (İrvan, 2003).

Profesyonel bir meslek olarak gazetecilik etikle yakından ilgili olmalıdır, çünkü gazetecilerin iş görme pratiği "özgürlük", "yansızlık", "doğruluk", "dürüstlük", "mahremiyet", "kamu yararı" veya "genel iyi" gibi kaçınılmaz olarak etikle ilgili kavramlarla tanımlanıp, irdelenmeye çalışılır. Medyayla ilgili geniş tartışmaların bağlamını oluşturan demokrasi bile, toplumsal ve siyasal örgütlenmenin en doğru ya da en iyi biçimiyle ilgili olduğu için gerçekte etik bir terimdir (Belsey ve Chadwick, 1994: 10). Dolayısıyla gazetecilik pratiği ve araştırma alanı olarak *medya, etik ile organik bağlara sahiptir*.

Bununla birlikte günümüz Türkiye'sinde sivil toplum kuruluşlarının yaptığı araştırmalar, demokrasiyi yani halkı temsilen hayata geçirecek olanlar (politikacılar) ile onun işleyişini yine halk adına denetleyecek olanlara (basın/medya) güvenilmediğini ortaya çıkarmaktadır. Bu da, daha açık söylenirse, siyasal rejimin güvencesi olarak, "işleyişi gereği *demokratik olamayacak*" güçlerin görüldüğünü göstermektedir. Bu güven yitimi de kuşkusuz medya/gazeteciler ve siyasetçilerin içinde bulunduğu "etik çöküntü" ile yakından ilgilidir (Alankuş, 2003: 24).

Aslında sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada 1980'den sonraki zaman diliminde gazetecilerin ve/veya haber örgütlerinin bağımsızlığı ile saygınlığı azalmaya başlamıştır. Bu gelişmeleri bağlamına oturtmak hem uluslararası hem de ulusal düzlemde hayli

geniş bir ekonomik, politik ve kültürel irdeleme gerektirir ve bu sunuşun konusu değildir. Ancak yine de çok kısa olarak belirlemeler yaparsak; pek çok ülkede 1980'li yıllar yeni sağ politikaların hayata geçirildiği bir dönem olmuştur. Bu yeni ekonomi-politik siyasaların yayıncılık alanına yansımaları ise, devletin pazar düzenlemeleri ve yayıncılık alanındaki faaliyetleri en aza inerken, pazarın "sihirli ellerine" duyulan güvenin artması ve buna uygun olarak geliştirilen siyasalardır. Kamu yayıncılığının ikincil plana atılması, ya da örneğin İngiltere'de BBC'nin ödeneklerinde önemli kısıtlamalara gidilmesi bu yönelişin bir uzantısıdır.

Bu yönelişin Türkiye'deki yayıncılık alanına yansımaları hatırlanacak olursa, *Magic Box* ilk özel televizyon kanalı olarak 1989 yılında mevcut yasa özel/ticari televizyon kanalı kurulmasına izin vermediği halde hukuk-dışı bir biçimde yayına başlamıştır. Böylelikle dönemin başbakanı, yeni sağ politikaların mimarı Turgut Özal'ın da verdiği destekle *de facto* olarak ticari/özel yayıncılık dönemine girilmiştir.⁵ Bunun sonuçlarından bir tanesi, Türkiye için yeni olan program formatları ve türlerinin de gösterime girmesi olmuştur. Bunun yanı sıra çeşitlenen formatların sağladığı imkânlar ile özel televizyon kanalları arasındaki rekabet koşullarında, o zamana kadar kamu yayıncılığı yapan Türkiye Radyo Televizyonu'nda (TRT) yer verilmeyen konular ve konuklara özel televizyonların özellikle de *talk show* türü forumlarında yer açılmaya başlanmış, örneğin eşcinseller, seks işçileri, farklı etnik gruplar ve dinsel cemaatler gibi "sapkın" olarak görülen, ya da toplumun "kenarında" kalan, dolayısıyla kamusal alandan dışlanan "ötekiler" ilk defa "görünür" hale gelmiştir (Alankuş, 1995: 87-91). Ancak ilk bakışta olumlu gibi görünen bu gelişmenin, başka ifadeyle dışlanan kesimlerin seslerini duyurma olanağına kavuşmuş görünmelerinin çoğulculuktan yana bir tercih ile ilgili olmayıp, ticari kaygılarla ortaya çıkan, popüler olandan besle-

5. Türkiye'nin medya/yayıncılık tarihinde ilk özel televizyonu olarak yerini alacak olan bu kanalın veya şirketin ortaklarından Ahmet Özal ile dönemin başbakanının aile bağlarını hatırlamak önemlidir.

nen, herkese rahatlıkla ulaşarak cinsellik, şiddet, merak gibi güdülerini kışkırtmaya ve izleyiciyi artırmaya yönelik olduğunu belirtmek gereklidir. Çünkü medya endüstrisinde çok izlenirlik, dinlenirlik veya yüksek baskı sayısı daha çok reklâm/ilan ve daha çok kâr anlamına gelir.

Türkiye'de yayıncılık alanında devlet tekelinin kırılmasıyla basın kuruluşlarının sahiplik yapısında önemli dönüşümler yaşanmış ve Cumhuriyet dönemi basın tarihi geleneğinin aksine gazete, dergi veya televizyon kanalı sahipleri deneyimli gazeteciler değil; enerji, inşaat, tekstil gibi farklı sektörlerdeki sermaye birikimini yayıncılık alanına yatıran iş adamları olmaya başlamıştır. Kuşkusuz Türk basınına sermaye girişi, teknolojinin takibi, dolayısıyla daha kaliteli basılan gazeteler, daha hızlı ve daha çok haber aktarabilen televizyon kanalları gibi olumlu sonuçlara da yol açmıştır. Ancak haber ve düşünce çeşitliliği önündeki en büyük engeli oluşturan tekelleşme de –Türk medyasının en önemli sorunu olarak– bu süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. Dünyadaki diğer örneklerden de bilindiği gibi, farklı endüstri kollarında faaliyet gösterirken basın sektörüne giren yeni medya sahiplerinin ellerindeki bu gücü kendi ekonomik ve sosyal çıkarları için kullanmayacaklarının hiçbir garantisi yoktur. Günümüzde medya artık liberal düşünce temsilcilerinin iddia ettiği gibi yasama, yürütme ve yargı erklerini kamu yararına denetleyen, dolayısıyla kamudan yana bir dördüncü güç merkezi olmaktan çoktan çıkmıştır. Pek çok ülkede yaygın medya, kendi itibarını zedeleyecek tarzda büyük şirketlerle ilişki içinde olmanın ötesinde kendisi de bizzat büyük bir ticari işletmeye dönüşmüş; *kendisi-için bir güç/ iktidar* merkezi haline gelmiştir (Curran, 2005: 202).

Tüm bu söylediklerimiz ışığında gazetecilerin etik ilkelere uygun davranmaları ve bu ilkelerin daha da güçlendirilmesi gereği açıktır. Bunlar gereklidir, çünkü medyanın yitirmiş olduğu güven ile mesleki saygınlık ancak böyle yeniden sağlanabilir. Tüm dünyada gazetecilere duyulan güvenin azaldığı bir ortamda –özellikle de ülkemizdeki kurumların güvenilirlik araştırmalarında basının

çok aşağılarda yer aldığı hatırlanırsa– ancak etik değerlere bağlı bir gazetecilik, medyanın kaybettiği güveni yeniden kazanmasını sağlayabilir. İkinci olarak, enformasyonun niteliğini korumak ve geliştirmek ancak etik ilkelere uygun bir gazetecilik anlayışıyla mümkün olabilir. Üçüncü olarak bu ilkeler, yasaların bıraktıkları boşlukları doldurmayı mümkün kılar. Son olarak, medya kuruluşlarının tutarlılığı ancak böyle sağlanabilir. Eğer bir haber örgütünde muhabir, editör, yöneticiler vb. tarafından kabul edilen ve uyulan etik değerler yoksa tutarlılığın sağlanması hayli güç olacaktır (Akt. İrvan, 1999: 129). Tutarlılığın sağlanmadığı bir medya kuruluşunun ürünlerinin geniş bir okur/izleyici/dinleyici grubu tarafından benimsenmesi ve ilgili kuruluşun da pazar dinamiklerine karşın güven duyabileceği bir halk desteğinin olamayacağı da açıktır.

Şimdi bu sunuşun esas sorunlaştırdığı konuya dönerek, medyada çocukların temsili konusunda çeşitli ülkelerde ve Türkiye'de gazetecilik meslek kuruluşlarının geliştirdiği meslek etik kodları hatırlatarak, çocukların özellikle yasalarla ihtilaf veya cinsel taciz vb. gibi olumsuz durumlar nedeniyle haber konusu olduklarında, uyulması gereken ilkelere dikkat çekmek istiyorum.⁶ Öncelikle Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren gazetecilerin kurduğu Profesyonel Gazeteciler Topluluğu'nun, Avusturya Basın Konseyi'nin ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin, konusu çocuk olan haberler için geliştirdikleri etik kodlara, sonra da konuyla ilgili olarak UNICEF tarafından belirlenen çocuk haberciliği etik ilkelerine bakalım:

Profesyonel gazeteciler topluluğu etik kodu:

"Gazeteciler, çocuk yaştaki sanıkların ve tecavüz kurbanlarının kimliklerini açıklamaktan özenle kaçınmalıdırlar."

6. Daha geniş bir çocuk haberleri etik kodu taraması için bkz. Süleyman İrvan (1999), "Çocukları Konu Alan Haberlerde Etik Sorunlar", İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 13-15 Nisan 1999, Eskişehir.

Avusturya Basın Konseyi meslek ilkesi:

"Çocuk yastakilerin 'yanlış adımlarına' ilişkin haberler, bunların topluma yeniden kazandırılmasını engellememeli ya da güçleştirmemelidir. Bu tür durumlarda isimler mutlaka kısaltılmalıdır."

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti etik kodu:

"Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda, sanık, tanık ya da mağdur olsun, 18 yaşından küçüklerin isimleri ve fotoğrafları yayımlanmamalıdır."

UNICEF:

"Her çocuğun onuru ve hakları her durumda dikkate alınmalı bunlara saygı gösterilmelidir."

"Her çocuğun bedeninin mahremiyeti vardır ve bu mahremiyete saygı duyulmalıdır."

IV. Medyada çocuk hakları ihlalleri

Tüm bu tartışmalar ışığında sunuşumun başında alıntılar yaptığım haber metinlerini daha detaylı ele almaya çalışalım:

Yasalar ve medya etik kodları, suça itilen veya kanunlarla ihtilafa düşen çocukların kimliğinin gizlenme gerekliliğine işaret eder. Oysa yaygın medyada yer alan pek çok haberde çocuk fotoğrafları ve görüntüleri konusunda son derece duyarsız hareket edildiği; çocukların kimliğinin gizlenmediği gözlenmektedir. Çocukların kimliğini gizleme adına fotoğraflarda gözlere bant atma ve anlatısında da "O.C'nin 36 kaydı var" gibi ismin baş harflerini yazma tekniklerini kullanır. Ne var ki bu yöntemler çoğu durumda kimliğin tam olarak gizlenmesini sağla(ya)mamakta; olayla ilgili çocuğun yakın çevresi tarafından rahatlıkla tanınabilir şekilde aktarılmasına yol açmaktadır. Benzer bir başka hata ise çocuğun yaşadığı evin veya kurumun açık adresini vermek, anne-babanın

tam adını ve soyadını yazmak ve devamında adın-soyadın baş harflerini kullanmaktır. Bu gibi haber öykülerinde sıklıkla okuma-ya/işitmeye alışkın olduğumuz bu ifadeler, çocukların kimliğini "sözde" korumanın ötesine geçememekte, gerçekte de medya bir hak ve etik ihlali yapmaktadır.

Öyleyse çocuk haberlerinde yukarıda belirtilen türden alışıl gelmiş klişeleri kullanmaktansa, gerçekten kimliğin korunduğundan emin olunan fotoğraf ve ifadeleri seçmek, hem yasalara hem de medya etiğine uygun davranmak olacaktır. Yakından ve/veya çocuğun tam karşı cephesinden fotoğraf/görüntü almamak haberin üretim sürecinin ilk basamaklarında üretilen haklara saygılı bir çözüm olabilir. Aynı şekilde anne-baba adı veya kurum adını yazmamak da işlevsel olabilir.

Örnek haberimizin başlığında yer verilen "Devlet korumalı çocuk çeteleri" ve spotundaki "Çocuk çeteleri terör estiriyor" ifadeleri ise, yukarıda alıntıladığım Stuart Hall'un görüşlerine atfen söylersem; *medyanın modern yaşamın karmaşasına getirdiği açıklamalar* türünden "açıklamalara" örnektir. Başlıkları da dahil edilerek söylenirse; söz konusu haberin anlatısı içerisinde toplumsalda olup biten, belirli *klişeleşmiş türden kategoriler aracılığıyla yeniden-kurulmaktadır*. Söz konusu haberde kurulan "kategorî" ise şöyledir: Çocuklar "çete kurmuş" yani organize hareket edebilme yetisine sahip ve yasa dışı işler yapan bir grup olarak kategorize edilmiştir. Bu kategorileştirme nedeniyle bu "çete"den toplumsal yaşamın "huzurlu akışını bozması" beklenebilecektir. Dolayısıyla, nedenini haber öyküsünde bulamadığımız şekilde "toplumda devlet korumasına alınan, fakat bu koruma ve eğitim kurumlarından –yine nedenini öğrenemediğimiz şekilde– kaçarak çeteler kuran, bu çeteler aracılığıyla masum insanlara terör uygulayan çocuklar" vardır.

Yine aynı habere göre bu çocuklar, "marka giysiler giyip, düzgün Türkçe konuşup, yaşı daha küçük olanların daha tehlikeli" olduğu bir gruptur. Haberdeki diğer kategoriye göre ise bu "canî" ço-

cukların kurdukları "çete"lerin kurbanlarını Nişantaşı'nda oturan "seçkin" mesleklere sahip aile(ler) oluşturmaktadır.

Örnek haberimizde olduğu gibi, "çete" yani planlı hareket eden bir gruba mensup çocuklar, üst veya orta-üst sınıftan insanların oturduğu, İstanbul'un Nişantaşı gibi daha varlıklı bir semtinde, mahallelerde onların para veya değerli eşyalarını çalarak, dolayısıyla da sosyal yaşamın düzenini bozmaktadır. Bu düzenin bozulmasında devletin de katkısı vardır ve bu katkı kimliği gizli tutulan bir emniyet yetkilisinin şu sözleriyle aktarılmaktadır: "Birçoğu mahkeme kararıyla devlet korumasına alınmış durumda. Çocukları ailelerinden sosyal hizmet kurumlarına teslim ediyoruz ama bir kapıdan girip diğerinden çıkıyorlar ve suç işlemeye devam ediyorlar. Çocukları tekrar ailelerinin yanında buluyoruz. Aileleri, 'Bize ne devlet korumasındalar. Kaçıp gelmiş. Eve almayayım mı' diye işin içinden çıkıyorlar."

İlk bakışta bu haberin toplumda yaşanan "bir olayı" halka basitçe aktardığı söylenebilir. Ancak ihmal edilmemesi gereken bir başka nokta da haberin toplumsal gerçekliği basitçe yansıtmadığı, aksine her bir haber öyküsünün bizatihi kendisinin bir "toplumsal gerçeklik" kurduğu ve dahası halka da olan-bitenleri nasıl anlaması gerektiği konusunda empozede bulunduğuudur. Şöyle ki, çocukların tehlikeli çeteler kurduğu ifade edilmekte ancak toplumsal gerçeğin hayli önemli bir parçası olarak devletin kolluk kuvvetlerine rağmen çocukların nasıl olup da "çete kurduğu" sorulmamaktadır.

Bir kentte varlıklı mahallelere yönelen tehdit ima edilmekte, lakin ülkemizin bir başka sosyal sorunu olarak kentlerde yaşayan insanlar arasındaki sosyo-ekonomik uçurumlar göz ardı edilmektedir. "Çocukların neden ailelerinden alındığı, dahası alındıktan sonra devletin koruma kurumlarının görevini neden yerine getiremediği", yine aynı şekilde toplumda düzenin korunmasından sorumlu olan emniyet yetkilisi "görevlerini yapamadıklarını" ifade etmesine karşın "bu görevin neden yapılmadığı" gibi sorular

sorulması gerekirken bunun yapılmadığı, dolayısıyla "kamu adına gözetim" misyonu yüklenen basının ilgili kurumlara dönük eleştiri veya uyarı geliştirmedeği görülmektedir.

Hall'un sözünü ettiği *medyanın ideolojik işleyişi* işte özellikle bu noktalarda ortaya çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak altını çizmeye çalıştığımız sorular ülkemizde suça itilen çocuklara ilişkin daha detaylı bir sorgulamayı dolayısıyla da mevcut ekonomik ve politik uygulamalara belirli sorular yöneltilmesi anlamına gelir. Oysa haber anlatılarının bu sorulardan kaçındığı, mevcut düzene/sisteme eleştiri geliştirmekten, çözüm üretmesi gereken kişi ve kurumlara bu sorumluluklarını hatırlatmaktan imtina ettiği görülmektedir. Böylesi bir habercilik anlayışı/misyonu ise "kamu adına gözetim" değil, uygulamadaki kapitalizme dönük uyuşması yeniden kurmaktır.

Sabah gazetesi bir başka olayın haberini yukarıda sözünü ettiği-mize benzer bir *kategorileşme* ile vermektedir: "Bunlar Kasımpaşa'da oturur. Sürekli ev değiştirirler." "P.B'nin annesi de cezaevinde zaten". Bu kategoriye giren küçük kız çocuğu, İstanbul'un bir başka, varlıklı ailelerinin oturduğu Etiler'de bir akademisyen çiftin evinde "hırsızlık" yapmıştır. Yasalar veya medya etik kodlarında "mahkemece suçlu olduğuna karar vermedikçe bir yetişkine veya çocuğa suçlu muamelesi yapılamaz" denilmesine rağmen haber başlığında bu kararı verir: "Hırsızlıktan vazgeçmem".

Haber metnindeki bir başka etik ve çocuk hakkı ihlali: "Basın mensuplarının 'bir daha hırsızlık yapacak mısınız?' sorusuna P.B. 'Evet yine yapacağım' derken, 'Okula gitmek istiyor musun?' sorusuna cevaben 'Hayır gitmek istemiyorum' diye karşılık verdi" biçimindeki ifade ile yapılmaktadır. Çocuğa yukarıda belirtilen ilke unutulup doğrudan haber öznesini "suçlu" sayarak yöneltilen bu sorular bir yandan onun aynı zamanda iyice "arsızlaşmış", "eğitimle de ıslah edilemeyecek" bir noktada olduğu, dolayısıyla toplum için "hayli tehlikeli birisi olduğu" şeklinde algılanmasına yol açabilir. Öte yandan da, haberin devamında yer alan psiko-

logların yönelttiği sorular ve alınan yanıtlar bir birey olarak çocuğun özel hayatına giren, yayınlanmaması gereken açıklamalardır.

"P.B'nin yuvada kaldığı iki gün içinde anlattıkları, kendisine destek olmaya çalışan psikolog ve sosyal hizmetler uzmanlarını hayrete düşürdü. ... P.B. psikoloğun 'Neden çalışıyorsun. Utanmıyor musun' sorusuna, 'Bu benim işim. Neden Utanayım' cevabını verdi. Psikolog, daha sonra P.B.'ye tuzak bir soru yöneltti. Önce 'Oyun oynamayı seviyor musun' diye sordu. P.B'nin cevabı 'Evet' oldu. Psikoloğun 'Peki oyun mu, hırsızlık mı' sorusuna P.B. tereddüt etmeden 'Hırsızlık tabii ki' cevabını verdi. Sosyal hizmetler uzmanı, çocuğun hırsızlık yaparken heyecan duyduğu ve bu duygunun onu cezp etmiş olabileceğini söyledi" (*Sabah*, 22 Kasım 2005).

Bu olayda da, daha önceki haberdekine benzer şekilde annesi cezaevinde olduğu için haber konusu ve erişkin olmayan "fail", bir koruma sürecine ihtiyaç duyuyor olmasına karşın haber metninde buna ilişkin hiçbir arka plan bilgisi yer almamaktadır. Birinci örnek haberde ifade etmeye çalıştığımız gibi bu haberde de olaya ilişkin kurulan anlatıyla, toplumsalın belli yönde; "belli bir toplumsal düzen tasavvuru içinde" anlaşılmasını talep etmeye devam eder: Toplumsal yapıda çocukları daha çok korumaya ihtiyaç olmasına rağmen bu aksayan bir yön olarak ele alınmamaktadır. Ailelerin ve çocukların bireysel "ahlaki çöküntüsü" ile açıklama eğilimi taşımaktadır. Örneğin, suça itilen çocukların ailelerinin aylık veya yıllık toplam geliri, çocukların eğitim hizmetlerinden ne kadar yararlanabildiği, sağlık ve beslenme gibi çocuklar için hayati önemi olan ihtiyaçları için olanaklarının ne olduğu ne aynı haber öykülerinde ne de daha sonra ki günlerde medya gündemine girebilmektedir. Böylelikle sorunlar tümüyle *bireysel* boyutlarıyla ele alınmakta; salt "ahlaki çöküntü" ile açıklanmaya çalışılarak ekonomik-politik boyutları maskelenmektedir.

Çözümlemeye çalışacağımız son haber ise yine *Hürriyet* gazetesinde (17.1.2006) ve "Örümcek adam gibi uçamadı" başlığını ta-

şımaktadır. Bir sinema filmi karakteri olan "Örümcek Adam" gibi uçabilmek gerçekte mümkün değildir, ancak başlıkta kullanılan bu ifade ile haber öznesi çocuğun edimi "mümkün olduğu halde başaramayan" bir edim haline gelmektedir. Haberdeki ana olay, televizyonda izlediği "Örümcek Adam" filminin ardından bir çocuğun anne ve babası evde yokken –tahminen tavana ip asarak– filmin kahramanı gibi uçmaya çalışması, sonucunda da bu ipin boynuna dolanması nedeniyle boğularak ölmesidir. Bu haber aslında, ülkenin en ücra köşelerine kadar girebilmiş olan televizyonun çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin hayli trajik bir örnek oluşturmaktadır. Öte yandan haber anlatısı bu olaydan hareketle, televizyonun etkilerine ilişkin hayli bilgilendirici/bilindendirici bir haber olabilecek iken, iyi işlenememiş bir anlatı olarak kalmaktadır.

Sonuç

Yaygın medyanın konusu çocuklar olan haberlerde de tıpkı yetişkinlere ilişkin haberlerde olduğu gibi haklara saygı duymayan, kendini Liberal medya kuramcılarının iddia ettiği gibi "dördüncü güç" olarak halkın yanında konumlamak yerine, yine ekonomik, siyasal gücü elinde bulunduran kesimlerin yanında ve/veya "biz-zat kendisi-için bir güç" olarak davrandığını görüyoruz. Bunun yansımalarından birisi çocukların tıpkı kadınlar, yaşlılar, ya da toplumun çoğunluğunu oluşturan yoksullar gibi eğer bütünüyle yok sayılmıyorlarsa da, olumlu toplumsal rol modelleriyle haber olmamaları ve toplumun onlara sunduğu olanaklar veya zorluklar bağlamında medya gündemine girmemeleridir. Dolayısıyla, çocuklar ancak yoksulluktan, ihmalden, ailelerinin yanı sıra kamusal ya da sivil kurumların üzerlerine düşeni yerine getirip kendilerine sahip çıkmamalarından ötürü yaşamlarını yitirdiklerinde, özellikle büyük kentlerde görüldüğü üzere sayıları süratle artacak şekilde sokakta yaşamaya zorlanıp ve/veya madde bağımlısı haline geldiklerinde, özellikle de bu ve benzer nedenlerden ötürü suça itildiklerinde *haber konusu/öznesi* haline gelmektedirler.

Bu haberlerde ise gazeteciliğin evrensel meslek kodlarına uyulmamakta, ayrıca-örnek olarak verdiğimiz haber kurgularında görüldüğü gibi-çocuk suçluluğu, ölümleri gibi olgular giderek karmaşılaşan, sınıfsal/toplumsal ayrımlar ile bölünen modern yaşamın ekonomik, sosyal, siyasal koşulları hiç sorgulanmaksızın verilmektedir. Böylelikle çocuklar kamusal alanda temsil şansına kavuştuklarında dahi, Habermas'ın kamusal meseleleri tartışma ve bunlara çözüm üretme potansiyeli nedeniyle önemsedığı *kamusal forumlar*, sorun çözme anlamında işlevsiz olmaktadır. Medya ideolojik bir işleyişle mevcut düzenin aksayan yönlerinin görünür kılınmasını engellerken, kamusal forumlarda muhalif görüşlerin gelişmesini de baskılamış olur. Böylelikle çocuklar da kamusal ortamlardan dışlanan, sorunları görmezden gelinen gruplar içinde yerini almaktadır.

KAYNAKÇA

- Alankuş, Sevdâ. (2005), "Önsöz", *Medya, Etik ve Hukuk* (2.Baskı), Sevdâ Alankuş (haz.), İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- (1995), *Temsili Kamuoyu, Kamusal Alan, Kamusal İletişim, Kamular ve Kamusal Mekanlar*, Basılmamış Doçentlik Çalışması, Ankara.
- (1995), "Türkiye'de Medya, Hegemonya ve Ötekinin Temsili", *Toplum ve Bilim* (67): 76-110.
- Belsey A. ve Ruth Chadwick (1998), *Medyada Etik ve Siyaset: Kalite Arayışı* (çev. Nurçay Türkoğlu), İstanbul: Ayrıntı.
- Coward, Rosalind ve John Ellis (1985), *Dil ve Maddecilik* (çev. Esen Tarım), İstanbul: IPS İletişim Vakfı.
- Curran, James. (2005), *Media and Power*, Londra: Routledge.
- Davis, H. (2004), *Understanding Stuart Hall*, Londra: Sage.
- Dağtaş Banu ve Erdal Dağtaş (2003), "*Habermas'ın Burjuva Kamusal Alanı Tanımı Çerçevesinde Yazılı Basını Konumu ve Dönüşümü*", *Kurgu* (20): 49-61.
- Dahlgren, Peter (1995), *Television and the Public Sphere Citizenship, Democracy and the Media*, Londra: Sage.
- Dursun, Çiler (2005), "*Haber ve Habercilik / Gazetecilik Üzerine Düşünmek*", *Gazetecilik ve Habercilik* (2. Baskı), Sevdâ Alankuş (haz.), İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 33-68.

- Fraser, Nancy (2004), "Kamusal Alanı Yeniden Düşünmek: Gerçekte Varolan Demokrasinin Eleştirisine Bir Katkı" (çev. Meral Özbek ve Cemal Balcı), *Kamusal Alan*, Meral Özbek (haz.), İstanbul: Hil, s. 103-132.
- Hackett R. A. (1998), "*Bir Paradigmanın Önemini Yitirisi Haber Medyası Çalışmalarında Yanlılık ve Nesnellik*" (çev. Ayşe İnal), *Yıllık 97-98'den ayrı basım*.
- Habermas, Jürgen (1989), *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü* (4. Baskı), (çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar), İstanbul: İletişim.
- (1991), "The Public Sphere", *Rethinking Popular Culture*, C. Mazerji (ed.), Cambridge: Cambridge Press, s. 398-404.
- Hall, Stuart (1993), "Kültür, Medya ve İdeolojik Etki", *Medya, İktidar, İdeoloji*, Ankara: Ark.
- Hallin, D. (1994), *We Keep America on Top of the World*, New York: Routledge.
- Hodge R. ve Gunther Kress (1993), *Language as Ideology*, New York: Routledge.
- İnal, Ayşe (1994), "Yazılı Basın Haberlerinde 'Yapısal' Yanlılık Sorunu", *Toplum ve Bilim* (N. 67, Güz): 111-134.
- Kejanhoğlu, Beybin (1995). "Kamusal Alan, Televizyon ve Siyaset Meydanı", *Birikim* (68-69): 39-64.
- Schudson, M (1995), *The Power of News*, Londra: Harvard University Press.
- Thompson J. B. (1990), *Ideology and Modern Culture*, Stanford: Stanford University Press.
- İrvan, Süleyman (1994), "Demokratik Sistemde Medyanın Rolü", *Birikim* (68-69): 76-83.
- (1999). "Çocukları Konu Alan Haberlerde Etik Sorunlar", *İletişim Ortamlarında Çocuk Birey Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 13-15 Nisan Eskişehir, s. 125-137.
- (2005). "Medya ve Etik", *Medya, Etik ve Hukuk*, Sevdâ Alankuş (haz.), İstanbul: IPS İletişim Vakfı, s. 34-61.

ÇOCUKLARI GÖRÜNÜR KILMAK İÇİN

Erhan Üstündağ

Kemal Özmen

Giriş

Neil Postman (1995), *Çocukluğun Yokoluşu* adlı kitabında, çocukların yasal haklarını yetişkinlerinkiyle benzer bir biçimde yeniden düzenlemeye yönelik, giderek güçlenen bir akımın oluşmasını çocukluk fikrinin yokoluşunun göstergeleri arasında sayar. Postman, kitabında Antik Yunan'dan bugüne "çocukluk" fikrinin izini sürerken, matbaa makinesinin ortaya çıkmasıyla değişen toplumsal yapının "yeni bir yetişkin tanımını zorunlu kıldığını" iddia eder. Çocukluk fikrinin başlangıç dönemlerini ele alan J. H. Plumb'dan yaptığı bir aktarmaya göre: "Çocuk giderek artan bir biçimde bir saygı nesnesi, *yetişkin dünyasından ayrılıp korunmayı gerektiren ve farklı bir doğası olan özel bir varlık olmaya başlamıştır*" (1995: 53).

Postman bu görüş üzerinde yorumda bulunarak şöyle söyler: "Elbette, *ayırma* burada anahtar sözcüktür. Bir insanı diğerlerinden ayırırken çocukların da tarihsel ve insani örneğini oluşturduğu sınıfları yaratırız. Fakat bay Plumb bunun tersini söylemektedir. Çocuklar nüfusun kalan kısmından ayrılmalıydı çünkü 'farklı bir doğaları ve gereksinimleri' olduklarına inanılıyordu. Çocukların farklı doğaları ve gereksinimleri olduğuna inanıyorlardı çünkü

nüfusun geri kalan kısmından ayırtılmışlardı. Ayırtıldılar, çünkü yaşadıkları kültürel ortamda nasıl okuyup yazacakları ve yazılı kültürün ne türden insanlar gerektirdiğini öğrenmeleri önem arz etmeye başlamıştı" (1995: 53).

Kısacası, *çocukluk fikri*, genel inanın aksine, tarihsiz, biyolojik bir dönemi işaret etmemektedir, aksine *toplumsal bir icattır*. Çocuk hakları kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel gelişimi de, aynı şekilde belli toplumsal koşulların oluşmasıyla olmuş, başka ifadeyle bu da icat edilmiştir. Bugün gelinen noktada, çocukluk düşüncesinin geçirdiği evrim *Çocuk Hakları Gazeteciliği*¹ kavramını da bir ihtiyaç olarak dayatmaktadır. Yazımızın ilk bölümünde, Bağımsız İletişim Ağı'nın (BİA) iki yılı aşkın bir zamandır geliştirmeye çalışarak sürdürdüğü "çocuk hakları haberciliği" pratiğinden yola çıkarak, Türkiye'de egemen medyanın² çocuğa bakışı ve çocuk hakları ile ilişkisi ele alınmaya çalışılacaktır.

Birinci bölümdeki iddiamız; yitip yitmediği tartışıla dursun, yazılı kültürle birlikte ortaya çıkan çocukluk fikrinin bugün bu toplumda ne anlam ifade ettiğini görmek için biricik araç olan medyaya bakmak gerektiği biçimindedir. Çünkü, medyanın çocukluk algısı ve çocuk haklarına bakışı, oynadığı özgün rol nedeniyle toplumdaki çocukluk kavramını etkilemektedir. Yazımızın ikinci bölümünde ise yeni oluşmaya başlayan çocuk hakları gazeteciliği pratiğine ilişkin BİA deneyimi, evrensel literatürle harmanlanarak –üzerinde daha ayrıntılı tartışılmaya ihtiyaç olmakla birlikte– bazı önemli köşe noktaları üzerinde durulacaktır.

1. *Çocuk Hakları Gazeteciliği*, dezavantajlı ve ezilen bir toplumsal grup olan çocukların katılabilecekleri demokratik ve çoğulcu bir medya ortamını gerekli sayar.

2. Bu yazı çerçevesinde "egemen medya", varolan iktidar ilişkilerinin devamına katkı sunan medya yapılanmasına gönderme yapacak biçimde kullanılmıştır. Türkiye'de medya yapılanmasına eleştirel bir bakış için ise Gülseren Adaklı'nın "Yayınçılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol" başlıklı makalesine bakılabilir (*Medya Politikaları*, der. Beybin Kejanlıoğlu, vd., Ankara: Imge Yay., 2001).

Türkiye'de çocuk olmak...

Türkiye'de 71 milyonluk nüfusun 26 milyonu 18 yaşın altında. Her yıl 1 milyon 500 bin çocuk dünyaya geliyor. Her bin çocuk-tan 39'u ise beş yaşına gelmeden "önlenebilir nedenlerden" hayatını kaybediyor. İlkokula devam oranı oğlan çocukları için yüzde 73, kız çocukları için yüzde 69. Yeterli sıhhi koşulları kullana-bilen kentli nüfus oranı yüzde 92, kırsal nüfus oranı yüzde 62. Çocuk felcine karşı aşılanan bir yaşına gelmiş çocukların oranı yüzde 69. Yetersiz beslenen beş yaş altındaki çocukların oranı yüzde 8. 17 yaşın altında, çalıştırılan en az 6.5 milyon çocuk var. Bunlar UNICEF ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nün derlediği rakam-lar ve Türkiye'de çocukların ne durumda bulunduğunu kısaca özetliyor. Diğer yandan, çocuklar bir parçasını oluşturdukları toplumu yansıtırılar, bir toplumsal grup olarak da sonsuz bir çeşit-liliğe sahiptirler. Ancak bu çeşitliliğe bağlı olmaksızın, tüm ço-cuklar *sadece çocuk oldukları için* çeşitli politik, ekonomik, ya-sal kısıtlamalara maruz kalırlar (Franklin, 1993: 24). Çocukların, çocuk oldukları için oy verme, örgütlenme hakları kısıtlanır; mal mülk edinmelerine izin verilmez; fikirleri sorulmaz, sorulsa da dikkate alınmaz. İşte bu yüzden çocukların ayrı ve belirli bir top-lumsal grup olarak kimi pozitif haklara sahip olmaları gerekir.

Bu amaçla ortaya çıkan ve her gün gelişen Çocuk Hakları kavra-mı tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çok yenidir. Esas ola-rak 1989'da Birleşmiş Milletler'in çıkardığı Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ile birlikte, hayatımıza ço-cukların da hakları olduğu fikri girmeye başlamıştır. Böylelikle o zamana kadar daha genel insan hakları sözleşmeleri içinde yer alan çocuk hakları kavramı ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. ÇHS'nin kabul edilmesinin ardından gerek BM, UNICEF gibi ulus-lararası kuruluşlar, gerekse de bölgesel ve ulusal sivil toplum ku-ruluşları ile akademik dünya çocukların yasal, toplumsal, politik ve ekonomik haklarına daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır.

Çocuk hakları ve medya

Bu ilgiyle oluşan literatürde, kamu hizmeti verdiği varsayılan medyaya da çeşitli sorumluluklar yüklenmektedir. Gazeteciler, bir yandan yasalar ve medya etiği açısından çocuklarla ilgili ha-berleri yaparken bazı kısıtlamalara uymak zorunda bırakılırken, diğer yandan da dezavantajlı bir toplumsal grup olan çocukların haklarını pozitif biçimde yayma ve destekleme talebiyle karşı karşıya kalmışlardır.

Bilindiği gibi Türkiye'de medyanın yasal yükümlülükleri Basın Kanunu, Ceza Kanunu gibi metinlerde yer almaktadır. Örneğin 24 Haziran 2004'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe gi-ren 5187 sayılı Basın Kanunu'nun 21. maddesinde "*18 yaşından küçük olan suç mağdurlarının kimliklerini açıklayacak ya da ta-nınmalarına yol açacak şekilde yayın yapanlar için*" ağır para ce-zası öngörülmektedir. Aynı konu, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti' nin (TGC) 1999'da benimsediği Türkiye Gazetecileri Hak ve So-rumluluk Bildirgesi'nde de gazetecilik etiği açısından düzenlen-miştir. "Gazetecinin doğru davranış kuralları" başlıklı bölümün-de, açıkça, "*Çocuklarla ilgili suçlarda ve cinsel saldırılarda, sanık tanık ya da mağdur (maktul) olsun, 18 yaşından küçüklerin açık isimleri ve fotoğrafları yayınlanmamalıdır*" denilmektedir.

Ancak varolan bu yasal düzenlemelerin ve etik kuralların yeterli olup olmadığı bu yazının konusu değil. Bu nedenle sadece çocuk haklarının korunabilmesi konusunda *yasal alandaki düzenleme-lerin birçok sorun barındırdığını* belirterek geçmek zorundayız. Ayrıca bu yetersiz olduğu konusunda üzerinde hemfikir olunan yasal düzenlemeleri bile gözetmeyen egemen medyanın, söz ko-nusu haliyle bizzat çocuk haklarını sıklıkla ihlal ediyor olmasının da önemli bir başka sorun olarak önümüzde durduğunu ekleme-liyiz. Dolayısıyla kendi görevini toplumda varolan çocukluk kav-ramını –kim zaman tiraj kaygısı, kimi zaman bilgisizlik, ama her zaman sorgulama kabiliyetinin yoksunluğu nedeniyle– yeniden üretmekle sınırlayan; kamusal yarar yerine çoğu zaman kişisel

zarara yol açan bir medya ile karşı karşıyayız. Aşağıda haberlerde yapılan çocuk hakları ihlallerine örnekler vereceğiz.

Haberlerde çocuk hakları ihlalleri

Çocuğa yönelik şiddet haberlerinde hak ihlalleri

Kimliğin teşhir edilmesi

Bolu'da yaşayan Çiğdem ve Ali A., 30 Eylül 2004'te, 3.5 yaşındaki kız çocuklarını "merdivenden düştüğü" iddiasıyla İzzet Baysal Devlet Hastanesi'ne götürürler. Çocuğun vücudunun her yerinde dayak ve diş izleri bulunması üzerine anne Çiğdem A. "kötü muamele ve öldürmeye teşebbüs" iddiasıyla tutuklanır; kızları ise vaililik onayı ile Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) koruması altına alınır. Bu dönem süresince sağlık durumu iyiye giden S.A. ile ilgili ulusal ölçekte yayın yapan televizyon ve gazetelerde çok sayıda haber çıkar, görüntü ve fotoğraf yayınlanır.

Mağdur ya da sanık çocukların kimliklerini açıklayacak şekilde yayın yapmak medyanın yaptığı çocuk hakkı ihlalleri içinde en sık rastlanandır. Son yıllarda gerek Türkiye'de gerekse de uluslararası alanda konuya artan bir ilgi gösterilmesi ve sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artması yüzünden azalsa da çocuğun fotoğrafını açıkça basmak, adını yayınlamak suç olmasına rağmen savcıların da konuya ilgi göstermemesi nedeniyle çoğu zaman yaptırımsız kalmaktadır. Bunun yanında sanık ya da mağdur çocuğun okuduğu okulun adını, evinin adresini, belirleyici özelliklerini haberde vermek de benzer bir sonuca yol açmasına rağmen normal karşılanmaktadır. Oysa medya, kendi iç örgütlülüğünü sağlayarak, özdenetim ve denetim mekanizmalarını kurarak, bu konuda yasal yaptırımlarla kısıtlanmaksızın varolan etik kodlara uymalı, kendi kendini denetlemelidir.

Bu arada bir başka sorun da, travma içinde olduğu gibi, röportaj veremeyecek bir yaşta da bulunan S.A. ile görüşürken gazeteci-

lerin bu görüşmeyi yanlarına bir sosyal güvenlik uzmanı olmadan yaparak, *bir etik kural ihlali*nde daha bulunmalarıdır*.

Çocuğun korunma hakkının ihlali

Medyanın söz konusu örnek olaydaki tavrına ilişkin olarak söylenebilecek bir başka şey de, S.A.'nın yaşadıklarının, Türkiye'nin de imzacıları arasında olduğu ÇHS ile güvence altına alınan "çocuğun korunma hakkı" açısından ele alınmamış olmasıdır. Medya bir çocuğun bu hale gelmesine seyirci kalan, onun "korunma hakkı"nı yerine getirmeyerek ihlal eden sosyal güvenlik yapılanmasını teşhir etmeyerek "kusurlu hizmet" vermiştir. Ayrıca egemen medya konuyla ilgili haberlerde genel olarak yaptığını burada da yapmış; *"kötü" ebeveyne karşı ve "şefkatli" koruyucu devlet* gibi bir karşıtlık yaratarak, ortada çocuklara yönelik şiddetin yaygınlığı ve bunun karşısında çocukların korunma hakkının (devlet tarafından) sağlanamaması gibi sorunlar yokmuş gibi davranmıştır. Başka bir ifadeyle, medya günlerce kamuoyunun gündeminde yer tutan bu olayı ekranlara ya da gazete sayfalarına taşıırken, *çocuklara kötü muamele, aile içi şiddet, şiddet karşısında sosyal koruma mekanizmalarının yetersizliği, şiddetin kökenleri* gibi yapıpıllaşmış sorun alanlarına hemen hiç değinmemiştir.

Söz konusu yayınlarla ilgili olarak söylenebilecek bir diğer sorun ise, S.A. ile ilgili haberlerin *yaygın ataerkil söylemi yeniden-üretecek şekilde* kurulmasıdır. Örneğin S.A.'nın Sosyal Hizmetler tarafından koruma altına alındığını belirtirken bir yandan yasaya ve etik kurallara aykırı biçimde çocuğun fotoğrafını yayınlayan *Radikal* gazetesi (12 Ekim 2004), diğer yandan "Gözünü Neşeye Açıyor" başlığını atarak, çözümü sadece ataerkil bir kurguyla koruyucu bir baba gibi görülen devlete havale etmektedir. Benzer şekilde gazetecilik etiğine aykırı biçimde muhabirinin mağdur çocukla yaptığı "röportajı" yayınlayan 22 Ekim 2004 tarihli *Hür-*

* Çocuklarla röportaj yaparken uyulması gereken kurallar konusunda elinizdeki kitap-taki Ragıp Duran'a ait "Çocuk Hakları Odaklı Habercilik ve Röportaj" başlıklı yazıya ve UNICEF tarafından hazırlanan ilkelerin çevirisine bakınız. – (ed.n.)

riyet gazetesi ise, haberini yine iktidar üzerinden kurgulayarak ve mağdur çocuğun ağzından konuşma hakkını kendinde bularak "Sağolasın Devlet Baba" başlığını seçmiştir. Burada vurgulanması gereken bir diğer nokta da, hak ihlallerinin takibini yaptığı takdirde sıkça resmi görevlilerle karşı karşıya kalacak olan gazetecilerin, çoğu zaman mağdurun mağduriyetini derinleştirmek pahasına bu gerilime girmeyerek, kendilerini iktidarın yanında konumlamalarıdır. Ayrıca her iki haberde de, S.A.'nın "Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından korunmaya alınması" ya da sorunun böyle tekil bir örnek üzerinden "çözümü" mutlu son olarak sunulurken, onu korumaya alan sistemin işleyişinde sanki hiçbir sorun yokmuş gibi gösterilmiştir.

Her şeyin ötesinde medya, 3.5 yaşındaki bir çocuğun maruz kaldığı şiddetin nedenlerini araştırmak ve bu yaygın sorunla ilgili kalıcı çözümler konusunda toplumda bir duyarlılık yaratmak çabasına girişmediği gibi, haber kurgusu içerisinde mağdur çocuğun yaşadıklarını verme biçimiyle, *şiddeti dramatize ederek seyirlik hale getirmiş böylelikle de kanıksanarak, meşrulaşmasına neden olacak bir tarzda* davranmıştır.

Sonuç olarak medya S.A.'nın maruz bırakıldığı şiddeti haberleştirirken aile-içi şiddetin yaygınlığı ve bunun karşısında korunmanın gerektiği gibi sağlanamaması gibi birbirini bütünleyen yapı-sallaşmış sorunları *değiştirici bir sorgulamayı başlatmak yerine, yeniden-üreten bir söylem* kurmuştur. Başka ifadeyle eleştirel iletişim kuramcılarının egemen medyaya attettikleri rolü hatırlatarak söylersek; medya üzerinde yükseldiği statükonun yeniden-üretimine yarayacak bir haber kurgusunu bu örnekte de tekrarlamıştır³.

"Çocuk suçlular" ile ilgili haberlerde hak ihlalleri

"Yargısız infaz"

Trabzon'da Santa Maria Kilisesi Rahibi Andrea Santoro'nun öldürülmesi olayının medyada sunumu Türkiye'deki mevcut tek sesliliği ve çocuğu yok sayan anlayışı özetleyen bir başka haber niteliğindedir. Tüm gazetelerin manşet ya da birinci sayfasında yer alan olaya ilişkin haberlerde göz ardı edilen en önemli unsur zanlı olarak yakalanan O.A.'nın henüz 16 yaşında olması, böylelikle tüm uluslararası ve ulusal belgelere göre "çocuk" sayılıyor olmasıydı.

Konuyla ilgili haberler 8 Şubat 2006 tarihli gazete manşetleriyle ve "Örgüt Emriyle Vurulmuş" (*Akşam*); "Karikatürlere Kızıp Vurdum" (*Milliyet*); "Liseli genç 'ayın parası'nı az bulduğu için rahibi öldürmüştü" (*Zaman*); "Sig Suer'li Çocuk" "Cühela ve ukala" (*Hürriyet*, 1. ve 22. sayfalar); "Liseli Zanlı Yakalandı" (*Cumhuriyet*); "Önce Tartıştı Sonra Vurdu ", "Polis fuhuş mafyası üzerinde duruyor ", (*Yeni Şafak*, 1. ve 14. sayfalar); "Bahanesi Karikatür" (*Sabah*); "Küçük Ağca nasıl katil oldu?" (*Vatan*); "Zanlı ve ailesi sorguya alındı" (*Radikal*) gibi başlıklarla verildi.⁴

Diğer yandan, *Hürriyet* ve *Yeni Şafak* çocuğun fotoğrafını doğrudan yayınlarken, *Milliyet*, *Vatan*, *Sabah* ve *Zaman*, fotoğrafları görsel efekt uygulamalarına karşın kimliği belli olacak şekilde kullandılar. Gazetelerin çoğunluğu çocuğun kimliğini isminin baş harflerini verirken, *Yeni Şafak* ilk ismini kullanma yoluna gitti. Gazetelerin hepsinde O.A.'nın okuduğu okulun, yaşadığı mahallenin ismi verilerek kimliği deşifre edildiği gibi, yer alan haberlerin hepsinde "masumiyet karinesi" ihlal edilip, çocuk "katil" ilan edilerek damgalandı. Gazetelerin hiçbirisi, çocuğu suça iten nedenlerle ilgilenmediği gibi, hikâyeyi "sansasyonel" hale getirmek için ailesinin ekonomik ve sosyal durumuna ilişkin birbiriyle çelişen hikâyeler anlattılar.

3. Konuyla ilgili olarak *bianet*'te yayınlanan değerlendirme için bkz. <http://www.bianet.org/2004/10/25/45685.htm>

4. Haberle ilgili olarak bkz. <http://www.bianet.org/2006/02/09/74416.htm> .

Tüm gazetelerde olayla ilgili manşetler, manşetler yanında yer alan O.A.'ya ait resimler ve tüm haber içerikleri okuyucuya olayı anlatmaktan çok, bir çocuğu mahkeme kararı olmadan mahkûm eden nitelikte verilmişti. Medya –yukarıda örneklenen gazete manşetlerinden de görüleceği gibi– adeta bağımsız mahkemeler yerine geçerek yargılamayı yapmış, suçu sabit bulmuş ve sıra infaza gelmiş gibi davranmıştı.

Bu arada ilgili haberlerde önemli bir ayrıntı daha vardı. Bir yanda onun çocuk olduğu unutulup suçlu ilan edilerek yargısız infazda bulunulmuş, diğer yandan ise *Vatan* gazetesinin, "Küçük Ağca nasıl katil oldu?" başlığında olduğu gibi, "küçük" sıfatı ile bu haberi okuyan çocukları suça ve suç işlemeye özendirecek şekilde davranılmıştı. Bu noktada, böyle bir etkinin varlığını doğrudan kanıtlamak güç olsa bile, haberi okuyan diğer çocukların olayı "bu kadar ilgi göreceğimi bilseydim ben yapardım" sözü ile somutlaşacak biçimde karşılamalarına dikkat çekmek gerek (*Hürriyet*, 6 Temmuz 2006).

Belirli kesim çocuklara yönelik genelleştirici nitelemeler ve çocukların "damgalanması"

Çocukların zanlı olduğu olaylar ile ilgili haberlerde medyanın en çok yaptığı hak ihlallerinden bir diğeri de yapılan genelleştirmelerle çocukları "damgalamak". Örnek olarak 6 Mayıs 2003'te Birleşmiş Milletler'de görevli bir yüzbaşının, Taksim'de madde bağımlısı 16 yaşındaki M.G. tarafından bıçaklanarak öldürülmesi karşısında medyanın tavrını verelim (*Radikal*, 7 Mayıs 2003). Bu olayın haberleştirilme biçimi sokakta yaşayan, çalıştırılan ve madde bağımlısı çocukları toplu olarak damgalayarak bir "Tinerici çocuk tehlikesi" yaratan medyanın söz konusu haberleri verirkenki genel tavrına uygundu, dolayısıyla onları peşinen "suçlu" gören –aslında medyanın, yaratılmasında birincil bir rol oynadığı– basmakalıp yargıyı yeniden-üretecek nitelikteydi. Dahası söz konusu haberleştirme biçimi, hali hazırda toplumun kenarına itilmiş bu çocuklarla ilgili olarak yaratılan "tepkiyi" artırarak, onları

kurtarmak için yapılan çok az şeyi de engelleyecek sonuçlar yarattı.

Nitekim *Umut Çocukları Derneği* Başkanı Yusuf Kulca, *Sabah* gazetesine 15 Mart 2004'te verdiği bir röportajda toplumdaki önyargılar nedeniyle bağışların kesildiğini ve derneğin kapanma noktasına geldiğini anlatırken yukarıdaki olayı da örnek gösterecekti. Bu arada gazetecilerin bulduğu ve yaydığı "tinerci" damgası çocukların üzerine yapıştı, ama kimse bu çocukların neden madde bağımlısı hale geldiğini, bundan kurtulabilmeleri için devletin ya da sivil toplumun neler yaptığını, mevcut sosyal hizmet sisteminin eksiklerini, Türkiye'de sosyal hizmet uzmanı yetiştiren sadece iki yüksek okul olduğu gibi konuları öğrenemedi.

Medyanın bir grup çocuğu damgalayarak, onlara dair üretmiş olduğu önyargılar ile basmakalıp ifadelerle her gün gazete sayfalarında ve televizyon ekranlarında rastlamak mümkün: "sokak çocukları", "çalışan çocuklar", "çocuk işçiler"... Aynı tavır çocuklarla ilgili olumlu bir şey söylenmek istendiğinde de geçerli: "harka çocuk", "büyümüş de küçülmüş", "geleceğimizin teminatı", "Türk kızı/genci"⁵... Medya, örneğin sokakta yaşayan ya da çalıştırılan çocukları "sokak çocuğu" diye damgalayarak çocukların sokakta yaşaması ya da çalıştırılmasının nedenlerinin üzerini örtüyor. Diğer yandan çocukların "çalışmadıkları, ancak çalıştırıldıkları", dahası "çocukların çalıştırılması çocuk haklarına aykırı olduğu" gibi olguları gözden saklıyor. Bu tür nitelemeler ile damgalayıcı ifadeler, ilk örnekte yaşanan toplumsal şiddetin üzerini örterek ve toplumsal tepkiyi çocuğa yönelten bir işlev görürken diğer örneklerde ise çocuğu pasifleştiren, yetişkinlerin –iktidarın– kabul ettiği kalıplara girdiği ölçüde var kabul eden bir anlayışın ürünü.

5. "Chirac'ı koruyan Türk kızı"¹⁹ Başlığı, medyanın kullandığı bu tür kalıplara bir örnek. Yurtdışında bir başarı kazanan Türkiye vatandaşıyla ilgili haberlerde etnik kökeni mutlaka belirtiliyor. Aynı şekilde, bu başarıyı kazanan erkeğe tanımlama "Türk genci" olurken, kadınsa "Türk kızı" biçiminde kullanılarak, "kız"lığa ilişkin ataerkil anlatı yeniden karşımıza çıkarılıyor. (*Sabah*, 6 Haziran 2006)

Aslında bu tavrı, medyanın genel olarak topluma, örneklerimizde ise çocuğa yukarıdan bakan bir yerden kendini kuruyor olmasıyla ilgili. Dolayısıyla medya bir yandan kendisinde böyle nitelermeler yaratıp genellemelerde bulunma hakkını buluyor, diğer yandan böylelikle çocukları damgalayan bir dili bizzat oluşturup ve yaygınlaştırarak çocuk haklarını ihlal ediyor.

Sorumlu merciler hak ihlali yaptıklarında medyanın tavrına bir örnek

Yukarıda, hak ihlallerinin takibini yapan gazeteciler resmi görevlilerle karşı karşıya geldiklerinde, çoğu zaman mağdurun mağduriyetini derinleştirmek pahasına söz konusu iktidar merkezleriyle gerilime girmeyi tercih etmediklerini, böylelikle kendilerini iktidarın yanında konumladıklarını belirtmiştik. Yerel medyanın, hak ihlalini yapanlar bizzat devleti temsil eden kişi ve kurumlar olduğunda da "dördüncü güç olarak" yapılan hak ihlalini eleştirip ortaya koymak yerine bunu görmezden geldiklerini, böylelikle yapılan hak ihlalini katmerleştirdiklerini söyleyebiliriz. Erzurum'da yetiştirme yurdunda kalan beş kız çocuğunun intihar girişiminin gazetelere yansımalarının ardından, onları gazetecilerin önünde teşhir ederek, "baskı gördükleri" iddialarını yalanlamalarını isteyen Valiye hiçbir gazetecinin karşı çıkmamış olmasını buna örnek olarak verebiliriz. Dahası aynı örnekte ulusal ölçekte yayın yapan gazeteler çocukların kimliklerini saklarken, yerel otoritelerle ilişkilerine "zarar vermemek" adına, Erzurum yerel medyası aynı hassasiyeti göstermemişti. Konuştuğumuz yerel basın temsilcilerinin konuyla ilgili gerekçeleri ise: "Valinin açıklamasını haberleştirmemek olmaz" biçimindeydi. Dolayısıyla gazetecilerin hiçbirisi bu habere mağdur olan çocukların gözünden bakmayı denememiş, iktidardan yana konumlanmışlardı.⁶

Özetle yaygın medyanın çocuklara yaklaşımı...

Öncelikle, bir belirleme yaparak çocuklarla ilgili konuların yaygın medyada yeterince yer almadığını ancak yer aldıkları zaman da genellikle çocukların yaşananların "kurbanı" olan pasif varlıklar olarak temsil edildiklerini söyleyebiliriz. Bu temsil biçimine bağlı olarak kendileriyle ilgili haberler yapılırken çocukların görüşleri çoğunlukla sorulmuyor ve sorulsa da ya yansıtılmıyor ya da görüşleri alınırken birçok etik kod ihlal ediliyor.

İkinci olarak yaygın medya, çoğu kez çocuklarla ilgili hak ihlallerini ancak toplumsal bir duyarlılık oluşuktan sonra ele alıyor. Bu konuda gündem oluşturacak ya da ilgili otoriteleri ve toplumsal duyarlılığı yapıcı biçimde harekete geçirecek bir habercilik yapmıyor. Kısacası yaygın medyanın çocuklarla ilgili haberlerdeki tavrı *çocuk-odaklı ya da merkezli olmaktan çok uzak*.

Üçüncü olarak çocuk bakış açısıyla yazılmayan haberler, çocuklukla ilgili her türlü toplumsal önyargıyı besliyor ve /veya yeniden üretiyor. Özetle söylersek yaygın medya var-sılsız, erkek-kadın gibi eşitsizler karşısında birincilerden yana konumlanan haberciliğini, çocuklar söz konusu olduğunda "*yetişkinlerin yanında*" konumlanarak gerçekleştiriyor. Böylelikle söz konusu eşitsizlikleri ya da mevcut iktidar ilişkilerini yeniden-üreten bir işlev yerine getiriyor. BİA² Projesi kapsamında Haziran 2004 - Şubat 2005 tarihleri arasında 12 günlük gazete, hak haberciliği açısından taranarak gerçekleştirilen medya izleme araştırmasının sonuçları yukarıdaki belirlemeleri doğrular nitelikte.⁷

- Günlük gazetelerde hak haberlerinin diğer haberlere oranı sadece ortalama yüzde 4 civarında. Hak haberleri içinde çocuk hakları haberlerinin sayısı ise hep en altlarda.
- Nicel olarak çocuk haklarına ilgi göstermeyen medya, ilgi gösterdiğindeyse niteliksel olarak yetersiz kalıyor, dahası *çocuk haberi yaparken bizzat çocuk hakları ihlalinde bulunuyor*.

6. Bkz. <http://www.bianet.org/2004/12/23/51322.htm>

7. Bkz. <http://www.bianet.org/2006/05/12/hakhaberligi.htm>

Çünkü yukarıdaki kimi örneklerde de görüldüğü gibi medya "hakları olan birey olarak çocuk" fikrine sahip değil. Onun yerine çocuğa her zaman *ataerkil, cinsiyetçi, sınıfsal olarak ayrımcı, zaman zaman milliyetçi ve ırkçı biçimde yaklaşıyor*, yaptığı habercilikle de bunun yaygınlaşmasına yol açıyor.

BİA çocuklar ve çocuk odaklı bir habercilik için neler yapıyor?

BİA çocukları görünür kılıyor...

IPS İletişim Vakfı'nın sürdürdüğü "*Medya Özgürlüğü ve Bağımsız Gazetecilik İzleme ve Haber Ağı*" (BİA²) Projesi, Türkiye'deki var olan medya ortamının tek sesliğine karşı, ihmal edilenlerin ve işitilmeyenlerin seslerine, fikirlerine kanal oluşturmaya ve yerellerin sesi olmaya çaba gösteriyor. Ve tabii ki çocukların da...

Proje kapsamında hak haberciliği temelinde oluşturulan haberleri haftanın beş günü www.bianet.org adresinde yerel medya başta olmak üzere izleyici ve kullanıcılara sunan BİA insan hakları, kadın hakları ve ifade özgürlüğü alanlarının yanı sıra "çocuk hakları"na da özel bir ağırlık veriyor.

Yukarıda yaygın medyanın çocuklara yönelik haberciliğine ilişkin özet olarak söylediklerimizi bir kez daha hatırlatırsak, çocuklarla ilgili konulara yeterince yer vermeyen, yer verdiği zaman da onları yaşananların öznesi değil, pasif bir varlık olarak sunan, çocukların görüşlerini temsil etmeyen bir yaygın medya ortamına sahibiz. Oysa medyanın genel olarak çocuklar ile özel olarak çocuk hakları konusunda göstereceği dikkat ve özen, çocukların yaşamlarında gerçek anlamda değişiklik yaratabilecek yapıcı çabaların gösterilmesi açısından önemli bir araç olabilir. Ancak BİA Medya İzleme Raporlarının da gösterdiği gibi, medya çoğu kez çocuklarla ilgili hak ihlallerini ancak toplumsal bir duyarlılık oluştuktan sonra ele alıyor, dahası bunu yaparken bile haberin kendisi de bizzat ihlalin nedeni olabiliyor.

Çocuklara birey olarak, haber konularına ise çocuk ve çocuk hakları bakış açısıyla yaklaşıyor

Çocukların da hakları olan bireyler oldukları kabulünden yola çıkan BİA'nın amaçlarından bir tanesi, çocuk haklarının medyada daha sık, daha geniş ve daha nitelikli bir biçimde ele alınmasını özendirmek. *Bianet*'te, her sabah gündemdeki konulara çocukları öne çıkaran bir bakış açısı veya odaklanma ile yaklaşıyor, ilgili haberler buna göre oluşturuluyor. Örneğin konu bütçe ise, haber bütçeden sağlık ve eğitime ayrılan pay ile bu payın bebek ölüm oranını ya da okuma-yazma oranını nasıl etkileyeceği meselesi üzerine odaklanılarak kuruluyor. Yeşil alanları yok eden çarpık kentleşme çocukların oyun hakkına etkisi açısından; yaşanan bir doğal felaket çocuklara getireceği yoksunluk açısından ele alınıyor. Haberler yapılırken konuyla ilgilenen uzmanlara, alanda çalışanlara danışılıyor ve onların sesi yansıtılıyor. Çocuklarla ilgili konularda mümkün olduğunca çocukların görüşleri alınıyor. *Bianet*'in diğer tüm haberlerinde olduğu gibi, çocuklarla ilgili haberlerde de şiddetin içselleştirilmesine ve olağan algılanmasına neden olan militarist ve seksist sözcük ve söylemler ile klişelerden uzak duruluyor. Hakları ihlal edilen, ihmal veya istismara uğrayan çocukların karşılaştıkları olayın "kurban"ları değil, mağdurları olduklarının altı çiziliyor.

Çocuk sitesi aracılığıyla çocukların sesi ve çocuk haklarının korucusu oluyor

2004'ün sonlarında www.bianet.org'un altında tamamen çocuk haklarına ayrılmış ayrı bir "Çocuk Sitesi" oluşturuldu. Kimi zaman artık çoğunluk tarafından "normalmiş" gibi algılanan olayların aslında çocukların temel haklarının ihlali olduğunu vurgulamayı amaçlayan çocuk sitesinde, *bianet*'in günlük haber akışı içinde yer alan çocuk haberleri toplanıyor ve projenin sonunda bir "Çocuk Hakları Gazeteciliği" külliyatı oluşturulması hedefleniyor.

BİA Çocuk Sitesi'nin bir diğer amacı da Türkiye'de çocuklarla ilgili çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının seslerini daha

fazla insana duyurmalarına yardımcı olmak. Çocuk Sitesi, hiçbir çekinceye yer bırakmaksızın herkesin katkısına açık, ama çocukların katkısına biraz daha fazla.

Çocuk Sitesi, çocuklara kendilerini ifade etmeleri için kuramsal olarak sınırsız bir alan açtı. Dolayısıyla sitenin etki alanını genişletmek için atacağımız her adım çocukların alanının da genişlemesine yol açacak. Elinden geldiği oranda "güleryüzlü" olmaya çabalayan sitede, çocukların temel hakları arasında "oyun oynama" hakkının da en az diğerleri kadar önemli olduğu devamlı olarak vurgulanıyor.

Çocuk odaklı habercilik seminerleri

BİA² Projesi çerçevesinde ve UNICEF desteğiyle Aralık 2005-Mart 2006 tarihleri arasında Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Muğla, Adana, Samsun ve Kocaeli merkez alınarak 7 bölgede düzenlenen Çocuk Odaklı Habercilik konulu eğitim seminerlerinde 62 il ve ilçeden 83'ü kadın olmak üzere 257 haberciyle buluştuk. Karşılıklı deneyim aktarımı ve örnek olaylar üzerinden yürüyen eğitimlerde, haberciler çocuk dostu medyanın olanaklarını; çocukların medyaya katılımını sağlamanın yollarını araştırdılar. Ayrıca gerçekleştirilen atölye çalışmaları kapsamında seçilen örnekler üzerinden çocuklarla ilgili haberlerin nasıl yapılmaması gerektiğini tartıştılar. Aşağıda önce iki günlük eğitim çalışmasının son çalışması olarak gerçekleştirilen bu atölye çalışmalarında kullanılan olumsuz örneklerden birisi ile ilgili olarak katılımcıların yaptıkları yapılmaması gerekenlerle ilgili belirlemeleri, ardından da yine katılımcıların neler yapılması gerektiğine ilişkin olarak yaptıkları önerileri bulacaksınız.

Yerel gazetecilerin belirlemelerinden hareketle çocuk haberi nasıl yapılmamalı?

Yerel medya temsilcisi gazetecilere yönelik olarak gerçekleştirilen eğitimlerde yapılan atölye çalışmalarında grup çalışmaları yapmak üzere ayrılan katılımcılar, yaygın medyadan seçilen bazı örnek haberler üzerinden medyadaki çocuk hakları ihlallerini analiz ettiler.

Çocuklarla ilgili haberlerin nasıl yapılmaması gerektiğine "örnek" olarak seçilen haberlerden birisi ise 8 yaşındaki P.B. ile ilgili olarak 17 Kasım 2005 tarihli *Hürriyet* gazetesinde "Hırsızlıktan vazgeçmem",⁸ 22 Kasım 2005 tarihinde "Oyunu değil, hırsızlığı seçti",⁹ 3 Mart 2006 tarihinde ise "Küçük hırsız yuvada görevlilere saldırdı"¹⁰ başlıklarıyla verilen haberlerdi.

Çalışmanın başlangıcında bazı katılımcılardan bütün örnek haberlerin *Hürriyet* gazetesinden seçilmesine ilişkin eleştiriler geldi. Gerçekte P.B. ile ilgili haberler o dönem pek çok gazetede yer almış ancak *Hürriyet* gazetesi haberi birinci sayfasına taşımıştı. Ayrıca P.B.'nin oldukça büyük bir fotoğrafını kimliğini gizlemeye gerek duymadan doğrudan basmıştı. Dolayısıyla P.B. hakkında yaptığı haber, "fikri takip" haberler de dahil olmak üzere, *Hürriyet* gazetesinin çocuğa bakışını ve "bir çocuk haberi nasıl yazılmazın" en "başarılı" örneklerindendi. Her üç haberde de çocuğun yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarının yanında, basın meslek etik ilkelerinin, Basın Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu, Türk Ceza Kanunu'nun açık ihlali söz konusu.

Haberlerin hepsinde P.B., doğrudan suçlu gösteriliyor, "suça itilmişlik"ten söz edilmiyor ve *masumiyet karinesi* göz ardı ediliyor. P.B. her üç haberde de ailesi ve çevresiyle birlikte teşhir edilip damgalanıyor.

8. Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/3526200.asp>

9. <http://hursiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=3550065&tarih=2005-11-22>

10. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/4016186.asp>

Gazetenin okur temsilcisi, daha sonra "Hırsızlıktan vazgeçmem" başlıklı haberle ilgili yaptığı açıklamada, "kamu yararı öngördükleri için P.B.'nin fotoğrafını yayınladıklarını" yazarak tavırlarını savunuyordu.

Atölye çalışmalarına katılan gazeteci gruplarından her üç habere ilişkin olarak var olduğunu düşündükleri çocuk hakları ihlallerini tespit etmeleri ve haber metni örneğinde altlarını çizmeleri istendi. Sonuç, haberlerin büyük bir kısmının altının çizilmesi oldu. Hatta bir katılımcının "haberlerde ihlal olmayan noktaların altını çizsek, bizim için daha kolay olacaktı" şeklindeki ifadesi durumu özetler nitelikteydi.

Atölye çalışmaları sırasında özeleştirici yapan katılımcılar da oldu, örnek haberler üzerinden tespit ettikleri hak ihlallerini dönem dönem kendilerinin de yaptıklarını ve iyi niyetli olduklarını düşündükleri durumlarda bile benzer yanlışlara düştüklerini ifade ettiler.

Gruplar daha sonra sözcüleri aracılığıyla haberlerdeki ihlalleri diğer katılımcılarla paylaştılar. Katılımcıların her üç haberde tespit ettikleri ihlaller şöyle:

- Haberlerin başlıklarında ve içeriklerinde masumiyet karinesi ihlal edilerek çocuk "suçlu" ilan ediliyor ve damgalanıyor.
- Çocuğun fotoğrafı hiçbir gizleme gereksinimi duyulmadan doğrudan basılarak çocuk ailesi, çevresi ve yaşadığı yer teşhir edilmiş.
- Polisten alınan bilgiler doğrudan habere aktarılmış, sadece resmi kaynağa dayanılarak haber yapılmış.
- Çocuğun psikoloğu ve sosyal hizmet uzmanıyla yaptığı görüşmeler, gizlilik ilkesi ihlal edilerek habere taşınmış,
- Çocuğa yönlendirici soru sorulmuş.
- Çocuğun mahremiyetine saygı gösterilmemiş.
- Haberlerde çocuğu suça iten nedenlere yer verilmemiş.

- Haberlerdeki birbiriyle çelişen bilgiler verilmiş.

- Haberlerde Basın Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ve Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumlulukları Bildirgesi'nin ilgili maddeleri açıkça ihlal edilmiş.

Yerel gazetecilerin belirlemeleriyle çocuk odaklı habercilik seminerleri ve yapılması gerekenler

Yerel gazetecilere yönelik olarak gerçekleştirilen eğitim çalışmalarında katılımcıların büyük bir kısmı buluşmaların tanışma niteliğindeki ilk oturumunda eğitimden beklentilerini aktarırken çocuklardan çoğunlukla "geleceğin büyükleri" veya "ailenin bir üyesi" olarak bahsediyorlardı. Diğer yandan habercilerin üzerinde anlaştıkları ortak saptamaya göre: Çocuklar ancak bir sorun ya da negatif durum söz konusu olduğunda haber konusu/öznesi oluyorlardı. Nihayet habercilerin eğitimlerden başlıca beklentilerinden birisi sayıları gün geçtikçe artan ve giderek daha büyük bir toplumsal sorun haline gelen suça ve sokağa itilmiş çocuklara dair haberlerin nasıl verilmesi gerektiği idi.

Bu doğrultuda eğitimlerde en çok tartışılan konu da, suça itilmiş çocuklar ve medyanın suça itilmiş çocuklarla ilgili hak ihlalleri oldu.

Başlangıçta, "Suçlu çocuklar adliyenin ön kapısından getiriliyor, arka kapısından serbest bırakılıyorlar", "Emniyetin verdiği bilgiden başka kaynağımız yok, elbette haber yapacağız" diyen gazeteciler de olmuştu; ama sona doğru, katılımcıların yaklaşımlarında belirgin değişiklikler gözlemlendi.¹¹

Çocuklarla ilgili habercilik yapılırken çocukların, toplumsal mağduriyetlerine ek olarak, ikinci bir hak ihlaline uğratılmamaları, çocukların "suçlu olmadıkları, suça itildikleri" üzerinde birleşildi.

11. Bu değerlendirme için bkz. <http://www.bianet.org/2005/12/19/71791.htm>.

Bir başka tartışma konusuysa çocuk haklarını ihlal eden haberlerin çoğunda, gazetecilerin haberlerini, polisin, kolluk kuvvetlerinin veya mülki idare amirlerinin verdiği bilgileri *tek doğru kabul ederek* kurmalarıydı.

Bir katılımcının "Valilikten gelen bir bülteni araştırma imkânımız olmuyor" demesi üzerine karşı görüş yine gruptan geldi: "Araştırma yapamayacaksa, gazetecilik yapmanın ne anlamı var?" denildi. Böylelikle yerel gazeteciler, resmi kaynaklardan gelen bilgilerin araştırılması ve haberde dengelilik ilkesinin her zaman gözetilmesi gerektiği konusunda fikir birliğine vardılar. Gaziantep *Türkiyem* gazetesinden Ahmet Orhan, idari birimlerin yerel medya üzerindeki baskısına dikkat çekip: "Yönetimleri eleştirirken korkuyoruz. Gücümüz yok; ulusal basınla uğraşamıyorlar, ama yerel basını tehdit ediyorlar" diyerek, yerel medyanın yaptığı haberciliğin önüne çıkan önemli engellerden bir tanesine işaret etmiş oldu.

Katılımcıların dikkat çektiği bir başka konu da özgürce haber yapabilmelerini engelleyen üzerlerindeki ekonomik baskılardı: "Hukuken haklı çıksak da, ekonomik olarak zarar görebiliyoruz" denildi. Çocukları damgalayan, teşhir eden haber örnekleri üzerine yapılan tartışmada, Osmaniye *Bahçenin Sesi* gazetesinden Özey Doğan'ın "Çocuklar kendini savunmadığı için, onları mağdur edenler değil, çocuklar üzerinden haber yapıyor. Haberi yaptığınızda, 'mağdur eden yetişkin dava açabilir, belki de güçlü biridir' diye düşünülebilir" biçimindeki saptaması önemliydi.

Tüm bölgelerde eğitimlerin başıyla sonu arasında çıkan en belirgin farklılık; çocukların yalnızca geleceğin büyükleri ya da ailenin bir üyesi değil, toplum içerisinde haklara sahip birer birey olduklarının benimsenmesiydi.

Yapılan değerlendirme oturumunda Bilecik *Yeni Pazar* gazetesinden Ergun Özmen "Uzun yıllardır gazetecilik yapıyorum. Hem farkında olmadan çok hata yaptığımı fark ettim hem de artık çocuk haberciliği anlamında nasıl hareket etmem gerektiğini öğren-

dim"; "Medyanın çocuk haberi yaparken aslında çoğu zaman çocuğu yargıladığını gördüm. Anladım ki 'suçlu çocuk' yokmuş, 'suça itilen çocuk' varmış" diyerek, iki günlük eğitimin kazanımını özetlemiş oldu.

İstanbul, *Ülkede Özgür Gündem* gazetesinden Talip Kaynar, "Çocuk haklarının haberciliğe yansması taraftarı olsam da nasıl olacağına dair net bir fikrim yoktu" dedi ve eğitimin bu konuda bütünlüklü bir bakış sağladığını belirtti.

Balıkesir, *Yeni Haber* gazetesinden Devrim Derin, gazetelerinin bir sayfasını ortaöğretim öğrencilerinin yazılarına ayırdıklarını söyledi ve "Şimdi o sayfa bana çok daha anlamlı geliyor. Hatta, 'daha iyi olması için nasıl uğraş verebilirim?' diye düşünüyorum" dedi.

Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Görevlisi Tolga Çevikkol, "Medyada çocuğa yer verilmesinin ya da daha çok çocuk haberi yapılmasının yeterli olmadığını, önemli olanın nasıl çocuk haberi yapılacağı olduğunu gördüm" diyerek, medyanın bu gözle ve farklı bir açıdan izlenmesi gerektiğini belirtti.

Bursa Mustafa Kemal Paşa *Medya Dost* gazetesinden Zafer Beyaz, Eğitim çalışmasına ilişkin görüşlerini "Çocukların tehlikeli değil, tehlikede olmalarını öğrenmem benim için çok önemli, çünkü çocuklar hep çocuk kalacak fikriyle hareket ediyordum" biçiminde özetledi.

Eğitimin sonunda, katılımcılar, çocukların medyaya katılımının nasıl sağlanabileceğini, medyada çocuk hakları ihlalinin nasıl önlenebileceğini, kendi yayınlarında neler yapmayı planladıklarını da anlattılar.¹²

Eğirdir *Expres* gazetesinden Ahmet Yetkin, "Anladım ki, haberlerimde çocuklara hiç yer vermiyordum" dedikten sonra, yayınında çocukların yazacağı köşe açılabilceğini, uzmanların görüşlerine düzenli olarak yer verilebileceğini ekledi.

12. Bkz. <http://www.bianet.org/2006/03/07/75488.htm>

Burdur Radyo'dan Fethi Şimşek de, kurumunda çocuklarla ilgili haber ve röportaj yapılmasında yönlendirici olacağını duyurdu.

Manisa *Haber* gazetesinden Cemile Aydın ise, habercilik yaparken bir yandan çocuklara daha fazla söz hakkı vereceğini, bir yandan da artık haberlerinde çocukların daha çok yer alacağını söylüyordu.

"Bu kentte çocukların daha çok söz sahibi olması gerek" diyen Manisa *Radyo 45'ten* Fatoş Ünal, eğitim çalışmalarının verdiği esinle gerçekleştireceği yeni projesinden söz etti: "Halihazırda, yurttaşların kent üzerine tartıştıkları bir Kent Meclisi programı yapıyoruz. Şimdi buna bir de çocukların sesinin duyulduğu Çocuk Meclisi programı eklenecek" dedi.

İzmir'den *Dünya* gazetesinden Işık Örcün de, çocukların görünür kılınması üzerine daha çok düşüneceğini, ekonomi haberlerinde çoğunlukla görünmez olan çocuklar üzerine odaklanarak haber yapacağını söyledi.

Muğla *Güney Ege* gazetesinden Mehmet Bozkır, "Kadın hakları ve haberciliği eğitiminden sonra, her haber de 'Bu haberde kadın da var; dikkat et' demeye başlamıştık kendimize. Artık 'Kadın da var, çocuk da var' diyeceğiz" diyordu gülümseyerek.

Uşak'ta *Yenigün* gazetesinden İbrahim Ethem Karahan ve Nezihe Hatun Karahan ise, bir ay içinde gazete sayfalarını artıracaklarını, bir sayfayı kadınlara, bir sayfayı da çocuklara ayıracaklarını ilan etti.

Buna karşılık Antalya *Venüs Radyo'dan* Doğan Sönmez, öğrencilerle çocuk hakları üzerine röportaj planlarından söz etti. *Akdeniz'in Sesi* gazetesinden Avni Gelendost'la *Manavgat'ın Sesi* gazetesinden Mehmet Yılmaz da ortak bir projeyi gündeme getiriyorlardı: gazetelerinin bir çocuk eki çıkarması.

Sonuç: Ne yapmalı?

Yeniden yaygın medya ortamına egemen olan çocuk hakları ihlalleri konusuna dönerek, ne yapmak gerektiği sorusunu cevaplamaya çalışırsak, her gazetecinin bu konuda üzerine düşen sorumluluğunu yerine getirmesinin yanı sıra, genel düzeyde *iki yönlü çözüme ihtiyaç olduğunu* söyleyebiliriz. Öncelikle yapılması gereken yasaların uygulanması ve tüm diğerleri gibi medyanın işlediği hak ihlallerinin de yasal yaptırımla karşılaşmasının sağlanması. Çünkü, bu yazının çerçevesine girmemekle birlikte, pratikte yargının hak ihlalleri ve özel olarak medyanın çocuk hakları ihlalleri karşısında takındığı vurdumduymaz tutum, uygulayıcıların bu konuya dikkatlerinin çekilmesinden siyasi iktidarın irade göstermesine kadar kapsamlı bir zihin değişikliğinin gerekli olduğunu düşünüyoruz.

İkinci ve daha önemlisi, medyanın kendi içinde benzer bir dönüşümü gerçekleştirmesi. Bunun bir ayağı gazetecilerin çocuk hakları ve çocuk hakları haberciliği hakkında bilgilenmesi. BİA projesi kapsamında UNICEF Türkiye'yle birlikte yerel medyaya yönelik düzenlenen çocuk hakları eğitimleri bu ihtiyacın ne kadar elzem olduğunu ortaya koydu¹³. Bunun bir adım sonrasıysa, gazetecilerin çocuk hakları haberciliği konusunda gerçekleştirecekleri buluşma ve tartışmaların sonucunda kendi etik davranış kurallarını oluşturmaları. UNICEF, BM, Avrupa Konseyi, IPS gibi uluslararası kurum ve sivil toplum kuruluşlarının bu alanda yaptığı çalışmalar önemli kaynaklar sunsa da ulusal ve yerel gazetecilik örgütlerinin çabaları, Türkiye'ye özgü bir çocuk hakları gazeteciliği pratiğinin oluşmasına katkı sunabilir; gazetecilerin çocuk hakları haberciliğiyle ilgili olarak da kendi normlarını ve kendi denetim mekanizmalarını oluşturmaları sağlanabilir. Ancak hemen belirtilmeli, medya çalışanlarının örgütsüzlüğü bu olanağın önünde duran en büyük engellerden birisi.

13. <http://www.bianet.org/2006/03/10/75488.htm>

Oysa, böylesi bir tartışma ve üretim süreci medyanın hak ihlalcisi olmasının önüne geçeceği gibi, çocuk odaklı bir gazetecilik pratiğinin oluşmasını da sağlayacaktır. Medyanın, kendini hak ihlallerinin takibi ve teşhiriyle sınırlamayıp habere çocuk bakış açısıyla yaklaşması ve bunu gelenek haline getirmesi önemlidir. Özellikle de sağlık, eğitim, bütçe, çevre gibi konular çocuk bakış açısıyla ele alınabilir. Örneğin medyanın şehrin orta yerinde açılan devasa bir alışveriş merkezinde Türkiye'ye ilk defa gelen yabancı markalar yerine, o arsayı park yapılarak yüzlerce çocuğun oyun oynama hakkını elinden alan yerel yönetimin kusurunu görmesi ve göstermesi gereklidir. Aynı şekilde, hükümet bütçesinin çocuklar üzerindeki etkilerini haberleştirmek, en az TÜSİAD üyelerinin bütçeye olan tepkilerini haberleştirmek kadar önemlidir.

Özetle ve tekrarlamak pahasına medya;

- Haberlerini *çocuk bakış açısıyla* yapmalıdır.
- Çocuk odaklı haberlere de daha fazla yer vermelidir.
- Çocuğun bir birey olduğu ve çocukların da hakları olduğu fikrini yaymalıdır.
- Çocukları kendilerini ilgilendiren konularda haber kaynağı olarak kullanmalıdır.
- Çocuk kaynaklı haber yapar ve çocuklarla görüşme/röportaj yaparken etik ilkelere uygun davranmaya özellikle özen göstermelidir.
- Medya, tüm diğer toplumsal gruplar gibi çocuklara da söz vermesi, yer açmalıdır.
- Benzer şekilde, çocuk hakları alanında çalışan uzmanlar ve sivil toplum kuruluşlarının da seslerini medya aracılığıyla duyurabilmesi sağlanmalıdır.

BİA'daki kısa *Çocuk Hakları Gazeteciliği* deneyimi yukarıda sayılanların tamamının mümkün olduğunu ve toplumsal bir karşılığı

bulunduğunu gösteriyor. Egemen medyanın benzer bir pratiği benimseyerek bakışını yukarıdan değil de, aşağıdan kurgulaması yapılaşma biçimi ile çelişiyor olsa da, bu yönde atılacak her adımın –medyanın varolanı katlayarak yükseltme gücü göz önüne alındığında– toplumsal etkisi büyük olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adaklı, Gülseren (2001), "Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol", *Medya Politikaları*, der. Beybin Kejanlıoğlu, vd., Ankara: İmge.
- Franklin, Bob (haz., 1993), *Çocuk Hakları*, çev. Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı.
- Postman, Neil (1995), *Çocukluğun Yokoluğu*, çev. Kemal İnal, Ankara: İmge.

"ÇOCUKTAN VER HABERİ..."

Ahmet Şık

Her ne kadar pek kıdemli olmasam da, yıllar yılı insan hakları ek-seninde hak haberciliği yapan bir muhabir olmama karşın, BİA'nın düzenlediği "Çocuk Hakları" konulu eğitim dizisinde su-num yapmam istendiğinde hayli çekinmiştim.

Bunun, sözel olarak kendini ifade etme becerisinden ve mikrofon hâkimiyetinden yoksun olmam gibi nedenleri bulunmakla bera-ber, genel olarak insan hakları haberciliği yapan bir muhabir ola-rak tanınmama karşın, "çocuk hakları" dendiğinde ne kadar do-nanımsız olduğumu anlamamla ilgisi olduğunun farkındaydım.

Gerçi bu eksiklik, kişisel habercilik "sabıkamda" önemli bir yer tutan işadama Üzeyir Garih'in 2001 yılında öldürülmesine ilişkin hazırladığım haberde kendini ortaya koymuştu. 26 Ağustos 2001 tarihli *Radikal* gazetesinde yayımlanan haber şöyle başlıyordu:

"Alarko Holding Şirketler Topluluğu Başkanı Üzeyir Garih, dün Eyüp Sultan Mezarlığı'nda bıçaklanarak öldürülmüş olarak bu-lundu. Olay '155 Polis İmdat' telefonuna mezarlık içinde bir ki-şinin bıçaklanmış halde yattığı ihbarı yapılması üzerine ortaya çıktı. Cesedi bulan polislerin yaptığı üst aramasında kimlik ve kredi kartlarından teşhis edilen Garih'in vücudunda 10 bıçak darbesi tespit edildi. Garih'e ait Mercedes marka otomobil ise sa-

at 16.00 sıralarında Eyüp Sultan otoparkında bulundu. *Cinayeti işleyen 14 yaşındaki F.N. yakalandı.*"*

Daha ilk anda her şey ne kadar kesindi. Bu kesinliğin nereden geldiği de haberin ilerleyen bölümünden anlaşıyordu:

"Görgü tanıklarının ifadesiyle çizilen iki robot resim doğrultusun-da Eyüp bölgesinde operasyonlarını yoğunlaştıran polis, Garih'in katil zanlısını yakaladı. Organize Suçlar Şube Müdürlüğü ekiple-ri tarafından yakalanan zanlının *Eyüp'te 'Boyacı' lakaplı 14 ya-şındaki F. N. olduğu açıklandı. F.N.'nin Emniyet'te suçunu itiraf ettiği belirtildi.* Olayın hemen ardından yapılan diğer operasyon-larda şüpheli olarak yedi kişinin daha gözaltına alındığını açık-landı."

"Üzehir Garih cinayeti" ile ilgili gelişmeleri ve F.N'nin başına ne-ler geldiğini hatırlıyorsunuz belki de; hatırlamıyorsanız bu kitap-taki Gülgün Erdoğan Tosun'un sunumunda bulabilirsiniz.

"Bizden Bir Özür"...

Bu size okuduğum haber benim habercilik serüvenimde önemli bir kilometre taşı oluşturuyor. 2 Eylül 2001'de o sıra çalıştığım *Radikal* gazetesinin Pazar eki *Radikal İki*'deki yazımın başlığı "Bizden bir özür"dü. Başlığın hemen altında, *"Uzun lafın kısısı F.N'yi suçlu ilan ederek o satırlarla 'şapa oturan' bir muhabirin özür yazısıdır bu"* girişiyle meramımı özetliyordum. En basitin-den ulaşılabilen okur sayısı oranıyla baksak dahi yaptığım bu ha-ta habercilik sabıkamın konumuzla ilgili en can alıcı örneğini oluşturmaya devam ediyor. O hatadan alınan dersle, özellikle de polisiye vakalarda ve özellikle de öznesi çocuk olan haberlerde nasıl bir dil kullanmam gerektiği artık beynime kazınmıştı.

Dolayısıyla Nadire Mater'in, her zaman olduğu gibi beni cesaret-lendiren konuşmasından sonra bana verilen bu işin üstesinden

* Alıntıdaki vurgular editörün.

gelebileceğime inandım. Gerçi hepi topu üç seminere (Erzurum, Diyarbakır, Adana) katılmış olmama karşın belki ukalalık olacak ama ne ben utandım, ne de sanırım arkadaşlarım memnuniyetsizlik gösterdi.

Mesleki kıdemleri ve kimisinin yaşları göz önüne alındığında belki de hiç haddim olmayarak "çocuklarla ilgili nasıl haber yazılmaz" konusundaki atölye çalışmaları yaptığımız meslektaşlarımızdan da olumsuz tepkiler olmadı zaten.

Bunda beni ilgilendiren atölye çalışmalarında elimizde *Hürriyet* gibi bir gazetenin bulunmasının etkisi de yadırganamazdı doğrusu. Hatta öyle ki, tüm seminerler boyunca katılımcılara bir şeyler aktarmaya çalışan tüm eğitimcilere en çok kılavuzluk eden gazeteydi *Hürriyet*.

Her ne kadar kılavuzluk etmek olumlu bir anlam ifade etse de, adı geçen gazete eğitim çalışmalarında çocuklara ilişkin nasıl haber yazılamayacağına ilişkin bir hayli örnekle doluydu.

Çocuklarla ilgili hak ihlalleri

Bütün eğitim çalışmalarında kullandığımız bir tek haber örneğinde dahi yapılan hak ihlallerini alt alta koyduğumuzda önümüze şöyle bir liste çıktı:

- Mağdur/yasayla ihtilafa düşmüş çocukların kimliklerini açıklama,
- Çocukların damgalanması,
- Çocuklarla uzmanların yardımı olmadan görüşme,
- Çocukların teşhir edilmesi,
- Ayrımcılık yapılması,
- Suçsuzluk karinesi, kişinin bağımsız yargı tarafından suçlu bulunana kadar suçsuz kabul edilmesi ilkesinin ihlali,
- Hukuki kavramların yanlış kullanımı,
- Haberin afişe edici, zarar verici olması.

Bir tek haberde yapılabilme becerisi gösterilmiş olan bu ihlaller, bizlerin tüm seminerler boyunca gazeteci arkadaşlarımıza yapılmaması gerekenler başlığı altında anlattıklarımızdı.

Hemen her seminerin sonunda ortaya çıkan ortak görüş ise bu eğitimlerin suyun başında yani yaygın medya içinde de yapılması gerektiği idi.

Peki neden böyle?

Bu sorunun cevabını ise genel olarak medyanın yapısal durumuna kısaca değinerek vermek mümkün. Tüm yapı taşlarının kolayca değişebildiği ve teknolojik gelişimine karşın kötüye doğru gidişin hız kesmediği Türkiye medyasında haberciler için, geleneksel iş bölümü halen yerini koruyor.

Yani habercilerin spesifik bir alanda uzmanlaşması öyle ya da böyle halen tercih edilegelmekte. Her ne kadar uzmanlık gerektiren konular reklam istismarına (buradan kasıt muhabirlere reklam getirecek bir dizi ekler yaptırılmasıdır yani özel okullar, hastaneler, emlak rehberleri vs gibi) ve haliyle meslek etiğinin ihlaline açık olsa da siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık, çevre, spor, kültür-sanat, polis-adliye vb. gibi alan muhabirliği medyadaki olmazsa olmazlardandır. Haberlerde yapılan hak ihlallerinin bunca yaygın olmasına karşın *en az gereksinim duyulan uzmanlık alanının ise hak haberciliğinde yaşanması* haliyle ironik bir trajedidir.

Bunun en önemli nedeni, medyayı elinde bulunduran sermaye gruplarının siyasi tercihleri dolayısıyla kendi ekonomik çıkarlarını gözetmesi demek yanlış olmaz. Zaten bu durum medya çalışanlarının maruz kaldığı hak ihlallerinde de kendini gösteriyor.

Nüfusun yüzde 40'ını çocuklar oluşturuyor, ancak Çocuk Hakları gazeteciliği yok...

Türkiye nüfusunun yaklaşık yüzde 40'ını, yasa ve uluslararası sözleşmelere göre çocuk kabul edilen 18 yaşın altındakiler oluş-

turuyor. Haliyle bitmek tükenmez bir haber kaynağı öylece dururken, medya toplam gazete satışının dört katından fazlasına sahip bu oranın içindekilere ilişkin uzman haberciye gereksinim duymuyor.

Zaten çocukların hangi haberlerin öznesi olduğu da yayımlanan haberlerde görülüyor. Sadece çalışan çocuk sayısının 6.5 milyon üzerinde olduğu Türkiye'de, bu can yakıcı soruna ilişkin bir yıl içinde çıkan haberlerin toplamı dahi son günlerin popüler medya kültü haline gelen Süreyya Yalçın'la ilgili son bir ayda çıkan haberlerin toplamından hayli geride kalıyor.

Hal böyle iken genel olarak hak haberciliğinin yok sayıldığı bir medya yapısı içinde "çocuk hakları haberciliği" adı altında bir uzman muhabire ihtiyaç duyulmasını beklemek ise tek kelimeyle safdillik olur.

Eğitimlerde, yanlışları ya da yanlış haber örneklerini sıraladığımızda, anlatılanları mesleklerine yönelik hakaret ya da aşağılama gibi algılayıp önce sert itirazlarda bulunan kimi meslektaşların yorucu iki günlük eğitim sonunda itiraz ettikleri noktaları eleştirir hale gelmesi yaptığımız işin ne denli önemli olduğunu ortaya koyuyordu.

Eğitim sırasındaki sessizlikten hayli endişelendiğim Adana seminerinin son gün yapılan atölye çalışmasında yanlış örnek haberleri layığıyla düzeltip, çocuk haklarını ön planda tutan doğru haberlerini okuyan arkadaşlarımız, "Daha önce bu haber önümüze gelse, aynen yanlış olan gibi yazardık ve gazetede okuduğumuzda da hiç burada anlatılanlar çerçevesinde bakmamıştık. Ama artık doğru bakış açısı nedir öğrendik" dedikleri konuşmalarında endişelerimizin ne denli yersiz olduğunu ortaya koymaya yetmişti.

Umutumuzu yenilemek için çok bilinen bir deymi tersten okuyarak bitirelim: "Çocuktan ver haberi"

ÇOCUK HAKLARI ODAKLI HABERCİLİK VE RÖPORTAJ

Ragıp Duran

Önce bu sunuşun bölümlerini açıklayayım: Ben çocuk hakları odaklı habercilik konusuna üç bölüm haline yaklaşmaya çalışacağım. Birinci kısımda, "Üç İkilem" altbaşlığı altında genel bir girizgâh babında giderilmesi gereken 3 çelişkiye değineceğim. İkinci kısımda "çocuk haklarını korumak için ne yapmalı?" sorusuna yanıt olabilecek girişimlere esin olabilir gerekçesiyle, ilginç bir deneyimden, Fransa'daki *Sarı Kart Derneği'nden* söz edeceğim. Ancak sunuşumun ana gövdesini, çocuk haklarına saygılı bir habercilik için gerekli olan "Çocuklarla röportaj yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar" alt başlığı ile üçüncü bölüm oluşturacak. Üç ikilem Medya-Çocuk ilişkilerine baktığımızda 3 çelişki dikkatimi çekiyor:

1) Türkiye'de, belki de tüm dünyada, hem toplumda hem de *medyada dışlanan iki önemli kesim var: Kadınlar ve çocuklar*. Bu dışlanma ataerkil toplum yapısıyla ilgili olsa gerek. Kadına ve çocuğa önem vermemek, kadınla çocuğu tam anlamıyla yetişkin kişiler, tam anlamıyla yurttaş olarak görmemekten kaynaklanıyor. Kadın ve çocuk, bizim toplumumuzda ve medyada, "ikinci sınıf" insanlar olarak telakki edilir. Atasözlerine, deyimlere bile girmiştir bu aşağılama, yok sayma. Kadınlar için "elinin hamuruyla er-

kek işine karışma" denir mesela. Ama fırında çalışan erkek hamurkâr için sarf edilmez mesela bu söz. Oysa onun da eli hamurludur..." Saçı uzun aklı kısa" deymi de kadınları hor gören bir deyimdir. Çocuklar için de bu tür çok sayıda atasözü ve deyim var, çoğu gerici ve çocuk karşıtı. "Çocuk aklı" denir mesela bir konuya çok saf yaklaşanlar için. Ya da ani, doğal, kendiliğinden davranan birisi için de "Çocuk musun?" denir. Biz *Bağımsız İletişim Ağı* olarak, hem bu eğitim toplantılarında hem de yayınlarımızda, egemen sistem ve düşüncenin dışladığı, aşağıladığı, hor gördüğü bu iki kesime, yani kadınlara ve çocuklara özel önem veriyoruz. Bu nedenle bizim dört editörümüzden birisi kadın odaklı, diğeri de çocuk odaklı habercilik konusunda uzmanlaşıyor zaten. O halde bir yandan bütün dünyada genel bir eğilim halinde olan kadınlar ve çocukların haber konusu olmak, haberlerde temsil edilmek anlamında karşı karşıya bulundukları dışlanmanın ortadan kaldırılması, diğeri yandan da bu kesimler haber konusu olduklarında hak ihlali yapılmaması için özel bir özen gösterilmesi gerekiyor.

2) Çocuk biz yetişkinler açısından her ne kadar, "öteki/başkası" gibi görülse, dışımızda, bizden olmayan bir varlık gibi algılanıp ele alınsa bile, doğası gereği, aslında zamanla tanımlanan bir "hal" ya da "durum". Demem o ki, dün hepimiz çocuktuk. Çocukluk, kaçınılmaz bir aşama. Herkes mecburen bir dönem çocuk olarak yaşıyor, yaşıyor. Yani, çocukluk ebedi bir hal değil; bir otobüs durağı gibi, varıyoruz, bir süre bekliyoruz, sonra da ayrılıyor çocukluktan. Geçmişte hepimiz çocuktuk, gelecekte de her çocuk yetişkin olacak. Dolayısıyla, 70 yaşında da olsak içimizde hep bir çocuk var, 5 yaşında da olsak içimizde 70 yaşında bir ihtiyar barındırıyoruz. Burada aklıma şair ağabeyim *Feyyaz Kayaçan* geliyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra'da Nazi bombardımanına karşı sığınaklara yığılan insanları anlattığı öykülerine "Çocuktaki Bahçe" başlığını uygun görmüştü. Bahçedeki Çocuk'a nispet! Özetle çocukluk insan olarak hepimizin içinden geçtiği bir hal/durum ise, mesleğimizi yaparken çocuklarla bir

yandan empati kurmaya gayret ederken, diğeri yandan onların da tıpkı bizim gibi birer birey oldukları gerçeğini hesaba katarak davranmamız gerekiyor.

3) Genel olarak 'Medya ve Çocuk' konusunu ele alırken üzerinde durmak gereken iki problemlili alan mevcut: Bir yandan çocuk odaklı olup da, hak ihlali yapılan haberler var, diğeri yandan haber konusu doğrudan çocuklar olmamakla beraber, yaygın gazetecilik/habercilik pratikleri içinde çocuğu yok sayarak, çocuk perspektifini dışlayarak yapılan hak ihlalleri var. Bu yüzden çocuk haklarına odaklı bir gazeteciliğin ne olması gerektiği üzerine düşünürken hem çocuklarla ilgili haberler hem de genel nitelikli olan haberler üzerine odaklanıp, her türlü haberde çocuk perspektifinin mevcut olmasını sağlamaya çalışacak bir yöntem izlemek gerekli. Ancak ben bu sunuşta, konunun ikinci boyutu üzerinde durarak, konusu çocuk olan ya da çocuğun haber öznelere birisi olduğu durumlarda gazetecinin nasıl davranması gerektiğini, özel bir konu, çocuklarla nasıl röportaj yapılması gerektiği konusu üzerine işleyeceğim.

Fransa'daki "Sarı Kart" deneyimi

Biliyorsunuz "Sarı Kart" futbol maçlarında, hakemlerin hata yapan oyuncularını uyarmak için kullandıkları bir işaret. Aşırı sert hareketlerde bulunan ya da kasti faul yapan oyuncular, ve kurallarda belirtilen ihlalleri gerçekleştiren futbolcular hakemler tarafından önce sarı kartla uyarılır, benzeri hata bir kez daha tekrarlanırsa hakem bu kez kırmızı kartını çıkararak oyuncuyu ihraç eder. Sarı Kart, aynı zamanda 1980 ve 90'lı yıllarda Fransa'da kurulmuş küçük bir medya eleştiri-yapım derneğinin adı. Ebeveynler, hukukçular, televizyon yapımcıları, Fransız televizyonlarında çocukların ruh haline zarar verecek bazı yayınlardan müşteki. Başta şiddet, porno ve ayrımcılık olmak üzere, mevcut yasalara rağmen, Fransız televizyonlarında, hem genel izleyicilere hem de çocuklara yönelik programlarda çeşitli olumsuzluklar yaşanıyor. Sarı Kart'ı oluşturan aileler, başta çocuklara yönelik program-

ları videoya kaydediyorlar, sonra avukat ve televizyoncularla bu kayıtları inceliyorlar ve yasalara aykırı bir şekilde ya da yasa engellememiş olsa bile şiddet, pornografi ve ayrımcılık içeren sahneleri, diyalogları, görüntüleri ayıklıyorlar. Avukatlar, hem yayıncı kuruluş hem de söz konusu filmi gerçekleştiren yapımevi hakkında tazminat davası açıyor.

Buraya kadar belki çok yeni bir yaklaşım yok. Normal bir yurttaşlık görevi... Ancak Sarı Kart, ikinci aşamada, yani tazminat davasını kazandıktan sonra, elde ettiği geliri, derneklerde emekli ya da halen çalışan TV yapımcılarına aktarıyor ve şiddet, porno, ayrımcılık yerine, barış, sevgi, dayanışma temalarını içeren video kasetler yapıyor. Çocuklara yönelik video kasetleri isteyenlere bedava dağıtılıyor.

Burada iki nokta önemli: *Birincisi*, Sarı Kart, salt yıkmakla, eleştirmekle, mahkûm etmekle yetinmiyor, iyisini, güzelini, idealini de yapıyor. Kötü olanı yerinden ediyor, yerine yenisini koy(dur)uyor! *İkincisi*: Televizyon biliyorsunuz bağımlılık yaratan, bireyin zaman ve mekânını kısıtlayan bir medya organı. Belirli bir programı belirli bir saatte kesintisiz bir şekilde bir mekânda, TV ekranı olan bir mekânda izlemek zorundasınız. Video kasette ise bu sınırlama yok. Video kaseti, tabi ki yine ekran, video oynatıcısı olan bir mekânda, ama sizin istediğiniz bir zamanda ve yine isterseniz fasıllı olarak izleyebiliyorsunuz. Böylelikle Sarı Kart, televizyonun sınırlılığını aşacak şekilde bir başka medyum (kitle iletişim aracı) ile verdiği hizmete erişimi kolaylaştırıyor. Sarı Kart deneyimi önemli çünkü, hem sivil yani bir yurttaşlık girişimi, hem hukuki hem siyasi hem de mesleki alanlarda iş yapıyorlar. Ayrıca da gelir getirici bir çalışma olduğu için sürekli olarak yeni üretime maddi zemin hazırlanmış oluyor. Yüksek meblağlı tazminat cezaları gerek yapımevlerini gerekse yayıncı kuruluşları daha dikkatli, daha özenli olmaya sevk edebilir. Hatta caydırıcı bir etkisi bile olabilir. Ancak ne yazık ki, Sarı Kart, Fransa'da bölgesel düzeyde kaldı. Bir süre sonra da dağıldı.

Çocuklarla röportaj yaparken dikkat edilmesi gereken hususlar

Aslında bu bölümde büyük bir ihtimalle daha önce zaten bildiğiniz bazı kuralları anlatacağım. Çünkü, birkaç nokta dışında, çocuklarla röportaj ile yetişkinlerle röportaj arasında çok büyük bir fark yok. Ancak önce "Çocuk" sözcüğünden ne anlaşılması gerektiğini açıklayalım.

Çocuk: "Çocuk" derken, kavramın *yasal olarak kullanımını* esas alıyoruz. Dolayısıyla bir önceki oturumdaki Avukat arkadaşların da belirttiği gibi: 0-18 yaş kategorisindeki herkese çocuk diyoruz. Çocuk dolayısıyla esas olarak ve belki de sadece yaş ile tanımlanan bir durum. Kuşkusuz çocukların, yetişkinlere göre, daha saf/temiz, bilgisiz ve farklı algılama yöntemleri olduğunu da unutmamamız gerek. Çocuğun, yetişkinlere göre daha hassas bir yaratık olduğunu da biliyoruz. Bunu biraz daha açalım: "0-18 yaş grubu" dedik ama bu tanım çok muğlak, çok genel. Çünkü hepimiz biliyoruz ki, mesela 4 yaşındaki bir çocukla artık neredeyse delikanlı adayı 17 yaşındaki bir çocuk farklıdır. Gazeteci olarak yetişkinlerle röportaj yaparken karşımızdaki insanın özelliklerini nasıl bilmek zorundaysak, çocukların (da) yaşlarına değin özelliklerini, röportaj yaparken hesaba katmalıyız. 17 yaşındaki bir çocuğa rahatlıkla sorabileceğimiz bir soruyu mesela 4 yaşındaki bir çocuğa soramayız. Çocuk tanımının ayrıntılarına, derinliklerine de girmemiz gerekir. Örneğin kırsal bölgede yaşayan/yetişmiş bir çocukla, kent de yaşayan/yetişmiş bir çocuk bazı farklılıklar gösterecektir, dolayısıyla röportaj öznesi olarak da farklıdır. Keza öğrenci çocukla, sokakta çalışmak zorunda bırak(tır)ılan bir çocuk da sorularınızı farklı algılayabilir, farklı yanıtlar verebilir. Kız çocuk/erkek çocuk ayrımı da önemli. Kimi zaman ve de konuya göre değişmek üzere kız çocuğuyla kadın, oğlan çocuğuyla da erkek muhabirin görüşmesi yararlı olabilir. Buna eğer varsa özel durumlar dikkate alınarak karar vermek gerekir. Sosyal kimlik de önemli tabi. Etiler'de oturan 15 yaşındaki bir çocukla Şemdinli'de yaşayan 15 yaşındaki çocuk birçok konuda son de-

rece farklıdır. Röportaj yaparken, sorularımıza iyi, doğru yanıtlar alabilmek için yanıt verecek çocuğun tüm bu özelliklerini iyi bilmemiz gerekir ki, onun rahatça anlayabileceği dolayısıyla rahatça yanıtlayabileceği soruları bulalım, soruları ona göre formüle edelim. Burada *röportaj* derken de acil, ayaküstü demek almaktan, bir haberin unsurunu sormaya, oturup uzun uzun söyleşi yapmaktan telefonla soru sormaya kadar her yöntemi kastediyoruz. Çocuk odaklı habercilik temasını tartışırken, çocuklarla röportaj meselesinde aslında dikkat edilmesi gereken bir tek *temel ilke* var. O da çocuğu bağımsız bir kişi olarak ele almak! Yani Ayşe, Hüseyin Beyin kızı, ya da Fatma Hanımın kızı Ayşe değildir. Ayşe, kendi kişiliği, fikri, görüşü, bilgisi, duygusu olan bağımsız bir kızdır. Bir kız çocuğudur.

Çocuklarla yapılan röportajlarda uyulması gereken ilkeler

Röportaja hazırlanırken...

- Röportajda kullanılacak soruların önceden hazırlanması gerekir:

İşimizi ciddiye alıyorsak, yazacağımız haber ya da röportajı önceden tasarlamalı, yani okura neyi nasıl vereceğimiz konusunda bir fikrimizin, bir tasarımın olması gerekir. Röportajın başarısını sağlayan en önemli unsurlardan birisi ön hazırlıktır. Haber konusu olaya ilişkin bilgileri gözden geçirdikten sonra, hem yeni öğrenmemiz, bilmemiz gereken unsurları (yani eksik bilgileri) hem de başka kaynaklardan edindiğimiz bilgileri, çocuktan doğrulamak için tüm olası soruları önceden yazmamız gerekir. Bu arada tabii, röportajın gidişatına göre, çocuk örneğin bilmediğimiz, beklemediğimiz yeni bir bilgi verirse, onu da hemen acilen yan ve ek sorularla açmamız gerekir.

- Sorularımızı genelden özel göre sıralamalıyız:

Röportaja ısındırma soruları dediğimiz genel, yumuşak sorularla başlamak iyi olur genellikle. Havadan sudan, çocuğun okulun-

dan, tuttuğu takımdan bile başlayabiliriz. Çocuk haklarına saygılı, habercilik etiği olarak doğru bir röportaj için öncelikle çocukla aramızda bir güven ilişkisi kurmak, sonra haber konusu ile ilgili soruları genelden özele doğru sıralanmış bir dizi halinde sormak gerekir.

- Röportajlarda sorular kısa ve net olmalıdır:

Aslında bu bildiğiniz gibi sadece çocuklar için değil tüm kişilerle yaptığınız röportajlar için de geçerlidir. Gazeteci olarak biz, haber konusu olan yere, haber öznesi olan kimseyle sohbet etmeye, ona bir şeyler öğretmeye, açıklama yapmaya değil, onun bilgisine, tanıklığına başvurmaya, bunların okuyucu, dinleyici, izleyiciye ulaşmasına aracılık etmeye gidiyoruz. Bir de tabii biz az konuşacağız çünkü amaç, çocuğun söylediklerinin iletilmesi.

- Röportaj sorularımızın duyularla değil, takip ettiğimiz somut olayla ilgili olması gerekir:

Şiir yazmıyor, haber yazıyorsak çocuğa "ne hissediyorsun?", "ne düşünüyorsun?" gibi sorular değil, "ne oldu?", "nasıl oldu?", "ne gördün?", "ne duydun?" gibi takip etmekte olduğumuz haber konusu ile ilgili somut sorular sormak gerekir. Böylece hem çocuk daha kolay yanıt verebilir, hem de biz haberimiz için gerekli olan bilgiyi toplamış, almış oluruz.

- Röportaj sorularımızı başka türlü formüle etmeye hazır olmalıyız:

Röportaj öncesinde çocuğu tanımadığımıza göre röportaja başlamadan önce birkaç soru ile çocuğun önceden hazırladığımız esas sorularımızı algılayıp algılamayacağını anlamaya çalışmamız gerekir. Eğer anlamadığına ya da anlayamayacağına hükmedersek, aynı soruyu farklı ve daha anlaşılır biçimde yeniden sormaya hazır olmalıyız. Bu arada çocuğa sorduğumuz soru habermizi "doğru" biçimde verebilmemiz açısından önemli olduğu halde anlaşılmamışsa, sorumuzu ısrarcı olmamak kaydıyla "test usulü" olarak da sorabiliriz. Yani çocuğa biri "olumlu", diğeri

"olumsuz" iki önerme sunabiliriz, ancak bu durumda mutlaka bir "c" seçeneği de oluşturmamız, örneğin "ikisi de değil" ya da "hiç-biri", "ne öyle oldu, ne de böyle" olasılıklarını da hesaba katmamız gerekir. Burada önemli olan husus, çocuktan mutlaka bir yanıt alınmaya çalışılmamasıdır.

Röportaj nasıl yapılmalı?

- Röportaj çocuğun doğal ortamında yapılmalıdır:

Çocukların hassas varlıklar olduğunu söylemiştik, bu nedenle çocuğun röportaj sırasında rahat olmasını sağlamamız gerekir. Geçenlerde televizyon kanallarından birinde Okan Bayülgen'in programında gördüm. 8-9 yaşındaki bir çocuğu stüdyoya çıkarmışlar. Çocuk garip bir korku ve endişe içinde etrafına bakıyor. Stüdyo ortamını garipsemiş, yadırgamışa benziyor. Etrafta çocuğun büyük bir ihtimalle daha önce görmediği kocaman alet edevat, kameralar, mikrofonlar vs., acaip ışıklar var bir yanda, bir yanda da stüdyoda konuk olan, alkışlayıp, gülüşen izleyiciler. Bayülgen de ha bire çocuğu zorluyor: "Hani içeride ne güzel anlatmıştın, anlatsana bir daha" diyor. Oysa kural, çocukla doğal ortamında röportaj yapmaktır. Bu çocuğun evi, odası olabilir, okula gidiyorsa okulu ya da sınıfı olabilir.

- Çocukla röportaj yapılabilmesi için izin alınması gerekir:

Bir çocukla röportaj yapmak istiyorsanız yapmanız gereken en önemli şey, izin almaktır. Çocuk, yanıt verebilecek yaşta ise çocuktan, olayın önemini kapsamını bilemeyecek, kavrayamayacak bir yaşta ise, *ebeveyninden mutlaka izin alınması gerekir* röportaj öncesinde. Biz çocukla oyun oynamıyoruz, kahve sohbeti de yapmıyoruz. Çocuğun söyleyeceklerini kamuya aktaracağız. Bunları ilk başta açık seçik bir şekilde çocuğa ve/veya ebeveynlerine söylememiz şart. "Bak senin söyleyeceklerini yarın gazete-de yayınlacağız (ya da bu akşam TV haber bültenlerinde çıkacak). Bildiğin, gördüğün, doğruluğundan emin olduğun her şeyi bize söyle ki, insanların bu olay konusunda bilgisi olsun" türün-

den açıklamalar yapmamız lazım. Batıda bu iş yazılı izin alarak yapılıyor çoğu kez. Çünkü gazeteci olarak hepimizin başına gelmiştir, adamla ya da kadınla röportaj yaparız, teybe kaydederez, yayınlanınca da "Yok ben öyle dememiştim" diye inkâr eder. Ya da "Ben onu söylerken onu kastetmedim, muhabir yanlış anlamış, yanlış yorumlamış, açıklamamı tahrif etmişsiniz" derler.

- Röportaj yapılacak çocuğun yanında refakatçi bulunması gerekebilir:

Röportaj yaparken ilke olarak çocuğu önceden tanımıyoruz. Bu nedenle kimi zaman çocuğun kendisini daha rahat ve güvende hissetmesi için bir refakatçi gerekli olabilir. Annesi, babası, ablası, ağabeyi ya da amcası gibi. Tabi söz konusu refakatçinin röportaj konusu ile ilgisi, bağlantısı olmaması gerek. Çocuğun babası annesine şiddet uygulamışsa mesela, refakatçi olarak şiddet uygulayan babayı veremezsiniz çocuğun yanına. Burada önemli olan refakatçinin röportaj sırasında tamamen pasif kalmasının sağlanmasıdır. Refakatçiye baştan söylemeniz gerekir; "Siz hiç söze karışmayacaksınız, hatta el-kol hareketleri ya da mimiklerle çocuğa herhangi bir şeyi söylemesi ya da söylememesi için baskı yapmayacaksınız" diye.

- Eğer çocuk yakınınızsa röportajı siz yapmamalısınız:

Size "amca", "dayı", "teyze", "hala" vb. diyebilecek kadar yakınınız olan çocukla röportaj yapılmamalıdır. Çünkü çocuk olsun, yetişkin olsun, röportaj yaptığınız kişi bir akrabanız ise, ona nesnel yaklaşamazsınız. Zaten o da sizi muhabir olarak görmez, akraba olarak görür. Doğal olarak onu kayırırsınız, onu haksız göremezsiniz. Diyelim ki bir akrabanızda önemli bilgiler var, onunla mutlaka röportaj yapılması gerekiyor, o zaman gazete, radyo, televizyondaki bir muhabir arkadaşınızı akrabanız ve konu hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgilendirirsiniz ve röportajı o yapar. Sonra da basılana, yayınlanana kadar o röportaj metnini görmezsiniz. Yani onu edit filan etmezsiniz.

- Çocuk ile röportaj yaparken, ona bir birey olarak yaklaşan bir üslup kullanmalıyız:

Böylelikle örneğin ona yaklaşım üslubumuzun ne çok ciddi ne de laubali olması gerekir. Diyelim, bir vali ya da belediye başkanını ile röportaj yaparken yanağından makas almıyorsunuz değil mi? Ya da "Hadi yavrum bu soruya da cevap verirsen bak sana çikolata vereceğim" de demiyorsunuz değil mi? O zaman çocukla röportaj yaparken böyle bir üslup takınmayacağız. Böyle yaparsak –yani işin ucunda çikolata gibi bir "ödül" varsa– çocuğun gördüğü ya da bildiğini, başına geleni söylemek yerine, sizin istediğiniz yanıtları verme ihtimali artar. Diğer yandan bir devlet başkanı ile röportaj yaparken uyulması gereken minimum kurallar var. Örneğin hepimiz biliriz cumhurbaşkanına mesela "sen" diye hitap edilmez. Ama çocuğa edebilirsiniz. 5 yaşındaki çocuğa "siz" dersanız iş fazla resmiyete, ciddiyete biner. Yani özetle çocuklarla yapılan görüşmelerde içten de olmak gerekir, ancak bunu fazla samimi bir üsluba dönüştürmeye gerek de yoktur. Yani üslupta bir denge tutturmak gerekir.

- Çocukla röportaj yaparken kullanacağımız dile/sözcüklere dikkat etmemiz gerekir:

Çocukla nasıl bir söylem içerisinde konuşacağımız kadar, bunun bir parçası olmak üzere, onunla nasıl bir "dil" ile görüşeceğimiz, hangi sözcüklerle yaklaşacağımız da önemlidir. Yukarıda da belirttiğim gibi çocukla röportaj yaparken ona hiyerarşi/eşitsizlik ya da gereksiz bir samimiyet kuran sözcüklerle seslenmememiz, "oğlum", "kızım", "yavrum" gibi kavramlar kullanmamamız gerekir. Diğer yandan yine çocuklarla yaşlarına uygun sözcüklerle konuşmamız gerekir ki çocuk bizi iyi anlasın. Örneğin abartılı bir örnek olacak ama; "Maktul validenizin kimlerle teşrik-i mesaisi vardı?" diye bir soru soramazsınız, 18 yaşındaki bir çocuğa bile. Dolayısıyla sorularınız sade, kolay anlaşılır bir Türkçeyle oluşturulmalı. Bunun gibi, onlarla yine "çocuk aklı işte" biçimindeki genelgeçer yargıya uygun sözcüklerle, sorulacakları çok basitleşti-

rip, bir birey olduklarını unutacak şekilde seçilmiş sözcüklerle de konuşmamalıyız.

Çocuklarla röportaj sırasında neler yapmamalıyız?

- Sadece "evet" ya da "hayır" ile yanıtlanabilecek sorular sormamamız gerekir:

Röportaj, bilgi toplama zor ve karmaşık bir iştir. Hiçbir mesele "siyah-beyaz" gözlüklerle anlaşılamaz. Bu nedenle çocuğa sadece "evet" ya da "hayır" ile yanıtlanabilecek soru sormayın. Sorsanız bile hemen ardından "neden" sorusunu ya da "nasıl?" sorularını eklemeyi unutmayın.

- Yönlendirici sorular sormamız gerekir:

Röportaj yaptığınız konuda mutlaka sizin de oluşan, oluşmaya başlayan bir yargınız, hükmünüz vardır. Bu yargıyı ya da hükmünüzü doğrulatmaya çalışan yönlendirici sorular sormamanız gerekir. Yani mesela; "Baban anneni evi terk ettiği için dövdü değil mi?" gibi bir soru sormak etik olarak doğru değildir.

- Çocuğun yanıtlamayacağını tahmin ettiğimiz soruları sormamalıyız:

Çocuk, yaşı gereği bazı konuları, kavramları bilemeyebilir. Bu konulara ilişkin ya da bilemeyeceği kavramları kullanarak soru sormak, çocuğun kafasını karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Çocuk ya konuyu bilmediği için doğru cevabı veremeyecektir. Ya da mutlaka cevap vermek gerektiğini düşünerek, yanıt yaratacaktır. Yukarıdaki örneğimizden devam edersem yine, babanın anneye şiddet uyguladığı olayda, çocuğa kalkıp da "Baban anneni tatmin edemiyormuş doğru mu?" diye bir soru sorulmaz.

- Çocuğun üzerinde olumsuz etkiler yaratabilecek soruların sorulmaması gerekir:

Ölüm, yaralanma, felaket gibi "trajik" olaylarda bilgi almak için başvuru olan olayı yeniden canlandırma, temsil yöntemleri (re-

konstrüksiyon) kullanmak doğru değildir. Babası annesine şiddet uygulamış bir çocuğa, tanık olarak, 'Baban annene bıçak ile nasıl saldırdı?' gibi bir soru sorulmaması gerekir. Çünkü bu soru karşısında çocuk o anı yeniden yaşayacak, zaten örselenmiş olan psikolojisi üzerindeki tahribat artacaktır. Ayrıca olayı "dramatize" ederek haberleştirmek uygulanan şiddeti yeniden-üretmek meşrulaştırmak gibi bir sonuca yol açar ki, her ikisi de gazetecilik etik ilkelerine aykırıdır ve çocuk haklarının ihlali anlamına gelir. Aslında zaten başka ve adli tıp raporu gibi daha sağlam bir kaynaktan elde edebileceğiniz bir bilgiyi, çocuğa sormanın anlamı da yoktur.

- Soracağımız sorular çocuğun mahremiyetini ihlal etmemelidir:

Çocuğun bağımsız bir birey olduğunu, habercinin de ona bunu bilerek yaklaşması gerektiğini başta söylemişim. Bu nedenle de tıpkı yetişkinlerde olduğu gibi, çocuğun mahremiyetine de saygı gösterilmesi gerekir. Yani soru sorarken, çocuğa kendisinin ya da ailesinin özel hayatına ilişkin bir soru sorulmaması, çocuk bunu sorulmadan söylerse de haberde kullanılmaması gerekir. Unutulmamalıdır ki, "mahremiyete saygı göstermemek" bir kişilik hakkı ihlalidir. Bir birey olarak *çocuğun da özel hayatına saygı gösterilmesi gerekir*.

- Röportaj sırasında çocuğun sözünü kesmememiz gerekir:

Çocukların hayal dünyasının farklı olduğunu, algılamalarının da yetişkinlerinkine benzemediğini daha önce söylemişim. Bu nedenle çocuk bir soruya yanıt verirken, kolaylıkla konu dışına çıkabilir. Böyle durumlarda bile sözü kesmemek gerekir. Üstelik bu bazen ilginç, yeni bir ipucu ya da bilgiye varılmasına da yol açabilir. Ancak konunun tamamen dışına çıkıldığı durumlarda; "Tamam, bak bu meseleyi sonra konuşuruz, şimdi bana ...anlat sana..." biçiminde müdahaleler yapılması da gerekebilir.

Son bir not olarak...

Röportaj, haber-bilgi toplama yöntemlerinden sadece bir tanesidir. İlke olarak röportajı yapıp, çözdükten sonra yani yayınlanacak metin haline getirdikten sonra (yayına hazırladıktan sonra) içeriğini denetlemeniz gerekir. Röportaj veren herkes her şeyi doğru söylemek durumunda değildir. Röportaj veren kişinin söylediklerinin doğru olup olmaması gazeteci/muhabir olarak bizim sorumluk alanımıza girer. Bu nedenle eğer doğru olmadığından kuşkulandığımız bir nokta olursa, röportajdan sonra röportajı verenle bizzat görüşüp örneğin "....siz böyle dediniz ama bizim elimizdeki resmi belgede söylediğinizin tam tersi yazıyor" diyerek çelişkiyi çözmesini istemeniz gerekir. İnsanlar, röportaj verirken istedikleri görüş ve fikirleri savunabilirler, bu onların en doğal hakkıdır. Gazetecinin/muhabirin karşı olsa bile bu görüş ve fikirlerle müdahale etmemesi gerekir. Ancak haberci olarak gazetemizde, radyo ya da televizyonda yayınladığımız bilgilerin doğruluğundan sorumluyuz. Bu nedenle haber konusuyla ilgili elde ettiğimiz bütün bilgileri genel kural olarak en az iki farklı kaynaktan doğrulamamız gerekir. Doğru olmadığından emin olduğumuz, hatta kuşku duyduğumuz bilgileri ise yayınlamamız gerekir. Bu genel kural çocuklarla ilgili haberler ya da çocuklarla yapılan röportajlara dayanan haberler için de geçerlidir. Ancak bu arada röportaj yapılan çocuk olduğu için, bilginin yeniden ona giderek doğrulanması, diğer haber kaynaklarının verdikleri bilgiler arasındaki çelişkinin bu yolla giderilmesi her zaman kolay olmayabilir. Öte yandan gazeteci, haber ya da röportaj konusunun çocuk olduğu durumlarda, doğrulanmadan verilen bilgilerin vereceği zararın daha büyük olacağını gözeterek davranmalı bu nedenle gazetecilik etik kodlarına, çocuk hak haberciliği ilkelerine daha çok özen göstermelidir.

ÇOCUKLARIN MEDYAYA KATILIMI

Ezgi Koman

Çocuk hakları insan hakları kültürünün yapı taşıdır ve toplumun insan hakları güvencesinin temelini oluşturur. Çocuklar, *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* ve diğer anlaşmalarla korunmuş tüm hakların yanı sıra *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi* başta olmak üzere birçok ek hakka da sahiptir. Bu haklara göre hükümetler çocukların ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının yanı sıra onların medeni ve siyasi haklarını da korumakla yükümlüdür. Devletler yalnız kendi görevlilerinin gerçekleştirdiği ihlalleri değil, ailede ya da toplumdaki diğer bireylerin çocuklara uyguladığı ihmal ve suistimalleri önlemekten de sorumludur.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) çocukların haklarını düzenleyen, çocukların "Magna Carta"sı olarak tanımlanabilecek en önemli uluslararası belgedir. 1989 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen sözleşme, Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanmış, 1994 yılında onaylanmıştır. 54 maddeden oluşan ÇHS'nin temel anlayışı, çocukların en iyi biçimde yaşamaları ve kendilerini tam anlamıyla gerçekleştirebilmelerine dayanır. Sözleşmenin temel ilkeleri "çocuğun yaşaması ve gelişmesi", "çocuğun korunması", "her türlü ayırimcılığın önlenmesi" ve "çocuğun katılımı"dır. Bu sunuşun konusunu genel olarak "Çocuk Katılımı", özel olarak da "Çocukların medyaya katılımı" oluşturmaktadır.

Çocuğun katılımı

"Kamu yaşamında yer almak", "kamu yaşamının bir parçası olmak" şeklinde tanımlanan katılım, bireylerin karar süreçlerinde ve etkinliklerde yer alması, bu süreçlerde "etkili" olması, karar mekanizmalarına, uygulama ve değerlendirme süreçlerine "etkin" müdahalelerde bulunması anlamına da gelmektedir.

Katılım "çoğulculuk", "insan hak ve özgürlükleri", "hukukun üstünlüğü" ile birlikte demokrasinin temel prensipleri arasında yer alır. Çocuk ailede, okulda, sokakta, politikada yani aslında yaşamın her alanında demokrasinin ve insan haklarının temel prensiplerine göre yaşamını sürdürmezse, ileriki yaşantısında bu kavramlara göre yaşaması mümkün değildir. Çocuğun katılımı demokrasi ve insan hakları kültürünün tüm toplumlarda tam olarak benimsenmesini sağlamak amacıyla ilk kez Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ile gündeme gelmiştir. Sözleşmenin 12, 13, ve 15. Maddelerinde belirtilen çocuğun katılım hakkı: "çocukların ve gençlerin kendilerini ilgilendiren konularda, kararlarda, etkinliklerde ve süreçlerde etkin bir şekilde yer almaları" anlamına gelmektedir.

ÇHS'de çocuğun katılım hakkı

Çocuğun katılım hakkının tam olarak hayata geçmesi için yetişkinlerin çocukların potansiyellerine inanmaları, onları bağımsız bir birey olarak görmeleri ve onlara güven duymaları gerekir. Yetişkinler çocuklara inanmaz, onların potansiyellerine güven duymaz ve onları bağımsız birey olarak görmezse "katılım hakkı" gerçekleşemez. Bu nedenle çocuğun katılım hakkı –hatta diğer haklardan biraz daha fazla olarak– *yetişkinler tarafından tamamen benimsenmeyi gerektirir*. Çünkü çocuklar yetişkinler tarafından kurgulanmış dünyada, yetişkinlerin yönettiği kurumlarla ve kurallarla yaşamlarını sürdürmektedir ve çocukların katılımı anne balar, öğretmenler, akrabalar, komşular, yöneticiler ve diğer yetişkinler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ne yazık ki yetişkinler

tarafından kurgulanan bu dünyada, çocuğa ilişkin genel yaklaşım, onların henüz yeterince büyümemiş, büyümesi gereken, korunmaya muhtaç, "tamamlanmamış" kişiler olduğudur. Bu yaklaşım çocuğun katılımının önündeki en önemli engeldir. Bu engel ancak toplumda ve bireylerde demokrasi ve insan hakları kültürünün benimsenmesi ve yaygınlaşmasıyla ortadan kalkacaktır.

Roger Hart (1992) katılımı sekiz basamaklı bir merdivene benzetmektedir.¹ Merdivenin ilk üç basamağı tam katılım sayılmamaktadır. Basamaklar yükseldikçe gerçek katılım modellerine ulaşılmaktadır. Bu merdivende yer alan basamaklara göre çocuk katılım modelleri ise şöyledir:

- **Zorlama:** Katılım merdiveninin en alt basamağıdır. Bu basamakta çocuklar konu hakkında bilgiye ve bilince sahip değildir. Süreçlere zorla katılmaktadırlar.
- **Dekoratif katılım:** Merdivenin ikinci basamağıdır. Çocuklar bu katılım modelinde hakkında hiçbir şey bilmedikleri ve hazırlık sürecine hiçbir şekilde katılmadıkları gösterilerde ya da toplantılarda "dekorasyon" olarak kullanılırlar.
- **Göstermelik Katılım (Maskotluk):** Çocuklara söz hakkı tanınmış gibi yapılır ama konu seçiminde ya da konunun nasıl ele alınıp başkalarına nasıl anlatılacağına, çocukların görüşleri alınmaz. Bu tip katılım modellerinde "eli yüzü düzgün" çocuklar, bilmedikleri ya da doğru dürüst hazırlanmadıkları konularda konuşuturulur. Bu tip katılım modeli -ne yazık ki- en çok uygulanan modellerden biridir. Genellikle "iyi niyetle" çocukların seslerini duyurmak isteyen, ancak dikkatli ve eleştirel düşünmeyen kişiler tarafından gerçekleştirilir.
- **Bilgilendirilerek Görevlendirme:** Merdivenin dördüncü basamağıdır. Burada çocuklar yürütülecek işin amacını anlarlar. Kendi katılımlarıyla ilgili kararı kimlerin ve niçin aldığını bilirler. Bu-

na göre de isterlerse sürece katılırlar. Bu basamak son zamanlarda özellikle sivil toplum örgütleri tarafından en çok kullanılan yaklaşımdır.

- **Danışılarak Bilgilendirme:** Merdivenin beşinci basamağında çocuklar büyüklere danışmanlık yaparlar. Süreç yetişkinler tarafından başlatılmış ve yürütülecek olsa da, çocuklar bilincinde oldukları bir süreç içindedir ve görüşlerinin önemsendiğini bilirler.
- **Yetişkinlerin Başlattığı Kararların Çocuklarla Birlikte Alındığı Süreçler:** Merdivenin bu basamağı gerçek katılımıdır. Bu basamakta süreç yetişkinler tarafından başlatılsa da karar verme aşamasında çocuklar da vardır.
- **Çocukların Başlattığı ve Çocukların Yürüttüğü Süreçler:** Katılım merdivenin yedinci basamağıdır. Bu modelde çocuklar süreci kendileri başlatırlar ve diğer çocuklarla birlikte devam ederler.
- **Çocukların Başlattığı, Kararların Yetişkinlerle Birlikte Alındığı Süreçler:** Bu basamak merdivenin en üst basamağıdır. Bu basamakta çocuklar bir işi yürütmeye karar verirler ve yetişkinlerden destek alırlar.

Çocuklar kendilerine her şeyin "sunulduğu" ve müdahale edemedikleri, değiştiremedikleri "pasif" oldukları ortamlarda ve durumlarda tam olarak gelişemezler. Katılım süreçleri "gelişimi" sağlar. Gelişim hem bireysel, hem de toplumsaldır. Çocuklar katılım süreçlerinde seçenekler arasından tercih yapma, karar verme, toplumsal duyarlılık geliştirme ve işbirliği yapma becerilerinin yanı sıra kendilerine güven kazanır, neleri yapabileceklerini görür ve sonraki adımları için bir iç görü edinirler.

Katılım sürecinin ilkeleri

Çocukların katılımının göstermelik olmaktan çıkarılarak, hayata geçirilebilmesi için uyulması gereken bazı önemli ilkeler bulunmaktadır.

1. Bkz. Hart, Roger (1992), "Çocukların Katılımı: Maskotluktan Yurttaşlığa", *Innocenti Denemeleri* No:4, Ankara: UNICEF Türkiye Milli Komitesi.

- Katılım süreçlerinde yetişkinlerle çocuklar arasında eşitler ilişkisi olmalıdır.
- Çocukların potansiyellerine inanılmalı, onlara yaşamlarını geliştirme gücüne sahip oldukları anlatılmalı, onlara bu yönde olanak sağlanmalıdır.
- Her katılım sürecinin sonunda her zaman somut bir sonuç çıkmayabilir. Önemli olan bu süreçte yetişkinlerin ve çocukların kazanımlarıdır.
- Katılım bazı çocuklara sunulan bir ayrıcalık değil, bütün çocukların hakkıdır.
- Çocukların yetki ve sorumluluk almaları sağlanmalıdır.
- Süreçlere katılma konusunda gönüllülük temeldir. Katılmama-yı seçmenin de katılımın bir biçimi olduğu unutulmamalıdır.

Sadece Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi değil, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi de çocukların kendilerini ilgilendiren konularda görüşlerinin alınmasını, kendilerini ilgilendiren her konuda bilgi edinmelerini vurgulamaktadır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi çocuğun katılım hakkının sağlanması için; bazı *öncelikli ortamlar* belirlemiştir. Bu ortamlar "genel politikaların belirlenmesi", "aile", "çevrenin korunması ve sürdürülebilirlik konuları", "okul" ve "medya"dır. Ben burada konumuz gereği, çocukların medyaya katılımı konusu üzerinde duracağım.

Medyada çocuk katılımı

Medyada çocuk katılımı dört başlık altında değerlendirilebilir:

- Çocukların görüşlerini ifade edebilmelerine olanak sağlamak.
- Çocukları ilgilendiren konularda onların da görüşlerinin alınması ve bu görüşlerin ilgili kişi ve kuruluşlara ulaşmasına aracı olmak.
- Çocukların kendilerini ilgilendiren konular hakkında bilgi edinmelerini sağlamak.

- Çocukların kendi medya ürünlerini oluşturmalarına olanak tanımak.

BM Çocuk Hakları Komitesi de çocuklara görüşlerini ifade etme olanağı sağlaması açısından medyanın önemini vurgulayarak medyada çocukların seslerinin daha fazla duyulması gerektiğini belirtmektedir. Ancak ÇHS'ye imza veren ülkemizde ne yazık ki medya çocuklara bu olanağı yeterince tanımamakta, çocuklar medyada etkin bir şekilde yer alamamakta, pasif bir izleyici ya da haber nesnesi olmaktan öteye geçememektedir.

Oysa hem demokrasinin hem de çocuk hakları sözleşmelerinin temel ilkelerine göre katılım çocuğun hakkıdır. Medya, topluma bilgi akışını, yurttaşlar arasında ortak bir görüş oluşmasını, toplumun değer yargılarının ve tavırlarının değişmesini sağlayabildiği için, başka ifadeyle, tüm toplumu yönlendirebilme gücüne sahip olduğu için, çocuğun medyaya katılımı, onun kamusal yaşama katılımı anlamına gelmektedir. Bu da medyada çocuk katılımının hem demokrasi, hem insan hakları kültürü, hem de çocukların bireysel gelişimleri açısından önemini bir kere daha ortaya koymaktadır.

Aslında çocuklar kendilerine olanak sağlandığında neler yapabileceklerini hepimize gösteriyorlar. On bir yaşındaki Bengi Su Dönmez'in sokaktaki açık elektrik kabloları hakkında yaptığı *Sakın Ona Basma* adlı film buna güzel bir örnektir. Bengi Su günlük yaşamında "gördüğü/tanık olduğu", tehlikeli olduğunu "bildiği" bir konuyu, "kamerayı eline alarak" görüntülemiş ve bu görüntüleri "anamlı bir şekilde bir araya getirerek" bir medya ürünü ortaya çıkarmıştır. Bunun gibi örnekler, çocukların aslında gündelik hayatın gündemleriyle ne kadar da ilgili olduklarını, hatta sadece ilgi duymakla kalmayıp bu konuda bir şeyler söylediklerini, yaptıklarını göstermektedir.

Bir diğer örnek ise 2001 yılında çocuklara ve gençlere yönelik olarak gerçekleştirilen "Sesimi Duyun-Benim de Sesim Var" adlı

kampanyadır*. Çocukların seslerini hükümet başkanına ulaştırmayı hedefleyen kampanyaya katılan çocuklar, yazdıkları mesajlarda ülke gündemiyle yerel sorunlarla ne kadar da ilgili olduklarını ve öneriler geliştirebildiklerini gösteriyor. İşte çocukların sesine iki örnek:

"Türkiye artık çökmesin artık gittikçe geri ülkelerden geri kalmayalım artık savaşalım. Ama tüfekte, toplar ve hücumla değil. Beynimizle, bileğimizle ve gücümüzün yettiği yere kadar savaşalım. Artık sesimi duyun. Türkiye batmasın..."

"Şu anda toplum olarak çok zor günler geçiriyoruz. Yıllarca insan hakları, eğitim, trafik derken, şimdi en büyük sorunlarımız yolsuzluk ve ekonomik sorunlar oldu. Devletin iç ve dış borçları gün geçtikçe artıyor. Devletin içindeki hırsızlara ve soygunculara en büyük cezanın verilmesini istiyorum. Gelecek bana ümit vermiyor. Okulumu bitirdiğimde işsizlik korkusu yaşamak istemiyorum. Devletin kaynaklarını yabancılara satmasını istemiyorum".

Benzer çalışmalarla diğer ülkelerde de karşılaşılıyor ve bu tür örnekler gösteriyor ki, önemli olan çocuklara güvenmek, onlara inanmak ve kamerayı, mikrofonu onlara uzatmak ya da onların ellerine vermek.

Çocuk katılımı süreçleriyle ilgili vurgulanması gereken bir başka nokta bu süreçlerin medya çalışanları üzerinde yaratacağı olumlu etkilerdir. Çocuklarla bir araya gelmenin, onların katılımını sağlamanın medya çalışanlarının yaptıkları işlerde daha yaratıcı olmalarını sağlayabileceği, onlara yeni açılımlar kazandırabileceği de unutulmamalıdır.

Çocukların medyaya katılımını sağlamakişin Biz kendi kuruluşumuzda neler yapabiliriz?

19-20 Kasım 2000 yılında gerçekleştirilen "Ulusal Çocuk Forumu" sırasında, çocukların yaptığı "Medyada Katılım Hakkı" konulu atölye çalışmasında ortaya çıkan önerileri hatırlayarak, bu konuda neler yapılabileceğini şöyle sıralayabiliriz.

- Gazete ve dergilerde çocuklara yönelik sayfalara yer verilebilir.
- Çocuğu doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilendiren konularda haber yapılırken onların bu konudaki görüşleri öğrenilerek, bu görüşler kamuoyuna sunulabilir.
- Çocukların yaşadıkları sorunlar hakkında onlardan bilgi alarak bu konuların gündeme gelmesi sağlanabilir.
- Çocukların kendi medya ürünlerini ortaya çıkarmalarına olanak sağlanabilir.
- Gazete ve dergilerde çocuklar için düzenli yer ayrılabilir.
- Çocuk haklarının medyada daha çok gündeme gelmesi sağlanabilir.
- Çocuklara yönelik bir yayın hazırlamadan önce ve hazırlarken çocukların görüşleri alınabilir.
- Çocukların kendi haklarını öğrenebilecekleri yayınların sayısı artırılabilir.

Son olarak belirtilmeli ki, yapılabilecekler sadece bunlarla sınırlı değildir. Önemli olan bir yerden başlamak, yüzümüzü çocuklara dönmek, onların seslerine kulak vermektir...

* Bu kampanya hakkında, kendisi aynı zamanda söz konusu kampanyaya öncülük eden isimlerden birisi olan Serdar Değirmencioğlu'nun elinizdeki kitapta bulunan "Çocuk Hakları Penceresinden Basın: Eleştirel, Katılımcı ve Yapıcı Bir Bakış" başlıklı bölümüne bakılabilir. – (ed.n.)

UNICEF – ÇOCUK DOSTU MEDYA

Sema Hosta

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, 158 ülkede 60 yıldır ve Türkiye'de elli yılı aşkın bir süredir, sahip olduğu uluslararası deneyim ve kaynaklarıyla çocuklara yönelik programlara ve projelere katkıda bulunmaktadır. UNICEF tüm dünyada çocuk haklarının en önemli savunucularından biridir. UNICEF, hükümet, sivil toplum, özel sektör, çocuklar, aileler ve tüm toplumla ortaklıklar kurarak, her çocuğun yeterli sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanabildiği, eşitlik içinde korunabildiği bir toplum yaratılması çabalarına yardımcı olmaya devam etmektedir.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, ilgili ek protokolleri; Çocuk Faşizmi ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İhtiyari Protokol, Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Engellenmesi Uluslararası Sözleşmesi (CEDAW) ve Bin Yılın Kalkınma Hedeflerinin tüm ülkelerde hayata geçirilebilmesi adına çocuklarla birlikte çalışmaktadır (*Sözleşmelere UNICEF Türkiye web sayfasından ulaşabilirsiniz www.unicef.org/turkey*).

Kısa tarihçe

1946 yılında kurulan UNICEF'in ilk adı Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu'ydu. İkinci Dünya Savaşı

sonrası 13 Avrupa ülkesindeki çocuklara yardım etmek amacıyla, kısa bir süre için kurulmuştu. Başlangıçta BM'nin tam teşekküllü bir kolu olması düşünülmemişti, bu yüzden de UNICEF'in tek geliri hükümetlerin bağışlarıydı.

1953'te UNICEF'in BM sistemi içinde kalıcı bir örgüt olmasına ve sadece acil yardım gerektiren durumlarla sınırlı kalmayıp uzun vadeli kalkınma çalışmalarına katkıda bulunmasına karar verildi. Ancak UNICEF'te artık bir gelir toplama sistemi (tebrik kartı satışları ve bireylerle hükümetlerin yaptığı sürekli bağışlar) kurulmuş olduğu için bu yöntemle devam etmenin en iyi yol olacağı düşünüldü. Örgütün adından 'uluslararası' ve 'acil' kelimeleri atıldığı halde artık iyice tanınmış olan UNICEF kısaltması değiştirilmedi.

On yıldan fazla bir süre *çocuk sağlığı* konuları üzerinde çalışıldıktan sonra 1961'de UNICEF'in görevlerinde önemli bir gelişme oldu ve eğitim de UNICEF'in uğraş alanı içine alındı. Dört yıl sonra da UNICEF, "uluslararası kardeşliğin gelişimine katkı"sından dolayı Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

Son yıllarda UNICEF acil durum ve afetlerle karşı karşıya olan çocuklara yardımı daha da geliştirdi ve kalkınmakta olan ülkelerde devam eden sağlık ve eğitim programlarında önemli adımlar atılmasına destek oldu.

Türkiye'de UNICEF

UNICEF, 1951 yılından bu yana, Türkiye'de hükümet, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler, medya, aileler, gençler ve çocuklarla işbirliği yaparak çocukların sağlık, eğitim, korunma ve katılım haklarının hayata geçirilmesi için çalışmaktadır. Türkiye'de çalıştığı uzun yıllar içinde UNICEF'in etkinliklerinin odak noktası ve kapsamı ihtiyaçlara göre değişkenlik göstermiş; önceleri çocuklara süt dağıtımı gibi temel gereksinimlerin karşılanmasıyla başlayan etkinlikler sonradan çocuk haklarını esas alan, çocukların yaşatılmaları, geliştirilmeleri ve korunmaları amaçlarına yönelik daha bütünsel yaklaşımı olan bir nitelik kazanmıştır.

Beş yıllık ülke planları ile çalışmalarını yürüten UNICEF şu anda 2006-2010 çalışma planını uygulamaktadır. Bu plan, UNICEF'in Türkiye'de dört öncelikli alanda yoğunlaşmasını da beraberinde getirmektedir:

- erkekler kadar kız çocuklar için de kaliteli eğitimi destekleyerek sürdürülebilir ve adil bir toplumun temellerinin atılmasına yardımcı olma; erken çocukluk bakımı ve gelişimi, ana babalarla çocuklara bakan kişilerin olumlu çocuk yetiştirme becerilerine kavuşturulması gibi yollardan çocuklara yaşamlarına mümkün olan en iyi başlangıcı yapma imkânları tanıma.
- çocukların ve ergenlerin aile ve toplum yaşamının her alanında daha iyi korunmalarını ve daha katılımcı olmalarını sağlama.
- kaynakların daha olumlu tahsisini, çocukların ve kadınların haklarının fiilen gerçekleşmesini sağlamaya yönelik etkili tanıtım-savunu, bilgilendirme ve sosyal politika programlarını yaşama geçirme.
- Türkiye'nin çocuklar ve aileleri ile ilgili olarak tüm ortakları ile birlikte kazandığı başarılar arasında aşağıdakiler de yer almaktadır:
- bebek ölüm hızının bin canlı doğumda 43'ten 29'a, beş yaş altı ölüm hızının ise gene bin canlı doğumda 52'den 37'ye indirilmesi;
- ilköğretimde okullulaşmada genel bir artış sağlanması ve okula gitmeyen kız çocuk sayısının yüzde 35 azaltılması;
- Avrupa Bölgesel Sertifikasyon Komitesi tarafından Türkiye'ye 'çocuk felcinden arınmışlık' belgesi verilmesi.

UNICEF, bu ve bunun gibi başarıları temel alarak, Türkiye'nin çocuk koruma, çocuk sağlığı, eğitimi ve gelişimi alanlarındaki ulusal önceliklerine destek vermeye devam edecektir. Tüm bu çalışmaların başarı ile yürütülmesinde medyaya çok özel bir rol düşmektedir.

Çocuk-medya-UNICEF

Çocuk ve medya konusunda UNICEF çalıştığı tüm ülkelerde büyük bir hassasiyet geliştirmiştir. Medyanın rolünü yalnızca haber yapmak olarak görmemekte, çocuklarla ilgili tüm süreçlerde planlama, uygulama ve izleme-değerlendirme dahil olmak üzere aktif katılımcı olarak yer almasını sağlamaya çalışmaktadır.

Çocuklar ve gençler, yetişkinlerin sahip oldukları bütün haklara sahiptir. Çocukların ve gençlerin, ayrıca, zararlı etkilere korunma gibi bir hakları da vardır. Özellikle bir haberin ulaşabileceği yerleri sınırlamanın neredeyse imkânsız hale geldiği günümüzde, çocuklar ve gençlerle ilgili habercilik de onların hakları çerçevesinde ele alınmalıdır. Kimi durumlarda çocuklar hakkında haber yapılması, ilgili çocukları veya başkalarını damgalama riski altına sokar. Dolayısıyla muhabir, kuşkulu olduğu durumlarda titiz davranmalı ve çocukların her tür zarardan korunma haklarını gözetmelidir.

Çocuk Dostu Medya İletişim Ağı

UNICEF, T.C. Sağlık Bakanlığı, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Parlamento Muhabirleri Derneği ve basın mensuplarının katılımıyla 4-6 Aralık 2003'de yapılan Kızamık Aşı Kampanyası medya planlaması toplantısında çocuk dostu medyaya duyulan ihtiyaç gündeme geldi. Bu toplantıda ortaya çıkan en önemli ihtiyaçlardan biri, çocuk haklarını gözetten bir dilin ve çocukların medyadan isteklerini ve katılımını göz önüne alan sorumlu habercilik anlayışının geliştirilmesi olarak tespit edildi.

Medyada çocuk duyarlılığının geliştirilmesi, çocuk haklarının korunması amacıyla toplantıya katılan kişi ve kurumların ortaklığında 8 Aralık 2003 tarihinde Çocuk Dostu Medya İletişim Ağı kuruldu. Bu ağ, muhabirlerin etik anlayış çerçevesindeki yönelimlerini desteklemek, kamuoyunun doğru habere duyduğu ilgiyi çocukların haklarından ödün vermeden karşılama ihtiyacı ile oluşmuştur.

2005 ve 2006 yıllarında *bianet* ortaklığında gerçekleştirilen medya eğitimleri ile bu informal iletişim ağın üye sayısı 350'nin üstüne çıkmıştır. Bu ağ çocuk hakları konusunda duyarlı tüm kişi ve kurumlara açıktır. Ağın paydaşları arasında yerel ve yaygın medya mensupları, iletişim bilimciler, hukukçular, akademisyenler, *bianet* ve UNICEF bulunmaktadır.

Medya- çocuk ve etik habercilik

Aynı yetişkinler gibi çocuklar da kendilerine saygı ve anlayışla davranılmasını isterler. Ama çocukların durumu yetişkinlerle aynı değildir. Onların hayli kırılgan bir dünyası olabilir. Dolayısıyla zaman zaman çocuklara özel yardım ve koruma sağlanması gerekir. Çocuklar ayrı bir tür değildir ve birçok konuda yetişkinler nasıl tepki veriyorsa onlar da öyle tepki verirler.

Öncelikle medyanın çocuklara da hakları olan bireyler olarak yaklaşması gerekmektedir. Böylesi bir bakışla da yasaların onlara tanıdığı haklara saygılı ve çocuk haberlerinin etik ilkelere uygun haberler olarak yazılması gerekir. Örneğin hem yasalar hem de etik ilkeler cinsel taciz, istismar, suç vb. durumlarda kimliğin mutlaka gizli tutulmasını gerektirir. Ayrıca bu durumlarda fotoğraf veya görüntü kullanmada ısrarcı olunmaması gerekiyor. Yeni TCK 14 yaşın altındaki çocukların yasalara aykırı hareketlerini suç olarak tanımlamıyor, dolayısıyla haber diline çok dikkat etmek gerekmektedir. "Çocuk çeteleri", "yine tinerici ...", "sokak çocukları dehşet saçıyor" gibi tanımlamalarla onlar iyice toplum dışına itilmemeli. Bu tür olumsuz adımlar atılmış ise bunu sosyolojik bir olgu olarak irdelemek, sokağa veya suça itilen çocukları iyice ötekileştirmek yerine toplumun aksayan yönlerine dikkat çekmek ya da ilgili kişileri veya kurumları uyarmak çok daha işlevsel bir habercilik olacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin de imzaladığı BM'nin Çocuk Hakları Sözleşmesi içeriğinin tüm medya çalışanlarınca bilinmesi ve halkın bu konuda bilgilendirilmesi çocuk haklarına büyük katkılar sağlayacaktır.

Çocuk haklarını hayata geçirebilmek için konuyla ilgili mesajların herkes tarafından bilinir olması gerekmektedir. Örneğin, "Haydi Kızlar Okula" dediğimizde bu temel mesajı ancak medya aracılığı ile Türkiye'nin en uzak köşesindeki evlere kadar ulaştırabiliriz.

Medya-çocuk ilişkisi pek çok bileşeni içermektedir. Bunlardan bazıları;

- Çocuklara medyada temsil olanağı tanıma.
- Çocuklara medyadan yararlanma olanağı tanıma.
- Gerçeği sadık biçimde yansıtmama.
- Çocukları sömürmeme.
- Çocukların özel yaşamlarına saygı duyma.
- Yapılan işin sonuçlarını göze alma.
- Olumlu toplumsal rol modelleri sunma sorumluluğu.
- Medyanın program veya haber üretim süreçlerinde çocuklara da yer açma.

İlkeler

1. Her çocuğun onuru ve haklarının her durumda dikkate alınması ve saygı gösterilmesi,
2. Çocuklarla görüşme yaparken ve çocuklara ilişkin haber hazırlarken, her çocuğun özel yaşamı, gizlilik hakkı, görüşlerini iletme, kendilerini etkileyecek kararlara katılma ve potansiyel olanlar dahil her tür zarardan korunma haklarına özel bir önem verilmesi,
3. Tek tek her çocuğun yararı, çocuklarla ilgili konularda tanıtım-savunu ve çocuk haklarının yaygınlaştırılması ve hayata geçirilmesine öncelik verilmesi,
4. Çocuğun yüksek yararının ne olduğunun belirlenmesinde, yaş ve olgunluk düzeyi de gözetilerek, çocukların görüşlerinin dikkate alınmasına gereken önemin verilmesi,

5. Herhangi bir haberin siyasal, sosyal ve kültürel yansımaları açısından, çocuğun durumunu en iyi bilen ve bu durumu en iyi değerlendirebilecek konumda olan kişilere danışılması,

6. Kimlikler değiştirilmiş, gizlenmiş veya kullanılmamış olsa bile, bir çocuğu, kardeşlerini veya yaşlılarını risk altına sokacak haber ve görüntülerin yayınlanmaması.

Çocuklarla görüşme yaparken gözetilecek noktalar

1. Hiçbir çocuğa en küçük biçimde zarar vermeyin; kültürel değerlere önyargıyla veya duyarsız yaklaşan, çocuğu tehlikeye sokan, küçük düşmesine neden olabilecek veya yaşanmış travmatik olaylarla ilgili olarak çocuğun acılarını depreştirebilecek sorular, tutumlar ve yorumlardan kaçınin.

2. Görüşme yapacağınız çocukları cinsiyet, ırk, din, statü, eğitim durumu veya fiziksel yeterlilikler temelinde ayrımcılık yaparak seçmeyin.

3. "Canlandırma" yaptırmayın: Çocuklardan kendi öykülerinin bir parçası olmayan şeyler anlatmalarını veya hareketlerde bulunmalarını istemeyin.

4. Gerek çocuğun gerekse yanındaki yetişkinin bir muhabirle konuştuklarını bilmesini sağlayın. Görüşmenin amacını ve nasıl kullanılacağını görüşme yapılan çocuğa da açıklayın.

5. Her tür görüşme, video kaydı ve mümkünse belgesel fotoğraflar için çocuğun ve yanındaki yetişkinin iznini alın. Mümkünse ve gerekliyse bu izin yazılı olsun. İzin alınırken, çocuğun ve yanındaki kişinin buna hiçbir şekilde zorlanmadığının ortaya konması, kendilerinin yerel ve küresel biçimde yaygınlaştırılabilecek bir haberin parçası olduklarını baştan bilmelerinin sağlanması uygun olacaktır. Genel olarak bu, söz konusu izinin çocuğun kendi dilinden belgelenmesini ve kararın çocuğun güvendiği bir yetişkinle görüşerek alınmasını gerektirir.

6. Çocukla nerede ve nasıl görüşüleceği konusunda titiz olmak gerekir. Görüşmeci ve foto muhabiri sayısı sınırlı tutulmalıdır. Çocuğa, kendini rahat hissedeceği, görüşmeci dahil başka hiç kimsenin herhangi bir zorlaması olmadan öyküsünü serbestçe anlatabileceği bir ortam sağlayın ve bunu ona hissettirin. Film, video ve radyo görüşmelerinde kullanılan görsel veya işitsel arka planın çocuk, yaşamı ve gündemdeki öyküsü konusunda neler çağırıştırılabileceğini de hesaba katın. Evin ve çevrenin gösterilmesinin çocuğu tehlikeye düşürmeyeceğinden veya olumsuz yönde etkilemeyeceğinden emin olun.

Çocuklarla ilgili haberlerde gözetilecek kurallar

1. Hiçbir çocuğun daha fazla damgalanmasına izin vermeyin; ek fiziksel veya psikolojik zarar, yaşam boyu istismara, kendi çevresinde ayrımcılığa veya dışlanmaya maruz kalma gibi durumlar dahil olmak üzere çocuğun olumsuz tepkilere uğramasına yol açabilecek kategorileştirmelerden veya betimlemelerden kaçınin.

2. Çocuğun başından geçenler veya imgesi için her durumda doğru bir çerçeve sağlayın.

3. Aşağıda belirtilen durumlardan herhangi birine maruz kalan bir çocuğun adını her zaman değiştirin ve görüntüsünü gizleyin:

a. Cinsel istismar veya sömürüye maruz kalanlar,

b. Fiziksel veya cinsel istismar olayının faileri,

c. Çocuk, ebeveyn veya vasi durumundaki kişinin tam ve konuya vakıf onayı olmadığı sürece HIV virüsü taşıyan, AIDS'li veya AIDS yüzünden ölen çocuklar,

d. Suç teşkil eden bir fiilden dolayı suçlanan veya mahkûm edilen çocuklar.

4. Zarar görme riskinin fiilen veya potansiyel olarak var olduğu belirli koşullarda, aşağıdaki konumlarda yer alan çocukların adlarını değiştirin ve görüntülerini gizleyin:

- a. Halen savaşıyor veya eskiden savaşıyor çocuklar,
- b. İltica statüsü arayan, mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olmuş kişiler.

5. Belirli durumlarda, çocuğun kimliğinin – adının ve/veya teşhis edilebilir görüntüsünün- kullanılması çocuğun yararına olabilir. Bununla birlikte, çocuğun kimliği kullanıldığında bile ilgili çocuk herhangi bir zarara karşı korunmalı, damgalanma veya dışlanma gibi durumlara karşı desteklenmelidir. Özel durumlarla ilgili bazı örnekler aşağıda yer almaktadır:

- a. Çocuğun, kendini ifade etme ve görüşünün başkalarınca dikkate alınma hakkından yararlanmak amacıyla muhabirle temas kurduğu durumlar.
  - b. Çocuğun süreklilik taşıyan bir programın veya sosyal seferberliğin parçası olduğu ve böyle tanımlanmak istediği durumlar.
  - c. Çocuğun psikolojik bir program kapsamında yer aldığı ve sağlıklı gelişim için adını ve kimliğini talep ettiği durumlar.
6. Çocuğun söylediklerinin doğruluğunu, başka çocuklarla, yetişkinlerle veya tercihen her ikisiyle birlikte teyit edin.
7. Çocuğun risk altında olup olmadığı konusunda kuşkular varsa, haber ne kadar çarpıcı olursa olsun tek bir çocuktan söz etmek yerine çocukların içinde bulundukları genel durumu dile getirin.

EK: I

18 Yaşından Küçük Çocuklar ve Gençlerle İlgili Etik Kurallar Çerçevesinde Habercilik için İlkeler ve Kılavuzlar

UNICEF* (Eylül 2002)

Çocuklar ve gençler, yetişkinlerin sahip oldukları bütün haklara sahiptirler. Çocukların ve gençlerin, ayrıca, zararlı etkilerden korunma gibi bir hakları da vardır. Özellikle bir haberin ulaşabileceği yerleri sınırlamanın neredeyse imkânsız hale geldiği günümüzde, çocuklar ve gençlerle ilgili habercilik bir de bu ek boyut ve sınırlama çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu belge, muhabirlerin etik anlayış çerçevesindeki yönelimlerini desteklemek, kamuoyunun doğru habere duyduğu ilgiyi çocukların haklarından ödün vermeden karşılamak amacıyla hazırlanmıştır.

Kimi durumlarda çocuklar hakkında haber yapılması, ilgili çocukları veya başkalarını misilleme veya damgalanma riski altına sokar. Dolayısıyla muhabir, kuşkulu olduğu durumlarda titiz davranmalı ve çocukların her tür zarardan korunma haklarını gözetmelidir. Ancak, böyle durumlar her zaman net olarak görülemeyeceğinden, muhabirlerin, çocuğun yüksek yararını gözetmek üzere UNICEF personeli veya başkalarıyla temasa geçmeleri yararlı olacaktır.

* <http://www.unicef.org/media/>dan alınmıştır.

I. İlkeler

1. Her çocuğun onuru ve hakları her durumda dikkate alınmalı bunlara saygı gösterilmelidir.
2. Çocuklarla görüşme yaparken ve çocuklara ilişkin haber hazırlarken, her çocuğun özel yaşam ve gizlilik, görüşlerini iletme, kendilerini etkileyecek kararlara katılma ve potansiyel olanlar dahil her tür zarar ve misillemeden korunma haklarına özel dikkat gösterilmelidir.
3. Tek tek her çocuğun yararı, çocuklarla ilgili konularda tanıtım-savunu ve çocuk haklarının yaygınlaştırılması kapsamında olanlar dahil başka her tür mülahazaya üstün tutulacaktır.
4. Çocuğun yüksek yararının ne olduğunun belirlenmesinde, yaş ve olgunluk düzeyi de gözetilerek, çocukların görüşlerinin dikkate alınması haklarına gereken önem verilecektir.
5. Herhangi bir haberin siyasal, sosyal ve kültürel yansımaları açısından, çocuğun durumunu en iyi bilen ve bu durumu en iyi değerlendirebilecek konumda olan kişilere danışılacaktır.
6. Kimlikler değiştirilmiş, gizlenmiş veya kullanılmamış olsa bile, bir çocuğu, kardeşlerini veya yaşlılarını risk altına sokacak haber ve görüntüleri yayınlamamak en iyisidir.

II. Çocuklarla görüşme yaparken gözetilecek noktalar

1. Hiçbir çocuğa en küçük biçimde zarar vermeyin; kültürel değerlere önyargıyla veya duyarsız yaklaşan, çocuğu tehlikeye sokan, küçük düşmesine neden olabilecek veya yaşanmış travmatik olaylarla ilgili olarak çocuğun acılarını depreştirebilecek sorular, tutumlar ve yorumlardan kaçının.
2. Görüşme yapacağınız çocukları cinsiyet, ırk, din, statü, eğitim durumu veya fiziksel yeterlilikler temelinde ayrımcılık yaparak seçmeyin.

3. "Canlandırma" yaptırmayın: Çocuklardan kendi öykülerinin bir parçası olmayan şeyler anlatmalarını veya hareketlerde bulunmalarını istemeyin.
4. Gerek çocuğun gerekse yanındaki yetişkinin bir muhabirle konuştuklarını bilmesini sağlayın. Görüşmenin amacını ve nasıl kullanılacağı açıklayın.
5. Her tür görüşme, video kaydı ve mümkünse belgesel fotoğraflar için çocuğun ve yanındaki yetişkinin iznini alın. Mümkünse ve gerekliyse bu izin yazılı olsun. İzin alınırken, çocuğun ve yanındaki kişinin buna hiçbir şekilde zorlanmadığının ortaya konması, kendilerinin yerel ve küresel biçimde yaygımlatılabilecek bir haberin parçası olduklarını baştan bilmelerinin sağlanması uygun olacaktır. Genel olarak bu, söz konusu izinin çocuğun kendi dilinden belgelenmesini ve kararın çocuğun güvendiği bir yetişkinle görüşerek alınmasını gerektirir.
6. Çocukla nerede ve nasıl görüşüleceği konusunda titiz olmak gerekir. Görüşmecisi ve foto muhabiri sayısı sınırlı tutulmalıdır. Çocuğa, kendini rahat hissedeceği, görüşmecisi dahil başka hiç kimsenin herhangi bir zorlaması olmadan öyküsünü serbestçe anlatabileceği bir ortam sağlayın ve bunu ona hissettirin. Film, video ve radyo görüşmelerinde kullanılan görsel veya işitsel arka planın çocuk, yaşamı ve gündemdeki öyküsü konusunda neler çağdırtabileceğini de hesaba katın. Evin, topluluğun ve çevrenin gösterilmesinin çocuğu tehlikeye düşürmeyeceğinden veya olumsuz yönde etkilemeyeceğinden emin olun.

III. Çocuklarla ilgili haberlerde gözetilecek kurallar

1. Hiçbir çocuğun daha fazla mimlenip damgalanmasına izin vermeyin; ek fiziksel veya psikolojik zarar, yaşam boyu istismara, kendi topluluklarınca ayrımcılığa veya dışlanmaya maruz kalma gibi durumlar dahil olmak üzere çocuğun olumsuz tepkilere uğramasına yol açabilecek kategorileştirmelerden veya betimlemelerden kaçının.

2. Çocuğun başından geçenler veya imgesi için her durumda doğru bir çerçeve sağlayın.

3. Aşağıda belirtilen durumlardan herhangi birine maruz kalan bir çocuğun adını her zaman değiştirin ve görüntüsünü gizleyin:

- a. Cinsel suiistimal veya sömürüye maruz kalanlar,
- b. Fiziksel veya cinsel suiistimal olayının failleri,
- c. Çocuk, ebeveyn veya vasi durumundaki kişinin tam ve konuya vakıf onayı olmadığı sürece HIV taşıyan, AIDS'li veya AIDS yüzünden ölen çocuklar,
- d. Suç teşkil eden bir fiilden dolayı suçlanan veya mahkûm edilen çocuklar.

4. Zarar görme veya misillemeye uğrama riskinin fiilen veya potansiyel olarak var olduğu belirli koşullarda, aşağıdaki konumlar da yer alan çocukların adlarını değiştirin ve görüntülerini gizleyin:

- a. Halen savaştan veya eskiden savaşmış çocuklar,
- b. İltica statüsü arayan, mülteci veya kendi ülkesinde yerinden olmuş kişiler.

5. Belirli durumlarda, çocuğun kimliğinin adının ve/veya teşhis edilebilir görüntüsünün- kullanılması çocuğun yararına olabilir. Bununla birlikte, çocuğun kimliği kullanıldığında bile ilgili çocuk herhangi bir *zarara karşı* korunmalı, damgalanma veya misilleme gibi durumlara karşı desteklenmelidir. Özel durumlarla ilgili kimi örnekler aşağıda yer almaktadır:

- a. Çocuğun, kendini ifade etme ve görüşünün başkalarınca dikkate alınma hakkından yararlanmak amacıyla muhabirle temas kurduğu durumlar.
- b. Çocuğun süreklilik taşıyan bir programın veya sosyal seferberliğin parçası olduğu ve böyle tanımlanmak istediği durumlar.
- c. Çocuğun psikolojik bir program kapsamında yer aldığı ve sağlıklı gelişim adına adının ve kimliğini talep ettiği durumlar.

6. Çocuğun söylediklerinin doğruluğunu, başka çocuklarla, yetişkinlerle veya tercihen her ikisiyle birlikte teyit edin.

7. Çocuğun risk altında olup olmadığı konusunda kuşku varsa, haber ne kadar çarpıcı olursa olsun tek bir çocuktan söz etmek yerine çocukların içinde bulundukları genel durumu dile getirin.

IV. UNICEF materyallerinin kullanımı

Metinler, fotoğraflar, görüntüler ve video kayıtları dahil olmak üzere bütün UNICEF materyalleri telif hakları kapsamındadır. Bu materyallerin kullanılması, materyalin kaynağı olan UNICEF ofisinin iznine tabidir ve bu izin elinizdeki belgede yer alan ilkelere ve kurallara uyulması koşuluyla verilecektir.

KAYNAKLAR

Çocuk Hakları Sözleşmesi.

Çocuk Hakları ve Medya: Gazeteciler İçin Kılavuz, Uluslararası Gazeteciler Federasyonu; Medya ve Özel Korunma Gereksinimi Olan Çocuklar (iç belge), UNICEF İletişim Bölümü.

HIV/AIDS ve İnsan Hakları İkinci Uluslararası Danışma Toplantısı, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği.

EK II:

BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Kitle İletişim Araçları ile İlgili Maddeleri

Aşağıda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'den yapılan, kitle iletişim araçları ve çocuklarla görüşme gibi konularla özellikle ilgili bazı alıntılar yer almaktadır. Sözleşme'nin tam metni, UNICEF'ten, Save the Children'dan ve diğer kuruluşlardan edinilebilir.

Resmi Metin

Madde 2

1. Taraf Devletler, bu Sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanırlar ve taahhüt ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayırıma veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.

Madde 3

1. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düştür.

Gayriresmi özet

Ayırım gözetmeme

Bütün hakların, istisnasız bütün çocuklar için geçerli olduğuna ve Devlet'in çocukları her tür ayırımcılıktan koruma yükümlülüğüne ilişkin ilke. Devlet, herhangi bir hakkı ihlal etmemeli, tersine bütün hakları daha da geliştirecek olumlu adımlar atmalıdır.

Çocuğun yüksek yararı

Çocukla ilgili bütün eylemler, çocuğun yüksek yararını tam olarak gözetmelidir. Ana babaların ya da çocuklardan sorumlu olan başka kişilerin bu sorumluluklarını yerine getiremedikleri durumlarda, devlet, çocuklara yeterli bakım ve özeni göstermelidir.

Madde 12

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.

Madde 13

1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırları ile bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılması yalnızca:

a) başkasının haklarına ve itibarına saygı,

b) milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

Çocuğun kendi görüşü

Çocuğun görüşünü ifade etme hakkı ve çocuğu etkileyecek herhangi bir konuda çocuğun kendi görüşünün de dikkate alınması kuralı.

İfade özgürlüğü

Çocuğun, bilgi edinme ve bilgileri başkasına iletme; başkalarının haklarını ihlal etmediği sürece görüşlerini ifade etme hakkı.

Madde 14

1. Taraf Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler.

2. Taraf Devletler, ana-babanın ve gerekiyorsa yasal vasilerin; çocuğun yeteneklerinin gelişmesiyle bağdaşır biçimde haklarının kullanılmasında çocuğa yol gösterme konusundaki hak ve ödevlerine, saygı gösterirler.

3. Bir kimsenin dinini ve inançlarını açıklama özgürlüğü kanunla öngörülme ve gerekli olmak kaydıyla yalnızca kamu güvenliği, düzeni, sağlık ya da ahlaki ya da başkalarının temel hakları ve özgürlüklerini korumak gibi amaçlarla sınırlandırılabilir.

Madde 16

1. Hiçbir çocuğun özel yaşantısına, aile, konut ve iletişimine keyfi ya da haksız bir biçimde müdahale yapılamayacağı gibi, onur ve itibarına da haksız olarak saldırılamaz.

2. Çocuğun bu tür müdahale ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

Ana babanın gerekli yol göstericiliğinde ve ulusal yasalara tabi olmak üzere, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlüğü.

Özel yaşamın korunması

Özel yaşama, aileye, eve ve başkalarıyla iletişime yönelik müdahalelerden; asılsız suçlama ve iftirallardan korunma hakkı.

Madde 17

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29. maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;

b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;

c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;

d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;

e) 13 ve 18. maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.

Bilgiye erişim

Ahlaki standartlara, bilgi gereksinimine ve halklar arasındaki karışıklı anlayışın geliştirilmesine uygun, çocuğun kültürel kökenine saygılı bilgilerin çocuklar arasında yaygınlaştırılmasında medyanın rolü. Devlet, bunu teşvik edecek önlemleri almak ve çocukları zararlı materyallerden korumak durumundadır.

Eğitimin hedefleri

Eğitim, çocuğun kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmeye, onu bir yetişkin olarak aktif yaşama hazırlamaya, temel insan haklarına saygıyı kökleştirmeye ve çocuğun gerek kendisinin gerekse başkalarının kültürel ve ulusal değerlerine saygı duymasını sağlamaya yönelmelidir.

Çocuk Odaklı Habercilik Eğitim Seminerleri ve Katılımcılar

Erzurum, 3-4 Aralık 2005, Palan Otel

Yasemin A. Hâkimoğlu (Can Radyo), Yakup Gülüm (Can Radyo), Abdullah Çelik (Anadolu Ajansı), Ziyaattin Uçan (Erzurum Valiliği İl Basın Halkla İlişkiler Müdürü), Ömer Şan (Yeni Vıçe ve Cumhuriyet gazeteleri), Fatih Yıldırım (Kanal 25), Hakan Temiztürk (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Hüseyin Köse (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Hüseyin Gülerüz (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Serpil Kırkeser (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Semih Sönmez (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Burhan Akyıldırım (TRT), Yaşar Yıldız (Yıldız gazetesi), Fatih Özcan (Anadolu Ajansı), Yasin Köz (Habercan TV), Selahattin Mollaoğlu (Bingöl gazetesi), Ahmet Balukan (Bingöl gazetesi), C. Bakırcı (Doğan Haber Ajansı), Kenan Kazancı (Atatürk Üniversitesi), Faruk Canbaba (Doğu gazetesi), Suat Hâkimoğulları (Can Radyo), Cahit Altay (Bayburt Günlüğü gazetesi), Meliha Civelek (Zümrüt TV), Şenkaya Ören (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Necla Mora (Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi), Ayhan Türkez (Erzurum Gazeteciler Cemiyeti), Aydın Cılara (Yeşil Bayburt), Orhan Bozkurt (Palandöken gazetesi), Aydın Deniz (İğdır TV), Emrullah Özbey (Haber 49), Serpil Karışlı (Munzur gazetesi), Ender Can Cevahir (Munzur gazetesi), Recep Kapucu (Cumhuriyet gazetesi), Ali Kemal Saral (Güncel FM), Burak Gözgeç (Güncel FM).

BİA Koordinasyonu: Erol Önderoğlu, Ertuğrul Kürkçü, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Sema Hosta, Seda Akço, Yasemin Onat, Serdar Değirmenci-
oğlu, İncilay Cangöz, Ragıp Duran, Ahmet Şık

Diyarbakır, 17-18 Aralık 2005, Dedeman Otel

Abdullah Kesici (Adıyaman'da Bugün), Behice Doğan (Antik Pere Dergisi), Yıldız Sarıgül (Güne Bakış gazetesi), Hamit Yaşar (Mercan TV), Bilal Çolak (Gap Ekspres), Feyaz Dursun (Çağdaş Gazete), Şehmuz Temiz (Batman gazetesi), Ayla Temiz (Işık gazetesi), Osman Seyrek (Batman Umut gazetesi), Metin Özmen (Sason Yenibahar gazetesi), Mehmet Zeki Şaşmaz (Gençlik FM), Yusuf Uyanık (Doğuş gazetesi), Şehymus Soner (Mezopotamya gazetesi), Feyzi Demir (Medya gazetesi), Murat Taşkıran (İHD Diyarbakır), Ayten Yakut (Kamer Vakfı), Hacer Kalkı (AÇEV), Bülent Boztepe (Çermik gazetesi), Tolga Arıttürk (ÇYDD), Zehra Demir (Diyarbakır Barosu), Telli Çiçek (DİHA), İbrahim Karaaslan (Cumhuriyet), Canan Atabay (Diyarbakır Barosu), Mahmut Oral (Cumhuriyet), İbrahim Evirgen (Yeni Yurt gazetesi), Nurten Topdemir (Anadolu Ajansı), İbrahim Ateşoğlu (NTV), Ahmet Ün (Hakpel gazetesi), Cengiz Analay (Diyarbakır Barosu), Yasemin Demir (Hakkari FM), Hakan Taş (Hakkari Dergisi), Mustafa Kısacık (Çağlar Radyo), Hüseyin Demir (Yeşil Ova gazetesi), Fevzi Şimdi (Show Radyo), M. Halis İş (Haber gazetesi), İbrahim Aydoğan (Kızıltepe'nin Sesi gazetesi), Hurşit Aydoğan, Gülhüner Kılıçcıoğlu (Mücadele gazetesi), Cumhuriyet Kılıçcıoğlu (Mücadele gazetesi), Evin Saklam (Siirt Yaşam), Sara Turhan (Siirt Yaşam), Fehmi Budak (Doğuş gazetesi), Turan Koyuncu (Güney gazetesi), Atilla Durak (Son Söz gazetesi), Murat Bardak (Öz Adalet gazetesi), Müslüm Aktürk (Bizim Gazete), Nejla Aktürk (Radyo Mega), Orhan Erden (Çağdaş Şırnak gazetesi), Zekeriya Güneş (Haber 73), Osman Nuri Yıldız (Merkür TV)

BiA Koordinasyonu: Nadire Mater, Tolga Korkut, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Sema Hosta, Ahmet Şık, Serdar Değirmencioglu, Yasemin Onat, Seda Akço, Gülgün Erdoğan Tosun, Tuğrul Eryılmaz

Ankara, 21-22 Ocak 2006, PÜİS Otel

Mustafa Dağhan (Görüntü gazetesi), Onur Zelveci (Odak gazetesi), Selahattin Çelikkol (ER TV), Sait Karaduman (Anadolu Ajansı), Mete Karakul (Gazete Ankara) Berin Çanlı (Öz-Ge Der), Janset Bay (Öz-Ge Der), Recep Doğan (SHÇEK), Çilem Kaya (Birgün gazetesi), Türkay Asma (Ankara Barosu Çocuk Hakları Komisyonu), Melika Kömürcü (Ankara Barosu), İsmail Yüce (Manşet Haber), Abdullah İrem (İmaj Radyo), Bedia Boran (Ankara Barosu), Sevilay Çelenk (Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi), İrfan Aktan (Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi/biAnet), Fikret Irmak (ART), Nurcan Yolalan (ART), Hüseyin Aykan (Gaze-

te Express sahibi), Bedriye Ensari (Gazete Express), Güneş Çuhadar (Çorum Haber gazetesi), Şevket Yılmaz (Yüksekova Haber), Ali Kör (Bizim Çankırı gazetesi), Ümit Kalkan (Konya Büyükşehir Belediyesi Basın Bürosu), Mehmet Yaşa (KTV), Fikret Malkoç (Memleket gazetesi), Hasan Bacaksız (Anadolu Gündem), Muhammet Sorgun (Sun TV), Hasan Sözlü (Metropol Haber), Adem Özdemir (Gül FM), Mediha İven (Göreme TV), Ahmet Öncü (Niğde Haber gazetesi), Muhammet Yılmaz (Niğde Haber gazetesi), Fevzi Büyükkural (Anadolu Haber gazetesi), Fatih Kızılkaya (Hamle gazetesi), Zonguldak: Zuriye İskenderoğlu (İnanış gazetesi). İsmail Çizmeci (Hamle gazetesi)

BiA Koordinasyonu: Nadire Mater, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Sema Hosta, Lynn Geldof, Serdar Değirmencioglu, Yasemin Onat, İncilay Cangöz, Kemal Özmen, Ragıp Duran

Adana, 4-5 Şubat 2006, İnci Otel

Sema Erdoğan (Radyo Başkent), Özgür Onar (Turuncu Beyaz), Süreyya Uri (İlk Haber), Av. Arzu Bilge (Adana Barosu Çocuk Hakları Komisyonu), Fatih Demir (Radyo Dünya), Erdoğan Güven (Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü), Mazlum Vesek (İlkhaber), Çağlar Kaya (DHA), Zafer Erer (Kent TV), Aykut Ünlüoğlu (AA), Av. Fatma Doğucu Öncül (Adana Barosu), Mehmet Şahin (Cihan), Av. Şefika Ekinoğlu (Adana Barosu), Tunay Dağlı (DHA), Miray Şensert (Adana Haber gazetesi), Av. Hatice Canhilal (Adana Barosu), Nihat Düzgün (Baba Ajans), Murat Güreş (Beyaz Sayfa gazetesi), Murat Doğan (Gaziantep Sokak Çocukları Tiyatro Gurubu), Haşim Sevinç (Büyük Şehir Belediye Basını), Selim Bacaksız (Yerel Vizyon gazetesi), Hüseyin Küpeli (Oluşum gazetesi), Abdullah Aslan (Ses Halkın gazetesi), Yunus Emre Alıcı (Vizyon Ajans), Semra Öztürk (Ekspres gazetesi), Hatice Miç (Doğuş gazetesi), Mehmet Taşçı (Olay TV), Yeliz Erkaya (Oluşum Medya), Cihan Yılmaz (Şahinbey Belediyesi Özel Kalem Müdürü), Ahmet Orhan (Türkiyem gazetesi), Doğan Yalçın (Pusula gazetesi), Mehmet Kılıç (Nizip gazetesi), Müslüm Çelik (Halkın Sesi gazetesi), Ahmet Aksoy (Oluşum gazetesi), Ersen Korkmaz (Demokrat gazetesi), Mihriban Amanoğlu (Bugün Mersin gazetesi), Özay Doğan (Bahçenin Sesi gazetesi), Hafize Kurt (Haber gazetesi)

BiA Koordinasyonu: Tolga Korkut, Ertuğrul Kürkçü, Baran Gündoğdu, Nadire Mater

Sunuşlar: Serdar Değirmencioglu, Gülgün Erdoğan Tosun, Yasemin Onat, Ragıp Duran, Sema Hosta

Samsun, 18-19 Şubat 2006, Omtel Tepe Otel

Sevda İnce (Kent Haber), Kemal Ceylan (Hâkimiyet gazetesi), Hülya Gökmen (Osmancık gazetesi), Ayşe Uncu (Çorum Haber), Yusuf Çınar (Dost gazetesi), Erdal Demiralp (Hisar FM), Mustafa Sarıgül (Hisar TV), Havide Gürel (Şebinkarahisar'ın Sesi gazetesi), Şenay Tezel (Ünye Flash TV), Tuğba Güdek (Oney Flash FM), Hamide Şekerci (Hizmet TV), Hacer Coşkun (Hizmet gazetesi), Esmâ Gürel (Ünye Haber gazetesi), Okan Dilek (TV), Emine Bülbül (Radyo Kulüp), Yaşar Önbaş (Habibi-Der), Makbulie Efe (Medya FM), Yaprak Koçer (Karadeniz Postası), Çiğdem Şahin (Karadeniz Postası), Ferit Güney (Samsun Barosu), Beyhan Özer (Samsun Barosu), Berat Elici (Klas TV), Umut İnci (Halk gazetesi), Okan Dilek (Kanal STV), Özkan Akar (Anadolu Ajansı), Mustafa Genç (Sinop Gazeteciler Cemiyeti), Hikmet Kurada (Barış FM), Nevim Barboros (Bizim Karadeniz gazetesi), Serkan Türk (Radyo Aktif)

BİA Koordinasyonu: Ertuğrul Kürkçü, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Yasemin Onat, Sema Hosta, İncilay Cangöz, Serdar Değirmencioğlu, Kemal Özmen, Ragıp Duran

Muğla, 4-5 Mart 2006, Hamle Otel, Akyaka

Doğan Sönmez (Venüs Radyo), Mehmet Yılmaz (Manavgat'ın Sesi gazetesi), Avni Gelendost (Akdeniz'in Sesi gazetesi), Adem Durmaz (Gündem gazetesi), Musa İlhan (Ay TV), Muharrem Başkar (Hüraydın gazetesi), Berrin Yalçın (Mercek gazetesi), Fethi Şimşek (Burdur Radyo), Şevkiye Bağırhan (Burdur TV), İbrahim Nanecioğlu (Gündem gazetesi), Tolga Alp Düzgören (Denizli Radyo-TV), Ahmet Yetkin (Eğirdir Expres gazetesi), Duray Çitekçi (Haber gazetesi), Ruşen Özgül (Yalvaç gazetesi), Ali Dinç (Gündem gazetesi), Bekir Taşköprü (Aliağa Ekspres), Işık Örcün (Dünya gazetesi), Filiz Bulut (Soma FM), Buse Eylem Uncu (Yarın gazetesi), Fatoş Ünal (Radyo 45), Tennur Dulkadir (Gazete 45), Cemile Aydın (Manisa Haber gazetesi), Savaş Nur (NTV Temsilcisi), Coşkun Efendioğlu (Milas Önder gazetesi), Fatma Efendioğlu (Milas Önder gazetesi), Mehmet Bozkır (Güney Ege gazetesi), Hatice Esin Türkyılmaz (Hamle gazetesi), İbrahim Ethem Karahan (Yeni Gün gazetesi), Nezihe Hatun Karahan (Yeni Hafta)

BİA Koordinasyonu: Tolga Korkut, Baran Gündoğdu, Nadire Mater

Sunuşlar: Serdar Değirmencioğlu, Gülgün Erdoğan Tosun, Yasemin Onat, Kemal Özmen, Ragıp Duran, Sema Hosta

Kocaeli, 18-19 Mart, Kocaeli Üniversitesi Derbent Uygulama Otel

İbrahim Eksilmez (Kaçkar TV-Radyo), Devrim Derin (Yeni Haber gazetesi), Ali Göcük (Yeni Pazarın Sesi), Ergun Özmen (Yarın gazetesi), Filiz Uysal (Lapseki'nin Sesi gazetesi), Sinan Unuak (Güneş FM), Hasan Anıl (Radyo As), Canan Kantaş (Dost 1001 FM), Zafer Beyaz (Medya Dost), Rüstem Avcı (Demokrat Bakış), Barış Keskin (Olay gazetesi), Temirağa Demir (Güncel Gazete), Sadettin Arslan (Çan FM), Adnan Şahin (Biga Haber gazetesi), Şuheda Güneş (Boğaz gazetesi), Tahir Saltık (Ayvacık gazetesi), Zübeyde Senem (Özgür Radyo), Derya Okatan (Gülümse Ajans), Tolga Çevikel (Galatasaray Üniversitesi), Mutlucan Şahin (Galatasaray Üniversitesi), Ceren Sözüer (Galatasaray Üniversitesi), Talip Kaynar (Gündem gazetesi), Sevim Koçer (Kocaeli Üniversitesi), Sıddık Eren (Kocaeli Üniversitesi), Banu Yaşar (Kocaeli Üniversitesi), Hüsnâ Pamuk (Kocaeli Üniversitesi), Emel Baştürk Akça (Kocaeli Üniversitesi), Pınar Soylu (Yalova gazetesi), Mustafa Kemal Bektaş (Önder gazetesi), Hüseyin Orhan (Değişim Medya), Erol Acar (İnanış gazetesi), Recep Akkaya (Gündem gazetesi), İbrahim Tığ (Bölge Haber gazetesi), Zuriye İskenderoğlu (Son Havadis gazetesi).

BİA Koordinasyonu: Emine Özcan, Baran Gündoğdu, Leyla İşbilir, Ertuğrul Kürkçü

Sunuşlar: Ezgi Koman, Ragıp Duran, Sema Hosta, Kemal Özmen, İncilay Cangöz, Yasemin Onat

Uşak, 3-4 Haziran 2006, Ağaoğlu Otel

İbrahim Ethem Karahan, Nezihe Hatun Karahan (Uşak'ta Yenigün gazetesi), Ahmet Bilge Özkurt, Osman Kırhan, (Uşak Asrın gazetesi), Ali Rıza Durak (Anadolu Ajansı Uşak Bürosu), Alaettin Yakın (Uşak'ta Yenigün gazetesi), Yıldırım Çamtepe (Olay gazetesi), Salih Kılınç (Egem TV), Tufan Güven, Mehmet Özdemirçelik (ART TV, Radyo), Yavuz Kuşdemir (Doğan Haber Ajansı), Serap Kiraz (Banaz Dost FM), Yusuf Uçar (Gençliğin Sesi), Kadir Yeşil (İhlas Haber Ajansı), Murat Uğur (Yeni Asır gazetesi), Şenol Yeşilova (Öz Ege TV), Melik Evren (Zaman gazetesi), Kazım Şen, Ali Erkin Sarıoğlu (Yeşil Banaz gazetesi), Sibel Salkım (Ses FM), Coşkun Özler (Uşak İlk Haber), Taşkın Özler (Uşak Haber), Hulusi Dinçer (Dünya gazetesi), Serkan Karayol (Yeni Asır).

BİA Koordinasyonu: Nadire Mater, Baran Gündoğdu

Sunuşlar: Kayhan Kavas, Nadire Mater, Sema Hosta, Yasemin Onat, Gülgün Erdoğan Tosun, Ezgi Koman, Kemal Özmen

Yazarlar

Ahmet Şık

1970'te Adana'da doğdu. İlk ve orta okulu Adana'da, liseyi Antalya'da bitirdi. 1994'te İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden mezun oldu. Sırasıyla *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Evrensel*, *Yeni Yüzyıl*, *Radikal* gazetelerinde muhabir ve foto muhabiri olarak çalıştı. Halen *Nokta* dergisinde muhabirlik yapıyor. Çeşitli gazetecilik meslek örgütlerinden haber ve fotoğraf dallarında ödüller aldı.

Erhan Üstündağ

1979'da Kırklareli'de doğdu. Koç Özel Lisesi'nin ardından 2004'te Bilgi Üniversitesi Medya ve İletişim bölümünden mezun oldu. Aynı yıl çalışmaya başladığı *bianet*'te muhabirlik ve çocuk hakları editörlüğü yaptı; çocuk sitesini oluşturdu ve yerel medya eğitimlerinde yer aldı. Halen Galatasaray Üniversitesi Medya ve İletişim Çalışmaları yüksek lisans programına devam ediyor ve *bianet* İngilizce haberler editörlüğünü yürütüyor.

Ezgi Koman

1998'de Hacettepe Üniversitesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü'nden mezun oldu. Engelli çocuklarla çalıştıktan sonra 1999'da kuruculuğunu yaptığı Çatı Çocuk Kütüphanesi ve Sanat Atölyesi'nde çocukların kendi kültür ürünlerini (sinema, edebiyat, plastik sanatlar) oluşturmaları konusunda çalıştı. 2001'den itibaren aylık anne baba ve eğitimci dergisi Çoluk Çocuk'un yazı işleri müdürlüğü görevini yürütüyor ve Kasım 2006 tarihinden beri insan haklarıyla ilgili bir projede koordinatörlük yapıyor. Uluslararası Af Örgütü Türkiye Şubesi Çocuk

Hakları Koordinatörlüğü'nün yanı sıra çocuk haklarıyla ilgili çeşitli çalışmalarda danışmanlık ve editörlük yaptı. Gündem Çocuk Derneği Genel Sekreterliğini yürütüyor.

Gülğün Erdoğan Tosun

1966'da Aydın'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Aydın'da tamamladı. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1988'de mezun olduktan sonra, yüksek lisans derecesini 1992'de Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden; doktora derecesini 1999'da Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden aldı. 2004'te Siyaset Bilimi alanında doçent unvanını aldı. 1990'dan bu yana Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde öğretim üyesi. Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi, Türkiye'nin Siyasal İstikrar Arayışı -Tanju Tosun ile ortak-, İzmir Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi ve İzmir'de Sivil Toplum adlı kitapları ve çeşitli dergilerde, kitaplarda yayınlanmış makaleleri bulunan Tosun'un başlıca ilgi alanları; sivil toplum, demokratikleşme, insan hakları, siyasal partiler, ve elektronik demokrasi.

İncilay Cangöz

Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Basın Yayın Bölümü'nü bitirdikten sonra yüksek lisans ve doktorasını da aynı üniversitede yaptı. 1995'ten bu yana, halen yardımcı doçent olarak görev yaptığı üniversitenin İletişim Fakültesi'nde çalışıyor. İlgi alanları arasında siyasal iletişim, kitle iletişimi ve kültür, kitle iletişim kuramları ve izleyici araştırmaları, kitle iletişimi ve sanat var. *Bianet*'te medya eleştirileri yazan Cangöz'ün çeşitli dergilerde makaleleri yayınlandı.

Kemal Özmen

1978'de Karaman'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Karaman'da tamamladı. 2002'de Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Basın Yayın Bölümü'nden mezun oldu. 2003-2004 arasında *Cumhuriyet* gazetesi İstanbul Haber Servisi'nde muhabir olarak çalıştı. Aralık 2004'te muhabir olarak *bianet* kadrosuna katıldı. 2005'in ikinci yarısından bu yana *bianet* çocuk hakları editörlüğü görevini sürdürüyor. 2002'de üç arkadaşıyla birlikte Eskişehir, Ankara ve İzmir'de, Doğu Ekspresi'yle Kars'a yolculuğu kapsayan "Kars-ı Doğu" adlı fotoğraf sergisi açtı. Fotoğraf çekmeye fırsat buldukça devam ediyor.

Ragıp Duran

1954'te İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten ve Fransa'da hukuk okuduktan sonra yurtdışı ve Türkiye'de *Aydınlık*, *Hürriyet*, *AFP*, *BBC*, *Özgür Gündem*, *Cumhuriyet* gibi medya organlarında muhabirlik, yazarlık, yöneticilik yaptı. Paris'te CFPJ, Harvard'da Nieman gazetecilik okullarında okudu. Halen Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğretim görevlisi, Libération'un Türkiye muhabiri, *bianet* eğitmeni ve medya eleştirmeni. Düzenli olarak bianet.org'da, *Hayvan*, *Tükenmez*, *Virgül* ve *İktidarsız*'da yazıyor. Medya eleştirisi alanında üç telif kitabı yayınlandı; iki de çevirisi var. İHD, ÇGD, TGC ile Hellmann-Hammett ve Nureddin Zaza basın ödülleri sahibi. 1978'den bu yana Fransızca-İngilizce simültane çevirmenlik yapıyor. Radikal Galatasaraylı. Ruh olarak Ece Ayhan ve Roger Waters, gıda olarak da hünkâr beğendi ve menemen ile iyi anlaşıyor.

Seda Akço Bilen

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesini 1989'da bitirdikten sonra yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü'nde tamamladı. 1990'dan bu yana İstanbul Barosu'na kayıtlı olarak avukatlık yapıyor ve çocuk hakları alanında çalışıyor. İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi üyesi.

Sevda Alankuş

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1981'de mezun oldu. Siyasal Bilgiler ve Kamu Yönetimi'nden doktorasını Kıbrıslı Türk Elitlerin Siyasal Kültürü üzerine hazırladığı tezle aldı. Alankuş çalışmalarına Leeds Üniversitesi'nde Kültürel / Etnik Kimlikler üzerine devam etti. Ege ve Ankara Üniversiteleri İletişim Fakültelerinde 1982-1999 arasında öğretim üyesi olarak çalıştı. Medya İzleme, BİA'nın Yerel Medya Eğitimleri, İlk ve Ortaöğretim Ders Kitaplarında İnsan Hakları gibi projelerde danışman, araştırmacı ve koordinatör olarak çalıştı. Doçentlik unvanını 1995'te İletişim Teorileri üzerine aldı. 1999'dan bu yana Doğu Akdeniz Üniversitesi, İletişim ve Medya Çalışmaları Fakültesi'nde öğretim üyesi ve halen fakültenin dekanlığını yürütüyor.

Sema Hosta

1964'tan bu yana sadece Ankara'da yaşayan Sema Hosta TED Ankara Koleji'nin ardından 1982'de Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. Yine aynı üniversiteden eğitim sertifikası aldı.

Özel sektörde çalışırken meslek içi eğitimlerinde halkla ilişkiler, reklam, pazarlama ve satış konularına eğildi. USAID tarafından yürütülen çeşitli proje ve programlarda sekiz yıl görev aldı, burada kamu ve sivil toplum kuruluşlarının eğitimleri ve iletişim ağı oluşturulması konularında çalıştı. Yine aynı proje kapsamında, bazı ülkelerde destek oluşturma, networking ve eğiticilerin eğitimi gibi konularda eğitmen olarak yer aldı. Son altı yıldır UNICEF Türkiye'nin İletişim Sorumlusu olarak çalışmalarına devam ediyor. UNICEF'te yürüttüğü iletişim çalışmaları içinde en özel yere "Çocuk Dostu Medya İletişim Ağı"nın geliştirilmesi ve sürdürülebilmesini koyuyor. Hosta'nın tanımladığı en önemli başarısı kızı.

Serdar Değirmencioğlu

1966'da Ankara'da doğdu. 1984'de Ankara Atatürk Anadolu Lisesi'nden, 1988'de ODTÜ Psikoloji'den mezun oldu. Aynı yıl ABD, Wayne Eyalet Üniversitesi Psikoloji Bölümünde doktorasına başladı. Gençlerin arkadaşlık ilişkileri ve madde kullanımı üzerine çalıştı. Merrill-Palmer Enstitüsü'nde yürütülen erken gebelik projesinde görev aldı. 1995'de yaşam boyu gelişim psikolojisi doktorasını aldı ve ABD Northwestern Üniversitesi Sosyal Politika Araştırmaları Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1997'de ODTÜ Psikoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak göreve başladı. Psikologlar Derneği'nde 1999'da Başkan Yardımcılığı yaptı. 17 Ağustos Depremi ardından Deprem Özel Çalışma Grubunda koordinatör olarak görev aldı. 1998-2000 yıllarında Psikoloji Dergisi yardımcı yayın yönetmeni olarak çalıştı. Çağdaş Kadın Gençlik Vakfı Yönetim Kurulu üyesi olarak görev yaptı. 1999-2005 arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Psikoloji Bölümünde çalıştı. Eylül 2006'dan bu yana Beykent Üniversitesi Psikoloji Bölümünde öğretim üyesidir. Aralık 2000- Haziran 2001 tarihlerinde öğrencileri ile birlikte "Sesimi Duyun! Benim de Sesim Var!" kampanyasıyla 3 bin çocuk ve gencin görüşlerini 23 Nisan ve 19 Mayıs tarihlerinde Başbakan ve kamuoyuna ilettiler. Üç dönem Psikologlar Derneği İstanbul Şubesi Başkanlığı, 2003-05 arasında Türkiye Çocuk Hakları Koalisyonu Koordinatörlüğünü yaptı. 2005-06'da Regional Network for Children adlı kuruluşun başkanlığını üstlendi. Değirmencioğlu ayrıca çocukların ve gençlerin topluma katkıda bulunabilmeleri, katılım haklarını kullanabilmeleri ve kamu yararına çalışarak kamusal beceriler edinmelerini sağlayan Kamusal Başarı çalışmalarının koordinatörlüğünü yürütüyor.

Yasemin Onat

Öğretmen anne ve babanın çocuğu olarak 1977'de Ankara'da doğdu. Orta ve lise öğrenimini Antalya'da tamamladıktan sonra İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi. 2000'de mezun oldu. 2001'den bu yana Antalya Barosuna kayıtlı olarak serbest avukatlık yapıyor. 2002'de UNICEF ve TBB tarafından ortaklaşa yürütülen Çocuk Ceza Adalet Sisteminin İyileştirilmesi-Barolarda Çocuk Hakları Komisyonlarının Kurulması ve Güçlendirilmesi Projesi'yle birlikte çocuk hakları alanında çalışmaya başladı. Bu kapsamda yürütülen pek çok ulusal ve yerel projede görev aldı. Cezaevindeki Çocuklara Hukuki Yardım Çalışma Gurubu üyeliği, Antalya Barosu CMK Merkezi Eğitimliği ve Çocuk Hakları Merkezi Genel Sekreterliği görevlerini yürüttü.